

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI

RECENT PERIOD TURKISH STUDIES

ISSN 1304-9720

CİLT/VOLUME:12

YIL/YEAR: 2013 / 2

SAYI/ISSUE: 24

Yılda İki Kez Yayımlanan Ulusal Hakemli Dergi
National Peer Reviewed Journal Published Two Times Yearly

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ

REPUBLIC OF TURKEY
ISTANBUL UNIVERSITY
INSTITUTE OF ATATÜRK'S PRINCIPLES
AND REFORMS

Yakın dönem Türkiye araştırmaları = Recent period Turkish studies.-- İstanbul :
İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002-
c.: resim, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı

ISSN 1304-9720

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuydta/index>

1. TARİH – TÜRKİYE – SÜRELİ YAYINLAR. 2. ATATÜRK İLKELERİ VE
DEVRİMLERİ. 3. ATATÜRKÇÜLÜK. 4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ.

Baskı:

İlbey Matbaa

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 17845

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı
tarafından bastırılmıştır.

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI

RECENT PERIOD TURKISH STUDIES

CİLT/VOLUME: 12

YIL/YEAR: 2013 / 2

SAYI/ISSUE: 24

Sahibi / Owner: İstanbul Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü adına
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

Yayın Kurulu / Editorial Board:

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (Başkan, Editör)
Prof. Dr. Mustafa AYDIN
Doç. Dr. Serkan TUNA
Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR
Doç. Dr. Savaş AÇIKKAYA
Doç. Dr. Önder KOCATÜRK (İngilizce Dil Editörü)
Yrd. Doç. Dr. Cevahir KAYAM
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ERDEM
Yrd. Doç. Dr. Akın ÇELİK
Yrd. Doç. Dr. Hayrünisa ALP
Yrd. Doç. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL

Birim Yayın Komitesi / Publishing Unit Committee:

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (Başkan)
Doç. Dr. Serkan TUNA
Yrd. Doç. Dr. Cevahir KAYAM

Posta Adresi / Post Address:

İstanbul Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
Bozdoğan Kemerli Cad. No: 7
Vezneciler/İSTANBUL

Telefon / Telephone: 0212 440 00 00 Dahili / Internal: 10598/10056

Faks / Fax: 0212 440 03 45

e-posta / e-mail: ata.enst@istanbul.edu.tr
yakindonemturkiye@hotmail.com

BU SAYININ HAKEMLERİ /REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Osman AKANDERE

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakóltesi

Prof. Dr. Süleyman BEYOğLU

Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakóltesi

Prof. Dr. Işıl ÇAKAN HACİİBRAHİMOğLU

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakóltesi

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN

Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi

Doç. Dr. Fatih M. SANCAKTAR

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakóltesi

Doç. Dr. Ali SATAN

Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakóltesi

Doç. Dr. Serkan TUNA

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Yrd. Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakóltesi

Yrd. Doç. Dr. Şamil ÜNSAL

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakóltesi

Dr. Zekeriya TÜRKMEN

ATASE, Harbiye Askeri Müzesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

- **Editörden Mektup**
Editor's Message
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN vii-ix

- Makaleler/Articles**
- **İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946)**
Bread Ration Practice in Istanbul, Ration and Bread Abuses (1942-1946)
Bülent BAKAR 1-60

- **Propagandadan Hakikate Bir Tarihinin Dramı: Arnold Joseph Toynbee**
The Drama of A Historian from Propaganda to Truth: Arnold Joseph Toynbee
Rıdvan BAL..... 61-91

- **Finans Girdabında Boğulan İmparatorluk Mülkü: Kıbrıs**
Imperial Property Drowned in the Financial Vortex: Cyprus
Kuntay GÜCÜM..... 93-131

- **Kuşakların Temel Özellikleri ve Hava Harp Okulu Uygulamaları**
Key Features of Generations and Practices of the Air Force Academy
Osman YALÇIN, Ahmet Burak SÖKMEN, Hatice KULAK 133-179

- Çeviriler/Translations**
- **Yunan Milletvekili Makkas'ın Mustafa Kemal İle 6 Mayıs 1931'de Gerçekleştirdiği Görüşmeye Dair Raporu**
Report of Greek Deputy Makkas about his Interview with Mustafa Kemal on May 6, 1931
Nilüfer ERDEM 181-194

- **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisinin Amacı ve Yayın İlkeleri** 195-203

EDİTÖRDEN MEKTUP

Değerli Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları dostları,

İlmi yayın ve toplantılar açısından son derece verimli bir yıl olan 2015 yılını geride bırakan Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitümü, dergimizin 24. yeni sayısı ile huzurlarımızdadır. Bu sayımızda dört makale ve bir çeviri yazı bulunmaktadır.

Değerli meslektaşımız Doç. Dr. Bülent Bakar, “İstanbul’da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946)” başlıklı yazısında bizi İkinci Dünya Savaşı’nın zor günlerine götürüyor. Türkiye’nin girmemesine karşın şiddetle etkilendiği, ekonomik, sağlık ve sosyal konularda halkın büyük sıkıntılar çektiği İkinci Dünya Savaşı yılları toplum hafızasında bıraktığı kötü izler ile anılmaktadır. Türk toplumunun en temel besin kaynaklarından biri olan ekmeğin, karne ve gram ile dağıtılmak zorunda kalındı. Bir milyona yakın askerin silahaltına alınmasından kaynaklanan üretim azlığı toplumu 7’den 70’e etkilemiştir. Doç. Dr. Bülent Bakar, dönemin basını ve arşiv kaynaklarını kullanarak bizi o günlerin sıkıntılarıyla yeniden yüzleştirmektedir. Günümüzün kıymetini hatırlatmaya yarayacak önemli bir çalışmayı dikkatinize sunuyoruz.

İkinci yazımız da Türkiye’yi geçmişte ve bu gün de etkileyen bir hususu mercek altına almaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nın zor günlerinde işgalci Rus ordusuna yardımcı olan Ermeni gönüllülerinin zararlarını en aza indirmek adına Ermeni vatandaşlarını ülkenin başka bir bölgesine yeniden yerleştiren Türkiye, yüz yıldır yapmadığı bir suçla itham edilmektedir. Dönemin süper gücü İngiltere’nin dünya kamuoyunu istediği gibi yönlendirmek için kullandığı propaganda

makinesinin en etkili dişlilerinden biri olan A. J. Toynbee, “Propagandanın Hakikate Bir Tarihçinin Dramı: Arnold Joseph Toynbee” isimli ikinci makalemizin konusunu teşkil ediyor. Çoğunluğunu Ermenilerin teşkil ettiği tanıklarının(!) şahitlikleriyle Türk milletini mahkûm etmeye çalışan Mavi Kitap’ı yayınlayan Toynbee, Birinci Dünya Savaşından sonraki dönemlerde Türklere bakışında önemli değişiklikler yaşamış bir tarihçidir. Rıdvan Bal tarafından kaleme alınmış yazının ilginize mazhar olacağına inanıyoruz.

Bu sayımızın üçüncü makalesi “Finans Girdabında Boğulan İmparatorluk Mülkü: Kıbrıs” başlığını taşıyor. Tarihte ve günümüzde Türkiye’nin Doğu Akdeniz güvenliği için vazgeçilmez öneme haiz bu parçası uluslararası hâkimiyet mücadelesinin gözde konularından birisini teşkil etmiştir. İngiltere’nin sömürge imparatorluğunun tacı Hindistan’ı daima kontrol altında tutmak için elinde olması gereken en önemli atlama taşı Kıbrıs’tır. Osmanlı Devleti’ndeki padişah değişimi esnasında yaşanan çekişmeleri kullanarak yönetimini 1878’de devraldığı Kıbrıs’tan İngiltere hiçbir zaman elini çekmemiştir. Bu makalede Osmanlı Devleti’nin mülkiyeti elinde olan bir adanın gelirlerinden istifade etme çabalarını göreceksiniz. Borçlarının faizlerini ödeyemeyeceğini ilan etmek zorunda kalan bir devletin, ekonomisinin kontrolü alacaklılarına geçmiş bir yönetimin bunu ne kadar başarabileceğinin takdiri sizindir.

“Kuşakların Temel Özellikleri ve Hava Harp Okulu Uygulamaları” üç değerli imza ile incelenmiştir. Gelecek hedefi olan ülkelerin yeni yetişen nesilleri ve eğitimlerini en önemli gündem maddesi yaptıklarını biliyoruz. Dünyanın her an gelişen ve değişen şartları, imkânları ve dengeleri yeni nesillerin bu hızlı değişime göre yetiştirilmelerini elzem kılmaktadır. Türkiye de her kademede çağın gereklerine uygun ve gelecek hedeflerine odaklı bir eğitim sistemini

hayata geçirmenin çabası içinde olmuştur. Günümüzde 20-25 yaş aralığında değerlendirilen kuşak kavramının Hava Harp Okulu açısından ne anlam ifade ettiğini Osman Yalçın, Ahmet Burak Sökmen ve Hatice Kulak tarafından hazırlanmış olan bu yazıda göreceksiniz.

24. sayımızın son yazısı, aynı zamanda dergimizin sorumlusu Yrd. Doç. Dr. Nilüfer Erdem'e aittir. "Yunan Milletvekili Makkas'ın Mustafa Kemal ile 6 Mayıs 1931'de Gerçekleştirdiği Görüşmeye Dair Raporu" gerek içeriği gerekse kaleme alındığı zaman itibarıyla son derece ilgi çekicidir. Birinci Dünya Savaşının amansız rakiplerinin, savaş sonrası samimi dostlar olmasında büyük pay sahibi olan Gazi Mustafa Kemal ile yapılan görüşmenin muhataplarınca nasıl algılandığı elbette önemlidir. Bilhassa uzun süren mübadele meselesinin hallinden sonra gerçekleştirilmiş olması Türk Yunan ilişkilerinin bundan sonra gireceği işbirliği ortamı için son derece olumludur. Faaliyetleri ve konuşmaları ile Türkiye'nin dostluğuna önem veren bir isim olduğunu gördüğümüz Makkas'ın Venizelos Arşivi'ndeki bu raporu özelde Türk-Yunan, genelde Balkan tarihi meraklıları için değerli bir armağan olmuştur.

Yeni sayıda yine Türkiye tarihinin ilginç konularıyla karşınızda olmak üzere, saygılarımla.

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Editör

İSTANBUL'DA EKMEK KARNESİ UYGULAMASI, KARNE VE EKMEK SUİSTİMALLERİ (1942-1946)

Bülent BAKAR*

Özet

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye etkisi üretimin düşmesi ve tüketimin artması şeklinde olmuştur. Savaş ekonomisinin ön plana çıkmasıyla kaçınılmaz olarak bir süre sonra Millî Korunma Kanunu'na dayanılarak öncelikle halkın temel gıdası ekmeğe karneye bağlanmıştır. Karneli ekmeğin döneminde ekmeğin unda ve kişi başı ekmeğin istihkakında sık sık değişiklikler meydana gelmiştir. Bunun en önemli nedeni, hububat üretiminde ve teminindeki yetersizlik ve istikrarsızlık olmuştur. Yine, bu dönemde karne ve ekmeğin üzerinde gerçekleşen suistimaller basına bol miktarda malzeme vermiş ve yaşanan süreçle ilgili birçok ayrıntının kamuoyu tarafından öğrenilmesi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ekmeğin Karnesi, Ekmeğin, İkinci Dünya Savaşı, Halk Dağıtım Birliği, Toprak Mahsulleri Ofisi*

Abstract

Bread Ration Practice in Istanbul, Ration and Bread Abuses (1942-1946)

The effects of the Second World War to Turkey were the production decline and consumption increase. With the prominence of the war economy, first of all the staple food of people, bread, was inevitably rationed out on the basis of the National Security Law. During the period of bread rationing, frequent changes occurred in breadstuff and the deserved amount of bread per capita. The most important reason for this was the deficiency and instability in the production and supply of grain. Again, during this period the abuses over the rations and bread gave plenty of materials to the press and enabled the public to learn a lot of details about the ongoing process.

Key Words: *Bread Rationing, Bread, The Second World War, Public Distribution Union, Soil Products Office of Turkey.*

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
e-mail: bbakar@marmara.edu.tr

Giriş

Ekmek, mutfak kültürümüzde beslenmenin temelini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin hububat ithal eden bir ülke olduğu düşünüldüğünde savaş dönemlerinde veya ithalatı engelleyecek olağanüstü anlarda önemli sorunlar yaşanması kaçınılmaz bir durumdu. Böyle bir gelişme olduğunda hububat azlığından veya piyasadan çekilerek stoklanmasından dolayı hükümetlerin piyasaya müdahaleleri gerçekleşmiştir. Ekmekle ilgili alınan önlemlerin benzeri Birinci Dünya Savaşı'nda da yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında orduya alınanların % 80'i yakından veya uzaktan ziraatla ilgisi bulunanlardan oluşmaktaydı. El emeği tarım seviyesindeki bir ülkede bu orandaki kitlenin üretimden uzak kalması ekonomi üzerinde ağır bir netice yaratmıştır. 1915 yılında buğday mahsulünün bir önceki yıla göre % 30 daha az olması önce şehirlerde sonra bütün ülkede etkisini göstermiştir. İstanbul'da un dağıtımıyla ilgili çeşitli önlemler alınmıştır. Başlangıçta belediye tarafından mahallenin nüfusu nispetinde fırınlara un verildi ve bir somundan fazla alınmaması için halka tavsiyede bulunuldu. Levâzımât-ı Umumiye Dairesi aracılığıyla piyasadaki stok fazlaları tespit edilerek savaş tekâlifi suretiyle el konmaya başlandı. Ancak bu önlem malların piyasadan çekilmesi sonucunu getirince buğday alım ve dağıtım işleriyle başında Kara Kemal'in olduğu Esnaf Cemiyeti görevlendirilmiş ve bütün değirmenlerin hükümet hesabına çalışmaları sağlanmıştır. Piyasaya, fiyatı hükümet tarafından tespit edilen ekmek dışında, serbest fiyatla satılan ve kalitesi daha yüksek bir ekmek çıkarılmaktaydı. Fiyatı tespit edilmiş ekmekle serbest ekmek arasındaki fiyat farkı sürekli artmıştır. Savaşın ilerleyen yıllarında serbest ekmeğin fiyatı ciddî şekilde yükselirken, diğer ekmeğin kişi başına düşen gramajında azalma olmuş ve ekmek kalitesi gittikçe bozulmuştur¹.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru 20 Haziran 1918 tarihli bir irâde, eksik gramajlı ekmek çıkarılmasını önlemeyi amaçlamıştı. Buna göre, ekmekler 1 kilo, yarım kilo ve 250 gram ağırlığında olacak ve bu ölçülerden eksik ekmek üretenler hakkında cezâî işlem uygulanacaktı. Nitekim caydırıcı olabileceği düşüncesiyle cezâî işlem uygulaması mütareke döneminde de gündeme gelmiş ve 1920

¹ Vedat, Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara 1994, s. 33-40.

yılında kurallara uymayan esnaf, tüccar ve fırıncılar İâşe Kararnamesi'nin 9. maddesi gereğince Divân-ı Harb'e sevk edilmeye başlanmıştır. Ceza alanların kimlikleri, işledikleri suçlar ve verilen cezalar yayın organlarında yayınlanmış ve yetkililer teşhir yönteminin etkili olacağını düşünmüşlerdir. Mahkeme neticesinde suçlu bulunanların hapis ve para cezası aldıkları görülmüştür. Mütareke döneminde ithalat imkânından dolayı piyasaların rahatlayacağı, halkın ucuz ve kaliteli ekmek yiyebileceği düşünülmekteydi. Tahmin edildiği gibi dışarıdan İstanbul'a fazla miktarda un gelmesine rağmen ekmek fiyatları ucuzlamadı ve bunun nedeninin vurgunculuk olduğu ortaya çıktı. Vesika ekmeğinin gramajı 250 dirhemden 150 dirheme düştüğü ve ekmeğin kalitesinin de iyi olmadığı dikkate alındığında bu beslenme yetersizliğinin yol açacağı sağlık başta olmak üzere yaşanacak problemler hesaba katılarak nüfus başına verilen ekmeğin ölçüsüne uygun olarak patates verilmesi kararlaştırıldı. 1919'da çıkarılan bir kararnameyle de İâşe Umum Müdürlüğü lağvedilerek, vesika ile ekmek ve erzak dağıtım yöntemi kaldırıldı. Mütareke dönemi hükümetleri ekmek sıkıntısı yaşanmaması ve kalitesiz ekmek çıkmaması² için gayret göstermişlerdir. Bu esnada İstanbul'da elde olan gıda stoğu hiçbir zaman 1 aydan fazla olmamış, yetkililer ve halk 25-30 gün sonrasını görme imkânı olmadan işgal yıllarını yaşamak zorunda kalmışlardır³.

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra sıra iktisadî zafere gelmişti. Uzun yıllardır buğday başta olmak üzere temel tüketim mallarını başka ülkelerden ithal eden Türkiye'nin bir an önce özellikle ithalata konu olan maddeleri ülke içinde yeterli seviyede üretmesi ve kendi kendine yetmesi hedeflenmiştir. Bunun için sağlam bir ekonomi oluşturmak ve izlenecek iktisadî yolun belirlenmesi son derece önemliydi.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1923-1930 yılları arasında Türk basınında çıkan haberler özellikle İstanbul'da ekmek probleminin geçmiş yıllardaki gibi devam ettiğini göstermektedir. Bu haberlerde

² Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru ve Mütareke döneminde basında ekmekle ilgili çıkan haberler kalitenin çok bozulduğu şeklindedir. Bkz., "Vesika Ekmekleri Niçin Fena Çıkar?", *Vakit*, 3 Eylül 1918; "Vesika Ekmekleri Düzelecek Mi?", *Yeniğün*, 11 Mart 1919.

³ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Ankara 1998, s. 34-72. Ayrıca Bkz. Necati Çavdar, "Mütareke Döneminin İlk Aylarında İstanbul'da Ekmek Meselesi", *Bellekten*, Sayı: 281, Nisan 2014.

ekmek kalitesinin bozukluğu, yine un stoğunun azlığı ve suistimale karşı alınması teklif edilen önlemler ön plana çıkmaktadır. Nitekim bazı haber başlıkları şöyledir; “*Şehrimizde ekmek buhranı devam ediyor. Bazı yerlerde ekmekler simsiyah*”⁴, “*İki ay sonra İstanbul aç mı kalacaktır?*”⁵, “*Emanet, ekmek meselesini katiyen hal maksadıyla yolsuzlukları tekerrür eden fırıncıların sanattan men edilmeleri fikrindedir*”⁶.

1929 yılındaki dünya ekonomik krizi, Türkiye’yi de etkilemişti. Türkiye’deki hükümetler yeni arayışlara girmek zorunda kalmışlar ve halkın geçim sıkıntısının üst düzeye çıktığı bu süreçte “*tasarruf*” ve “*yerli malı*” kavramları ön plana çıkarılarak daha az tüketim ve yerli malı teşvik edilmiştir⁷. Dünya ekonomik krizinin Türk ekonomisine çıkardığı ağır fatura öncelikle tarım ürünleri fiyatlarındaki ciddi düşüş olarak ortaya çıktı. Buğday başta olmak üzere hububat fiyatları 1928-29’dan 1932-33’e kadar % 60 kadar düştükten sonra 1930’ların sonlarına kadar aynı düzeyde kaldı⁸. Dönemin hükümeti, piyasadaki tıkanıklığı gidermek, buğday fiyatlarının düşmesini engellemek ve üretimi istikrara kavuşturmak için buğday piyasasına müdahale etme kararı aldı. 1932’de Buğday Koruma Kanunu çıkarıldı ve buğday alım satımı yapmak üzere Ziraat Bankası görevlendirildi. Ziraat Bankası’nın buğday piyasasına müdahaleleri nispeten çiftçi lehine sonuçlar doğurmuştur. Ziraat Bankası, 1935 yılında alımları azaltınca fiyat dalgalanmaları yine görülmeye başlanmıştır⁹. 1935 yılında Tarım Bakanı olan Muhlis Erkmén ise fiyatların yükselmesini stokçuluk yapılmasına bağlamakta ve bir dergiye verdiği beyanatta şu ifadeleri kullanmaktadır¹⁰:

⁴ **İkdam**, 12 Ağustos 1924.

⁵ **Vatan**, 8 Eylül 1924.

⁶ **Son Saat**, 11 Eylül 1928.

⁷ Şinasi Sönmez, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 47, Bahar 2011, s. 600.

⁸ Şevket Pamuk, **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul 2008, s. 173.

⁹ İbrahim İnci, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tek Parti Hükümetlerinin İşe Politikaları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 50, Erzurum 2013, s. 273.

¹⁰ “Ekmek Meselesi”, **Uyanış**, c. 78/14, no: 2047/362, 14 İkinciteşrin 1935, s. 388.

“Ekmek fiyatlarının yükselmesini sebepsiz ve yersiz buluyorum. Memleketteki buğday ürünü tahminlerimize göre, ihtiyacı karşılayacak derecededir. Piyasaya az buğday gelmesi buğday azlığından değil fiyatın daha yükseleceği ümidiyle elde tutulmasından ve saklanmasıdır. Ziraat Bankası depolarında tohumluk ayrıldıktan ve dağıtıldıktan sonra mühim miktarda buğday vardır. Bunlar ihtiyacı karşılamak üzere piyasaya arz olunacaktır. Şunu da ilâve edeyim ki: ihtikâr ile uğraşmak için ihtiyaç hasıl olursa hariçten buğday dahi sokulacaktır. Herhalde ekmeğin¹¹ daha fazla yükselmesine meydan verilmeyecektir”.

Ziraat Bankası, buğday ile ilgili görevlerini 1938’de kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi’ne devretti. Toprak Mahsulleri Ofisi, İkinci Dünya Savaşı Hükümetleri’nin iâşe politikalarının en önemli uygulayıcısı oldu¹². Toprak Mahsulleri Ofisi’nin görevi buğday açısından ele alındığında ülkenin en önemli ihtiyacı ve ürünü olan buğdayla ilgili fiyat dalgalanmalarını engellemektir¹³.

1. İkinci Dünya Savaşı’nın Başlaması ve Ekmekle İlgili Alınan Önlemler

1 Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya’ya saldırısı sonrasında İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması Türkiye için de yeni bir dönem anlamına gelmekteydi. Başvekil Refik Saydam, TBMM’de yaptığı konuşmada zirâî durumla ilgili iyimser bir tablo çizmiş, gıda maddelerinde bir sıkıntı olmadığını, ekmek ve unla ilgili bir problem çıkmayacağı gibi, Türkiye’nin buğday ihraç eden bir ülke konumuna geldiğini ifade etmişti. Bununla birlikte hükümet, savaş yıllarında iktisadî politikaları belirlemede en önemli dayanak olan Millî Korunma Kanunu’nu 18 Ocak 1940’ta çıkardı. Refik Saydam Hüküme-

¹¹ 1930’lu yıllarda ekmekle ilgili basında yer alan haberlerde kötü ekmek çıkarılmasından bahsedilmektedir. Örneğin, “Bozuk Ekmekler”, **Akşam**, 27 Temmuz 1935 künyeli bir haberde İstanbul’da son bir ay içinde cezaya çarptırılan ve 15 gün kapatılan fırınların sayısının 80’i geçtiği ve belediye’nin kötü ekmek çıkaran fırınları ilân edeceği ifade edilmekteydi. Yine, 1936 yılındaki bir haberde kötü ekmek çıkaran fırıncıların cezalandırılacağı belirtilmekteydi. Bkz., “Hamur Ekmekler”, **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1936. Sık sık rastlanan bir başka sorun ise eksik gramajlı ekmek çıkarılmasıdır. Bu nedenle fırınlara çeşitli cezalar verilmekteydi. 1939 tarihli bir haberde 106 fırının ceza aldığı vurgulanmaktaydı. Bkz. “Ekmek Meselesi”, **Tan**, 19 Temmuz 1939.

¹² İnci, **a.g.m.**, s. 274.

¹³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, Cilt: 2, İstanbul 2014, s. 250.

ti, bu kanuna dayanarak çıkardığı kararnemelerle piyasayı denetim altına almaya gayret etmiştir¹⁴. Kanunun 4. maddesine uygun olarak hükümet içinden Millî Savunma, Maliye, İktisat, Ziraat, Ulaştırma ve Ticaret Vekillerinden Koordinasyon Heyeti oluşturuldu. Millî Korunma Kanunu'yla stokçuluğu engellemek, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için ürünlere değer fiyatında el koymak ve ihtiyacı olan aracı kurumlara kârsız olarak vermek amaçlanmıştır¹⁵. Başvekil başkanlığında toplanan Koordinasyon Heyeti, ekonomiyi denetim altına almaya çalışmış ve iâşe işleri, fiyat kontrolü ve ihtikârla mücadele amacıyla 28 Ekim 1940'ta İâşe Müsteşarlığı'nın kurulmasına karar vermiştir. Buna bağlı olarak Fiyat Murakabe Komisyonları kurulmuş ve piyasada fiyatları belirlenmiş olan malların fiyatlarının denetimine ve karaborsa fiyatlarıyla mücadeleye çalışılmıştır¹⁶. Bununla beraber karaborsanın önlenememesi, kontrol memurlarının yetersizliği ve teşkilatsızlık gibi etkenler çeşitli sıkıntıların yaşanmasına yol açmış ve bu sorunların çözümü için Millî Korunma Mahkemeleri faaliyete geçmiştir¹⁷. Bu mahkemelerin 4'ü İzmir, İstanbul, Ankara ve Zonguldak'ta, 4 tanesi de diğer illerde kurulmuştur¹⁸.

Toprak Mahsulleri Ofisi, iyi bir ürün yılı olmasına rağmen 1940 yılında hem üreticilerin hem de tüccarın olumsuz beklentilerle stoklamaya girişmeleri neticesinde ürünün yeterli bir bölümünü satın alamamıştı. 1940 yılı sonlarına doğru, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hububat stokları erimeye başladı ve iâşe sorunu ciddi bir noktaya geldi¹⁹. Buğday sıkıntısının her yerde hissedilmesiyle birlikte hükümetin aldığı önlemlerden birisi ekmeğin üretim kalitesini kontrol altına almak olmuştur. Dahiliye Vekâleti'nden Valilere gönderilen bir genelgeyle belediyeler aracılığıyla ekmeğin randıman²⁰ miktarının

¹⁴ Pamuk, **a.g.e.**, s. 190-191.

¹⁵ Sabit Dokuyan-Fatih Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Ekonominin ve İktidarın Temel Dayanağı: Millî Korunma Kanunu", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 31, İstanbul 2014, s. 120-121.

¹⁶ Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, İstanbul 2007, s. 85.

¹⁷ Dokuyan-Özçelik, **a.g.m.**, s. 121.

¹⁸ Günver Güneş, "Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri", **Türkler**, Cilt: 17, Ankara 2002, s. 617.

¹⁹ Pamuk, **a.g.e.**, s. 191-192.

²⁰ Ekmekte randıman, buğdayın un haline getirilişinde kepeğinin ayrıştırma miktarıdır. Randıman yüzdesi düştükçe buğdayın una dönüşümünde ayrışan maddeler oranı çoğalmakta, randıman yüzdesi yükseldikçe ayrıştırılan madde miktarı azalmaktadır. Bkz. Sönmez, **a.g.m.**, s. 612.

bütün fırınlarda aynı olması istenmiştir²¹. 26 Ekim 1940 tarihli ve Dahiliye Vekâleti'nden Başvekâlet Müsteşarlığı'na gönderilen bir yazıda, İstanbul'dan 80 randımanlı tek tip undan mamul ekmekle, 86 randımanlı asker unundan imal edilmiş ekmeğin, kaliteyi bizzat görmek isteyen Başvekil Refik Saydam'a sunulduğu belirtiliyordu²².

Hükümet, piyasadaki buğday azlığına yönelik Milli Korunma Kanunu'na dayanarak Aralık 1940'ta hububata el koyma kararı alarak yeni bir uygulama başlattı. Başvekâletten yapılan bir tebliğde tüccar elinde bulunan buğday ve çavdara el koyulacağı açıklandı. Buna göre hükümet, Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesine dayanarak hububat ticaretiyle meşgul olmayan üreticiler dışındaki bütün gerçek ve tüzel kişilere ait buğday ve çavdar mahsulünü belirlediği fiyatlar üzerinden satın alacaktı²³.

Alınan önlemler yetersiz kalınca Koordinasyon Heyeti'nin vardığı karar ve Bakanlar Kurulu'nun onayıyla 12 Şubat 1941'de üreticinin elinde bulunan tohumluk ve yemeklik ihtiyacından fazlasına el konulmasına karar verildi. 14 Şubat 1941'de Resmî Gazete'de yayınlanan başka bir kararla Toprak Mahsulleri Ofisi'nin un stokları meydana getirmek için gereken önlemleri alacağı belirtiliyordu²⁴. Hükümet, büyük miktarda buğday ve un stoğu oluşturulacağını ve mevcudu takviye için gerekirse dışarıdan buğday, un getirileceğini açıklamıştı²⁵.

Şubat 1941'de kararlaştırılan tek tip ekmek uygulamasının kamuoyundaki tartışmaları esasen 1940 sonbaharında başlamıştı. Nitekim Hakkı Süha Gezgin gazetedeki yazısında tek tip ekmekle ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştı²⁶;

“Türkiye’de bir tek ekmek tipinin kabul edileceği yazıldı. Tabii zamanlarda keseye, zevke, itiyatlara göre ekmek çıkarmak belki uygun düşer. Dileyen has, dileyen harci yer. Fakat memleket hudutlarının dövüşen milletlerle kuşatıldığı, bütün

²¹ A.e., s. 612.

²² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon kodu: 030.10., Yer no: 45.290.56.

²³ “Başvekâletin Tebliği”, **Haber Akşam Postası**, 6 Birincikanun 1940.

²⁴ Sabit Dokuyan, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması”, **Turkish Studies**, Volume: 8/5, Spring 2013, s. 197.

²⁵ “Büyük Mikyasta Buğday ve Un Stoku Vücuda Getiriliyor”, **Son Posta**, 16 Şubat 1941.

²⁶ “Tek Ekmek Tipi”, **Vakit**, 29 İkinciteşrin 1940.

dünyayı ateş ve dumanın kapladığı, geleceğin karardığı günlerde iş değişir. Artık, francala, birinci ve ikinci nevi ekmek ayrılığına yer kalmaz...

Fakat dünyayı ateşe verenler, bizi de silaha sarılmaya mecbur ettiler. İstihsal kuvvetleri azaldı. Yalnız kendimizi düşünecek mevkide kaldık. Anbarlarımızda, döner silolarımızda yığılı buğdayları idare ve dikkatle kullanmak zorundayız. Harp ne kadar sürecektir? Bunu kestirmek mademki bugün mümkün değildir, o halde uzun bir zaman için ihtiyatlı tedbirli yaşamak bir akıl ve mantık emridir... ”

Neticede, 18 Şubat 1941 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Ankara, İstanbul ve İzmir şehirleri Belediye sınırları dahilinde tek tip ekmek çıkarılması kararlaştırıldı. Buna göre 100 kilo buğdaydan 84-86 kilo un alınacak ve bu una % 15'i geçmeyecek şekilde çavdar katılabilecekti²⁷. Francala ekmeği ise belediyelerce tespit edilen fırınlarda yapılacak ve yine belirlenecek yerlerde satışa sunulacaktı²⁸. Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar yaptığı açıklamada, tek tip ekmeğin biraz daha esmer olmakla birlikte daha kalorili olacağını belirtti²⁹. Bu açıklamalara rağmen tek tip ekmeğin kalitesi ve fiyatı kısa süre içinde kamuoyunda tartışılır hale gelmiştir. Mart ayı başında gazetelere yansıyan bazı haberlerde ekmeğe bir miktar mısır unu katılmasının düşünüldüğü ifade edilmekteydi³⁰. Aslında tarım üretimdeki hızlı düşüş ekmeğin çeşnisinin değişmesine, içindeki un miktarının sürekli azalmasına neden olmaktadır³¹. Tek tip ekmek uygulaması buğdaydan tasarrufu amaçlamıştı. Buğday yetersizliği üzerine 1941 Yazında ekmek çeşnisi için yeni önlemler alındı. 6 Haziran 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararına göre Toprak Mahsulleri Ofisi'nin buğday alım ve stok vaziyetine göre gerekli görülen zamanlarda daha önce % 15 olan buğdaya karıştırılan çavdar miktarı % 20'ye

²⁷ BCA, Fon kodu: 030.18.01.02., Yer no: 94.12.19.

²⁸ “Tek Tip Ekmeğin Ne Cins Undan Yapılacağı Tespit Edildi”, **Son Posta**, 21 Şubat 1941; “Tek Ekmek Kararnamesi Bugün Neşrediliyor”, **Vakit**, 21 Şubat 1941.

²⁹ “Yeni Tip Ekmeğin Çarşambadan Önce Çıkarılması Muhtemel”, **Son Posta**, 23 Şubat 1941.

³⁰ “Yeni Tip Ekmeğe Mısır Unu Karıştırılması İhtimali Var”, **Son Posta**, 6 Mart 1941.

³¹ Fatih Tuğluoğlu, “Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 27-28, Mayıs-Kasım 2001, s. 357.

çıkarılabilecekti. Ayrıca, % 30 kadar arpa da karıştırılabilecekti³². Bu karar Başvekâletin tebliği olarak basında da yer buldu. Yapılan açıklamada, bu kararın halkın ve Millî Müdafaa'nın ekmeklik ihtiyacını tam ve sağlam bir teminata bağlanması için alındığı belirtilerek, yeni tip ekmeğin gıda bakımından eski tip ekmeğin vasıflarını taşıdığıının yapılan tahlillerle anlaşıldığı ifade ediliyordu³³.

Bununla beraber ekmekteki bu yeni karışım halkın şikâyetlerini ve ekmek kalitesiyle ilgili memnuniyetsizliğini arttırdı. Çünkü çavdar, ekmeğin hem iyi pişmemesine hem de siyah olmasına neden olmaktaydı. Buğday, arpa ve çavdarın pişme dereceleri ayrı olduğundan birinin iyi pişmesi genellikle diğerlerinin yanması neticesini getirdiğinden hamur ekmek oluşmasının önüne geçilememişti. Bu nedenle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin verdiği yeni bir kararla ekmeklik unun halitası 22 Temmuz 1941 tarihinden itibaren % 40 arpa ve % 60 buğdaydan oluşturuldu. Arpa ve buğdayın pişme derecelerinin birbirine yakın olması dolayısıyla hem ekmeklerin daha pişkin olacağı hem de renginin biraz daha beyazlayacağı tahmin edilmekteydi³⁴.

Ekmekteki buğday oranı Toprak Mahsulleri Ofisi'nin temin ettiği buğday miktarına göre sürekli değişkenlik göstermiştir. Nitekim, Ağustos ayı başında Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen yaptığı açıklamada, bu seneki buğday rekoltesinin önceki senelere göre daha iyi olduğunu vurgulamış, iyi pişmeyen ve halkın memnun olmadığı ekmeğe yerine % 100 halis buğday unundan yeni tip ekmeğin hazırlanmasının kararlaştırıldığını ifade etmiştir³⁵. Ekmek çeşnisinin tekrar değiştirilmesi ve yeni tip ekmeğin 100 kilo buğdaydan 89-91 kilo un alınacak şekilde hazırlanmasıyla ilgili Bakanlar Kurulu Kararnamesi 5 Ağustos 1941'de çıkmıştır³⁶.

Bununla beraber, ilerleyen aylarda buğday azlığı dolayısıyla halk diğer maddelerin (mısır, çavdar, arpa) oranının arttığı undan hazırlanan ekmekleri yemek zorunda kalmış ve memnuniyetsizlik artmıştır.

³² BCA, Fon kodu: 030.18.01.02., Yer no: 95.49.1.

³³ **Ulus**, 6 Haziran 1941.

³⁴ "Ekmek Beyazlaşıyor", **Tasvirî Efkâr**, 22 Temmuz 1941.

³⁵ "Ekmek Yüzde Yüz Buğday", **Vatan**, 2 Ağustos 1941; "Yakında Ekmekler Tamamıyla Buğdaydan Yapılacak", **Vakit**, 3 Ağustos 1941.

³⁶ BCA, Fon kodu: 030.18.01.02., Yer no: 95.69.3.

2. Ekmek Karnesi Öncesi Küçük Bir Uygulama

İstanbul vilâyetinin francala ekmeğiyle ilgili bir tebliği 19 Haziran 1941 tarihli basında yer almıştır. Yapılan açıklamada, francala ekmeğinin sadece hastanelerdeki hastalara tahsis edileceği belirtiliyordu³⁷. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay bir gün sonra gazetele- re verdiği beyanatta, şu anki ekmeğin gıda bakımından francaladan daha besleyici olduğunu izah ederek, francala gibi hafif bir ekmeğin hastalara bırakılması gerektiği şeklinde görüşünü ifade etmekteydi³⁸. Sıhhat İşleri Müdürlüğü bir rapor hazırlayarak Vekâlete göndermiş ve iyi beslenebilmeleri için küçük çocukların da francala ekmeği yemesi gerektiğini izah etmişti. Raporda, bu ekmeğe ihtiyaç duyacak yaş grubu olarak 1-5 yaş arası belirtilmiş ve bu sayının İstanbul şehri için 40.000 olduğu açıklanmıştı. Zamanla özellikle sağlık sorunları açısından özel ekmekler üretilmesi ihtiyacı artmıştır. Nitekim, İstanbul'da tuzsuz ekmek imaline başlandığı ve her gün 100 kilo ekmek yapıldığı haberi basında yer bulmuştur³⁹.

Francala yapılması ve dağıtılması esnasında bazı suistimallerin gündeme gelmesiyle genel mahiyette karneye geçilmesinin ilk adımı küçük ölçekli bir uygulamayla başlamıştır. Bu konuyla ilgili bir haber gazetede şu şekilde yer almıştı⁴⁰;

“Francala satışını tanzim için Belediye bugünden itibaren Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarına ait karnelerle francala alınmasını takip edecektir. Her rapor sahibi, kaymakamlıklara müracaat ederek bu karnelerden alabilecektir. Raporlarda yazılı günlük francala ihtiyacı her ne olursa olsun kaymakamlar her karne sahibine yalnız 250 gram francala verebileceğini yazacaklardır. Bu suretle hiçbir kimse 250 gramdan fazla francala alamayacaktır.

Vilâyet ve Belediye Sıhhat Müdürleri de doktorlara bundan sonra francala raporu verilmemesini bildirerek mevcut raporların fazlalaşmamasını temine çalışacaklardır. İktisat Müdürü Saffet Sezen francala mevzuu etrafında şunları söylemiştir:

³⁷ *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1941.

³⁸ “Francala İhtiyacı”, *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1941.

³⁹ “Çocuklar İçin Francala İhtiyacı”, *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1941.

⁴⁰ “İstihkak Sahiplerine Birer Karne Verilecek”, *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1941.

Aldığımız yeni tedbirlerle francala meselesini halletmiş bulunuyoruz. 5 yaşından aşağı çocuklara francala verilmesini Ticaret Vekâleti'ne bildirdik. Talebimiz kabul edilirse çocuklara da francala tevzi edeceğiz. Çocuklara 150'şer gram francala verilecektir”.

Hazırlıkların tamamlanmasından sonra İstanbul Belediyesi, Ankara'da daha iyi yapıldığı anlaşılan francala dağıtımını usulünü uygulamaya karar verdi. Karne usulü adı verilen bu uygulamada hastaların daha fazla francala almalarının önüne geçilmesi hedeflenmiş ve 4 francala satış mıntıkası oluşturulmuştu⁴¹. Yine, hastaların raporları fırınlarda değil, kaza kaymakamlıklarında bulunacak ve hastalara birer numara verilecekti. Yapılan çalışmalar neticesinde İstanbul'da temin ettiği raporla francala ekmeği alacak hasta sayısı 8.197 olarak tespit edilmişti. Ayrıca, çocuklara verilecek francalalar için karne hazırlıklarının tamamlanmak üzere olduğu yetkililerce açıklanmıştı⁴².

Bu arada karneyle francala ekmeği dağıtımını esnasında bir süre sonra bazı sorunlar yaşanmıştır. Beyoğlu Belediye Şubesi, francala yolsuzluğu şikâyetlerinin artması üzerine mesele üzerine ciddiyetle eğilmiş ve bazı neticelere ulaşmıştı. Şöyle ki, bir polisin raporsuz olarak francala dağıtımına karıştığıının anlaşılmasıyla tahkikat başlatılmıştı. Beyoğlu'nda bir fırın tartısı noksan ve eksik francala çıkardığından, francala çıkarma izni iptal edildi. Bazı fırıncılar da istihkaklarını almayan raporlu hastaların francala ekmeklerini başkalarına satmaktaydılar. Neticede, devreye kaymakamlık girmek zorunda kalmıştır. Alınan karara göre, francala karneleri dağıtılırken 24 saat kaymakamlıkta bekleyecekti. Yeni karnelerin unları fırınlara dağıtılincaya kadar bu şahıslar başkalarının francalalarını alamayacaklardı⁴³.

Böylece, 1941 Yaz'ında yaşanan karneyle hastalara ve 5 yaşından küçük çocuklara francala verilmesi süreci ekmek karnesi uygulaması için küçük bir tecrübe olmuş, aslında muhtemel sıkıntılar ve suistimaller için de ipucu vermiştir.

⁴¹ **Haber Akşam Postası**, 20 Temmuz 1941.

⁴² **Tasviri Efkar**, 22 Temmuz 1941.

⁴³ “Francala Tevziati”, **Vatan**, 2 Ağustos 1941.

3. Un Sarfiyatını Azaltmak İçin Alınan Önlemler

Alınmaya çalışılan tüm önlemlere rağmen un ihtiyacının karşılanamaması üzerine hükümet yeni kararlar almak zorunda kalmıştır. Piyasada unların stoklanması, yaşanan ekmek buhranı ve fiyatların yükselmesi basında çok sayıda habere konu olmuştur. İstanbul'da 1939'da 9 kuruş olan ekmek, 1941'de 13 kuruşa yükselmişti⁴⁴. Ekmek konusundaki darlığın ve ekmek fiyatlarının artmasının birinci nedeni askerî seferberlik dolayısıyla üretim sürecinden çekilmeyle beraber hububat ve özellikle buğday üretimindeki düşüştü. Yine, nakliyat araçlarının öncelikle orduya tahsis edilmesi sonucunda kentlerin buğday ihtiyacını karşılamak zorlaşmıştı. Ayrıca, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin anbarlarının yetersiz olması ve devletin yeterli miktarda tarım ürünü toplayamaması önemli bir etkendi. Bu arada, ekmek konusunda psikolojik faktörler önemliydi. Halk, ekmeğin karneye bağlanacağı endişesiyle ekmek stoklamak ve kurutmak istemiş böylece, ekmek fiyatları artarken piyasada ekmek darlığı oluşmuştu⁴⁵. 16 Kasım 1941 tarihli bir habere göre Belediye yetkilileri, bir yandan ekmek darlığını halletmek, bir yandan zaten bu darlığın sebebi olan un kaçakçılığını önlenmek için toplantılar yapmaya başlamışlardı⁴⁶. Bu toplantılar neticesinde bulunan çözüm ise pastacı, börekçi ve simitçilere un verilmemesiydi. Böylece un kaçakçılığının önüne geçileceği umulmaktaydı. İstanbul Belediyesi yetkilileri bu hususla ilgili olarak Koordinasyon Heyeti'ne müracaat ederek bu şekilde bir karar çıkarılmasını talep ettiler⁴⁷. Zaten bu günlerde un buhranı ile ilgili hazırlık yapılmaktaydı. Koordinasyon Heyeti Başkanlığı da 14 Kasım 1941 tarih ve 1/1902 sayılı tezkereyle Bakanlar Kurulu'na yazarak, buğday unundan ekmek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküvi ve simitten başka maddelerin yapılmasının, satılmasının ve tüketiminin yasaklanmasını istemişti. Neticede, 24 Kasım 1941 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla bu istek kabul edildi. Yasak kararının istisnası lokanta, mutfak ve evlerde yapılacak hamur işleriydi. Yapılması ve satılması yasaklanan maddeler ise pas-

⁴⁴ Yine, İstanbul'daki ekmek fiyatları savaşın ilerleyen yıllarında iyice uçuşa geçmiş ve 1942'de 25, 1943'te 39 kuruşa yükselmiştir. Bkz. **İstatistik Göstergeler 1923-2013**, Ankara 2014, s. 498.

⁴⁵ Metinsoy, **a.g.e.**, s. 104.

⁴⁶ "Belediye Şiddetli Tedbir Alınmasına Karar Verdi", **Vatan**, 16 İkinciteşrin 1941.

⁴⁷ "Un Kaçakçılığını Önleyecek Tedbir", **Tan**, 20 Sontışrin 1941.

ta, kek, sandviç ekmeği, poğaç, yufka, çörek, börek, tatlı ve emsali maddeler olarak izah edilmiştir⁴⁸. Buğday unu sarfiyatını azaltmak için hazırlanan kararname gereğince undan yapılması yasaklanan maddeleri imal edenlerin 27 Kasım'dan itibaren 3 gün içinde en yakın mülkî amirliğe müracaat ederek ellerinde bulunan un miktarını birer beyanname ile bildirmeleri gerekiyordu. Mülkî amirler de topladıkları beyannameleri en yakın Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edeceklerdi. Millî Korunma Kanunu'nun 14. maddesine göre hükümet ihtiyaç fazlası unlara el koymuştu ve bu suretle satın alınacak unların bedellerini Toprak Mahsulleri Ofisi ödeyecekti⁴⁹. Kararnamenin tebliğinden sonra Toprak Mahsulleri Ofisi, 28 Kasım'dan itibaren börekçi, pastacı ve tatlıcılara verilen unu kesmiştir⁵⁰.

Hükümetin un sarfiyatını kısıtlamaya dönük aldığı karardan pastacı ve tatlıcılar pek memnun kalmamışlardır. Söz konusu meslek sahiplerinin Ankara'ya yoğun müracaatının gerçekleşmesi üzerine Ticaret Vekilliği açıklama yaparak bu kararın değişmeyeceğini hatta bundan sonra lokantalara da un verilmeyeceğini ve lokanta, aşevi gibi yerlerde hamur işleri ve tatlı yapımının yasaklandığını belirtmiştir. Ancak buralara sadece balık kızartmak ve çorba yapmak için bir miktar un verilecekti. Diğer taraftan pasta ve tatlıların yasaklanmasıyla, tahin helvası, acı badem kurabiyesi ve bisküvi fiyatları aşırı yükselmeye başlamıştır. Yetkililer, bu durumun bir vurgun olduğu düşünülürse hemen hukukî sürecin başlayacağını belirtmişlerdi⁵¹. Lokantalara un verilmemesi kararının altındaki neden, lokantalara verilen unun el altından pastacılar satılacağı veya büyük lokantalarda pasta yapımına başlanacağı kuşkusuydu⁵². Yine lokantalarda müşterilere verilen ekmekle ilgili israfı önleme kapsamında bir karar alındı. Lokantalarda müşterilere verilen ekmeklerin herkesin yiyebileceği kadar ve dilim olarak verilmesi talimatı iletildi. Lokantalar bunun için belli bir ücret alacaktı⁵³. Pasta yapımı için de yeni bir

⁴⁸ Sönmez, **a.g.m.**, s. 617.

⁴⁹ "Bugünden İtibaren Hükümet İhtiyaçtan Fazla Una El Koyuyor", **Vatan**, 27 İkinciteşrin 1941; "Buğday Unundan Yapılan Maddeler", **Tan**, Sontesrin 1941; "Pasta, Çörek, Börek ve Kek İmalî Yasaktır", **Akşam**, 27 Teşrinisani 1941.

⁵⁰ "Unlu Maddelere Ait Karar Vilâyete Bildirildi", **Tan**, 28 Sontesrin 1941; "Pasta ve Börek İmalî Yasak", **Akşam**, 28 Teşrinisani 1941.

⁵¹ "Lokantalara Da Un Verilmemesi Kararlaştırıldı", **Tan**, 2 İlkkanun 1941.

⁵² "Lokantalar Da Pasta Yapamayacak", **Akşam**, 2 Kanunuevvel 1941.

⁵³ **Son Posta**, 11 Birincikanun 1941.

düzenleme getirildi ve ekmek unu dışındaki maddelerle yapılacak pastaya izin verildi. Yalnız, ekmek unu kullanılması halinde şiddetli cezaların söz konusu olacağı özellikle belirtilmişti. Pastalarda kullanılacak malzemeler ise pirinç unu, patates, fındık, ceviz ve badem gibi ürünlerdi⁵⁴.

Refik Saydam Hükümeti, ekmek fiyatlarının artmaması için yeni kararlar almıştır. Bunun için buğday ve çavdar unlarından alınan Buğdayı Koruma Vergisi'nin kaldırılması için TBMM'ye bir kanun teklifi verildi. Böylece, kaldırılan vergi nispetinde ekmeğin ucuzlaştırılması düşünülmektedir⁵⁵.

4. Ekmek Karnesi'nin Gündeme Gelmesi ve Hazırlıklar

17 Kasım 1941 tarihinden itibaren evlere polisler tarafından beyanname dağıtılacağına açıklanması yakında karne döneminin başlamasıyla ilgili kuvvetli bir işaret olmuştur. Bir haftada doldurulması planlanan beyannamelerde evde bulunanların yaşı, cinsiyeti ve mesleği haneleri yer alacaktı⁵⁶. Aralık ayı ortasında ekmek için karne uygulamasına geçilmesiyle ilgili haberler basında yer bulmaya başlamıştır. 17 Aralık tarihli bir haberde, halkın belli başlı gıda maddelerine olan ihtiyacını tanzim etmek ve israfın önüne geçmek için hazırlık yapıldığı ve ilk olarak ekmeğin ihtiyaca göre dağıtımı için karnelerin hazırlandığı yazılmaktaydı ve bunun için Millî Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılacaktı⁵⁷. Basındaki ilk bilgilere göre İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde karne usulünün başlaması söz konusuydu. Hazırlıklar bitince evlere içinde oturanların mesleklerine göre karneler dağıtılacaktı⁵⁸. Ekmek dağıtımı bir süre önce evlere dağıtılan fişlere göre yapılacak ve her eve nüfus adedine göre karne verilecekti. Ayrıca, işçilere daha fazla ekmek verilmesi düşünülmektedir⁵⁹.

Yine, karne meselesinin gündeme geldiği günlerde basında hangi meslek grubuna ne kadar ekmek verilmesi gerektiği ve günlük kalori

⁵⁴ “Undan Gayrı Maddelerle Yapılacak Pastaya İzin Var”, **Son Posta**, 12 Birincikanun 1941.

⁵⁵ “Ekmek Ucuzlayacak”, **Tan**, 18 İlkkanun 1941.

⁵⁶ **Vakit**, 17 İkinciteşrin 1941.

⁵⁷ “Ekmek Tevziati Karne Usulüne Bağlanacak”, **Cumhuriyet**, 17 Birincikanun 1941.

⁵⁸ “Karne Usulü İhdas Ediliyor”, **Son Posta**, 17 Birincikanun 1941.

⁵⁹ “Hükümetin Mühim Bir Tedbiri”, **Son Posta**, 18 Birincikanun 1941.

ihtiyacıyla ilgili haberler dikkati çekmeye başlamıştır. Bu çerçevede bir yazı kaleme alan Prof. Dr. Sadi Irmak, günlük olarak mektep talebelerinin 3.000, ev kadınlarının 2.500, ihtiyarlar ve işsizlerin 2.000, esnaf ve tüccarların 3.800, ziraat işçilerinin 4.000 ve sanayi işçilerinin 5.000 kaloriye gereksinim duyacaklarını belirtmekteydi. Yine yazısının devamında verilmesi gereken günlük ekmek miktarıyla ilgili bilgi vermiştir. Buna göre, orta ve fakir sınıfa verilecek ekmek hiç olmazsa onların gıda ihtiyacının dörtte üçünü karşılamalıydı. Ağır işlerde çalışan vatandaşlara ise hiç olmazsa 1,5 kilo ekmek verilmeliydi. Böylece, tamamlayıcı gıda maddeleriyle birlikte gerekli kalori ihtiyaçlarının 3.000-4.000 kadarını temin etmeleri mümkün olurdu. Geliri ortanın üstünde olan sınıfa daha az ekmek verilmesi söz konusu olabilirdi. Çünkü, bu kesimler daha pahalı olan gıdalarla ihtiyaçlarını zaten karşılayabilirdi⁶⁰.

TBMM'de 19 Aralık'ta gerçekleşen müzakere ve Millî Korunma Kanunu'nda yapılan tadilâtle ekmek karnesi döneminin başlaması kararlaştırıldı. Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen yaptığı konuşmada, Koordinasyon Heyeti kararlarının daha seri tatbik edilmesi gerektiğini belirterek, hükümetin ön gördüğü birçok zorluk ve mahzurlarına rağmen hem stokları muhafaza etmek hem de dağıtımı belli bir düzende yapmak için ekmek işinde karne uygulamasına karar verildiğini ifade etmişti. Ticaret Vekilinin konuşmasında dikkati çeken bir ayrıntı, karne çalışmalarının 2,5 aydan beri devam ettiği açıklamasıydı⁶¹. Yani, bu durumda hükümetin karne uygulamasını 1941 yılı Eylül ayı sonundan itibaren gündemine aldığını söylemek mümkündür.

Kasım ayı ortalarında evlere dağıtılan fişler, yaş miktarına göre ayrılarak, bölgelere göre listeler hazırlanmıştır. Bütün büyük şehirler için tek tip kuponlu karne hazırlatıldığı basında yer almıştı. Diğer taraftan alınan bir kararla ekmeğin bayatlatılarak satılması ve undan ekmek ve makarna dışında hiçbir madde yapılmaması kararlaştırıldı⁶². Ekmek karnesiyle, dağıtım işi düzene sokulacak, fırıncıların un

⁶⁰ Sadi Irmak, "Kimlerin Günde Ne Miktar Ekmek Yemeleri Lâzımdır ?", **Son Posta**, 18 Birincikanun 1941.

⁶¹ "İhtikârî Tenkil Edecek Tedbirler", **Cumhuriyet**, 20 Birincikanun 1941; "Ekmeğin Karne Usulile Tevziine Karar Verildi", **Akşam**, 20 Kanunuevvel 1941., **Bkz. EK 1.**

⁶² "Ekmek Karneleri Yakında Dağıtılacak", **Tan**, 21 İlkkanun 1941.

kaçırması önlenecekti⁶³. Aralık ayı sonunda basına yansıyan haberlerde karnenin nasıl olacağı şeklinde ilk bilgiler –veya tahminler- verilmekteydi. Karnelerin ilk anda birer aylık olması düşünülüyordu. Bunlar her günü birer yaprak halinde zımbalı karnelerdi. Ekmek almaya giden kimse karnesinden bir yaprağını koparıp verecek ve ekmeğini alacaktı. Ekmek, sabah ve akşam olmak üzere günde 2 defa dağıtılacaktı. Bütün fırınlar hükümetin sıkı denetimi altında bulunacak ve fırın bulunmayan yerlerde dağıtma yerleri açılacaktı⁶⁴.

Ocak 1942 başlarında karne meselesinin kamuoyunda sık sık gündeme gelmesiyle fırınların önünde aşırı bir izdiham oluşmuştur. Bir haftalık ekmek alıp saklayanlar vardı. Bu panik görüntüsünü yatıştırmak için Belediye Başkanı Yardımcısı Lütfi Aksoy, karne usulünün 1-2 ay sonra başlayacağı şeklinde açıklama yapmak zorunda kalmıştır⁶⁵.

Bu arada hazırlıkların tamamlanmasıyla Ankara'dan gönderilen karneler 5 Ocak'ta İstanbul'a ulaşmıştır. İhtiyaçlar nispetinde kazalara da gönderilen karneler, daha önce verilen beyannameler esas alınarak doldurulacak ve muhtemelen bir hafta sonra halka dağıtılacaktı⁶⁶. Karnelerin doldurulması için bütün vilâyet ve belediye teşkilâtı memurlarıyla, öğretmenler ve öğrenciler görevlendirilmişlerdi⁶⁷. 7 Ocak tarihli bir habere göre, ekmeğin karne ile verilmesi işini inceleyen komisyon, halen karne usulünün olduğu ülkeleri inceleyerek ve Türkiye'nin sosyal durumunu göz önüne alarak tüm hazırlıklarını bitirmişti. Oluşturulan 3 kategoriye göre ekmek istihkakları şöyleydi:

a- 7 yaşına kadar olan çocuklara 187,5 gram, **b-** 7 yaşından yukarı çocuklarla, memur, bakkal, kahveci, terzi ve emsali halka günde 375 gram, **c-** Demirci, vatman, hamal, ateşçi vesaire ile birlikte ağır sanayide çalışan ameleye günde 750 gram ekmek dağıtılacaktı. Vilâyetlerde devam eden hazırlıklar tamamlandığı takdirde 10 gün içinde karne usulünün başlaması öngörülmüş ve hazırlanan kararname Bakanlar Kurulu'nun onayına sunulmuştur⁶⁸. Karnelerin bir an önce doldurulması için İstanbul'da eğitim kadrosundan büyük ölçüde ya-

⁶³ “Karne Usulü Ekmek İsrafını Önleyecek”, **Tan**, 23 İlkkanun 1941.

⁶⁴ “Ekmek Dağıtma Yerleri Açılacak”, **Akşam**, 26 Kanunuevvel 1941.

⁶⁵ **Akşam**, 2 Kanunusani 1942.

⁶⁶ “Karneler Geldi”, **Akşam**, 6 Kanunusani 1942.

⁶⁷ **Son Posta**, 7 İkincikanun 1942.

⁶⁸ “Ekmek 10 Güne Kadar Karne İle Satılacak”, **Akşam**, 7 Kanunusani 1942.

rarlanılmış, 4.000 öğretmen ve lise son sınıf öğrencileri yoğun bir mesai göstermiştir⁶⁹.

Karnenin nasıl olacağına dair, daha kesin bilgilere zaman içinde yine basın aracılığıyla ulaşılmıştır. Şöyle ki, adı-soyadı bulunan karneler halka dağıtılacak ve birer aylık olacaktı. Her karnede 30 kare olacak ve bu kareler aylara göre değişecekti. Karne dağıtımını ev veya haneye göre değil, şahıs esas alınarak yapılacak, bir ailede ne kadar insan varsa o kadar karne dağıtılacaktı. Ekmek alındıktan sonra bu karelerden bir tanesi fırıncılara verilecek ve fırıncılar bu karelerle denetlenecekti⁷⁰. 11 Ocak 1942'den itibaren İstanbul'da karneler evlere dağıtılmaya başlanmıştır. Karnelerin dağıtımından belediyeler sorumluydu. Bu işlemin birkaç gün süreceği tahmin edilirken, vilâyet yayınladığı tebliğde, karne almayanların veya karnelerinde yanlışlık olanların bağlı buldukları Nahiye Müdürlüklerine başvurmaları gerektiği uyarısı yapmıştır. Ayrıca, evinde ihtiyaçtan fazla ekmek bulduranların Sıkıyönetim Mahkemesi'ne verileceği açıklanmıştır. Her fırın en az 3 dağıtım yeri açacaktı ve semt bakkallarına da ekmek verilirken, karneleri taklit etmek vatana ihanet derecesinde suç sayılacaktı. Gerçek nüfusundan fazla nüfus bildirip fazla karne alanların Sıkıyönetim Mahkemesi'ne verilerek ağır cezalara çarptırılacağı ifade edilmiştir⁷¹.

5. Ekmek Karnesi Dönemi'nin Başlaması

Hükümetin almaya çalıştığı tüm önlemlere rağmen hububat fiyatlarının yavaş yavaş yükselmesi ve büyük şehirlerde un bulamaz duruma gelinmesiyle karne⁷² dönemi kaçınılmaz olmuştur⁷³.

⁶⁹ "Ekmek Karneleri Dolduruluyor", **Akşam**, 8 Kanunusani 1942.

⁷⁰ "Ekmek Karneleri Birer Aylık Olacak", **Akşam**, 9 Kanunusani 1942.

⁷¹ "Ekmek Karneleri Dün Dağıtıldı", **Tasviri Efkar**, 12 Kanunusani 1942.; "Ekmek Karneleri Dağıtılmağa Başlandı", **Akşam**, 12 Kanunusani 1942.

⁷² İkinci Dünya Savaşı koşulları birçok ülkeyi savaş ekonomisine geçirmiş, temel maddelerin belli bir düzen içinde kullanılması kaçınılmaz olmuştur. Savaşın etkilediği ülkeler ekmek karnesi usulüne geçmek zorunda kalmışlardır. Hatta, Almanya'da bu konu savaştan önce 1937'de gündeme gelmişti. Bkz., "Almanya'da Ekmek Vesika İle Verilecek", **Haber Akşam Postası**, 6 Eylül 1937. Birçok ülkede savaş başlayınca ekmek karnesi uygulamasına geçildi. Bütün ülkeleri değerlendirmek kuşkusuz ayrı bir inceleme konusudur. Türk basınına yansıyan birkaç örnek vermek kanaatimce yeterli olacaktır. Bkz. "Yunanistan'da Vesika Usulü", **Yeni Sabah**, 16 Haziran 1940; "Yugoslavya'da Ekmek Vesikaya Tabi Tutuluyor", **Vatan**, 10 Birincikanun 1940; "Macaristan'da Ekmek Vesikaya Bindi", **Vakit**, 22 Eylül 1941; "İtalya'da Ekmek Vesikaya Tabi Tutuldu", **Akşam**, 28 Eylül 1941; "Romanya'da Ekmeği Karne İle Veriyor", **Tasviri Efkar**, 19 İkincikanun 1942.

⁷³ Sefer Şener, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s. 80.

Hükümet, büyük şehirlerde ekmeğin tüketimini sınırlandırarak ekmeğin darlığını gidermek ve her vatandaşın eşit miktarda ve kalitede ekmeğe ulaşmasını garantilemek için ekmeğin karneyle⁷⁴ dağıtımına karar vermiş ve geniş kitlelerin en temel besin maddesi olan ekmeğin karneye bağlamıştır⁷⁵. Yine, karne sistemine geçilmesiyle ekmeğin karaborsasını engellemek ve bazı kişilerin ihtiyacından fazlasını alarak ekmeğin zararını önlemek de amaçlanmıştı⁷⁶. Hükümet, 13 Ocak 1942'de kabul ettiği karnameyle (*Ekmek ve ekmeçlik hububat istihlâkinin tahdidine dair*) ekmeğin kartla dağıtımını işleriyle ilgili masrafları karşılamak üzere Ticaret Vekâleti emrine 200.000 lira tahsis etti. 247 sayılı kararda ifade edildiği gibi ekmeğin karne uygulamasına Millî Korunma Kanunu'nun 21. maddesine dayanılarak geçilmişti⁷⁷. 14 Ocak 1942 tarihinden itibaren İstanbul'da ekmeğin karneyle verilmeye başlandı. Fiyat Murakabe Komisyonu, yeni bir narh belirleyerek yaptığı açıklamada 750 gramlık ekmeğin 12,5 kuruş olduğu ve karne mukabilinde verileceğini ifade etti. Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar gazetelere verdiği beyanatta alınan önlemler hakkında bilgi vermişti. İstanbul'da ekmeğin karne uygulamasının başlamasıyla ilgili yapılan ilk ayrıntılı açıklamada şu hususlar ön plana çıkmaktaydı⁷⁸:

- Ekmekler 14 Ocak'tan itibaren 750 gram olarak çıkacak ve 12,5 kuruş olacaktır. Ağır işlerde çalışan ve ağır işçi olarak tarif edilen kişiler 750 gram ekmeğin alacaktır. Bunların dışındaki diğer vatandaşların hakkı bu ekmeğin yarısı olan 375 gramdır. 7 yaşından küçük çocuklar ise tam ekmeğin çeyreği olan 187,5 gram ekmeğin hakkına sahiptir⁷⁹.

⁷⁴ 1942 ve 1943 yıllarında birçok temel tüketim maddesi karneye bağlanmıştı. Makale konusu ekmeğin karne uygulaması için diğer maddelerin karne süreci ele alınmamıştır. Bkz., "Kahve Satışı Karne İle Yapılacak", **Tasvirî Efkar**, 4 Mayıs 1942; "Karne İle Kömür Ve Odun Satışları", **Son Telgraf**, 27 Eylül 1942; "Şeker Karne İle Verilecek", **Haber Akşam Postası**, 17 İlkteşrin 1942; "Çay'da Kahve Gibi Karne İle Verilecek", **Yeni Sabah**, 7 Birincikanun 1943.

⁷⁵ Metinsoy, a.g.e., s. 102-108.

⁷⁶ Eser Tutel, "Şu Uğursuz 1942 Yılı", **Popüler Tarih**, Sayı: 8, Ocak 2001, s. 71.

⁷⁷ **T.C. Resmî Gazete**, 19 Kanunusani 1942, Sayı: 5010, s. 2160-2161; Hüsnü Bengi, **Millî Korunma Kanun ve Kararları**, İstanbul 1943, s. 247-250.

⁷⁸ "Bugünden İtibaren Ekmek Karne İle Tevzi Edilecek", **Cumhuriyet**, 14 İkincikanun 1942.

⁷⁹ Ekmeklerin kimler için kaç gram olduğunu gösteren bilgilendirici bir tablo için Bkz. **Son Posta**, 14 İkincikanun 1942., **Bkz EK 2**.

- Her aile reisinin imzasıyla hazırlanan ve aile nüfusunu gösteren beyannamelere göre her şahsın adının olduğu birer karne hazırlanmıştır. Bu karnelerdeki fişler 24 saatlik ihtiyaca tekabül etmektedir ve gününde kullanılmayan fişler ertesi gün geçerli olmayacaktır.

- Ekmek karneleri işiyle meşgul olmak üzere her nahiyede bir büro kurulmuştur. Bu bürolar nahiyeleri dahilindeki nüfusu kaydetmişlerdir. Aile reisi veya vatandaş vermiş olduğu beyannameye değişiklik olması halinde büroyu bilgilendirecektir. Halen beyanname vermemiş olanlar veya verip de karne alamayanlar bağlı buldukları büroya müracaat etmelidirler. Karneler, karne usulü tatbik olunan bütün şehirlerde geçerlidir. Karne usulü tatbik olunmayan yerlerden elinde karne olmadan İstanbul'a gelen vatandaşlar, liman ve istasyonlarda kurulan seyahat bürolarına biletlerini göstererek 48 saatlik geçici karne alacaklardır. Bu 48 saat içinde kalacakları yerin bağlı olduğu nahiye müdürlüklerine müracaat ederek ikamet edecekleri müddete göre haftalık veya aylık karnelerini alacaklardır.

- Yatılı okul, yurt, hastane, hapishane ve emsali kuruluşlar mevcut listelerini tek karneye doldurup, müdürün imzalamasından sonra yetkili nahiye müdürüne tasdik ettirip, ekmeklerini istedikleri fırın veya satış şubesinden alabileceklerdir.

- Halkın sıkıntı yaşamaması için şehirde mevcut fırınlara ilaveten birçok yerde ekmek satış yerleri oluşturulmuştur.

Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar verdiği beyanatta vatandaşlara hitaben de özetle şu ifadeleri kullanmıştı⁸⁰:

“Hükümetimizin ekmeği karne usulüne bağlamak hususunda vermiş olduğu karar bütün memleketçe malumdur. Bu kararın derhal tatbikine geçilmesi zaruretini duyduğumuz için ekmeğimizi bugünden itibaren karnelerle tevzie başlıyoruz.

Bu usul, bir kısım vatandaşların herhangi bir ihtiyat seviyesiyle ve gündelik hislerle fazla ekmek mübayaa etmesi yüzünden diğer bir kısım vatandaşların ekmeksiz kalmasını önle-

⁸⁰ “Ekmek Bu Sabahtan İtibaren Karne İle Verilecek”, **İkdam**, 14 İkincikanun 1942.

yeceği gibi hükümetimizin daha yüksek düşüncelerle karar aldığı vechile istihlâkâtımızı muayyen bir hesaba göre tanzim edecektir. Millî hayatımızın uzun zaman içinde devam edecek ihtiyaçlarını disiplin altına alacaktır.

Bu itibarla yeni usulün tatbiki, medenî bir milletin olgun ve reşit vatandaşları olduğumuzu ispat edecek önemli bir hadise olacaktır”.

İstanbul'da 14 Ocak 1942'de karne dönemi başlayınca⁸¹ yapılacak işlemler konusunda tereddütte olan veya yeterince aydınlatılmayan bazı fırınlar ve vatandaşlar ilk gün karmaşası yaşamışlardı. Şöyle ki, fırıncılar sadece 14 Ocak tarihinin karşılığı olan 14 numaralı fişi almaları gerekirken 14 günlük fiş almışlardı. Bunun üzerine Valilikten yapılan açıklamada vatandaşların 1'den 13'e kadar olan numaralı fişleri fırınlardan almaları gerektiği belirtildi⁸². Ekmek karnesi ve ilk anda yaşanan sıkıntılarla ilgili Eser Tutel makalesinde şu ifadeler yer vermiştir⁸³:

“Ekmek karneleri bir aylıktı. Karnenin alt tarafında makasla kesilecek kuponlar sıralanmaktaydı: O ay 30 çekiyorsa, 30 kupon; 31 çekiyorsa, 31 kupon. Sabah oldu mu bu kuponlar makasla itina ile kesilecek, sonra fırına gidilerek ekmekler alınacaktı. Alınacaktı da, fırınların önündeki kalabalığa girip itiş kakış sıra beklemek her babayığidin becerebileceği şey değildi!.

Başlangıçta kişi başına tahsis edilen ekmek miktarı 375 gramdı. 7 yaşına kadar olan çocuklara bunun yarısı (187,5 gram), ağır işçiler için de bir misli ekmek verilecekti (750 gram). O zamanlar fırınlar genellikle somun denen yuvarlak ekmek çıkartmaktaydılar. Fırıncı elindeki bıçakla ekmeği ortasından keserek ikiye ayırırken, hak geçmesin diye nasıl da dikkat ederdi. Çünkü, bir lokma ekmeğin bile sırasında büyük önemi vardı; tam ortasından kesmediği için sık sık fırıncıya çıkışanlar olur, vur tut derken kavgalar bile çıkardı...”

⁸¹ “Ekmek Bugün Karne İle Verilecek”, **Tan**, 14 Sonkanun 1942., **Bkz EK 3**.

⁸² “Ekmek Tevziati”, **İkdam**, 15 İkincikanun 1942.

⁸³ Tutel, **a.g.m.**, s. 72.

Ekmek karnesi döneminin başlamasından birkaç gün sonra henüz uygulamanın olmadığı Kartal, Pendik ve kazalarında aynı şekilde karne uygulamasına geçildi ve yapılan açıklamada zaman içinde bütün kaza ve nahiyelerde karne döneminin başlayacağı belirtildi⁸⁴.

17 Ocak 1942'den itibaren Ankara şehrinde de ekmek karnesi dönemi başladı. Ankara Valiliği yaptığı açıklamada, karnesi olan vatandaşların şehirdeki 24 fırın ve 170 satış noktasından ekmek alabileceğini açıkladı⁸⁵. 22 Ocak'ta bir başka büyük şehir İzmir, ekmek karnesiyle tanıştı. Ardından birçok şehirde karne uygulamasına geçildi⁸⁶.

İstanbul'da karnelerin dağıtılması sürecinde şikâyetler ve eleştiriler basında yer bulmuştu. Ekmeğini zamanında temin edemeyen, sıkıntı çeken vatandaşlar söz konusu olmuş ve bu durum haberlere yansımıştır. Bunun üzerine Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar basına röportaj vererek, önce basına sitem etmiş ve iyi yapılan hususlardan fazla bahsedilmeden aksaklıkların büyütüldüğünü belirtmişti. Dr. Kırdar'a göre, karne usulünü tatbik eden Avrupa ülkelerinden her 600 vatandaşa bir memur düşerken İstanbul'da dağıtım işiyle ilgilenmek üzere her 5.000 vatandaşa bir görevli bulunmaktaydı. Devamlı kadro kurulması ve çalışma yeri gösterilmesiyle sürat ve intizam mutlaka artacaktı⁸⁷.

Ekmek karnelerinin dağıtılmasıyla ilgili ilânlar da basında yer almıştır. Bu ilânlarda 1942 yılı Şubat ayına ait karnelerin evlere dağıtılacağı ve imza atabilecek birinin mutlaka bulunması isteniyordu⁸⁸.

Şubat ayında alınan bir kararla haftada bir gün –Pazartesi günleri- isteyen vatandaşlara ekmek yerine un verileceği açıklandı. Buna göre, 750 gram ekmeğe karşılık 531 gram un 11 kuruş, 375 gram ekmeğe karşı 265 gram un 6 kuruş olacaktı⁸⁹. 23 Şubat Pazartesi gününden itibaren isteyenlere ekmek yerine un verilmesine başlanacaktı. Yalnız, kağıt yetersizliğinden unlar paket halinde verile-

⁸⁴ “Karne Usulü”, **Akşam**, 18 Kanunusani 1942.

⁸⁵ “Bugünden İtibaren Şehrimizde Ekmek Karne İle Verilecek”, **Ulus**, 17 Sonkanun 1942.

⁸⁶ **Akşam**, 23 Kanunusani 1942; E. Tutel, **a.g.m.**, s. 70.

⁸⁷ “Tenkidçileri Tenkid”, **Vatan**, 22 İkincikanun 1942.

⁸⁸ “Yeni Karneler”, **İkdam**, 24 İkincikanun 1942.

⁸⁹ “Karne İle Verilen Un Fiati”, **İkdam**, 18 Şubat 1942.

meyecek, tartı ile satılacaktı⁹⁰. Bununla birlikte, vilâyetin tebligatı bazı kaymakamlıklara zamanında yetişmediğinden bazı semtlerdeki fırınlar vatandaşa un vermek istememiş, tartışmalar yaşanmış, ancak akşam saatlerinde bütün fırınlar vatandaşlara un satmaya başlamışlardı⁹¹. Birkaç gün sonra ekmek miktarı düşürülünce ağır işçilerin alacağı un eskisi gibi 531 gram olarak kaldı. Diğer vatandaşların un miktarı ise 265 gram yerine 212 grama düşürüldü. Bunun için 6 kuruş yerine 5 kuruş ödeyeceklerdi.⁹²

Şubat ayının sonunda alınan bir kararla vatandaşlara verilen ekmek miktarı düşürülmüştür. 28 Şubat 1942'den itibaren geçerli olmak üzere ağır işçiler⁹³ dışında diğer vatandaşlara verilen ekmek miktarı % 20 azaltıldı. Yeni karara göre, 7 yaşından büyük vatandaşlar günde 300 gram, 7 ve daha aşağı yaştaki çocuklara 150 gram ekmek verilecek, ağır işçiler yine eskisi gibi 750 gram ekmek alacaklardı. Fiyat Murakabe Komisyonu'nun kararıyla ekmekler 600 gram olacak ve 10 kuruşa satılacaktı. Bu geçici bir durumdu ve alınan önlemin sebebi halen devam eden sert kış dolayısıyla hububat nakliyatının aksamış olmasıydı. Mevcut stokları korumak için bu geçici önleme ihtiyacı duyulmuştu⁹⁴.

⁹⁰ "Karne İle Un Tevziyatı", **İkdam**, 22 Şubat 1942.

⁹¹ **İkdam**, 24 Şubat 1942.

⁹² **İkdam**, 28 Şubat 1942.

⁹³ Hükümetin çıkardığı 247 sayılı kararda ağır işçi tanımı yapılmıştı. Buna göre ağır işçi, sanayide, maden ve taş ocaklarında bina, yol, köprü ve emsali inşaatta, nakil, tahmil ve tahliye, ormanlarda büyük enerji harcamayı gerektiren ağır bedeni hizmetler gören veya şiddetli hararet, ışık, gürültü ve nefes almayı zorlayacak buhar, gaz veya sağlığı tehlikeye düşürecek herhangi bir madde ile bozulmuş bir hava ortamında çalışmak zorunda kalan kimselerdi. Bkz., **T.C. Resmî Gazete**, 19 Kanunusani 1942, Sayı: 5010, s. 2160. Zaman içinde mesleklerden gelen talepler veya yetkililerin değerlendirmeleri neticesinde ağır işçi kapsamı genelde genişlemiştir. Bkz., "Telgrafçılara Fazla Ekmek Verilecek", **Vatan**, 8 Mart 1942; "Ziraat Amelesine Ekmek", **İkdam**, 11 Nisan 1942; "Mürettepler Ağır İşçi", **Vatan**, 30 Haziran 1942. Haziran ayında yapılan bir değerlendirmeye göre İstanbul'da ağır işçi ekmek karnesi kullananların sayısı 71.000 kişiydi. Bkz. **Vatan**, 13 Haziran 1942. Bu arada ilerleyen haftalarda ağır işçi karneleriyle ilgili karışıklık veya suistimaller de yaşanmıştır. Nitekim, Bazı memurların görevlerinin ağır işçi statüsüne girdiği düşünülerek kendilerine ağır işçi karnesi olan "A" karnelerinden verilmişti. Yapılan incelemelerde 2.000'den fazla memurun "A" karnesi değil, büyükler için olan "B" karnesi alması gerektiği kararına varılmıştı.. Bkz. **Son Posta**, 17 Birincikanun 1942.

⁹⁴ "Ekmek İstihkakı Azaltıldı", **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1942; "Ticaret Vekâleti'nin Tebliği", **İkdam**, 28 Şubat 1942; "Ekmek İstihkakı", **Tasvirî Efkâr**, 28 Şubat 1942., **Bkz EK 4**.

Bir süredir ekmeçlik una % 6 nispetinde nohut karıştırılırken nohut fiyatlarının yüksekliği ve gıda politikası dolayısıyla 7 Mart'tan itibaren ekmeç ununa nohut yerine mısır karıştırılması söz konusu oldu⁹⁵. Yine ekmeçler 10 Mart'tan itibaren bir gün bekletilip bayatlatılarak satılacaktı. Diğer taraftan ekmeçlik una mısır unu karıştırılmasına karar verildi. Bu karıştırma değirmenlerde yapılacak ve 10 çuval buğday ununa 2.5 çuval mısır unu karıştırılacaktı⁹⁶. Nisan ayında, ekmeçin bayatlatılarak satılması kararı meclis gündemine geldiğinde bayat ekmeçin gıda değerinden kaybettiği ve hazmı kolay olduğundan daha fazla tüketileceği şeklinde bazı milletvekillerince eleştiri getirilmiřtir⁹⁷.

Bu süreçte özel hastalığı olan ve kuşkusuz beslenmesi özen gerektiren hastalar vardı. Bundan dolayı şeker hastalığı olan hastalar için gluten ekmeçi çıkarıldı. Bu ekmeç 150 gram olacak ve doktor raporu olanlar karne mukabilinde alabileceklerdi. Yine basına yansıyan bilgilere göre, gereksiz yere ağır işçi kabul edilenlerden bir kısmı normal işçi sayılacak ve bu kişilere 500 gram ekmeç verilecekti. Askere gidenlerin karnelerini başkalarının kullanmaması için askerlik şubelerinin askere alınanların karnelerini toplaması ve bu isimleri kaymakamlıklara bildirmesi kararlařtırıldı⁹⁸. Hastalar için verilecek gluten ekmeçi miktarı ilerleyen haftalarda biraz daha düşürülmüş ve 125 gram olarak tespit edilmiřtir⁹⁹.

Ticaret Vekâleti İaşe Müsteşarlığı, Koordinasyon Heyeti'ne verilmek üzere hazırladığı bir kararı İstanbul Vilâyeti'ne de bildirmişti. Ekmeç karnesi başta olmak üzere gıda maddelerinin dağıtımını işini daha organize bir hale getirmek için bir "*Dağıtma Teşkilâtı*"¹⁰⁰ oluşturulması kararına varılmıştı. Buna göre, her mahallede veya 250 eve

⁹⁵ "Yeni Ekmeç Çeşnisi", **Vatan**, 7 Mart 1942.

⁹⁶ "Ekmeçler", **Akşam**, 10 Mart 1942, 10 Nisan tarihinde İstanbul'da yapılan toplantıda ekmeçlik una karıştırılan ve nispeti % 40'ı bulan mısırın % 20 oranında olması kararlaştırıldı. Bkz. **İkdam**, 11 Nisan 1942. Birkaç gün sonra ise mısır oranı daha da indirilmiş ve % 10 olmuştur. Bkz. "Ekmeçler", **Akşam**, 17 Nisan 1942.

⁹⁷ **İkdam**, 11 Nisan 1942.

⁹⁸ "Şeker Hastalığı İçin Gluten Ekmeçi Çıkarılacak", **İkdam**, 26 Mart 1942; "Gluten Ekmeçi", **Akşam**, 26 Mart 1942.

⁹⁹ **BCA**, Fon kodu: 030.18.01.02, Yer no: 98.29.6.; **Vatan**, 18 Nisan 1942.

¹⁰⁰ Dağıtım meselesinin koordine edilmesi için daha önceden, 16 Mart 1942 tarihinde çıkarılan bir kararnameyle "*Dağıtma Ofisi*" kurulmuştu. Bkz. H. Bengi, **a.g.e.**, s. 291-293. Bir süre sonra 11 Ağustos 1942'de söz konusu ofis kaldırılmıştır. Bkz. **T.C. Resmî Gazete**, 14 Ağustos 1942, Sayı: 5184, s. 3506.

mahsus olmak üzere birer “*Halk Dağıtma Birliği*” oluşturulacaktı. Bu birlikler sokak veya mahallenin adını alacaktı. Eğer sokak veya mahalledeki nüfus yoğun ise birden fazla olacak “*Halk Dağıtma Birlikleri*” numaralandırılacaktı. Bir mahallede 250’den az ev olsa da yine “*Birlik*” kurulacak ve Birlikler bir başkan ve 4 üyeden oluşan idare heyetlerince yönetileceklerdi. Birliklere dahil olmayanlar gıda maddesi dağıtımlarından yararlanamayacaklardı¹⁰¹. Halk Dağıtma Birlikleri’nin talimatnamesi hazırlandıktan sonra vilâyetlere bildirilmiştir. Buna göre, bu birliklerin en önemli görevlerinden birisi hükümet tarafından kart usulüyle dağıtımı kararlaştırılan maddelerin kartlarını dağıtmaktı. Yani ekmek karnesi dağıtımı işiyle Halk Dağıtma Birlikleri ilgilenecekti¹⁰². Halk Dağıtma Birlikleri 5 Mayıs 1942 tarihli bir kararname ile kuruldu¹⁰³. Ardından, Mayıs ayında Halk Dağıtma Birlikleri İdare Heyetleri için seçimler yapılmaya başlandı. Bu birliklerin 1 Haziran’dan itibaren faaliyete geçmesi öngörülmekteydi¹⁰⁴.

Bu arada, Mayıs ayından itibaren karne sisteminde önemli bir değişikliğe gidildi ve karnelerin 2 aylık hazırlanması kararlaştırıldı¹⁰⁵.

Toprak Mahsulleri Ofisi’nin un stoğu sorunu yaşaması dolayısıyla ekmek istihkakında azaltılma söz konusu olmuştur. İstanbul Vali Yardımcısı Ahmet Kınık’ın bir tebliği 6 Mayıs 1942 tarihli gazetelelerde yer aldı ve bu tebligatta şu ifadelere yer verildi¹⁰⁶:

“Bu sabahtan itibaren herkes ekmek istihkakının ellerindeki karnelere göre yarısını alacaktır. Bu vaziyet geçicidir”

Ankara’dan İstanbul’a dönen Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar da basına verdiği beyanatta geçici bir süre için bir gün tam bir gün yarım ekmek istihkakı olacağını belirtmiş ve İstanbul’da 7 Mayıs tarihinde tam ekmek istihkakının verileceğini ifade etmiştir. Bu uygulama sadece İstanbul’la sınırlı değildi ve bütün yurttaki söz konusuydu¹⁰⁷. Nitekim, 8 Mayıs 1942’den itibaren Ankara’da bir

¹⁰¹“Dağıtma Teşkilâtı”, **İkdam**, 12 Nisan 1942.

¹⁰²BCA, Fon kodu: 030.18.01.02; Yer no: 98.36.13.; “Halk Dağıtma Birlikleri Talimatnamesi”, **İkdam**, 26 Nisan 1942.

¹⁰³Bengi, **a.g.e.**, s. 328-331.

¹⁰⁴“Halk Dağıtma Birlikleri Seçimi”, **İkdam**, 18 Mayıs 1942.

¹⁰⁵“Ekmek Karneleri İki Aylık Olacak”, **Vatan**, 20 Nisan 1942.

¹⁰⁶“Ekmek”, **Vatan**, 6 Mayıs 1942.

¹⁰⁷“Ekmek İstihkakı Bugün Tam Olarak Verilecek”, **Vatan**, 7 Mayıs 1942.

gün tam bir gün yarım ekmek istihkakı verilmeye başlanmıştır¹⁰⁸. Ekmekte yaşanan sıkıntı Silahlı Kuvvetlere de yansımış ve askerlere verilen ekmek istihkakının 11 Mayıs 1942 tarihinden itibaren 600 grama indirilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁹.

Bununla birlikte hububat sorunu biraz aşıldığında 3 Haziran 1942'den itibaren ekmek istihkakı tekrar tam verilmeye başlandı. Ama, yeni düzenlemeye göre ağır işçilerin istihkakı 750 gramdan 600 grama indirilmişti. Büyükler 300, çocuklar ise 150 gram ekmek alacaklardı¹¹⁰. Ayrıca, Anadolu'dan İstanbul'a bol miktarda buğday gelmesiyle, İstanbul'daki ekmek çeşnisi değişmiş, undaki buğday miktarı arttırılırken diğer maddelerin azaltılması mümkün olmuş ve daha önce 23 Mayıs'ta ekmeklik unda % 40 olarak belirtilen arpa miktarı % 10'a düşürülmüştür¹¹¹. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ekmek çeşnisi, ekmeklik undaki hububat oranları oldukça sık değişmiştir. Bu hızlı değişime bir süre sonra basın yetişememiş olmalı ki hububat oranları aynı günlerde gazetelerde farklı şekilde yer almıştır. Nitekim 9 Haziran 1942 tarihli başka bir gazetede ekmeklik undaki arpa miktarının % 40'tan % 25'e ineceği bilgisi verilmiştir¹¹². Ekmek çeşnisinin sık sık değişmesinin en önemli nedenlerinden birisi kuşkusuz üretim darlığı olmuştur¹¹³.

Hükümet, devlet sermayesiyle işletilmekte olan kömür madenlerinde ve ocaklarında ise işçiler için ekmek istihkakı konusunda bazı kararlar almıştır. 15 Ağustos 1942 tarihli bir kararnameyle bu işletmelerde çalışan dahilî işçilerin gündelik ekmeklerinin 1.000 grama, haricî işçilerin ekmek istihkakının 750 grama çıkarılması hususunda Ticaret Vekâleti'ne yetki verilmiştir¹¹⁴.

¹⁰⁸“Bir Gün Tam Bir Gün Yarım Veriliyor”, **Akşam**, 8 Mayıs 1942.

¹⁰⁹**BCA**, Fon kodu: 030.18.01.02; Yer no: 98.42.13.

¹¹⁰“Ekmek İstihkakı”, **Ulus**, 3 Haziran 1942; **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1942.

¹¹¹“Bu Sabahtan İtibaren Tam Ekmek Verilmeye Başlandı”, **Son Telgraf**, 3 Haziran 1942. Mayıs ayında ekmeklik unda değişmişti. 23 Mayıs'tan itibaren undaki buğday oranı % 50'ye çıkarılmış ve diğer miktarlar ise % 10'u mısır, % 40'ı arpa şeklinde olmuştu. Bkz. “Ekmek Çeşnisi”, **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1942.

¹¹²“Ekmek Çeşnisi Bugün Değişiyor”, **Vatan**, 9 Haziran 1942.

¹¹³Cemil Koçak, “Türkiye’de Karneli Yıllar”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 25, Ocak 1986, s. 25.

¹¹⁴**BCA**, Fon kodu: 030.10., Yer no: 99.75.13.

Ticaret Vekili Behçet Uz'un 28 Ağustos 1942'de vilâyetlere gönderdiği bir genelgede 1 Eylül 1942'den itibaren kart usulünün uygulanacağı şehirler bildirilmekteydi. Bu şehirler şöyleydi:

Ankara, Amasya, Aydın, Bilecik, Bitlis, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Giresun, Gümüştane, Hatay, İzmir, İçel, İstanbul, Isparta, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Malatya, Manisa, Mardin, Maraş, Muğla, Ordu, Rize, Samsun, Seyhan, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Urfa ve Zonguldak.

Bu şehirlerden kart usulü kaldırıldıkça yeni tebligat yapılacağı ve listede bulunmayan şehirlerde kart usulünün tatbik edilmeyeceği Ticaret Vekâleti'nce belirtilmişti¹¹⁵.

1942 sonbaharında Ticaret Vekâleti bir çalışma yaparak, vilâyetlere tamim göndererek memur ve ücretliler ile emekli, yetim, dul, malûllerin beyanname doldurmalarını istemiştir¹¹⁶.

Hükümet, bazı sorunların yaşandığının belli olmasıyla ekmek dağıtımını meselesine bir çekidüzen vermek için 22 Ekim 1942'de bir talimatname yayınlamıştır. "*Hükümetçe ekmek ve ekmeklik hububat ve sair eşya ve maddelerin dağıtılmasına dair talimatname*" 22 maddeden oluşmaktadır. Talimatnamede dağıtımdan istifade edecek olanlar, karnelerin mahiyeti, şekli ve hak sahiplerine dağıtımını, ekmeklik un, hububat ve diğer maddelerin dağıtımını ayrıntılı bir şekilde tarif edilmiştir. Önemli bazı maddelerine göre, dağıtımdan yararlanacaklar beyanname doldurup memuriyet ve nüfus vaziyetlerine göre daire amirlerine vereceklerdi. Karneler, Ticaret Vekâleti'nce hazırlanacak ve soğuk damgalı olacaktı. Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde verilen karnelere yalnız aile reisi veya karne sahibinin fotoğraflarının yapıştirılması mecburî, diğer yerlerde ihtiyarîydi¹¹⁷.

Ekim ayında Ticaret Vekâleti'nin yaptığı çalışmalar ve 22 Ekim'de yayınlanan talimatname aslında iki farklı karnenin altyapısını hazırlamak içindi. Nitekim, Ekim ayı sonundan itibaren basında bu konu işlenmeye başlanmış ve memurlar ve halka ait olan karnele-

¹¹⁵ BCA, Fon kodu: 030.10., Yer no: 185.273.23., Bkz EK 5.

¹¹⁶ BCA, Fon kodu: 030.10; Yer no: 185.274.3.

¹¹⁷ BCA, Fon kodu: 030.18.01.02; Yer no: 100.89.19.

rin matbaada basma işinin tamamlanmak üzere olduğu bilgileri yer almıştır¹¹⁸. Hükümet, bir kararnameyle ucuz ekmek alacaklar listesine bekçiler, halkevleri, hayır cemiyetleri ve diğer teşekküllerdeki kişileri dahil etmiş ve hazırlanan karneler 25 Ekim'den itibaren Halk Dağıtma Birlikleri tarafından dağıtılmaya başlanmıştır. Memurlar ise karnelerini daire şeflerinden alacaklardı¹¹⁹. Yine, yapılan çalışmalara göre ucuz ekmek alacakların karneleri numaralı olacak ve kaza dahilinde ucuz ekmekler belirli fırınlar tarafından satılacaktı¹²⁰.

Ekim ayı sonunda ekmek karneli yeni bir dönem başlamıştır. 600 gramlık ekmek halka 28 kuruşa satılırken, ucuz ekmekten istifade edecekler 17 kuruş vereceklerdi. Bu gruba ise talimatnamede tarif edilen kimseler girmektedir ki bunlar memur, müstahdem, emekli, dul ve yetim ile bunların beslemeğe mecbur oldukları kişiler olmaktadır¹²¹. Böylece, ucuz ekmekten istifade edecek olanların karnesi ve halk karnesi olmak üzere iki grubun ortaya çıkması söz konusuydu. Yapılan hesaplar neticesinde İstanbul'da ucuz ekmekten istifade edeceklerin toplamı 290.000, halk karnelerini kullanacak vatandaşların sayısı da 568.000 olarak tespit edilmiştir¹²².

Halk Dağıtma Birlikleri'nin faaliyete geçmesiyle karne dağıtımıyla ilgili sorunların büyük ölçüde biteceği beklenmekteydi. Bununla birlikte görevlilerden kaynaklanan sorunlar zaman zaman devam etmiştir. Nitekim, 1 Kasım 1942 tarihli bir habere göre, bazı mahalle birlikleri ekmek karnelerini evlere düzenli dağıtırken Mimar Kemal Mahallesi sakinleri, Kumkapı Nahiyesi Tavşantaşı Parti Ocağı'na davet edilmiş, ortaya çıkan izdiham ve karmaşada binlerce kişi karnesiz kalmıştır¹²³. Yine, Aralık ayında Ortaköy ve Laleli semtlerinden benzer şikâyetler gelmiş ve birlik reislerinin evlere karne dağıtımını yapmadığı, belirli yerlere çağırıldığı ve büyük karışıklık yaşandığı hususunda şikâyetler söz konusu olmuştur¹²⁴. Dağıtımın bir türlü organize edilememesi ve vatandaşların yaşadığı sıkıntılar 1943

¹¹⁸“Halk Karneleri Yarından İtibaren Dağıtılacak”, **Akşam**, 25 Teşrinievvel 1942.

¹¹⁹**Son Posta**, 25 Birinciteşrin 1942.

¹²⁰**İkdam**, 27 Birinciteşrin 1942.

¹²¹“Ekmek Fiyatı”, **Haber Akşam Postası**, 29 İlkteşrin 1942.

¹²²“Ekmek Karneleri”, **Akşam**, 30 Teşrinievvel 1942.

¹²³“Karne Tevziyatı Böyle Olmaz!”, **İkdam**, 1 İkinciteşrin 1942.

¹²⁴“Ekmek Kartları Hakkında”, **Akşam**, 28 Kanunievvel 1942.

yılı başlarında da basında sık sık yer bulmuştur¹²⁵. Bu arada şunu belirtmek gerekir ki, Halk Dağıtma Birlikleri her konuda yeterli imkânlarla sahip değildi. Birlikler arasında koordinasyonun ve yeterli planlamanın olmaması, aşırı kırtasiyecilik, yeterli ve nitelikli personel eksikliği ve görev yapan personelin hataları ve ihmalleri dağıtım işlerinin aksamasına sebep oluyordu¹²⁶. Tabii olarak, yaşanan olumsuzluklar vatandaşların tepkisini çekerken, basın için sürekli ve bol miktarda malzeme ortaya çıkmıştır.

Ekmekler yeni fiyatlarla İstanbul'da 15 Kasım 1942'den¹²⁷, Ankara'da 16 Kasım'dan itibaren memur ve halk karneleriyle alınmaya başlanmıştır. Tespit edilen fiyatlar şu şekildeydi¹²⁸:

Memur karneleri:

<i>Ağır işçiler için</i>	<i>600 gram ekmek 17 kuruş</i>
<i>Büyükler için</i>	<i>300 gram ekmek 8,5 kuruş</i>
<i>Çocuklar için</i>	<i>150 gram ekmek 4,25 kuruş</i>

Halk karneleri:

<i>Ağır işçiler için</i>	<i>600 gram ekmek 27,5 kuruş</i>
<i>Büyükler için</i>	<i>300 gram ekmek 13,75 kuruş</i>
<i>Çocuklar için</i>	<i>150 gram ekmek 7 kuruş</i>

Ekmeğin iki ayrı karneyle ve fiyatla satılması toplumda huzursuzluğa neden olmuş ve bu uygulama memurlara ayrıcalık tanınması şeklinde algılanmıştır¹²⁹. İstanbul'da 15 Kasım'dan itibaren memur karnesiyle ekmek almak isteyenler bazı fırınlarda sorun yaşamışlardır. Bazı fırıncılar memur ve halk ekmek karnelerini ayırt edememişler ve istihkak sahiplerine ekmek vermek istememişlerdir. Yetkililer ise yaptıkları açıklamada, memur karnesinin yeşil, halk karnesinin gri renk olduğu ve fırıncıların bu ayrımı yapmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir¹³⁰. Bir süre sonra asker ailelerine de ekmeğin 17 ku-

¹²⁵“Ekmek Karneleri Böyle Mi Dağıtılmalı?”, **Akşam**, 28 Şubat 1943. **Bkz EK 6.**

¹²⁶Metinsoy, **a.g.e.**, s. 110.

¹²⁷“Yeni Ekmek Fiyatları Tespit Edildi”, **Tan**, 14 Senteşrin 1942.

¹²⁸“Ekmek Fiyatları”, **Ulus**, 16 Senteşrin 1942.

¹²⁹Tutel, **a.g.m.**, s. 72.

¹³⁰“Memurlara Ekmek Vermeyen Fırıncılar”, **Haber Akşam Postası**, 16 Senteşrin 1942.

ruştan verilmesi kararlaştırılmış ve beyannameler kaymakamlıklara gönderilmiştir¹³¹.

Ekmek işlerini görüşmek için İstanbul vilâyetinde yapılan toplantıda dağıtımla ilgili yeni kararlar alınmıştır. Halk, ekmek karnesiyle mahalle birliklerine müracaat ederek yeniden kayıt olacak, karneler numaralanacaktı ve bu numaralar daha sonra ilân edilerek, hangi fırınlardan ekmek alınacağı açıklanacaktı. Bu şekilde herkesin ekmek alacağı fırınlar tespit edilecekti¹³². Mevcut 200 fırın 800 Dağıtma Birliği'ne göre taksim edilmişti ve her fırına yaklaşık 4.000 kişi düşmekteydi. Ayrıca İstanbul'dan ayrılanlar mıntıklarındaki Emniyet Amirliği veya Nahiye Komiserliği'ne karnelerini teslim ederek birer vesika alacaklardı ve bu vesika olmadan tren, vapur ve otobüslere bilet almak mümkün olmayacaktı¹³³.

Aralık 1942'de CHP Ankara İl Kongresi'nde yetimler, kimsesizler ve dar gelirlilerin durumu tartışılmış ve bu kişilere mutlaka en kısa zamanda yardım edilmesi gerektiği hususunda görüş birliği ortaya çıkmıştı¹³⁴. Bu çerçevede bir süre sonra fakir halka ve muhtaç vatandaşlara devlet memur ve müstahdemleri gibi ucuz ekmek verilmesi hakkında karar alınmıştır. Karar neticesinde 500.000 yoksulun ucuz ekmek veya ekmeklik hububat alabileceği tahmin edilmekteydi¹³⁵. Bu hususta Dahiliye ve Ticaret Vekâletleri'nce hazırlanan talimatname şöyleydi¹³⁶:

6/1/1943 tarih ve 2/19276 sayılı kararname mucibince ekmek ve ekmeklik hububat ihtiyaçları hükümetçe temin edilecek olan dar gelirlilerin tespiti hakkında Dahiliye ve Ticaret Vekillikleri tarafından müştereken hazırlanan esaslar

1- 2/19276 sayılı kararname gereğince yapılacak ekmek ve ekmeklik hububat dağıtımından aşağıda yazılı olanlar faydalanabilirler:

a- Asker ailelerinden muhtaç olanlar

¹³¹“Asker Ailelerine Ucuz Ekmek”, **Vakit**, 19 İkinciteşrin 1942.

¹³²“Ekmek Karneleri Numaralanacak”, **Haber Akşam Postası**, 9 İlkkanun 1942.

¹³³**Tasviri Efkâr**, 15 İlkkanun 1942.

¹³⁴**Ulus**, 14 İlkkanun 1942

¹³⁵**Ulus**, 8 Sonkanun 1943.

¹³⁶“Dar Gelirli Yurttaşlar İçin”, **Ulus**, 23 Sonkanun 1943.

b- Emekliliğe ait hizmet müddetlerini doldurmadan tazminat verilmek suretiyle muameleye tabi tutulandan muhtaç olanlar

c- 10 yıllık maaşlarını bir defada almış olan emekli, dul ve yetimlerden muhtaç olanlar

d- Cumhuriyet Halk Partisi, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Yardım Sevenler, Fukaraperver Cemiyetleri, Halkevleri Sosyal Yardım Kolları tarafından devamlı yardım gören yoksullar

e- Belediyeler tarafından yardım edilen ve bakacak kimse olmayan kişiler

f- Çalışamayacak ve geliri olmayan kişiler

2- Aşağıda yazılı olanlar bu ucuz dağıtmalardan istifade edemezler:

a- Nüfusu 2.000'den aşağı olan yerlerde oturanlar

b- Devletçe paralı veya parasız iaşe olunanlar

Dar gelirliler Şubat ayından itibaren ekmeklerini ucuz ekmek karnesiyle alabileceklerdi¹³⁷ ve ucuz ekmek karnesinden istifade edecek dar gelirlilerin sayısı İstanbul'da 70.000 kişiyi bulmaktaydı¹³⁸.

Ekmek karnesini kaybedenlerin, misafirlerin veya herhangi bir nedenle fazla ekmeğe ihtiyaç duyanların ekmek temin etmesi için alınan bir kararla Ankara'da bir fırının serbest ekmek imal etmesi kararlaştırılmıştır. Bu fırın ununu serbest piyasadan temin edecek ve belediyenin tespit ettiği fiyata satacağı. Yapılan tahmin serbest ekmeğin fiyatının 40-45 kuruş civarında olacağı şeklindeydi¹³⁹. Serbest ekmek satışı İstanbul için de gündeme gelmiştir. İyi bir mahsul yılı olacağı tahmin edildiğinden ve 60-70 kuruş gibi fahiş fiyatlarla yapılan gizli ekmek satışının önüne geçmek amacıyla serbest ekmek satışı düşünülmüştür. Böylece, vatandaş karneleriyle belirlenen fiyata istihkakını alabildiği gibi, istediği kadar ekmek temin edebilecekti¹⁴⁰. Ankara'da 3 Mart'tan itibaren bir fırının serbest ekmek sa-

¹³⁷“Ucuz Ekmek”, **Akşam**, 28 Kanunusani 1943.

¹³⁸“Dar Gelirlilerin Ekmek Karneleri”, **Akşam**, 3 Şubat 1943.

¹³⁹“Ankara'da Serbest Ekmek de Satılacak”, **Haber Akşam Postası**, 26 Şubat 1943.

¹⁴⁰“İstanbul'da da Serbest Ekmek Satılacak”, **Haber Akşam Postası**, 27 Şubat 1943.

tışı yapması için hazırlıklar tamamlanmıştır. Karneli ekmekten ayırt edilmesi için serbest ekmekler baston şeklinde olacak ve 44 kuruşa satılacaktı¹⁴¹. İstanbul vilayetinde de serbest ekmek işi Memurlar Kooperatifi'ne verilmiş ve 3 fırın açılması kararlaştırılmıştı¹⁴².

Bununla beraber, Memurlar Kooperatifi'nin serbest piyasadan un toplamaya başlamasıyla un fiyatları hızla yükselmeye başlamıştır. Bu nedenle Kooperatif, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kendisine un vermesi halinde ekmek çıkarabileceğini belirtmiş ve un fiyatlarının yükselmesi üzerine İstanbul ve Ankara'da serbest ekmek çıkarılması projesinden vazgeçilmiştir¹⁴³.

Ekmek karnesi uygulamasının bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye de bir katkısı olmuştur. Beyoğlu merkez, Galata, Hasköy ve Kasımpaşa nahiyelerinde çiçek vakaları görüldüğünden hastalığa karşı halkın tamamen aşılınması lüzumu hissedilmiştir. Mayıs-Haziran 1943 dönemi ekmek karnelerini almak için söz konusu nahiyelerde halka aşı vesikasını sunma zorunluluğu getirilmesi üzerine halk öncelikle aşı yaptırmış ve doktorlardan aşı olduğuna dair belge alarak ekmeğini temin edebilmiştir¹⁴⁴.

Buğday stoğunun durumuna göre, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin değirmenlere verdiği ekmeklik hububatın durumu değişmiştir. 1943 Temmuz ayı başlarında ekmekte buğday miktarı azalmış ve doktorlar yaptıkları açıklamada bu ekmeğin özellikle hasta ve çocuklar için çok yetersiz olduğunu belirtmişlerdir¹⁴⁵. Temmuz ayının ilk haftasında ekmeklik undaki buğday miktarı konusunda yaşanan sıkıntıyı ekmekteki hububat oranları göstermektedir. Yapılan açıklamada ekmekte, % 30 buğday, % 15 mısır, % 15 akdarı ve % 40 arpa bulunmaktaydı¹⁴⁶. Kısa zaman aralıklarıyla ekmeklik undaki buğday miktarı artmış veya azalmıştır. 20 Temmuz 1943 tarihli bir gazete haberinde bu husus değerlendirilmiş ve 21 Temmuz'dan itibaren ekmeklik undaki buğday miktarının % 60'tan % 75'e yükseleceği

¹⁴¹ **Akşam**, 3 Mart 1943.

¹⁴² "Serbest Ekmek Satışı", **Akşam**, 4 Mart 1943.

¹⁴³ **Akşam**, 24 Mart 1943.

¹⁴⁴ **Yeni Sabah**, 15 Nisan 1943; **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1943; "Aşı Vesikası", **Akşam**, 29 Nisan 1943.

¹⁴⁵ "İstanbul'un Ekmeği Çok Bozuldu", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1943.

¹⁴⁶ "Ekmeğimiz", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1943.

adeta müjde olarak verilmiştir¹⁴⁷. 19 Ağustos 1943 tarihinde ise ekmekteki buğday oranı % 80'e çıkarılmış ayrıca, % 10 arpa ve % 10 akdari una katılmıştır¹⁴⁸.

Ticaret Vekâleti 8 Ağustos'ta neşrettiği bir tebliğle toplumda huzursuzluğa neden olan bir problemi halletmek istemiş ve 10 Ağustos 1943'ten itibaren memur ve halk ekmeklerinin aynı fiyata, 600 gramlık ekmeğin 17 kuruş 10 paraya satılacağını açıklamıştır¹⁴⁹. Yine mahsulün tahmin edilenin üstünde olacağını anlaşılmasıyla 1943 sonbaharında ekmek istihkakının artırılması beklentisi oluşmuştur¹⁵⁰.

Eylül 1943'te, Ordu için tatbik edilmekte olan gündelik ekmek miktarı 600 gramdan 900 grama çıkarılmıştır. Yine, 7 yaşından küçük çocukların istihkakı olan 150 gram 300 grama çıkarılmıştır. Böylece küçükler de büyüklerle aynı miktarda ekmek alacak ve yeni uygulama 1 Ekim 1943'te başlayacaktı¹⁵¹.

Bu dönemde, özellikle Kumkapı karne yolsuzluğu mahalle birliklerinin durumunu tartışmalı hale getirmişti. Gazetelerdeki yorumlarda birliklerin çalışmasıyla ilgili eleştiriler yapılmıştır¹⁵². Bir süre sonra Halk Mahalle Birlikleri İdare Heyetleri için gerçekleşen şikâyetler ve yaşanan bazı yolsuzluklar üzerine yeni idare heyetleri oluşturulması amacıyla seçim yapılmasına karar verilmiştir. Yeni idare heyetlerinde parti teşkilatında fiilen çalışanların katılamayacağı açıklanmıştır. Bundaki maksat, partili unvanının herhangi bir yolsuzluğa karışmasını önlemektir¹⁵³.

1944 yılının ilk günlerinde karneyle ilgili basına yansıyan haberler dağıtımın düzensiz ve gecikmeli olduğu şeklindeydi. Karne dağıtım işinin bir türlü sağlıklı yapılamamasıyla ilgili bir yazıda şu eleştiriler getirilmiştir¹⁵⁴:

¹⁴⁷ Haber Akşam Postası, 20 Temmuz 1943.

¹⁴⁸ "Ekmeklerdeki Buğday Nispeti", **Vakit**, 19 Ağustos 1943.

¹⁴⁹ "Karnelerdeki Fark Kalktı", **Son Telgraf**, 8 Ağustos 1943.

¹⁵⁰ **Tasviri Efkar**, 15 Ağustos 1943.

¹⁵¹ "Ekmek İstihkakı", **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1943.

¹⁵² "Mahalle Birlikleri", **Tan**, 8 İlkkanun 1943.

¹⁵³ "Mahallelerde Yeni Halk Birlikleri", **Son Telgraf**, 14 Birincikanun 1943.

¹⁵⁴ **Yeni Sabah**, 3 İkincikanun 1944.

“...Bazı yurttaşların hala karnelerini alamayışlarının sebebi de karne dağıtan zatın yardımsız ve tek başına çalışması imiş, yani yine aynı dert. Yaşadığımız nazik ve anormal günleri hesaba katarak her şeyden şikâyet etmeyelim ama her yurttaşa günlük rızkını sağlayan ekme kartı dağıtma işinin dört küsür yıldır aksaklıklar göstermesine Allah rızası için artık müsaade etmeyelim.

...Hükümet, vilâyet buğdayını, ununu tedarik ediyor, fırına kadar gönderiyor, ekme vaktinde çıkıyor. Öte tarafta bir karne dağıtma işini vaktinde başaramıyoruz. Aybaşı gelip geçtiği halde karnesini alamayan mütevazı dar gelirli bir yurttaş ne yapar? Ne yer?”.

15 Haziran 1944 tarihli bir gazete haberi savaşın sonuna doğru yaklaşırken Türkiye’de kaç kişinin ekmeği karneyle aldığı hakkında bilgi vermektedir. Haberin ayrıntılarına göre, büyük şehirlerle beraber diğer vilâyetlerdeki değişmez ve dar gelirliyle ailelerinin de karne ile ekme yedikleri dikkate alındığında 8 milyon kişinin ekmeği karne ile aldığı belirtilmekteydi¹⁵⁵.

Ekme istihkakının artışıyla ilgili müjdeli bir haber 1944 yılı sonbaharında geldi. Toprak Mahsulleri Ofisi’nin stok durumu ekme istihkakını arttıracak miktara ulaştığından 1 Ekim 1944 tarihinden itibaren çocuklar ve büyüklerin ekme istihkakı 300 gramdan, 375 grama; ağır işçilerin de 600 gramdan 750 grama çıkarıldı¹⁵⁶. Yine stoğun yeterli olması dolayısıyla unlu mamullerin imali ve satışıyla alakalı gelişmeler oldu. 1 Kasım 1944’ten itibaren undan yapılmış pasta, börek, simit ve baklava yapılmasına ve ayrıca makarna, bisküvi, peksimet, şehriye ve nişasta imaline izin verildi¹⁵⁷. Bu karar birkaç gün içinde piyasada olumlu bir tepki görmüş ve pirinç, nohut, fasulye, bulgur, mercimek gibi gıda maddelerinin fiyatları düşme eğilimine girmiştir¹⁵⁸.

Ocak 1945’te ekmelele ilgili yeni bir adım atılmıştır. 8 Ocak 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla 2 tip ekme çıkarılacaktı ve halen çıkarılmakta olan 94-96 randımanlı undan yapılan ekmelele 7

¹⁵⁵“Sekiz Milyon Halk Vesika Ekmeği Yiyor”, **Akşam**, 15 Haziran 1944.

¹⁵⁶“Ekme İstihkakı”, **Akşam**, 29 Eylül 1944.

¹⁵⁷**Ulus**, 1 Sontesrin 1944.

¹⁵⁸**Son Telgraf**, 3 İkinciteşrin 1944.

yaşına kadar çocuk ve yetişkinlerin ekmek gramajı 450 gram, ağır işçilerin ise 900 gram olarak tespit edilmişti. 79-81 randımanlı çıkarılacak yeni tip ekmeğin ise çocuk, yetişkin ve ağır işçi fark etmesizin 300 gram olması kararlaştırıldı. Ekmek karnelerinin kuponları karşılığında isteyen 2 tip ekmekten dilediğini alabilecekti. Söz konusu karar 18 Ocak 1945'te Resmî Gazete'de yayınlanmıştır¹⁵⁹. Belediye, 2 tip ekmek yapacak fırınları ayırmaya karar vermiştir. Bundan maksat, her 2 ekmeklik unların karışmasını ve karne hesaplarının karıştırılmasını önlemektir¹⁶⁰.

Bakanlar Kurulu'nun 1 Mart 1945 tarihli toplantısında alınan kararlar ise devlet sermayesiyle işletilen madenlerde çalışan yer altı işçilerinin günlük ekmeklik istihkakının 1.000 grama çıkarılabileceği, sanatoryumlardaki hastalarla hastanelerde tedavi gören veremlilerin günlük ekmek istihkakının her iki tip unlardan yapılan ekmeklerden 600 grama çıkarılabileceği kararlaştırılmıştı. Ceza ve tevkif evlerindeki hükümlü ve tutuklulara verilecek günlük ekmek miktarının ağır işçi istihkakını geçmemek şartıyla Adliye Bakanlığı'nın isteğiyle Ticaret Bakanlığı'na tayin olunacağı ifade edilmiştir¹⁶¹.

1945 yılı başında çıkarılmaya başlanan 2 tip ekmek uygulaması uzun sürmemiştir. Haziran ayında has ekmeğin kaldırılarak tek tip ekmeğin çıkarılması için hazırlıklar yapılmış¹⁶² ve 7 Temmuz 1945'ten itibaren İstanbul, Ankara ve İzmir'de tek tip ekmek uygulamasına geçilmiştir. Ekmek istihkakı yine çocuklar ve yetişkinler için 450 gram, ağır işçiler için 900 gram olması kararlaştırılmıştı. Bazı fırınlarda francala da çıkacak ve tüm karneler için 300 gram olacaktı¹⁶³. Bu uygulama yaklaşık 1 yıl devam etmiş, 11 Haziran 1946'dan itibaren yürürlüğe girmek üzere yeni tek tip ekmek uygulaması başlamış ve francala imaline son verilmiştir. Çocuklar, büyükler ve ağır işçiler için ekmek gramajlarında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır¹⁶⁴.

¹⁵⁹T.C. Resmî Gazete, 18 Ocak 1945, sayı: 5908., s. 8193-8194; "Ekmek İstihkakı Nüfus Başına 450 Grama Çıkarıldı", **Akşam**, 15 Ocak 1945.

¹⁶⁰**Akşam**, 16 Ocak 1945.

¹⁶¹**BCA**, Fon kodu: 030.18.01.02., Yer no: 107.104.12; "Ekmek İstihkakları", **Son Telgraf**, 26 Mart 1945.

¹⁶²"Tek Tip Ekmek", **Akşam**, 23 Haziran 1945.

¹⁶³"Yeni Tip Ekmek Satışı Yarın Başlıyor", **Son Telgraf**, 6 Temmuz 1945.

¹⁶⁴"Tek Tip Ekmek", **Tasvir**, 9 Haziran 1946.

Bu günlerde henüz yetkililerce bir açıklama yapılmamasına rağmen 1946 yılı mahsulünün çok iyi olması dolayısıyla basın ve kamuoyunun büyük kısmı sonbaharda ekmek karnesinin kaldırılmasının güçlü bir ihtimal olduğunu düşünmekteydi.

6. Karne Döneminde Yaşanan Sorunlar

Hükümetin ve yetkililerin almaya çalıştığı tüm önlemlere rağmen İkinci Dünya Savaşı döneminde ekmek karnesiyle ilgili birçok yolsuzluk yaşanmıştır. Bu durum, özellikle sahte karne hazırlamak ve karnesiz ekmek satmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yaşanan bir başka sorun ekmeğin pişirilmesi ve kalitesi hususuydu. Yine, ekmeğin gramajından çalmak, ekmeçlik una yabancı maddeler karıştırmak sık rastlanan sıkıntılar olmuştur ve faaliyete geçen Millî Korunma Mahkemeleri en büyük mesaisini ekmek meselesiyle ilgili yapmak zorunda kalmıştır.

a- Karne Yolsuzlukları ve Millî Korunma Mahkemelerinin Kurulması

İstanbul'da ekmeklerin karneyle verilmeye başlandığı 14 Ocak 1942 tarihinde yapılan açıklamada sahte ekmek karnesi veya iki karne kullananların Örfî İdare Mahkemesi'ne verileceği vurgulanmıştı¹⁶⁵.

Ekmek karnesi uygulamasının başlamasıyla yolsuzluk haberleri basında yer almaya başladı. Daha fazla ekmek almak veya bu işin ticaretini yapmak amacıyla ekmek karnesi üzerinde tahrifat yapan birkaç kişi yakalanarak mahkemeye verilmişti. Savcılıktan yapılan açıklamada bu gibi durumlarda Türk Ceza Kanunu'nun resmî evrak üzerinde sahtecilik yapmakla ilgili hükümlerinin uygulanacağı belirtilmişti. Bu suçları işleyenler memur ise 6 seneden 20 seneye kadar, diğer vatandaşlar ise 4 seneden 16 seneye kadar ağır hapis cezasıyla yargılanabilecekti¹⁶⁶.

Uygulamaya geçilmesinden sonra yetkililerin karneyle ilgili karşılaştıkları ilk taleplerden birisi karnelerin kaybolması ve dolayısıyla yenisinin verilmesi hususudur. Yapılan incelemelerden sonra bazı kimselerin karnelerini kaybetmedikleri görülmüştü. Sadece bazıla-

¹⁶⁵“Ekmek Bu Sabahtan İtibaren Karne İle Verilecek”, **İkdam**, 14 İkincikanun 1942.

¹⁶⁶“Ekmek Karnelerinde Tahrifat Yapanlar”, **Akşam**, 8 Şubat 1942.

rı daha fazla sayıda karneye sahip olmak istiyordu. Bunun üzerine Mart ayı karnelerinin bir sıra takip etmesi ve isme yazılı olması gerekli görülmüştür. Böylece, karne kaybedildiği takdirde başkası tarafından kullanılamayacaktı¹⁶⁷.

Bir süre sonra ise Millî Korunma Kanunu kapsamına giren suçlara bakmak ve hızla sonuçlandırmak için İstanbul, Zonguldak, Ankara ve İzmir'de özel mahkemelerin kurulması kararlaştırıldı¹⁶⁸. Millî Korunma Mahkemeleri adını alan bu hususî mahkemeler sadece ihtikâr davalarına bakacaktı¹⁶⁹.

Karne yolsuzluğuyla ilgili haberler özellikle 1942 yılı Nisan ayından itibaren artış gösterdi. 13 Nisan 1942 tarihli bir habere göre, Fatih semtinde karnesiz ekmek sattığı ihbar edilen bir fırına suçüstü yapılmış ve 600 ekmek müsadere edilmişti. Bu ekmekler karne mukabilinde satılırken, bedeli Ziraat Bankası'na yatırılmış ve suçlu fırıncılar Millî Korunma Mahkemesi'ne verilmişlerdi¹⁷⁰.

Yetkililer bu durumun üzerine ciddiyetle eğilmek zorunluluğu hissetmişlerdir. İstanbul vilâyetinde yapılan bir toplantıda Belediye Müfettişlerinin fırınlarla ilgili raporları okunmuş ve suistimaller değerlendirilmiştir. Raporlarda dikkati çeken hususlar, bazı fırınların eksik gramajlı ekmek çıkardığı ve artan unlarla ekmek yaparak karnesiz olarak narhtan birkaç kat fazlaya fahiş fiyata sattığı şeklindeydi. Toplantı neticesinde noksan tartılı ekmek satışını 3 kez yapan fırınların Millî Korunma Mahkemesi'ne sevk edilmesi ve kendilerine un verilmemesi kararlaştırıldı. Böylece, bazı fırıncılar Millî Korunma Mahkemesi'nde ceza alacakları gibi, un almamaktan dolayı fırınlarının kapanması tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardı¹⁷¹. Vali Lütfi Kırdar, verdiği bir beyanatta teftişler neticesinde hiç ceza almayan fırının hemen hemen olmadığını belirterek 17 fırına artık un verilmeyeceğini açıkladı. Yine, basında bu fırınların isimleri açıkça zikredilerek teşhir edilmiş ve bu suretle suistimalin önüne biraz daha

¹⁶⁷ **Son Posta**, 18 Şubat 1942.

¹⁶⁸ "İhtikârla Mücadele", **İkdâm**, 15 Şubat 1942.

¹⁶⁹ "Millî Korunma Mahkemeleri Bugün Faaliyete Geçiyor", **Tasvirî Efkâr**, 20 Mart 1942. Millî Korunma mahkemesinin baktığı davalardan sadece ekmek karnesiyle ilgisi olanların örnekleri verilmiştir.

¹⁷⁰ "Karnesiz Ekmek Satan Bir Fırıncı Yakalandı", **İkdâm**, 13 Nisan 1942.

¹⁷¹ "Noksan Ekmekler", **Akşam**, 14 Mayıs 1942; **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1942.

geçebilmek hedeflenmişti¹⁷². Ayrıca, kaybedildiği iddiasıyla yeni karne talebinin suistimale açık olduğunu belirten Vali Kırdar, karnelerini kaybedenlerin yeni karne dağıtımına kadar ekmek alamayacaklarını belirterek, herkesin karnesine sahip çıkması gerektiğini ifade etmişti¹⁷³. Kısa süre sonra kara listeye alınarak unları kesilen 17 fırın dışında şikâyetler sebebiyle 20 fırın hakkında daha tahkikata başlanmıştır. Bu fırınlar hakkında dışarıda gizlice ekmek satmak, karnesiz ekmek vermek veya noksan tartılı ekmek çıkarmak gibi şikâyetler söz konusuydu¹⁷⁴.

Ekmek karnesini kaybettiği iddiasıyla yetkililere yapılan müracaatın artması üzerine yapılan bir tebligatta ancak karnesini kaybettiğini ispatlayanlara bir sonraki ay için ekmek karnesi verileceği, aksi takdirde kimseye karne verilemeyeceği tekrar hatırlatılmış ve basın aracılığıyla ilân edilmiştir¹⁷⁵.

Karne dağıtımında görev alan bazı kişiler de suç işlemiş ve mahkemeye verilmiştir. Nitekim, karne dağıtımıyla görevli bir memur, misafir için fazla ekmek karnesi verdiği için yakalanmış ve Millî Korunma Mahkemesi'nde yargılanarak 2 ay hapse ve 60 lira para cezasına çarptırılmıştı¹⁷⁶. Bu arada, karne yolsuzluğuyla ilgili yurt dışında çok daha sert cezaların söz konusu olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim 5 Temmuz 1942 tarihli bir gazete haberinde, Fransa'da, Paris'te ekmek karnesi çalan 3 kişinin müebbet kürek cezası aldığı yazılmaktaydı¹⁷⁷.

Millî Korunma Mahkemelerinin karne yolsuzluklarıyla ilgili me-saisi artarak devam etmiştir. 9 Temmuz 1942 tarihli gazetelerdeki

¹⁷²“Hazin Bir Hakikat ! Meğer, İstanbul'da Ceza Görmeyen Tek Fırın Yokmuş”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1942. **Bkz EK 7**.

¹⁷³“Karnesini Kaybedenlere Yeni Bir Ekmek Karnesi Verilmeyecek”, **İkdam**, 15 Mayıs 1942.

¹⁷⁴“Yirmi Fırın Hakkında Daha Tahkikat Yapılıyor”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1942.

¹⁷⁵“Ekmek Kartlarını Kaybedenlere Yeni Karne Verilmiyor”, **İkdam**, 24 Mayıs 1942. Ekmek karnesi kayıp müracaatları ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Nitekim, Ekmek karneleriyle ilgili kayıp başvurularının çok olması ve bu hususta suistimallerin gerçekleştiğinin belli olmasıyla yapılan açıklamada, ekmek karnelerinden kayıp müracaatlarının sadece yangın ve hırsızlık vakasında kaybolduğu polisçe sabit olması halinde dikkate alınacağı ve yenisinin verileceği bildirilmiştir. Bkz. “Ekmek Karnelerini Kaybedenlere”, **Vakit**, 4 Ağustos 1944.

¹⁷⁶**Akşam**, 14 Haziran 1942

¹⁷⁷**Son Posta**, 5 Temmuz 1942.

bilgiye göre, Galata'da bir matbaa görevlisi matbaada bastığı karneleri yüksek fiyatla satmış ve yakalanmıştır. Mahkemenin duyduğu ihtiyaç üzerine Güzel Sanatlar Akademisi Öğretim Üyelerinden oluşturulan Bilirkişi Heyeti hazırladığı raporda sahte karnelerin hakikisinden ayırt edilmesinin çok zor olduğunu ifade etmiş ve neticede matbaa görevlisi sahte karne basmak suçundan 1 sene 4 ay ağır hapis cezası almıştır¹⁷⁸.

1942 yazından itibaren gerçek veya sahte el altından ekmek karnesi satışı, önemli bir yolsuzluk konusu olmuştur. Fırınlarda inceleme yapan görevlilerin bulunduğu bir ortamda Beyazıt'ta fırına bir müşteri gibi gelen bir adam gayet rahat ve pervasız tavırlarla ekmek karnesi satmaya çalışmış ve suçüstü yakalanarak üzerinde arama yapıldığında 400 karne ele geçirilmiştir¹⁷⁹.

Yetkililerin almaya çalıştığı önlemlere rağmen sahte karne hazırlama işinde bazı kişiler oldukça uzmanlaşmıştır. Belediye İktisat Müdürlüğü Fiş Kontrol Memurlarının dikkati sayesinde geniş çaplı bir şebeke çökertilmiştir. Resmî Evrak Sahtekârlıklarını Tetkik Heyeti, sahte karnelerin gayet mahirane bir şekilde hazırlandığını ifade etmiştir. Tabii, bu durum tespit edilene kadar binlerce sahte ağır işçi karnesiyle günlerce fırınlardan ekmek alınmıştır¹⁸⁰.

Yine, Ekim ayı başında basını meşgul eden haberlerden birisi 7 Karne Sayım Memuru ile 14 fırıncının yargılanması olmuştur. Fırıncıların verdiği karneleri fazla gösteren ve böylece daha çok un almalarını sağlayan bir Sayım Memuru, Millî Korunma Mahkemesi'nce 6 ay hapis cezasına çarptırılmış, diğer sayım memurlarının yargılanmasına devam edilmiştir¹⁸¹.

Sahte karne basma işini daha büyük ölçekte yapmayı planlayan bir kişi Bulgaristan'dan 3 karne basma makinesi almış, bu makineleri tekneyle İstanbul'a getirmek isterken gümrükte yakalanmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde söz konusu kişinin karne basma maki-

¹⁷⁸“Sahte Ekmek Karneleri”, **Akşam**, 9 Temmuz 1942; “Sahte Ekmek Karnesi Basanlar”, **Vatan**, 9 Temmuz 1942.

¹⁷⁹**Vatan**, 28 Ağustos 1942.

¹⁸⁰“Fırınlara Sahte Ağır İşçi Fişi Sürmüşler”, **İkdam**, 23 Eylül 1942.

¹⁸¹**Vakit**, 21 Birinciteşrin 1942.

neleriyle şehir şehir gezerek kısa zamanda zengin olma hülyasına kapıldığı anlaşılmıştır¹⁸².

Yetkililer, karnesiz ekmeğin satışı konusunda mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Piyasaya ev ekmeği şeklinde ekmekler çıktığının belli olması üzerine yapılan tahkikatta bu ekmeklerin evde yapılan fırınlarda imal edildiği görülmüş ve yapılan aramada Aksaray semtinde 2 evin bahçesine gizli fırınlar yapıldığı ve buğday, mısır vesaire maddelerden müteşekkil undan ekmeğin yapılarak tanesini 80 kuruştan sattıkları anlaşılmıştır. Ev sahipleri Millî Korunma Mahkemesi'ne verilirken, fırın, ekmeğin ve unların müsadere edilmiştir¹⁸³. Daha pahalıya ekmeğin alınan halk karnesiyle 600 gramlık ekmeğin 27, 5 kuruş iken, ev ekmeklerinin piyasada 80 kuruşa satılması ve alıcı bulabilmesi düşündürücüdür. Demek ki, fakir halk herhangi bir ekmeğe muhtaçken, zengin kesim fiyatı dikkate almadan istediği kalitede ekmeğe el altından ulaşabilmiştir.

1943 yılı başlarında bazı fırınlara verilen karnelerin sahte olduğu fark edilmiş ve zabitanın çalışmaları neticesinde sahte ekmeğin karnesi yapan bir ressam yakalanmıştı. Ressamın hazırladığı karneler incelendiğinde pek ustalıklarla hazırlanmış ve çok dikkatli bakılmazsa hakikisinden ayırt edilemediği görülmüştür¹⁸⁴.

Millî Korunma Mahkemesi, 1943 yılında da ekmeğin karnesi yolsuzluğuyla ilgili çeşitli cezalar vermiştir. Örneğin, Beylerbeyi'nde bir Dağıtma Birliği Reisi, olmayan şahıslar adına cetvel düzenleyip, sahte adlarla ekmeğin karnesi almak ve satmak suçundan 4 sene, kendisine yardımcı olan eşi 9 ay ceza almıştır. Yine, Beykoz'da benzer suç işleyen bir Dağıtma Birliği üyesi de 4 sene hapse mahkûm edilmiştir¹⁸⁵.

Ekmeğin karneleri üzerinde en çok yolsuzluk yapılmaya çalışılan karne, ağır işçi karnesi olmuştur. Ağır işçi karnesi almak için İaş Memurluklarının resmî mühürlerini taklit ederek kaymakamlıklara yapılan müracaatlar sık gerçekleşen bir sahtekârlık yöntemiymiş¹⁸⁶.

¹⁸²“Sahte Karne Makineleri”, **İkdam**, 5 İkincikanun 1943. **Bkz EK 8.**

¹⁸³**Haber Akşam Postası**, 10 Sonkanun 1943. Müsadere edilen ekmekler satılarak geliri Darülaceze'ye verilmekteydi. **Bkz. Akşam**, 4 Mart 1943.

¹⁸⁴**Akşam**, 5 Şubat 1943.

¹⁸⁵“Ekmeğin Karnesi Kaçakçıları”, **Vatan**, 9 Haziran 1943.

¹⁸⁶“Ağır İşçi Ekmeğin Karnesi Almak İçin”, **Son Telgraf**, 5 İkinciteşrin 1943.

1943 yılı Ekim ayında basında ve kamuoyunda büyük ses getiren bir karne yolsuzluğu yaşandı. Kumkapı Nahiyesi Halk Dağıtma Birlikleri'nde görev yapanların da içinde olduğu çok sayıda kimsenin karıştığı olayda her karne dağıtımında 5.000 karne çalındığı anlaşılmıştı¹⁸⁷. Vali Lütfi Kırdar yaptığı açıklamada, görevlilerin ahlâksızlık yapıp suç işlediklerini, fakat halktan karneleri para ile satın alanların da masum sayılmayacağını ifade ederken¹⁸⁸, tahkikat neticesinde 55 görevlinin mahkemeye verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁸⁹. Tan'ın Başyazarı Zekeriya Sertel, karne meselesinde en başından itibaren halkla işbirliği yapılmamış olmasını yanlış bularak yaşanan yolsuzlukla ilgili köşesinde şu ifadeleri kullanmıştır¹⁹⁰:

"...İstanbul'da kurduğumuz mahalle birlikleri bir halk teşekkülü sayılamaz. Çünkü, bunlar halk tarafından seçilmemiş, bu birliklerin işlerine halkın iştiraki temin edilmemiştir. Vurgunculara, suistimal yapanlara ve kara borsada hükümetin tedbirlerini sıfıra indirenlere karşı da, devletin otoritesini tanıtacak şiddetli tedbirlerden ictinap etmişizdir.

Bununla da kalmayarak kontrol işini gayet gevşek tutmuşuzdur. İstanbul gibi, vurgunculuğun, suistimailin ve kara borsanın merkezi olan bir şehirde kontrol işi kadrosu dar, bütçesi zayıf belediye teşkilâtına terk edilmiştir. Onun için bizce kabahat ne halkta ne birliklerde ne de belediyenin kontrol teşkilatındadır. Hata doğrudan doğruya tutulan sistemde, takip edilen iâşe siyasetindedir. Bu sistem düzelmedikçe suistimalin, vurgunun ve kara borsanın önüne geçmek mümkün değildir. Bu şartlar içinde halka suç isnat etmek de hatadır".

Mahkemeler, ard arda verdikleri cezalarla karne yolsuzluklarını önlemeyi ve caydırıcı olmayı amaçlamıştı. Burada dikkati çeken husus yargılananlar arasında en az siviller kadar dağıtımla ilgili görevlilerin de bulunmasıdır. Üsküdar Millî Korunma Mahkemesi, karne yolsuzluğu yaptığı sabit olan Kısıklı Bulgurlu Halk Dağıtma Birliği Reisi'ne 4 sene hapis cezası vermişti. Aynı şekilde daha önce dör-

¹⁸⁷"Karne Yolsuzluğunun Geniş Olduğu Anlaşıldı", **Cumhuriyet**, 23 İkcinciteşrin 1943. **Bkz EK 9.**

¹⁸⁸**Cumhuriyet**, 27 İkcinciteşrin 1943.

¹⁸⁹**Son Telgraf**, 28 İkcinciteşrin 1943.

¹⁹⁰"Şehrimizdeki Karne Suistimali", **Tan**, 28 Sonteşrin 1943.

der sene ceza almış olan Beylerbeyi Halk Dağıtma Birliği Reisi ile Beykoz Dağıtma Birliği Reisi'nin cezaları da temyiz mahkemesince onaylandı¹⁹¹.

Halk Dağıtma Birlikleri'yle ilgili teftiş yapan Belediye Müfettişleri, birliklerdeki usulsüzlüklerle ilgili yaptıkları değerlendirmede, aile nüfusunun fazla gösterildiği, mükerrer nüfus yazıldığı ve İstanbul'da ikamet etmeyenleri beyannameye dahil ettiklerini rapor etmişlerdi. Bu arada boş bulunan veya ikametgâh olarak kullanılmayan binalarda nüfus gösterildiği tespit edilmişti. Sadece 2 gün içinde tespit edilen yolsuzluklar 100'den fazlaydı. Müfettişlerin bütün birlikleri teker teker denetlemesi, sahte beyanname dolduranların ve birlik görevlilerinin Millî Korunma Mahkemesi'ne verilmesi kararlaştırılmıştı¹⁹². Bununla beraber, belgelerde sahtecilik yaparak fazla karne alınması olayının münferit suçları ve tabloyu aştığını belirtmek gerekir. Zira, Ticaret Vekili, bir beyanatında İstanbul gibi 750.000-800.000 nüfuslu bir şehirde 1.200.000'den fazla karne dağıtıldığını ifade etmişti. Böylece, ekmek karnesiyle amaç ekmek tüketimini sınırlandırmak iken tam tersine ekmek sarfiyatı artmıştı¹⁹³. Bu kadar büyük bir karne farkının sadece birlik görevlilerinin suistimaliyle oluşamayacağı dikkate alınırca halkın bir bölümünün karne konusunda kanunî olmayan yollara saptığını söylemek mümkündür.

Bu arada kalpazanlar üretimini İstanbul'la sınırlandırmak istemişler ve sahte karneleri başka şehirlere göndermeye başlamışlardı. İstanbul Bulgurlu'da tesis edilen bir matbaada basılan sahte karneler İzmir'de piyasaya sürülmüştü. İzmir polisinin ihbarı üzerine İstanbul'da harekete geçen polisler Bulgurlu'daki matbaayı ortaya çıkardı¹⁹⁴.

Ağustos 1944'te yine ilginç bir karne yolsuzluğu yaşanmıştır. Romanya Konsolosluğu'nda çalışan bir Türk görevli, Romanya'dan 292 misafir geldiğine dair sahte evrak tanzim ederek Vilâyete ve Emniyet Dördüncü Şube Müdürlüğü'ne müracaat etmiş ve neticede İlaşe Bürosu tarafından 292 adet karne almıştı. Bu kişi yine Konsoloslukta çalışan Türk şoförle bu kartları 1.500 liraya satmış ve

¹⁹¹“Karne Yolsuzluğundan Mahkûm Olanlar”, **Tan**, 10 Şubat 1944.

¹⁹²“Bütün Mahalle Birlikleri Teftiş Ediliyor”, **Tan**, 24 Şubat 1944.

¹⁹³Metinsoy, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁹⁴“Karne Matbaası”, **Yeni Sabah**, 17 Mart 1944.

750'şer lirayı paylaşmışlardı. Yaşanan bu yolsuzluk ancak bir süre sonra fark edilmiş ve tahkikat açılmıştır¹⁹⁵.

Millî Korunma Mahkemeleri'nde karnesiz ekmek satanlar ceza almaktaydı. Kanunlarda yapılan düzenlemelerden sonra karnesiz ekmek alanların da ceza alması kararlaştırılmıştır. Nitekim, 26 Ağustos 1944 tarihli bir mahkeme kararına göre, Taksim'de karnesiz ekmek satan ve alan 2 kişi 50'şer lira para cezasına çarptırılmıştır¹⁹⁶.

Ekmek karnesiyle ilgili Millî Korunma Mahkemeleri'nin mesaisi 1945 ve 1946 yıllarında aynı yoğunlukta devam etmiştir. 28 Temmuz 1946 tarihli bir gazete haberi yine karne satılmasıyla ilgiliydi. Eminönü'nde bir fırında ekmek karnesi satıldığı haberleri üzerine yapılan aramada 1.770 adet karne bulunmuş ve fırıncı Millî Korunma Savcılığı'na sevk edilmiştir¹⁹⁷.

Savaş tehlikesi yaşayan bir ülkede herkesin kendi payına düştüğü ölçüde fedakârlık yapması gerekirken karne yolsuzluklarının bu kadar yoğun gerçekleşmesi ve bazılarının fırsatçılık yapması üzücü bir tablo yaratmıştır. Bu durumu önlemek için oluşturulan Millî Korunma Mahkemeleri yargılamalar ve cezalarla caydırıcı olmaya çalışmıştır. Karne yolsuzlukları basında geniş yer bulmuştur. Tabii, bu haberlerin sadece ortaya çıkarılan ve tespit edilebilenler olduğunu dikkate almak gerekir. Kuvvetle muhtemeldir ki, afişe olan olaylar ve haberler buzdüğünün sadece görünen kısmı olmuştur.

b- Ekmeklerin Bozuk Çıkması ve Tartıyla İlgili Suistimler

Ekmek karnesi uygulamasının başlamasından sonra kontrollerde ilk dikkati çeken husus, bazı fırınlarda eksik gramajlı ekmek çıkarılmasıydı. Fırınlarda yaşanan sorunların artması üzerine belediye teftiş kadrosunun genişletilme kararı söz konusu olmuş ve Belediye Müfettişlerinin fırınlarda yaptıkları kontrollerde eksik gramajlı 20.000 ekmek müsadere edilmişti¹⁹⁸. Müsadere edilen 20.000 ekmek, sadece İstanbul'da 1 ay içinde noksan gramajı tespit edilen ekmek miktarıydı¹⁹⁹.

¹⁹⁵Tan, 1 Ağustos 1944.

¹⁹⁶“Karnesiz Ekmek Alanlar da Ceza Görecekler”, **Son Posta**, 27 Ağustos 1944.

¹⁹⁷“Ekmek Karnesi Satan Fırıncı”, **Tasvir**, 28 Temmuz 1946.

¹⁹⁸**Haber Akşam Postası**, 9 Haziran 1942.

¹⁹⁹**Vatan**, 9 Haziran 1942.

Fırınlara verilen tüm para cezalarına ve hatta kapatmalara rağmen yine bir başka sıkıntı olan bozuk ve hamur ekmek çıkarılması üzerine yeni önlemler alınması gündeme gelmiştir. Belediye'nin kontrollerinin yeterli olmamasından dolayı belediye doktorları, belediye teftiş heyeti, belediye zabıtası ve vekâletten sadece ekmekleri incelemek için geniş bir kontrol heyeti oluşturuldu. Bu heyet şehirdeki bütün fırınları sürekli ve sıkı bir şekilde denetleyecekti. Yapılan araştırma neticesinde bozuk ve hamur ekmeklerin ya gece yarısından sonra ya da şafak vakti çıkan ilk ekmekler olduğunun anlaşılması üzerine ani kontrollerin özellikle bu zaman diliminde yoğunlaşarak gün boyu devam etmesi kararlaştırıldı²⁰⁰.

1942 yılı Ağustos ayında şehirde buğday stoğunun artmasıyla Toprak Mahsulleri Ofisi fırınlara yeterli miktarda buğday unu vermesine rağmen bazı semtlerdeki fırınlarda ekmeklerin esmerleşmesi ve iyi pişirilmeyerek rutubetli satıldığı gözlenmiştir. Beyazıt semtinde gerçekleşen ani kontrollerde bir fırında çuvallar içinde bakla unu bulunmuş ve ekmek hamuruna % 50 oranında bakla unu katıldığı tespit edilmiştir. Aksaray ve Şehremini semtlerindeki fırınlarda da bakla unu bulunmuştur²⁰¹. Yine Eylül ayında gerçekleşen bir baskında iki büyük değirmende ekmeğe katılmak üzere hazırlanmış on binlerce kilo fasulye ve baklaya el konmuştur. Yapılan inceleme neticesinde ekmeklere uzun süredir bu ürünlerden katıldığı tespit edilmiştir. Gazetede yer alan bilgi gerçekten düşündürücüdür. Çünkü, değirmenlere yapılan baskına kadar ekmeklere 55.000 kilo fasulye, 80.000 kilo bakla ve 20.000 kilo kaplıca unu²⁰² katıldığı ortaya çıkmıştır²⁰³.

Aralık 1942'de Belediye İktisat Müdürlüğü'ne bazı fırınlarla ilgili yapılan ihbarlar üzerine belediye zabıtası tekrar sıkı kontrollere başlamıştır. Yapılan ihbarlar bazı fırınlarda ekmeklik hamurlara kül karıştırıldığı şeklindeydi. Kül ağır olduğundan hem tartıdan kazanılmakta hem de un tasarrufu söz konusu olabilmekteydi. Gazetelerde yapılan yorumlar, halkın gıdası ve sağlığıyla bu kadar pervasızca

²⁰⁰“Fırınları Kontrol”, **Akşam**, 22 Temmuz 1942.

²⁰¹“Ekmeğe Bakla Unu Karıştırmışlar”, **Vatan**, 28 Ağustos 1942. **Bkz EK 10.**

²⁰²Kızıl buğday unu.

²⁰³**İkdam**, 16 Eylül 1942.

oynayan fırıncıların en şiddetli şekilde cezalandırılması gerektiği şeklinde olmuştur²⁰⁴.

Halkın ekmeğinden çalınmasıyla ilgili gazetelere yansıyan bir haber “pes dedirtecek” mahiyettedir. Habere göre, Kızıltoprak Bağdat caddesindeki bir fırında ekmek tartılan gramların altı törpü ile inceltilmiş ve böylece ekmek başına 10 gram çalınmıştır. Bu durumun tespiti üzerine fırıncı Millî Korunma Mahkemesi'ne verilmiştir²⁰⁵.

Burgaz adasında bir fırıncı dışarıdan bol miktarda bakla unu getirerek ekmeklik una karıştırmış ve yüzlerce fazla ekmek elde ederek halka karnesiz 60 kuruşa satmış, hatta işleri büyüterek İstanbul'a da göndermeye başlamıştır. Fırıncı suçüstü yakalandıktan sonra Millî Korunma Mahkemesi'ne sevk edilmiştir²⁰⁶.

1943 yılı ilkbaharında ekmeklerin kötü çıkması üzerine şikâyetler birbirini izlemiştir. Halk fırınlardan yakınırken, fırıncılar değirmenlerden unun kötü geldiğini belirtmiş, değirmenciler ise Ofis'ten kendilerine kötü un geldiğini ifade etmişlerdir. Yapılan incelemeler neticesinde bazı fırınlarda unlara % 49 oranında kepek karıştırıldığı anlaşılmıştır²⁰⁷.

1-10 Nisan 1943 tarihleri arasında İstanbul'da teftiş edilen 93 fırında toplam 2.764 noksan tartılı ekmek müsadere edilmişti²⁰⁸. Fırınlarda noksan tartılı ekmek çıkarılmasının önüne geçmek para cezalarıyla mümkün olmamıştı. Nitekim, Belediye'nin verdiği 5 ile 25 lira arasında değişen cezalar fırıncılar için ciddi bir rakam olmadığından daha caydırıcı tedbirler alma gereği hissedildi ve noksan tartılı ekmek çıkaran fırıncıların Millî Korunma Mahkemesi'ne verileceği açıklandı²⁰⁹.

1943 yılında ekmekler oldukça bozuk çıkmıştır. Vali Dr. Lütfi Kırdar yaptığı açıklamada bu durumun geçici olduğunu ve kısa süre içinde ekmekte buğday miktarının artacağını ifade ederek, halkın daha lezzetli ekmek yiyeceğini vurgulamış ve ekmeklerin bozulması üzerine bazı kimseler tarafından gizli olarak francala yapıp satıl-

²⁰⁴“Hayret !”, **İkdam**, 13 Birincikanun 1942.

²⁰⁵**Haber Akşam Postası**, 27 İlkkanun 1942. **Bkz EK 11.**

²⁰⁶“Ekmeğe Bakla Unu Karıştıran Fırıncı”, **Vakit**, 13 Şubat 1943.

²⁰⁷“Ekmekler Niçin Bozuk Çıkıyor”, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1943.

²⁰⁸“Fırınlarda Kontrolü”, **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1943.

²⁰⁹“Eksik Ekmek Çıkaranlar”, **Haber Akşam Postası**, 28 Mayıs 1943.

masıyla ilgili vatandaşlardan daha fazla destek beklediğini açıklayarak özetle şu ifadeleri kullanmıştır²¹⁰:

“...Halkın büyük ekseriyeti bir zaruret neticesi fena ekmek yerken bir takım kimselerin kâr kastıyla gizlice francala yapıp satmaları ve bir kısım parası olan insanların da bu francalaları alıp yemeleri doğru değildir. Halka düşen vazife bu suça ortak olmak değil, kanuna ve amme vicdanına aykırı olarak francala yapanları derhal hükümete ve belediyeye haber vermektir.

Şimdiye kadar gizli gizli yapılan bu nevi suçları bize haber veren olmamıştır... Gizli francala yapanlardan bunu alıp yemek kanunen olduğu gibi ahlâk ve vicdan bakımından da manevî bir suçtur. Vatandaşlarımızdan bize yardım etmelerini dilerim”.

Ekmeklerin bozuk çıkması kısmen Ofisin değirmenlere buğday miktarı az ekmeklik un vermesinden kaynaklanıyordu. Fakat asıl problem buğday unundan çalmak isteyen fırıncılar dolayısıyla yaşanmıştır. Savaş yılları boyunca artık normalleşen bir haber 1943 yılı Ağustos ayında yine gazetelerde yer bulmuştur. Üsküdar’da bir fırında ofisin verdiği buğday ununa 800 çuval kalın kepek karıştıran bir fırıncı suçüstü yakalanmış ve Millî Korunma Mahkemesi’ne verilmiştir²¹¹.

Fırınlarda noksan tartılı ekmek çıkarılması veya una başka maddeler karıştırılması gibi suçlardan dolayı İstanbul’daki fırıncıların önemli bir kısmının yolu Millî Korunma Mahkemeleri’ne düşmüştür. Bir gazete haberinde bu konudan bahsedilerek 27 Aralık 1943 tarihinde Birinci Millî Korunma Mahkemesi’nde bakılan 59 davanın 49’unun fırıncılarla ilgili olduğu ve neredeyse İstanbul fırıncılarından mahkemeye verilmeyen kalmadığı ifade edilmektedir²¹².

Ekmeklerin bozuk çıkmasıyla ilgili şikâyetler 1944 yılı Yaz mevsiminde tekrar artmıştır. Fırıncılar, suçun değirmenlerde olduğunu ileri sürerken Belediye, değirmenler başta olmak üzere tekrar esaslı

²¹⁰“Ekmek Meselesi”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1943.

²¹¹ **Haber Akşam Postası**, 7 Ağustos 1943.

²¹²“İstanbul Fırıncıları”, **Yeni Sabah**, 28 Birincikanun 1943.

bir kontrol kararı almıştır²¹³. Her fırına aynı çeşnide ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nden un verildiği halde fırınlarda farklı ekmek çıkması üzerine alınan numuneler tahlile gönderilmişti. Tahlil neticesinde kepek miktarının % 15 olması gerekirken % 22 çıktığı görülmüştür. Bu durumda ya değirmenlerde, ya da fırınlarda un çeşnisi değiştirilmektedir²¹⁴.

Yapılan incelemeler sonrasında bozuk ekmek çıkarılmasına sebebiyet veren hususlardan birisinin bazı değirmenlerdeki tesisatın pek eski olması sonucuna varılmış, ayrıca değirmenlerde buğday ununa başka bir madde karıştırılmaması için sürekli bir kontrol memurunun nezaretinde hububatın öğütülmesi kararlaştırılmıştı²¹⁵.

Pasta, börek, simit vs. imalinin serbest bırakılmasının ardından halk uzun süredir özlediği bu maddelere adeta hücum etmiştir. Özellikle simit satışının muazzam rakamlara ulaştığı günlerde 11 Mart 1945 tarihli bir gazete haberinde ekmeklerin hala bozuk çıkmasıyla ilgili ilginç bir değerlendirme yapılmıştır²¹⁶:

“...Bu hal böyle devam ederken ekmek çeşnileri çok bozulmuştur. Esmer ekmek yenemeyecek kadar hamur çıkmakta, beyaz ekmekler de esmerleşmektedir. Birçok fırınlar ekmeklerinin arkasına etiket koymamaktadır. Yaptığımız tetkikata göre fırınların ellerindeki unları börekçi ve tatlıcıların kötü unlarıyla değiştirdikleri anlaşılmıştır.

Baş gıdamız olan ekmekle insafsızca oynayan bu cüretkârlara karşı, ilgili makamların ibret teşkil edecek ceza tedbirlerini bekleriz”.

İkinci Dünya Savaşı boyunca yaşanan en önemli sorunlardan birisi bozuk ve eksik gramajlı ekmek çıkarılması olmuştur. Ekmek kalitesindeki düşüş ve buğday oranının azlığı, hububat yetersizliğinde anlaşılabilir bir durumdur. Lakin, yeterli buğday olduğu ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bol miktarda un verdiği anlarda da genelde iyi ekmek çıkarılmamıştır. Bunun tek açıklaması, kâr etmek amacıyla

²¹³“Bozuk Ekmekler”, **Akşam**, 15 Temmuz 1944; “Ekmekler Niçin Bozuk Çıkıyor”, **Akşam**, 16 Ağustos 1944.

²¹⁴**Son Telgraf**, 28 Temmuz 1944.

²¹⁵“Değirmenleri Kontrol”, **Akşam**, 27 Eylül 1944.

²¹⁶“Bozuk Ekmekler”, **Yeni Sabah**, 11 Mart 1945.

halkın gıdasından çalınması ve ekmek yolsuzluğu yapılmış olmasındır.

7. Ekmek Karnesi Uygulamasına Son Verilmesi

Ekmek karnesinin kaldırılmasıyla ilgili değerlendirmeler savaşın sonuna yaklaşırken basında yer bulmaya başlamıştır. 26 Mart 1945 tarihli bir gazete haberinde ekmek karnesiyle ilgili şu değerlendirmeler yapılmıştır²¹⁷:

“İlgililerin yaptıkları incelemelerden öğrenildiğine göre son zamanlarda ekmek işleri normal duruma girmiş, simit, tatlı, börek gibi undan yapılan maddelerin serbest olarak satılması ekmek satışını azaltmıştır. Birçok kimselerin günlük istihkaklarını bile tamamen almadıkları görülmektedir. Bunun bir sebebi de hükümetin sık sık vatandaşlara nüfus başına muayyen bir miktarda un dağıtmasıdır.

Yapılan incelemeler müspet netice verdiği takdirde ekmeğin kartla satışı kaldırılarak serbest bırakılması, ekmek bürosu teşkilâtının da lağvedilmesi muhtemeldir. Ekmek Bürosu teşkilâtının lağvı ile bütçede mühim bir tasarruf da temin edilmiş olacaktır”.

7 Mayıs 1945’te Almanya’nın kayıtsız şartsız teslim olmasıyla Avrupa’daki savaşın bitmesine rağmen Türkiye savaş psikolojisi ve tehdidinden kurtulamamıştır. Dolayısıyla 1945 ilkbaharında bazı gazetelerde yer alan karnenin kalkabileceği haberleri kısa zamanda gerçeğe dönüşmemiştir. Nitekim, 6 Eylül 1945 tarihli bir başka gazete haberinde ekmek karnesinin yakında kalkacağı haberlerinin doğru olmadığı ifade edilmiştir²¹⁸.

1946 yılında gazetelerde en çok tartışılan hususlardan birisi ekmek karnesinin ne zaman kaldırılacağıydı. Bazı il ve ilçeler Toprak Mahsulleri Ofisi’nden karne usulünün kaldırılmasını istemişti. Bunun üzerine Ticaret Bakanlığı vilâyetlere gönderdiği önergede, karne usulüyle vatandaşlara eşit şartlarda ekmek dağıtıldığı ve bunu zorunlu kılan sebeplerin henüz ortadan kalkmadığını bildirmişti²¹⁹. Ancak, 1946 yılı Yaz mevsimine yaklaşırken karne usulünde bazı

²¹⁷“Ekmek Satışları”, **Vakit**, 26 Mart 1945.

²¹⁸“Ekmek Karneleri”, **Yeni Sabah**, 6 Eylül 1945.

²¹⁹“Karne Usulüyle Ekmek Tevziinin Kaldırılması”, **Tanin**, 1 Mart 1946.

adımlar atılmaya başlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 28 Mayıs 1946 tarihinde aldığı bir kararla uygulanmasında zaruret görmediği yerlerde kart ile ekmek dağıtımını kaldırma hususunda Ticaret Bakanlığı'na yetki verilmişti²²⁰.

Mahsulün çok iyi olacağından anlaşılmasından sonra ekmek karnesinin durumu tekrar gündeme gelmiş ve Eylül ayı içinde ekmek karnesinin kaldırılmasının beklendiği ifade edilmiştir²²¹. Ekmeğin karnesiz satılması halinde 1 milyon lira tasarruf edilmesi söz konusu olacaktı. Bununla beraber, bütün şartların olumlu olması halinde bile karnesiz dönemin en erken Eylül ayında olması bekleniyordu²²².

Ticaret Bakanlığı, Bakanlar Kurulu'nun kendisine verdiği yetkiyi Temmuz ayında kullanmış ve İstanbul, Ankara ve İzmir şehirleri haricinde diğer şehirlerde ekmek satışının kartsız olarak serbestçe yapılmasını kararlaştırmıştır. Bununla beraber bu intikal devresinde bir sıkıntıya yer vermemek için valiler ve kaymakamlar bu kararın uygulanmasını mahallî şartlar müsait oluncaya kadar geciktirebilecekler ve 3 büyük şehir dışında karnesiz dönem 19 Temmuz 1946'dan itibaren başlayacaktı²²³. Mahallî yetkililer, Ticaret Bakanlığı'nın kendilerine tanıdığı karnesiz dönem için uygun olan zamanlamayı kendi bölgelerinin durumunu göz önüne alarak değerlendirmişlerdir. Örneğin, Balıkesir'de ekmek karnesi 25 Temmuz 1946 itibariyle kaldırılmıştır²²⁴. Bursa'da ise ekmek karnesinin kaldırılması 21 Ağustos'u bulmuştur²²⁵.

Ticaret Bakanlığı'nın İstanbul Belediyesi'ne karne miktarını ve şehirdeki ekmek durumunu sorması karnenin kaldırılacağı hususunda beklentileri yükseltmiştir²²⁶. Nihayet, 9 Eylül 1946 tarihli gazetelerde yer alan haberler bir dönemin son bulduğunu göstermekteydi. Ticaret Bakanlığı'nın tebliğinde şu ifadeler yer almaktaydı²²⁷:

²²⁰T.C. Resmî Gazete, 8 Haziran 1946, sayı: 6328, s. 10725.

²²¹"Ekmek Karnesi Kalkıyor Mu?", **Vatan**, 25 Haziran 1946.

²²²**Son Posta**, 25 Haziran 1946.

²²³"Ekmek Karneleri Kaldırıldı", **Vakit**, 18 Temmuz 1946; "Ekmek Karneleri", **Vatan**, 18 Temmuz 1946; "Ekmek Serbest", **Son Telgraf**, 18 Temmuz 1946.

²²⁴"Balıkesir'de Ekmek Karnesi Kaldırıldı", **Tanin**, 25 Temmuz 1946.

²²⁵"Bursa'da Ekmek Karnesi Kalktı", **Son Telgraf**, 21 Ağustos 1946.

²²⁶"Ekmek Karnesi Kaldırılıyor", **Tanin**, 10 Ağustos 1946.

²²⁷"Ekmek Karnesi Kalktı", **Akşam**, 9 Eylül 1946; "Ekmek Karnesi Kaldırıldı", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1946; "Ekmek Satışları Serbest Bırakıldı", **Ulus**, 9 Eylül 1946; "Bugünden İtibaren İstanbul, İzmir ve Ankara'da Ekmek Serbest Satılacak", **Son Telgraf**, 9 Eylül 1946.

“Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerinde karne ile ekmek satışı usulü 9 Eylül Pazartesi sabahından itibaren kaldırılmıştır. Bu üç şehirde de diğer yerlerde olduğu gibi ekmek satışı miktar tahdidi olmaksızın karnesiz ve serbestçe yapılacaktır”

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Türk Hükümeti, iktisadî politikaları belirlemede en önemli dayanak olarak Millî Korunma Kanunu'nu çıkarmıştır. Bir süre sonra hükümetin hububata el koyma ve tek tip ekmek uygulaması, un sarfiyatını azaltmak için bazı maddelerin imalinin yasaklanması şeklinde piyasaya gerçekleştirdiği müdahaleler yeterli olmamıştır. Üretim düşerken, tüketimde meydana gelen olağanüstü artış, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yeterli hububat temin edememesi ve şehirlere düzenli nakledememesi ciddi bir sorun oluşturmuştur.

Hükümet, herkesin eşit ve adil bir şekilde beslenmesini sağlamak ve açlık riskini ortadan kaldırmak için Millî Korunma Kanunu'na dayanarak ekmek karnesi uygulamasına geçmiştir. Ekmek karnesi uygulamasında birçok aksaklık yaşanmıştır. Yeterli ve nitelikli dağıtım teşkilâtının olmaması, organizasyon eksikliği gibi hususlar karneyle ilgili şikâyetlerin savaş boyunca devam etmesine neden olmuş ve ekmekle ilgili sıkıntılar kamuoyunu sürekli meşgul etmiştir. Savaş boyunca ekmeğin kalitesi, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin temin edebildiği buğday oranına bağlı kalmış ve ekmeklik unun içeriği değişmiştir. Halk, çoğu zaman kalitesiz çıkan ekmeğe ulaşmayı amaçlarken, maddî durumu iyi olan kesim el altından fahiş fiyatla kaliteli ekmek temin edebilmiş ve alınmaya çalışılan tüm önlemlere rağmen gizli ekmek ve karne satışını tam olarak önlemek mümkün olamamıştır.

Millî Korunma Kanunu kapsamına giren suçlara bakmak için oluşturulan Millî Korunma Mahkemeleri'nin en yoğun mesaileri karne ve ekmek suistimalleri davalarına bakmak olmuştur. Sahte karne hazırlanması, karne alım-satımı, eksik gramajlı ekmek çıkarılması, ekmeğe yabancı maddeler karıştırılması gibi konular İkinci Dünya Savaşı basınının sayfalarından hiç eksilmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda ekmek karnesi uygulaması, savaş ekonomisine giren bir ülkede kaçınılmaz bir gelişmeydi. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de ekmek karneli yıllar söz konusu olmuştur. Halkın en temel gıdası olan ekmek başta olmak üzere birçok temel maddede kısıtlama yaşanmış ve sosyal hayat olumsuz etkilenmiştir. Bununla birlikte, her şeye rağmen halk kitlesel bir açlık tehlikesinden kurtulmuş ve mutfağın en önemli maddesi ekmeğe -kalitesi ve istihkakı zaman zaman değişkenlik gösterse de- karneyle ulaşabilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmî Yayınlar

İstatistik Göstergeler 1923-2013, Ankara 2014.

T.C. Resmî Gazete

Gazeteler ve Dergiler**

Akşam

Cumhuriyet

Haber Akşam Postası

İkdam

Son Posta

Son Saat

Son Telgraf

Tan

Tanin

Tasvir

Tasviri Efkâr

* Kullanılan belgelerin numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

** Yararlanılan gazetelerin tarihleri dipnotlarda belirtilmiştir.

Ulus

Uyanış

Vakit

Vatan

Yeni Sabah

Yenigün

Basılı Eserler

Bengi, Hüsnü: **Millî Korunma Kanun ve Kararları**, İstanbul 1943.

Çavdar, Necati: “Mütareke Döneminin İlk Aylarında İstanbul’da Ekmek Meselesi”, **Belleten**, Sayı: 281, Nisan 2014.

Dokuyan, Sabit: “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması”, **Turkish Studies**, Volume: 8/5, Spring 2013.

Dokuyan, Sabit – Özçelik: Fatih , “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Ekonominin ve İktidarın Temel Dayanağı: Milli Korunma Kanunu”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 31, İstanbul 2014.

Eldem, Vedat: **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, Ankara 1994.

Güneş, Günver: “Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri”, **Türkler**, Cilt: 17, Ankara 2002.

İnci, İbrahim: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tek Parti Hükümetlerinin İaşe Politikaları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 50, Erzurum 2013.

Koçak, Cemil: “Türkiye’de Karneli Yıllar”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 25, Ocak 1986.

Metinsoy, Murat: **İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, İstanbul 2007.

Ökçün, Gündüz: “İzmir İktisat Kongresi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul 1983.

Pamuk, Şevket: **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul 2008.

Sönmez, Şinasi: “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 47, Bahar 2011.

Şener, Sefer: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 7, 2004.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim: **İkinci Dünya Savaşı Türkiye**, Cilt: 2, İstanbul 2014.

Temel, Mehmet: **İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu**, Ankara 1998.

Tuğluoğlu, Fatih: “Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 27-28, Mayıs-Kasım 2001.

Tutel, Eser: “Şu Uğursuz 1942 Yılı”, **Popüler Tarih**, Sayı: 8, Ocak 2001.

EKLER

Ekmeğin karne usulile tevziine karar verildi

Ticaret, Ziraat ve Başvekil Vekili dün Mecliste mühim beyanatta bulundular

Milli korunma kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun kabul edildi

Ankara 19 (A.A.) — Büyük Millet Meclisi bugün Şemseddin Günaltay'ın reisliğinde toplanmıştır. Celsenin açılmasını müteakip Ticare Vekili Mümtaz Ökmen kürsiye gelerek evrak arasında muvakkat encümenin müstaceliyetle müzakeresini teklif ettiği Milli Korunma kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun lâiyhasının ruznameye alınmasını ve tercihan müzakere edilmesini teklif etmiş ve kabul edilmiştir.

Müteakiben kürsiye gelen Maliye Vekili Fuad Ağralı yine bugün ge-

len evrak listesinde buğdayı koruma karşılığı vergisinin kaldırılması hakkındaki kanun lâiyhasının Milli Korunma kanunu ile şiddetle alakadar bulunmasından dolayı muvakkat encümene havale edilmesini teklif etmiş ve bu teklif de kabul edilmiştir.

Bundan sonra Fuad Sirmen (Rize) müstakil grup adına söz alarak grupun, hükümetin dikkat nazarına bazı görüşlerini ve düşüncelerini arzedeceğini söylemiş ve demiştir ki:

«Arkadaşlar, içinde bulunduğumuz vaziyet ciddidir ve bugünkü müşkilâtın yarın daha ziyade artmasına da intizar etmek lazımdır. Hükümetimiz bu müşkilâtı önleyebilmek için hepimizin de bildiği gibi büyük gayretler sarfetmekte ve faaliyet göstermektedir. Ancak bu müşkilâtı yenilmez bir şekil alması için behemehal harp ekonomisinin icaplarına uyularak istihalden istihlâke kadar bilûmum iktisadi faaliyetlerde programlı ve hareketli devlet müdahalesine lüzum olduğu kanaatindeyim.

(Devamı sahife 4 sütun 1 de)

EK 1: Akşam, 20 Kanunuevvel 1941.

Karneniz yoksa derhal nahiye müdürlüklerine müracaat ediniz !

Karne usulü ile ekmek bu miktarlar üzerinden dağıtılacak

Son günlerde, birçok kimselerin fi-
rnlardan günlük ihtiyaçlarından faz-
la ekmek almaları, izdiham yaratmaları
üzerine alâkadar makamlarca karar
tatbikatına başlanma tarihinin öne a-
lındığını yazmıştık.

Hazırlıklar bitti

Vilâyet ve belediye teşkilâtı dün ak-
şama kadar karne ile tevziata aid bü-
tün hazırlıkları ikmal etmiş ve alâka-
darlara iş eden direktifleri vermiş -
(Devamı 6 nci sayfada)

Karne usulünün faydaları

Ankara 13 (Radyo gazetesi) —
Buğday stokuna korumak ve sa-
tışları tanzim etmek için şehir
ve kasabalarda karne usulü ih-
das edilmiştir. Şimdi harbe gir-
sin ve girmesin bütün Avrupa
(Devamı 5 inci sayfada)

EK 2: Son Posta, 14 İkincikanun 1942.

Çarşamba
14
SON KANUN
1942

TAN

GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

DÜNYA MUHARRİRLERİNİN T.
G. DÜHAN
SALAVİN'in RU
Türkoğru Cevriye: Halik F.
Fiyatı 50 Kuruş: REMZ

EkmeK Bugün Karne İle Veril

Karne Almamış Bulunanlar Nahiyelerle Karakollardan Muvakkat Karne Alabilirler

ALMANLARIN İLKBAHAR HAZIRLIĞI

İki ay içinde hazırlanacak Almanya için bir milyon ton unun hazırlanması için Almanya hükümeti, Almanya'nın her tarafında bulunan tahıl depolarını kontrol etmeye başlamıştır. Çiftlik sahipleri, tahıl depolarını kontrol etmeye başlamıştır. Çiftlik sahipleri, tahıl depolarını kontrol etmeye başlamıştır.

M. Zekiye SERTEL
A. İnan İstihbarat Bürosü

Refah Tahki Eski İki Vekil Sorgusu İster

TELÂŞA LÜZUM YOKTUR

Hakkından Fazla EkmeK Almanın Cezası Ağırdır

Vatandaşların Bilmesi Lâzimgelen Noktalar

1 — EkmeK, bu sabaktan t.

EkmeK 12,5 KURUŞ

EK 3: Tan, 14 Sonkanun 1942.

EKMEK İSTİHKAKI

Muvakkat bir tedbir olmak üzere

% 20 nispetinde indiriliyor

BUGÜNDEN İTİBAREN

Ağır işlerde çalışanlar yine 750 gram alacaklar, büyüklere 300 küçüklere 150 gram verilecek

Ankara, 27 (A.A.) — Ticaret Vekâletinden tebliğ edilmiştir: Hükümet, 28 Şubat 1942 cumartesi gününde yürürlüğe girmek üzere ağır işlerde başka vatandaşlara verilmekte olan günlük ekmeK miktarının yüzde yirmi nispetinde indirilmesine karar vermiştir.

Bu karara göre ağır işçilere günde 750, yedi yaşından yukarı vatandaşlara günde 300, yedi ve daha aşağı yaşta çocuklara günde 150 gram ekmeK verilecektir.

Bu tedbir, sürekli ve şiddetli bir kıstas sonra hâlâ devam etmekte olan yağmurlar dolayısıyla hububatın dahilden istasyonlarına naklinde uğranılan geçici müş-

küller gözönünde bulundurularak her ihtimale karşı mevcut stoklarımızı korumak maksadıyla muvakkat bir müddet için alınmıştır.

VİLAYETİN TEBLİĞİ
1 — 28/2/1942 cumartesi sabahından itibaren halka verile-

cek ekmeK miktarları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

A — Ağır işçilere 750, büyüklere 300, küçüklere 150 gram ekmeK verilecektir.

B — Pazartesi günleri ekmeK kuponları mukabilinde verilmekte olan un miktarı, ağır işçiler için 631, büyüklere için de 212

gram olarak tertip edilmiştir.

2 — EkmeK 600 gramlık tek tip üzerinden imal edilecektir. Ağır işçiler bir bütün de bir çeyrek, büyüklere yarım, ve küçüklere dörtte bir ekmeK alacaklardır.

3 — 600 gramlık ekmeğin fiyatı Mürakabe Komisyonu tarafından 10 kuruş olarak tesbit edilmiştir.

EKMEĞİN ÇEŞNİSİ DEĞİŞİYOR

Diğer taraftan yine mevcut stoklarımızı korumak ve muvakkat bir müddete münhasır olmak üzere ekmeğin çeşnisi de değiştirilmiştir ve yüzde altı nisbetinde nohud karıştırılacaktır. Bundan başka ekmeğin miktarı da bir miktar daha arttırılacaktır.

EK 4: Tasviri Efkâr, 28 Şubat 1942.

275-A
76

TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
SATIŞ MÜDÜRLÜĞÜ
No: /

Ankara: 28.8.942

Ş. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

..... Valiliğine

Şehirlerde ekmek ihtiyacının nasıl karşılanacağına dair tanım

Ekmek ihtiyacının ne suretle karşılanacağı aşağıdaki madde-
lerde izah edilmiştir.

Memleketin iagesine taalluk eden hususatta, umumî vasıflı
işler haricinde kalan her işin mahallî idarelere terk ve tevdi edilmesi
bir esas olarak kabul edilmiştir. Bu itibarla, bilhassa ekmek ihtiyacı-
nın karşılanması gibi hayatî bir mevzuda, idare amirlerine lüzum görecek-
leri her türlü tedbiri alabilmeleri için geniş selâhiyetler ve aynı
derecede geniş mesuliyetler verilmektedir.

Kararın müstesna ehemmiyeti üzerine ve ekmek işinin sıkıntı-
ya yer verilmeksizin yürütülmesi zaruretine alâkadarların dikkatini celb
ederim.

Bir Vilâyette Vali ile Belediye Reisi arasında sıkı bir iş
ahengi ve görüş birliği mevcut olduğu müddetce, bu idarecilerin halle-
demeyecekleri hiç bir mesele, bertaraf edemeyeceği hiç bir zorluk ola-
mayacağı kanaatindeyim.

A.Kart usulüne tâbi yerler:

1) 1 Eylül 1942 tarihinden itibaren kart usulü yeni bir
tebliğe kadar aşağıda yazılı şehir ve kasabalarda tatbik edilecektir:

Ankara, Amasya, Aydın, Bilecik, Bitlis, Burdur, Bursa, Çanak-
kale, Çankırı, Diyarbakır, Edirne, Elâzığ, Erzurum, Fırsun, Gümüşhane,
Hatay, İzmir, İçel, İstanbul, Isparta, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırk-
lareli, Kocaeli, Malatya, Manisa, Mardin, Maraş, Muğla, Ordu, Rize,
Samsun, Seyhan, Siirt, Sinop, Sivas, Tokirdağ, Tokat, Trabzon, Urfa,
Zonguldak .

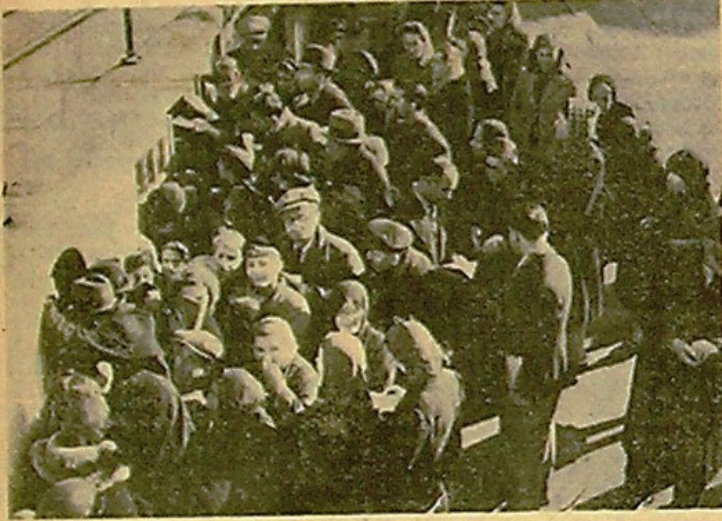
2) Yukarıda adları yazılı Vilâyetlerden kart usulü kaldırıl-
dıka tebliğat yapılacaktır .

cb.9.
hiçbi
4.9.

Yüksek Baş ve Kele

030	10	185	293	123
-----	----	-----	-----	-----

Ekmek karneleri böyle mi dağıtılmalı?

Şu gördüğünüz resim dün yani 27 şubat sabahı Taksim nahiyesinde mart, nisan ekmek karnelerini almak için sabahın erken saatlerinden itibaren bekleyen ve uğraşan insan kalabalığını gösteriyor.

Vilâyet neşrettiği bir tebliğde alâ-kadar memurların geçen pazar günü evleri dolaşarak ve nüfus cüzdanlarını kontrol ederek karneleri tevzi edeceklerini ilân etmişti. Bir çok mahallelerde Vilâyetin tebliği dairesinde memurlar evlere giderek nüfus yoklamasını yaptılar, halk ta eziyet çekmeden karnelerini alabildi. Fakat Taksim ve civarı mahallelerinde memurlar, evlere gitmediler ve bu semtte oturanların bir kısmı — resimde görüldüğü veçhile — karnelerini alabilmek için saatlerle beklemeye, itişip kakışmaya mecbur kaldılar.

Nüfus kontrolü mutlaka icabediyordiyse bunun için vaktinde tertibat almak, bu işe yetişir memur bulmak ve vaktinde evlere gidilerek bunu yapmak lâzım gelirdi. Taksim ve civarında oturan binlerce halkın — çoluk, çocuk, ihtiyar, sakat — bizzat müracaatlarını istemek kadar mânasız ve lüzumsuz şey olur mu?

Kontrol olmasın, suiistimale göz mü yumulsun? Hayır, ancak kontrolü halka eziyet vermeyecek, hele ekmek gibi en esaslı gıdası için tahammül edilmez sıkıntılara düşürmeyecek şekilde yapmak, bu işle uğraşan makamların en birinci vazifesidir. Halbuki esefle görüyoruz ki İstanbul senelerdenberi şu ekmek karnelerinin muntazam bir tarzda dağıtılması gibi basit bir işi temin edememiştir. Doğrusu çok teessüf edilecek bir hal!

Yıldız: Cumhuriyet

Hazin bir hakikat!

Meğer İstanbulda, ceza görmiyen tek fırın yokmuş!

Kere muharebesi

Ankara: 14 Mayıs

Almayın park cephesinde beklenen büyük karuzun Kere muharebesi başladı.

1942 Dönemi beklenen sorduşu ve diğer evrakları beklemek için gırtlara müsadeh baskılarına dikkat beklediği mal budur. Resmi tebliğler soruya açık değil vermektedir. Yakın Alınan muharebe ajansına nakli kuzaklardan alınıp kayıtlı sevdiği malzemeye dayanarak Kere muharebesine büyük taşınan belgeler gözetilerek kullu idareler. Sekret baskı. Mübseye big unna etmen ve Londra ke Kere muharebesi mekall ve sevdiği sayması ileb etmektedir.

Se almış olan, Alınan Karun yamamının doğu simasında Azak denizine ulaştırın ve Sevdiği malzemeye göre kayıtlara malzemeye bu muharebe.

Valinin beyanâtı

Yolsuzluk yaptıkları anlaşılan 17 firma un verilmeyecek

Yeni ve Belediye reisi doktor Edil Kıldır, ekmek karuzada fırınların yapıları, tahmin hakokları, ake tebliğlerinden alınan neticeler ve ekmeği kıldır eden ake huzar huzarı hakkında te beyanatta bulunmuştur:

— Şimdiye kadar mütemadid tebliğler girip de big ceza almışın malzemelerden henüz big bir firm yoktur. Nüksün verildi, ölmekler derhal maddere edilmele, Güni baskılamakun ve yakalanan baskı olarak fırınların keşşu hamur ekmeği ekmanlar hakkında te muahid vevlar tahsil edilmelemdir. Vevlenden çalınlar veya ekmeği hamur çıkararak vevni sa ile tahsil karetili

şeme bir sevri noksan ekmeği güvendirilen 17 firma big güvendirilmeden un vermemeli kararlandı. Verilen unları bu suretle atarak veya big huzar te bir suretle ekmeği tahvil etmeyecek kaçık ve pabul. Fırınlar'ın unlarını veya ekmeği baskılarına ekmeği karetili gene yüksek baskılarına kaçık ekmeği maddeler de derhal Millî Kurumun muhalefetine verilecek ve bu adanlar hakkında Belediye meremni harifinde Millî Kurumun Komutanı çok ağır ve şiddetli olan hükümleri tahvil edilecektir.

Şimdiye kadar yapılan tebliğlerin vevlenden (Ankara sahifesi 2 sütun 4 satır)

EK 7: Cumhuriyet, 15 Mayıs 1942.

Sahte karne Makinaları

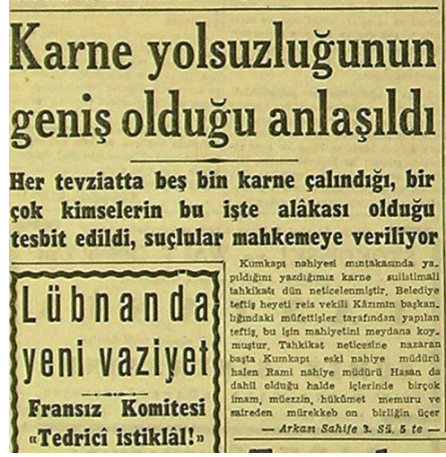
Bulgaristan'dan şehrimize getirilen makineler ve suçlu yakalandı!

Ahmet isminde bir motörcü Bulgaristanda sahte karne basmağa mahsus üç makine tedarik ederek şehrimize getirmek üzere motörüne yüklemiştir. Fakat vaziyetten şüphelenen mahalli zabıta ve gümtük memurları motörde ani bir arama yaparak mezkûr makineleri bulmuşlar ve keyfiyette konsolosluğumuzu haberdar etmişlerdir.

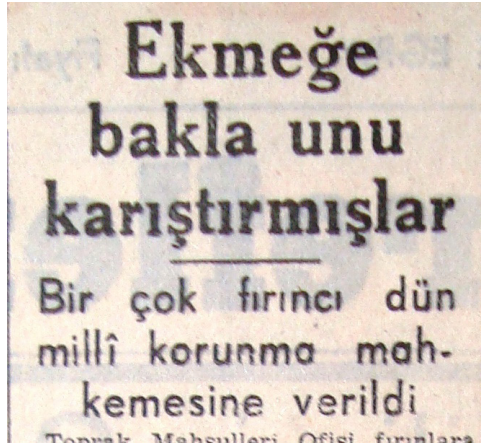
Bunun üzerine Ahmet makineleri ile birlikte mevkuften şehrimize getirilmiş ve müddeiummümlükte sorgusu yapıldıktan sonra tevkif olunarak Sultanahmet cezaevine gönderilmiştir.

Yakında muhakemesine başlanılacak olan Ahmed'in bu makinelerle birlikte vilâyet vilâyet dolaşarak mahalli karneleri taklit edip satmak suretile zengin olmak hülyasına kapıldığı anlaşılmaktadır.

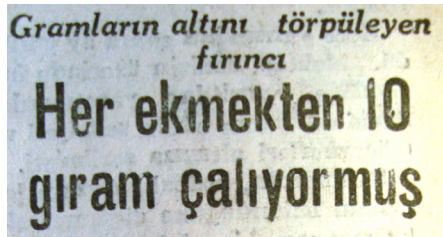
EK 8: İkdam, 5 İkincikanun 1943.

EK 9: Cumhuriyet, 23 İkinciteşrin 1943.

EK 10: Vatan, 28 Ağustos 1942.

EK 11: Haber Akşam Postası, 27 İlkkanun 1942.

Bugünden itibaren İstanbul, İzmir ve Ankarada ekmek serbest satılacak

**Hürriyet ve
gazetecilik
gangsterlik
değildir**

Etem İzzet BENİCE

Ziyad Ebüzziya zâdeden sonra Ahmed Emin Yalman da uzun uzun matbuat kaanundaki değişmelerden şikâyet ediyor. Recep Peker hükümetinin dolambaçlı bir yoldan hürriyetin dilini kesmeye doğru gittiğini belirtiyor.

Filhakika ne söylene, ne kadar misal gösterilse ve ne derece müsbet konuşulsa Demokrat Partinin bu bağımsız iddiaı altında neşrolunan gazetelerine hakikati itibar ettirmenin imkânı yoktur.

Çünkü, şeref ve haysiyetleri teminat altında tutan, gazete sütunlarını mahalle çocuklarının bile ağzına yakışmayan çirkin dedikodu ve küfürlerden koruyan, en basit insan, cemiyet ve meslek terbiyesini hâkim kılan ve gereğine göre millî menfaatleri baltalamaktan, her türlü yalan, iftira, tezyir ve tahripte ke-

Bütün fiyatlarda ehemmiyetli ucuzluk olacağı haber veriliyor

Ankara, 8 «Hususî» — Ticaret ve ekonomide serbesti ve kalkınmayı temin etmek üzere hükümetçe alınan kararların yurdun her tarafında memnûnluğa karşılığında buraya gelen haberlerden anlaşılmaktadır.

Hükümetin, dün ve bugün ilân edilen kararlardan ayrı olarak önümüzdeki günler içinde yeni ve mühim tedbirlere aid kararlarını bildireceği kuvvetle tahmin olmaktadır. Bu kararların bütün maddeler fiatlarında büyük ucuzluk temin edeceği ve halkın normal zamanlar şartlarına kavuşacağı ilâve edilmektedir.

Bu arada bihassa Ekonomi Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığının mühim kararlar ilân edeceği ümid edilmektedir.

Diğer taraftan memurların terfihini temin için kağırolarda tensikat yapılacağı haberleri asılsızdır.

KARNE KALKTI

Ankara, 8 «A.A.» — Ticaret Bakanlığından.

1 — Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerinde karne ile ekmek satışı usulü 9 Eylül pazartesi günü sabahından itibaren kaldırılmıştır. Bu üç şehirde de, diğer yerlerde olduğu gibi, ekmek satışı miktar tahdidi olmaksızın karbesiz ve serbestçe yapılacaktır.

2 — Bazı hububat ve unların devlet kara ve deniz nakil vasıtaları ile taşınma-

Sonu: sa. 3 sü: 3 de

Ticaret Bakanı Atıf İnan

EK 12: Son Telgraf, 9 Eylül 1946.

PROPAGANDADAN HAKİKATE BİR TARİHÇİNİN DRAMİ: ARNOLD JOSEPH TOYNBEE

Rıdvan BAL*

Özet

Anadolu toprakları, sahip olduğu jeostratejik konum nedeniyle tarihin her devresinde güç odaklarının hedeflerinden birini oluşturmuştur. Türkiye'yi kendi ulusal menfaatleri doğrultusunda kontrol altında bulundurmaya üzere her fırsatı kollayan küresel güçler; uzun vadeli planlarla Türkiye üzerinde gerçekleştirecekleri uygulamalar geliştirirler. Bu ülkelerden biri olan ve bazen açıkça bazen de gizli çalışmalarla bu konuda etkili faaliyetler yürüten İngiltere, oluşturduğu propaganda teşkilatlarıyla hedef ülkeler üzerinde çalışmalar yürütmekte, bu konuda görevlendireceği yetenekli, bilgili elemanları dikkatle belirlemektedir. Arnold Joseph Toynbee'nin Türkiye ve Türkler hakkındaki çalışmaları bu planlamaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Onun Türkiye hakkındaki en etkili çalışması, uluslararası alanda her yıl artan derecede Türkiye'yi sıkıntıya sokan "Ermeni Soykırımı" iddialarıdır.

Bu çalışmada, başlangıçta sahip olduğu bilgi ve eğitim ile Türkler hakkında genelde olumsuz görüşler üreten Toynbee'nin, zaman geçtikçe Türkleri yakından tanıma fırsatı bulduğu, bu vesile ile görüş ve düşüncelerinde olumlu değişimler sergilediği incelenmiştir. Dünyanın en önemli tarih otoriteleri arasında yer alan Toynbee'nin düşünce ve çalışma hayatı ile Türkiye hakkındaki değerlendirmeleri, onun eserleri ve anıları çerçevesinde, çeşitli kaynaklardan ele alınarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Arnold Joseph Toynbee, Türkiye, Ermeni Sorunu, İngiltere, Propaganda.*

Abstract

The Drama of A Historian from Propaganda to Truth: Arnold Joseph Toynbee

Anatolia, due to its geostrategic location, has been one of the goals of global powers at every stage of history. The global powers, which watch for every opportunity to keep Turkey under their control in accordance with their national interests,

* Yrd. Doç. Dr., GİRNE Amerikan Üniversitesi, e-mail: ridvanbal@gau.edu.tr

develop strategies on Turkey with long-term plans. One of these countries, the United Kingdom, sometimes openly, sometimes secretly conducts activities on target countries with her propaganda organizations and carefully determine talented and knowledgeable personnel to charge with this issue. Arnold Joseph Toynbee's works on Turkey and Turks emerged as a result of this planning. His most influential work on Turkey is -so called- "Armenian genocide" allegations which put Turkey into increasing trouble in the international arena every year.

In this article, it is examined that Toynbee generally shared negative opinions about Turks with his knowledge and education at the beginning, but in time he found the opportunity to know Turks better and therefore there were positive changes in his views and thoughts. As one of the most important historical authorities in the world, Toynbee's ideas and working life together with his evaluations about Turkey are studied within the framework of his works and memoirs as well as from various other sources.

Key Words: *Arnold Joseph Toynbee, Turkey, Armenian Question, Britain, Propaganda.*

Giriş

Tarihin bir bilim olarak tanınmasına katkı sağlamış tarihçi ve düşünürlerin ortak yanlarından biri; tarihi olayların öykü tarzında anlatılması yerine olayların nedenlerini, nasıl başladığını, nasıl bir gelişme gösterdiğini ve sonuçlarının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gereğini benimsemiş olmalarıdır. Orta Çağ İslam Arap tarihçi-düşünürlerinden olan İbn Haldun (1332-1406), tarih bilimini tutarlı bir bakış olarak görmüş ve “*olup bitenlerin nedenlerini, nasıl başlayıp nasıl geliştiğini inceliğiyle ortaya koyma, nasıllarını, niçinlerini derinlemesine bilme*” şeklinde ifade etmişti.¹ Tarihçilerin ilgi alanına giren temel olayları “*politika, savaş ve diplomasi*” gibi sınırlı çerçevede ele almaya eğilimli olduklarını belirten Eric J. Hobsbawm, toplumun anlaşılması için bu bakış açısının yetersiz olduğunu savunarak daha etkili bir tarih anlayışının gerekliliğini ve farklı düşünce akımlarının sağladığı katkıları ortaya koydu. Yıllar sonra, İbn Haldun'un tarih hakkındaki sözleri ile Marx'ın materyalist tarih anlayışını bütünleştirerek, bu anlayışı en iyi kılavuz olarak ele alacağını belirtti.² Tarih biliminin hedefleri, yöntemleri ve tarih yazıcılığı ko-

¹ İbn Haldun, **Mukaddime-I**, Çev. Turan Dursun, , Beşinci Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014, s. 54

² Eric J. Hobsbawm, **Tarih Üzerine**, Çev. Osman Akınhay, Üçüncü Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2009, s. x, 175.

nularında akademik çalışmalar artarak devam etmektedir. İnsanlık kadar eski olan tarihçilik, tarihin her döneminde değişik özelliklere sahip tarihçiler ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle üslûp, yöntem ve bilgi bakımından tarihçiler arasında kıyaslama yapılması ve birinin diğerine üstün tutulması uygun görülmemiş yaklaşımlardır.³ Ne var ki dünyanın en iyi tarihçileri arasında sayılmayı başaran bilim insanlarının, çeşitli nedenlerden kaynaklanmış olsa dahi, içerisinde yer aldıkları çalışmalar tahmin ettiklerinden çok fazla etki oluşturabilmekte, hatta Türkiye örneğinde olduğu gibi aradan uzun yıllar geçmesine rağmen uluslararası alanda sıkıntılı gelişmeler yaşamak zorunda bırakılabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası hakkında az da olsa bilgisi olanların, üzerinde hemfikir olacağı devlet sorunlarının başında herhalde Ermeni Sorunu gelir. En genel ifadeyle, 1915 yılında yaşanmış üzücü ve acı olayların hukuki ve tarihi gerçeklere dayandırılmadan tek taraflı yorumu olarak nitelendirilebilecek sorun, ne yazık ki çok sayıda devlet tarafından “soykırım” olarak görülerek 2015 yılında çok farklı ve tehlikeli boyutlara ulaştı. Türk ve Ermeni toplumlarını ilgilendiren böylesine önemli bir sorunun çözümünde taraflara yardımcı olmak yerine, tek taraflı görüşleri destekleyerek Türkiye'ye yaptırımlar uygulanması görüşünün tercih edilmesi, bölgede tarihsel bir güç olan Türkiye'ye zarar verici ve onu kontrol altında tutucu fırsatları kullanmak isteyen ülkelerin dış politikaları ile örtüşmektedir. Bu ülkelerden biri de İngiltere'dir.

1793'te resmi olarak başlayan Türk-İngiliz ilişkilerinin yakın tarihimizdeki önemli bir devresini oluşturan Birinci Dünya Savaşındaki süreci, Orta Doğu'nun İngilizler için önemi ve bu bölgenin kontrolü için yaptıkları faaliyetler oldukça dikkat çekicidir. İngiltere, askeri harekât yanında etkili propaganda çalışmaları ile Orta Doğu'daki kontrolü elde bulundurmak için her türlü tedbiri almıştı. Büyük Savaşın iki müttefiki olan Osmanlı Devleti ve Almanya'nın yenilgiye uğramalarını kolaylaştırmak üzere propaganda büroları oluşturuldu. Londra'daki “Wellington House” gibi Kahire'de oluşturulan “Arab Bureau” ofislerinde istihbarat ve propaganda uzmanı asker-sivil elemanları biraraya getirdi. Osmanlı egemenliğindeki Arapları devlet-

³ İlber Ortaylı, **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Ankara, Cedit Neşriyat, 2009, s. 60.

lerine karşı ayaklandırmadaki rolü ile bilinen T.E. Lawrence, bu elemanların en tanınmışlarından. Birinci Dünya Savaşı başlangıcında İngiliz kamuoyunda Türkler hakkındaki duygu ve düşünceler olumsuz değildi. Onurlu insanlar olarak gösterilen Türkler, aynı zamanda “*temiz savaştan askerler*” şeklinde tasvir edilmekteydi. İngiliz hükümeti, halkının böyle bir yargıya sahip olduğu bir devletle savaşmazdı ve bu imajın değiştirilmesi gerekirdi. Diğer yandan Ruslar tarafından katledilmiş olan çok sayıda Yahudi nedeniyle ABD’de Rus karşıtı bir ortam oluşmuştu. ABD’yi kendi saflarında savaşa çekmek ve Rusların imajını tersine çevirebilmek için, onlardan daha tehlikeli olan Almanlar ve ayrıca Türklerin varlığı konusunda etkileme çalışmaları yapma gereği duydular. Türklerin, özellikle Hıristiyanlara ve misyonerlerine zulmeden bir toplum olarak gösterilmesi, ABD’nin İtilaf Devletleri safında savaşa katılmasına katkı sağlayabilirdi. Gerçekten de bu politika Amerikan kamuoyunu etkilemiş ve başarı sağlanmıştı⁴. Propaganda bürolarında üretilenler arasında Türkiye’yi en fazla etkileyen çalışma muhtemelen **The Blue Book** (*Mavi Kitap*) olarak bilinen kitap olmuştur. 1916 yılında basılan “*The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915-16*” başlıklı kitap, İngiliz tarihçi ve diplomat Lord James Bryce (1838-1922) tarafından elde edilmiş ve görgü tanıklarına dayandığı iddia edilen bilgi ve belgelerden oluşmuştu. Adı geçen yıllarda Osmanlı Devleti’nin Ermenilere uyguladığı politikayı belirlemek amacıyla yapılan, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey’e takdim edilen, yıllardır Türkiye Cumhuriyeti’nin aşamadığı sözde “Ermeni soykırımı” dayatmasına esas teşkil eden bir propaganda çalışmasıdır. Türkiye’ye yöneltilen eski savaş iddialarının temelinde ve merkezinde yer almakta olan bu kitabın içerdiği belgelerin derleme ve düzenlemesini yaparak basıma hazır hale getiren kişi ise yirminci yüzyılın en önemli tarihçi, düşünür, edebiyatçı ve diplomatlarından biri olan Arnold Joseph Toynbee’dir.

1. Arnold Joseph Toynbee Kimdir?

Arnold J. Toynbee, 14 Nisan 1889’da Londra’da dünyaya geldi. Yedi yaşında Latince öğrenmeye başlayan ve döneminin bir geleneği olarak on yaşında yatılı okula giden Toynbee, tarihe ve tarihçiliğe ilgi

⁴ Justin McCarthy, “İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler”, Çev. Bülent Keneş, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Ankara, 2014, s. 469-470.

duymasının en büyük nedeninin annesi olduğunu anılarında kaleme aldı.⁵ 1902–1907 yıllarında eğitim gördüğü Winchester College’da okul müdür yardımcısı ve Yunan tarihi hocası olan John Rendall, onun tarih ve özellikle Yunan tarihi derslerindeki başarısına katkı sağlamıştı. Yunan ve Latin dilleri ve edebiyatı üzerinde almış olduğu çok iyi seviyedeki eğitim, şiirlerini Latince ve Yunanca yazacak derecede etkili olmuştu. Oxford Üniversitesindeki eğitimini 1911 yılında tamamlayan Toynbee’nin akademik kariyeri, Balliol College’da Antik Yunan ve Roma Tarihi hocalığına atanmasıyla başladı.⁶ Buradaki ilk yılında Yunan dünyasını ve ilgi alanında olan Yunan-Roma coğrafyasını bizzat gezip görerek inceleme şansını bulması, gelecek dönemde içinde yer alacağı olaylara bakışını etkiledi. Bu süreçte Türkiye topraklarına da yaptığı bir ziyarette, 1912 yılında, dizanteri hastalığına yakalanmış, bu hastalık onun yaşamında önemli bir dönem noktasını da oluşturmuştu. Çünkü kendi emsalleriyle beraber silah altına alınmadığından savaşa katılmamış, çok sayıda insanın hayatını kaybettiği yıllarda Toynbee yaşama şansı bulmuştu.⁷ Birinci Dünya Savaşında İngiliz Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından oluşturulmuş propaganda ve istihbarat biriminde görev almıştır. Bu birimin sorumluluğu, dünyadaki büyük devletleri ve savaş alanlarındaki halkları incelemek, onlarla ilgili yoğun propaganda faaliyetlerini düzenlemektir. Çok sayıda akademisyen ve bilim adamının görevlendirildiği bu faaliyette Toynbee’nin sorumluluk sahası; Osmanlı İmparatorluğu, Mezopotamya, Arabistan ve Mısır olarak belirlenmişti.⁸

Ona en değerli tecrübelerinden birini kazandıran süreç 1919 yılındaki Paris Barış Konferansında görevlendirilmesi olmuştur. İngiliz delegasyonu içinde yer alan ve tüm çalışmaları, görüşmeleri dikkatle izleme şansı bulan Toynbee, savaştan önce yazmaya başladığı “*The Nationalities and The War*” adlı eserinde oldukça büyük iddialara sahipti. 26 yaşında ve deneyimi az olan bu akademisyen,

⁵ Arnold Joseph Toynbee, **Hatıralar: Tecrübelerim**, Çev. Şaban Bıyıklı, Birinci Basım, İstanbul, Klasik Yayınları, 2005, s. 100.

⁶ Türkiye Diyanet Vakfı, “Toynbee”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 41, İstanbul, TDV Yayını, 2012, s. 272.

⁷ Toynbee, **Hatıralar: Tecrübelerim**, s. V.

⁸ EK-1: Toynbee’nin de görevlendirildiği organizasyon şemasının arşivde bulunan örneği. Hikmet Özdemir, **Arnold Toynbee’nin Ermeni Sorununa Bakışı**, Birinci Basım, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayını No.:34, 2005, s. 31.

dünya savaşının devam ettiği yıllarda Avrupa'nın sınırlarını yeniden çizmiş, ülkelerin gelecekteki sınırları hakkında iddialı öngörülerde bulunmuştu.

Dünyaca tanınmış kimi düşünür, stratejisyenler de benzer konularda çalışmalar yapmıştır. Ancak Toynbee'nin farklı tarafı, müstakil girişimlerde bulunan bir aydın değil, İngiliz temsilcisi ve sözcüsü olmasıdır. Genç yaşta dünyanın en etkili ve tanınmış propaganda örgütünün üyesi olabilecek yeteneklere sahip bir savaş propagandisti olan bu şahsiyet, muhtemeldir ki ileriki yıllarda da devleti adına önemli çalışmalarda bulunmuştur.⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan delegasyonlarda da yer alıp barış görüşmelerine katılmış olması bunun bir göstergesidir.

Ömrünün son yıllarına kadar çok değerli eserler veren ve üretken bir bilim insanı özelliği sergileyen Toynbee, 22 Ekim 1975 yılında seksen altı yaşında iken hayata veda etmiştir. Onun hazırlamış olduğu önemli eserler şunlardır:

- * Greek Historical Thought (*Yunan Tarihsel Düşüncesi*, 1924)
- * Greek Civilisation and Character (*Yunan Medeniyeti ve Karakteri*, 1924)
- * Turkey (*Türkiye*, Kenneth P. Kirkwood'la, 1926)
- * A Study of History (*Bir Tarih Çalışması*, 12 Cilt, 1934-1961)
- * Civilisation on Trial (*Uygarlık Yargılanıyor*, 1948)
- * The World and the West (*Dünya ve Batı*, 1953)
- * East of West: A Journey Round the World (*Batı'dan Doğu'ya Dünya Çevresinde Bir Yolculuk*, 1958)
- * Hellenism: The History of a Civilisation (*Helenizm: Bir Medeniyetin Tarihi*, 1959)
- * Acquaintances (*Hatıralar: Tanıdıklarım*, 1967)
- * Experiences (*Hatıralar: Tecrübelerim*, 1969)

Toynbee'nin eserleri konusunda dikkat çekici bir konu görülmektedir. Oğlu Peter ile gerçekleştirdiği ve daha sonra kitap olarak yayımlanan bir söyleşisinde; ilk kitabının hangisi olduğunu soran oğlu-

⁹ A.e., s. 22.

na, 1915 veya 1916'da yayımlandığını belirttiği “*The Nationalities and The War* (Uluslar ve Savaş)” adlı kitabı olduğunu belirtmiştir. İkinci eseri olarak da “*Western Question in Greece and Turkey* (Yunanistan’da ve Türkiye’de Batı Sorunu)” adlı, 1922 basımlı kitabından bahsetmektedir.¹⁰ Osmanlı Devleti vatandaşı olan Ermenilerin nasıl katledildiğini belgelediğini iddia ettikleri 159 sayfalık savaş propagandası dokümanının adı geçmemektedir. Bilimsel alanda son derece aktif ve başarılı görülen, hayata veda ettiği 86 yaşına kadar ciddi bilimsel etkinlikler gerçekleştiren Toynbee’nin sunduğu son tebliğin de Türkiye ile ilgili olduğu konusunda Prof. Dr. Hikmet Özdemir’in bazı tespitleri vardır. Araştırmalarında, Toynbee’nin düşünce yaşamında değişmeyen konunun “*uygarlık tanımı*” olduğunu, onun yalnızca eski Yunan ve onunla bütünleşmiş bir Hıristiyan Avrupa uygarlığına inandığını ortaya koymaktadır. Dahası Toynbee, günümüzde çok konuşulan uygarlıklar ve uygarlıklar arasındaki çatışmalar tezinin ilk önemli savunucularından biridir.

Toynbee’nin Türkiye hakkındaki görüş, düşünce ve değerlendirmeleri, dönemselsel olarak değişime uğramış olsa da, günümüzde dahi Türkiye’yi derinden etkileyen stratejik çalışmalardır. Türkiye’yi hiç görmeden, ziyaret gerçekleştirmeden kaleme aldığı düşünceleri, onun uygarlıklar hakkındaki görüşleri ve *The Blue Book (Mavi Kitap)*’ta yazdıklarıyla örtüşmektedir. Türkiye’yi ve Türkleri tanımaya başladıktan sonra görüşlerinde farklılaşma görülmekle birlikte, Türklerin “soykırım” yapmış olduğuna sonraki yıllardaki söyleşi ve kitaplarında yer vermeye devam etmiştir.¹¹

1.1. “Ermeni Sorunu”na Bakışından Türkiye Cumhuriyeti’ne Toynbee

Toynbee’nin Anadolu topraklarına yaptığı ilk ziyaret esnasında dizanteri hastalığına yakalanmış olması, onun Büyük Savaşa katılımını engellemiş ve devlet politikalarının üretilmesine katkı sağlayacak bir eleman olmasının yolunu açmıştır. Ancak bu rahatsızlık nedeniyle Türklerle tanışma ve konuşma ortamı elde edememiş olması, genel olarak “*Türk-Müslüman* ya da *Doğulu*” insanlar hakkın-

¹⁰ A.e., s. 13.

¹¹ Toynbee, *Turkey: A Past and A Future*, Maryland, Serenity Publishers, 2009, s. 57, 62; Toynbee, *1920’lerde Türkiye - Hilâfetin İlgası-*, Çev. Hasan Aktaş, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2000, s.30.

daki düşüncelerini değiştirecek veriler toplayamamasına neden olmuştur. 1921 yılından önceki çalışmalarında -Ermeni yanlısı- duygu uyandıran ifadelerin sahibidir Toynbee. Bu kanının oluşmasındaki en etkili faktör muhtemelen, Birinci Dünya Savaşı süresince İngiliz Propaganda örgütünde görevlendirilen bir gencin yetiştiği ortamdan etkilenmiş olması ve sahip olduğu bilimsel bakış açısıdır. Bir İngiliz vatandaşı olarak aldığı görev, Alman ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş iradesini yavaşlatıp yenilgisini sağlayacak çalışmalar üretmektir. Toynbee'nin bu dönemdeki en etkili çalışması, şüphesiz "*Osmanlı Devleti tarafından Ermenilere soykırım uygulandığı*" yönündeki kitabın hazırlanması olmuştur. Kitabın kaynağı, savaş yıllarında Anadolu topraklarında bulunan misyonerler başta olmak üzere, yanlı görüş sahibi Ermeni ve Rumlardan bilgi-belge toplayan Lord Bryce idi¹². Amerikan Dış Misyonlar Komiserler Kurulu Başkanı Papaz James Barton, Amerikan Komitesinin Baş Propagandacısı Papaz William Rockwell, İsviçre'den Leopold Favre ve Mısır Başbakanlığı yapmış olan, Ermeni Ulusal Delegasyon Şefi Boghos Nubar Paşa belge temininde katkı sağlamışlardır. Hatta Nubar Paşa'nın, hazırlanan bir belgenin Türklere sempatik davrandığı hissi uyandırdığını belirtmesi nedeniyle, Toynbee Türkleri savunan kısımlarını iptal etmiştir.¹³ Buna karşılık, bizzat görmediği, okumadığı bazı mektupların, kaynağı açıkça belli olmamasına rağmen kitapta yer almasına sessiz kalarak tarafsızlık özelliğine sahip olamadığını göstermiştir. Genellikle benzer ifadeler içeren ve aynı kişilerce kaleme alınmış hissi veren mektuplarda, Türklerin acımasız ve her türlü kötülüğü yapabilen katiller olarak betimlenmesine karşılık mazlum Ermeniler imajı oluşturulmuştur. Etkili bir anlatım sağlanmış olması, mektupları okuyanları etkileme ve kamuoyunda istenen hedefe ulaşmada başarı sağlamıştır.¹⁴

Toynbee'nin yazılı şekil vererek basıma hazır hale getirdiği bu propaganda kitabı, Bryce tarafından dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e verilmiştir. Kitabın etkisinin ne kadar güçlü olduğunu belirtmek kadar, savaş sonrası özellikle Almanlara ait tüm çalışmaların imha edildiği propaganda bürosunun, bu kitabı neden

¹² McCarthy, a.g.e., s. 846.

¹³ A.e., s. 474.

¹⁴ British Foreign Affairs, *The Blue Book, The Treatment Of Armenians in the Ottoman Empire, 1915-16*, MISCELLANEOUS No. 3 (1916), London, pp. 50-58.

imha etmediği de üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir konudur. Bu kitabın bir propaganda kitabı olduğu konusunda neredeyse tüm taraflar görüş birliği içindedir. Toynbee; 1915 yılında Osmanlı topraklarında yaşananlar karşısında Türk hükümetinin kimi Ermeni faaliyetlerine tedbir almasını makûl görerek bunu, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon kökenli Amerikalıları Büyük Okyanus kıyılarından uzaklaştıran ABD'nin girişimi ile eşdeğer saymıştı. Kitabın bilgi ve belgelerini toplamış olan Lord Bryce 1922 yılında vefat ettiğinde, adının daima yaşatılacağını söyleyen Ermeniler, bu kitabın diğer yazarı olan ve Bryce'ın aksine, bu kitabın bir propaganda çalışması olduğunu her fırsatta açıklayan Toynbee'ye vefa göstermeyerek mesafeli durmuşlardır. Ayrıca bu konuyu tekrar gündeme getirmek ve onun söylemlerini yineletmek isteyen Ermenilere verdiği cevaplarla onların isteklerini desteklememesi, Ermenilerin lehine yaptığı tüm çalışmalara rağmen, onun Ermeniler tarafından pek sevilmemesine neden olmuştur.¹⁵

Prof. Özdemir, Ermenilerle ilgili tez çalışması yapan bir Amerikalı ile yaptığı görüşme sonucunda, Toynbee'nin kendi ifadeleri ile kitap hakkındaki değerlendirmesini belgelemiştir. 1957 yılında Ankara'da görev yapan Amerikalı bir subay olan Robert F. Zeidner, bir kokteylde tanıştığı Toynbee'ye kitap hakkında sorduğu bir soruya, yüzü kızarılarak şu cevabı verdiğini yazmıştır: “...Sözü geçen kitapların yazıldığı sırada Londra'da Dışişleri Bakanlığında çalıştığını ve sadece kendisine üstlerince verilen görevleri yerine getirdiğini ve bu yazdıklarının tümünün savaş propagandası olarak tanımlanabileceğini söyledi...”¹⁶ Yıllardır uluslararası arenada bu konuyu gündemde tutma girişimi sürdüren bazı Ermeni kişi ya da grupların kendisiyle yaptığı özel görüşme ve yazışmalarda bu kavramı kullanmaktan kaçınması dikkat çekicidir. Özellikle 1920'den itibaren Türklerle görüşmeye başlayan Toynbee, Ermenilerin tepkisini çekmiş, kendisinden “*Türk dostu*” diye bahseden Ermenilerle arasına ciddi mesafe girmiştir. Bu düşüncelere rağmen 1915 yılında yaşanan olaylar, Toynbee'nin bakışına göre de “*soykırım*”dır ve bu konuyu

¹⁵ 1915 olaylarının 50.yılı nedeniyle, Etmekcian isimli Ermeni bir bayan, Toynbee'ye mektup yazarak “*Türklerin soykırım yaptığı*” şeklinde bir destek açıklaması beklemişti. Toynbee bu mektuba verdiği cevapta soykırım yapıldığı şeklinde bir ifade kullanmamış, yapılanları pişmanlık duyulması gereken bir hata olarak hatırlatmıştı. Özdemir a.g.e., s.19.

¹⁶ A.e., s.56.

çeşitli çalışmalarında bu şekilde ele almıştır.¹⁷ Ona göre Türklerin mutlaka özür dilemesi gereken bir durum vardır ancak milliyetçi duygular özür dilemeye her zaman engeldir.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti ve onun topraklarında yaşayan insanlar hakkında genel olarak olumsuz bir bakış açısına sahip olan Toynbee'nin, Türkiye ve Türkler hakkındaki düşüncelerinde değişimlerin görülmesi 1921 yılından itibaren ortaya çıkmıştır denebilir. İngiltere'de yayınlanan haftalık *The Manchester Guardian* gazetesinin muhabiri olarak Anadolu'ya gelen Toynbee, Mudanya bölgesindeki incelemeleri esnasında Yunanlıların gerçekleştirdiği Türk katliamına şahit olmuştur.¹⁸ İncelemeleri süresince kendisi ile beraber bulunan ve yaşanan acılara şahitlik eden eşi Rosalind Toynbee, babasına yazdığı bir mektupta ve tuttuğu günlüklerde durumu kaleme almıştı. 24-25 Mayıs 1921 günlerinde Yalova ve çevresindeki incelemeleri aktardığı mektubunda; bölgede olup bitenlerin korkunç boyutlarda olduğunu, Kızılhaç temsilcisi M. Gehrri'ye, Yunanlı subayların Türkleri nasıl katlettiklerini anlattıklarını, herhangi bir askeri hareket düzenlenmemiş bölgelerde dahi binlerce Müslüman Türk'ün hunharca katletildiğini, eylemlerde Yunan askerlerinin yanında örgütlenmiş Rum çetelerinin kullanıldığını ve Hıristiyan din adamlarının da katliamlarda yer aldığını yazdı. Ayrıca, kaleme aldığı günlüklerinde de ülkenin hemen tüm bölgelerinde düzensiz Rum çeteleri oluşturulup Yunan yetkilileri tarafından silahlendirilmiş olduğunu, bazı Ermeni çetelerinin de katılımı ile acımasız katliam ve yağmalar yapıldığını vurguladı. Benzer tespit ve ifadeler, Arnold Toynbee'nin 1 Haziran 1921'de İstanbul'da kaleme aldığı ve "Western Question in Greece and Turkey" adlı kitabında yer verdiği konulardır.¹⁹ Toynbee, Türk insanının yüzyüze kaldığı bu durumu görmüş ve Anadolu'daki Yunan vahşeti hakkında gazetesine yazılar yazmış, öyle ki bu yazılarının bazı kesimlerce tepkiyle karşılanması nedeniyle üniversitedeki görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı.

¹⁷ Toynbee, **Hatıralar: Tecrübelerim**, s. 296; Toynbee, **1920'lerde Türkiye – Hilâfetin İlgası-**, s. 30.

¹⁸ Özdemir, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁹ Mustafa Çufalı, "İstiklal Harbi Döneminde Batı Anadolu'da Yunan Zulmü, 1921, (Arnold Toynbee'nin eşi Bayan Rosalind Toynbee'nin İzlenimleri)", **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: VI, Sayı: 21, Ankara, 1998, s. 33-48.

O günlerde gördüğü tepki sadece kendi ülkesinden gelmemiştir. Ziyaret için bulunduğu Anadolu'daki insanlar, onun Türkler hakkındaki olumsuz çalışmalardan haberdar olmuş, onu bir casus olarak değerlendirmişlerdi. Dahası, Ermenilere Türkler tarafından soykırım uygulandığını iddia eden bir çalışmada da Toynbee'nin katkısı olmuştu. Tüm bunlara rağmen araştırma ve incelemelerine devam eden Toynbee, 1923 yılında üçüncü Türkiye ziyaretini gerçekleştirmişti.²⁰ Aynı yıl kendi editörü ondan Türkiye hakkında bir kitap yazmasını istemiştir. O tarihe kadar elde ettiği bilgi ve tecrübeleri kitaplaştırma çalışmaları içerisindeyken, İzmir Uluslararası Kolejinde tarih derslerine girmiş olan Kenneth Kirkwood'la işbirliği yapıp, 1926 yılında "*Turkey*" adlı kitabın basımını tamamlamıştı.²¹ Bu yıllardan itibaren Toynbee'de görülmeye başlayan -daha az önyargılı- Türk anlayışı, genel olarak Batılı yazar ve düşünürlerin Türkler hakkındaki olumsuz ve önyargılı bakış açısını da sorgular hale dönüştü. Genellikle çalışmalarında "Türkler" sözcüğüne bile yer vermek istemeyen, onları "barbar" olarak niteleyerek dünya uygarlığının sadece Batı Avrupa'dan oluşmuş bir kavram olduğunu kaleme alan yazarları da eleştirmeye başladı. Batılıların, farklı bir dil kullandığı için çok farklı bir toplumun bireyleri olarak değerlendirdiği Türkleri tanımadıklarını belirtir: "... Batılı; ...bir yaban adamı ya da bir insan zamanı ile karşılaşmayı beklemektedir... Türk diye beyaz tenli, kendi gibi giyinen, Fransızca'yı İngilizler ve Amerikalılardan çok daha iyi konuşan, yakışıklı görünümlü bir Avrupalı tipi ile karşılaşınca şok geçirmektedir..."²² Bu düşüncelerini desteklemek üzere Türklerin antropolojik değerlendirmesini yapmış ve bu çerçevede örnek olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü göstermiştir. Atatürk'ün fotoğraflarının çoğu kimse tarafından görülmemiş olacağını gündeme getirerek O'nun fiziki görünümünün Türkler için emsal olduğunu açıklamıştır: "... *Sarışın, gri gözlü, açık tenli, düz burunlu, "Alpli" ya da "Kuzeyli" tipi belki de Türkler arasında esmer "Akdenizli" tipinden daha yaygındır ve bugün Türkiye'de pek az olan "Moğol" tipine Anadolu'nun çok içle-*

²⁰ Bölge ve konu hakkında uzman olarak değerlendirilen bir akademisyenin tam da Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı dönemde Türkiye'de bulunması, bu ziyaretlerin tamamen kendi olanak ve girişimleriyle gerçekleşmeyeceği, İngiliz hükümetlerinin de desteğinin sürdüğü olarak değerlendirilmelidir.

²¹ Toynbee (Kenneth Kirkwood ile), **Türkiye ve Avrupa**, Çev. Kasım Yargıcı, M. Ali Yalman, İkinci Basım, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2002.

²² Toynbee, **Türkiye ve Avrupa**, s. 15.

*rinde rastlanmaktadır.*²³ Batılı düşünürlerin ve kendi ülkesinin politikacılarının Türkiye ve Türklere bakışını eleştiren Toynbee; Türkiye'nin batı dünyasının dışında bir yer olarak görüldüğünü, Anadolu topraklarında yaşayan insanların -insan olarak- varlığının göz ardı edildiğini, sadece coğrafi özellikleri nedeniyle batı menfaatleri doğrultusunda incelendiğini tespit etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önceki dönemleri incelediği çalışmalarında, Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluğa dönüşmesinde Hıristiyan toplumlarının büyük katkıları olduğu değerlendirmesinde, uygarlık tarihinde "Hıristiyan Batı" kavramının en üst basamak olduğu inanç ve düşüncesi görülmektedir. Osmanlı'nın fetihlerinde devşirme ordunun başarıları kadar, doğulu Hıristiyan topluluklarının batıdaki Hıristiyanlara tavrı nedeniyle Osmanlı'yı desteklemesinin belirleyici olduğunu savundu.²⁴ Üzerinde güneş batmayan bir imparatorluğun parçası olarak kendisinin de güven, gurur ve bazen kibirle ele aldığı "Egemen Batılı" yaklaşımıyla, İngiltere'nin uzun yıllar İslam dünyasının koruyucusu ve destekçisi olduğunu anımsattı. 1907 yılından itibaren bu siyasetini değiştirerek Rusya ile anlaşma yapan, o topraklardaki Müslüman toplulukların geleceği hakkında belirsizliklere yol açan İngiltere'nin, Osmanlı donanması için İngiliz tersanelerinde yapılan iki savaş gemisine el koyması, Toynbee'ye göre "...bardağı taşıran son damla..." oldu.²⁵ (Osmanlı donanması için sipariş edilmiş olan iki savaş gemisinin ücreti ödenmiş, isimleri dahi belirlenmiş ve teslim almak üzere Rauf (Orbay) Bey komutasındaki gemi mürettebatı İngiltere'ye gönderilmişti. "Sultan Osman" ve "Reşadiye" adı verilen gemilerin teslimatı, Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa katılması gerekçesi ile iptal edilmişti.) İngiltere ve müttefiklerinin Osmanlı Devleti hakkındaki gizli ve özel anlaşmalarını ise o devletlerin emperyalist ruh halini gösterdiğini kaleme alması düşündürücüdür. "...İtilaf devletleri temsilcileri, sanki dünyadaki insanlar ve ülkeler, bir devlet adamının eğlencesiymişçesine, bir yap-bozu bozup, karıştırıp, yeniden yerleştirir gibi imparatorluğu dilimleyip ondan kopardıkları parçalarla yeni ülkeler kurmanın planlarını yaptılar..." Bu yaklaşıma tepki verebilecek güçlü bir Osmanlı yönetimi olmadığından Sevr'in

²³ A.e., s. 16.

²⁴ Toynbee, **Hatıralar: Tanıdıklarım**, s.288.

²⁵ Toynbee, **Türkiye ve Avrupa**, s. 54.

çaresizlik ve itaat içinde imzalandığını, bunun da Batı yayılcılığının şiddetli örneklerinden biri olduğunu belirtmişti.²⁶

1.2. Türk Kurtuluş Savaşı

Toynbee'nin, Birinci Dünya Savaşı sürecindeki siyasi çalışmaları ve Türkiye hakkındaki eserleri, savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. 1919 yılında yürütülen Paris Barış Konferansında delege olarak yer alan Toynbee, Milli Mücadele'nin başlangıç tarihini 15 Mayıs 1919 olarak belirler ve bu mücadelenin liderini Mustafa Kemal olarak açıklar. Bu işgali Türk-Yunan savaşının nedeni olarak açıklamış, Anadolu topraklarındaki Yunan mezalimini net bir şekilde ortaya koymuştur.²⁷ Yunan ordusunun giriştiği acımasız eylemler "*Yakındoğuya özgü vahşet hareketleri*"dir. Dolayısıyla bu savaş, işgal ettikleri topraklardaki insanları kendi yurtlarından atan Yunanlıların hareketlerini nefretle karşılayan Anadolu'daki milliyetçiler için haklı bir savunma savaşı olmuştur. Bu tespitin arkasından, bağımsızlık mücadelesi için gereken askeri gücün oluşumunu değişik bir açıdan ele almıştır. Kurulmaya çalışılan milli ordunun asker kaynağı hakkındaki duyumları uydurma olarak değerlendiren Toynbee, Talat Paşa tarafından, "Ermeni ve Yunan" halkını yok etmek için hapishanelerden salıverilmiş maceracıların askere alındığı görüşüne katılmadı. Benzer şekilde çeteciler, haydutlar da orduya katılmıştı ancak ona göre Mustafa Kemal'in en büyük şansı, Osmanlı ordusunun çeşitli birimlerinde görev yapmış, farklı etnik kökeni bulunan ve işsiz durumdaki subaylardı.²⁸ Bu şekilde oluşturulan Türk ordusu ile işgalci durumundaki Yunan ordusu arasındaki savaşı üç temel evreye ayıran Toynbee; Yunanlıların lehine geçen birinci evrenin 1920'de, başarılı Yunan hücumlarının yaşandığı fakat Türklerin zafer kazandığı ikinci evrenin 1921 ve 1922'de, üçüncü evrenin ise 1922'de yaşandığını ve Türk ordusunun zaferiyle sonuçlandığını kaleme almıştır. Bu zaferin ortaya çıkışından önce kabul edilen bir belge ise Toynbee'nin değerlendirmesinde dikkat çekici bir şekilde yer almıştır ve Türk ulusunun "*Bağımsızlık ilanı*"dır.²⁹ Toynbee, bu girişimleri Birinci Dünya Savaşının galip devletlerine bir başkaldırı olarak

²⁶ A.e., s.64

²⁷ A.e., s. 86.

²⁸ A.e.,s. 89.

²⁹ Ezilen bir ulusun haklarının ve isteklerinin açıklaması olarak gördüğü bu bildiriye tam metin halinde yayımlanmıştır. A.e., s. 78.

da görmüştü. 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nin üzerinden bir yıl geçmeden girişilen mücadele ve elde edilen başarılar, Türk ulusuna dayatılan barış maddelerinin reddedilmesi ve savaşın galipleriyle eşit şartlarda masaya oturmaya isteklerinin savunulmasıydı.³⁰ Türk tarafının elde ettiği savaş galibiyeti, mutlak ve tartışmasız olarak Lozan’da tescil edilmişti. Toynbee’ye göre, Lozan sonunda Türk tarafı için ileriki yıllarda sorun teşkil edeceğini tahmin ettiği iki konu vardı: “*Musul sorunu*” ve “*İrk bakımından Türk, din bakımından da pek Müslüman olmayan*” Kürtlerin oluşturduğu yabancı öge... Avrupalı devlet adamlarının Türkleri Avrupa’dan atma düşlerinin de suya düştüğü Lozan’da Türk tarafının hemen hemen tüm isteklerinin müttefiklerce kabul edildiğini değerlendiren Toynbee, dünya tarihinde hiç görülmemiş bir olayın da yaşandığını şaşkınlıkla belirtmiştir. Büyük savaşta yenilmiş, parçalanmış bir ulus, enkaz içinden doğmuş ve dünyanın en büyük ulusları ile eşit şartlarda masaya oturarak isteklerini kabul ettirmiştir. Bu başarının altındaki asıl neden olarak müttefiklerin (İngiltere-Fransa ve İtalya) biraraya gelememesi ve ortak hedef oluşturamamasını gören Toynbee, Yunanlıların denize dökülmesinden sonra bölgede kalan İngilizleri bile tehdit edecek kadar güçlü hale gelen Türk ordusu ve lideri Mustafa Kemal’in başarısını vurgulamıştır. Onun liderliğinde gerçekleşen Türk devrimi, Toynbee’nin değerlendirmesinde iki basamaklı bir hedefti: Öncelikle Türk anavatanını savunmak ve müteakiben yeni bir Türk devleti kurmak! Atatürk ve yakın ideal arkadaşlarının Fransız etkisinde olarak düşündüğü ve hedeflediği devrimi “*1789 Fikirleri*” başlığında inceleyen Toynbee, Ankara’da filizlenmiş ulusal hareketin lider kadrosunda yer alanları; Mustafa Kemal, Rauf Bey, Fethi Bey ve İsmet Paşa olarak kaleme almıştı. Ona göre Mustafa Kemal “*Türk devriminin babası ve yeni Türkiye’nin kurucusu*” olarak tarihteki yerini almıştır.

1.3. Yeni Türk Devletinin Kuruluşu

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu sağlayan askeri zaferlerden sonra yeni oluşumun merkezi Ankara seçilmişti. Savaş süresince muhafaza edilen direnç ve gösterilen heyecanın hedefi olan yeni Türk devletinin, geleceğini ve özgürlüğünü tehlike altına alabilecek

³⁰ Toynbee, 1920’lerde Türkiye – Hilâfetin İlgası-, s. 18.

olan temel konular belirlenmişti. Toynbee bu konuları beş başlık altında tanımladı:³¹

- * Kapitülasyonlar,
- * Türk olmayan azınlıklara tanınan ayrıcalıklar,
- * Kavim sistemi
- * Aşınmış dinsel üstyapı,
- * Sultan ve Saltanat yandaşları

Bu konular, Lozan Barış Antlaşmasının gündeme gelmesinden itibaren yeni devletin yöneticilerinin temel sorun sahaları olarak belirlenmişti. Öyle ki, Lozan'a hareketinden önce Türk heyetine bir direktif metni verilerek dikkat edilecek konular belirtilmiş, özellikle iki konuda kesinlikle taviz verilmemesi istenmişti: Ermenilere toprak verilmesi ve Kapitülasyonların kaldırılması! Bu konuların ulusal bağımsızlık ilkesine aykırı olduğunu bilen TBMM hükümeti, gerekirse barış görüşmelerinden çekilmeleri için heyete yetki dahi vermişti. Nitekim konferansın başlarında, Türkiye'nin karşısında yer alan ülke delegasyonları kapitülasyonların devam ettirilmesinde çok ısrarcı olmuş, konunun çıkmaza girdiğini gören İngiltere temsilcisi Lord Curzon konferansı terk etmişti. Daha sonra sürdürülen konferansın ikinci bölümünde bu sıkıntılı konu Türkiye'nin istekleri doğrultusunda çözülmüştü. Lozan'da gündeme gelmeyen Ermeni azınlıklarının durumu dışında esas gündem maddesi Rumlar olmuştur. 30 Ocak 1923'te yapılan Türk-Yunan anlaşması gereği, Müslüman ve Ortodoks halkların karşılıklı değişimi kararlaştırılmıştı. Yüzbinlerce insanın evlerinden ve çevrelerinden zorla çıkarılması doğaldır ki tepkilerle, protestolarla karşılanmış, Hıristiyanları sınır dışı etmesi nedeniyle Türkiye'nin insanlık suçu işlediği iddia edilmişti. (...*Aslında azınlıkları karşılıklı değiştirmek Venizelos'un bir buluşudur ve 1913 yılından beri bu buluşunu birkaç kere ortaya koymuştur...*)³²

Toynbee'ye göre, Mustafa Kemal yönetiminin eski Osmanlı kurumlarına yönelik en beklenmedik ve şaşkıncu hareketi, padişahın tahttan indirilmesi ve saltanatın kaldırılmasıdır. Aslında uzun zamandır saygınlığını kaybetmiş, müttefiklerin elinde bir araçtan başka bir

³¹ Toynbee, **Türkiye ve Avrupa**, s. 124.

³² A.e., s. 134.

şey olmayan Sultan; İstanbul'da toplanan son meclisin baskınla ortadan kaldırılmasına bile sessiz kalmış, en küçük bir protestoda dahi bulunmamıştı. Eserinde Lord Salisbury'nin itirafına da yer veren Toynbee, onun "...Müttefikler körü körüne Ankara Hükümetini tanımayı reddetmemeli ve İstanbul'da artık hiç bir otoritesi kalmamış ve ne Müttefiklerin ne de kendi ulusunun çıkarlarına yardım edemez duruma düşmüş bulunan sultana bağlanmamalıydılar..." görüşünü destekler. Buna rağmen son bir hamle ile Lozan barış görüşmelerine İstanbul hükümetinin de davet edilmesini Türk milliyetçilerine bir hakaret olarak ele alan Toynbee, 1 Kasım 1922 tarihinde oybirliğiyle alınan bir Meclis kararıyla saltanatın kaldırıldığını belirtir. Dikkat çektiği bir diğer konu ise TBMM tarafından halife olarak belirlenen Sultan Abdülaziz'in ikinci oğlu Abdülmecit Efendi'nin göreve başlamasında yapılan duaların, "*Türk tarihinde ilk kez Arapça yerine Türkçe*" yapılmasıdır. Yeni Türk devleti, yaklaşık on altı ay sonra Halifelik makamını da yıkmış ve İslam içindeki tarihsel kimliği ile yaşaması uygun görülmeyen makam, 3 Mart 1924'te ortadan kaldırılmıştı. Bu karar, Türkiye'yi İslam âleminin merkezi olmaktan uzaklaştırdığı gibi İslam toplumunun en birleştirici kurumunu da sonlandırdı.

1.4. Mustafa Kemal'in Önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti

Genç cumhuriyetin ileriye doğru büyük bir adım attığını vurgulayan Toynbee, tüm iyi niyetli girişimlere rağmen kişilerin ve ulusların geçmişlerinden kolaylıkla ve hızla koparılamayacağını savunur. "... Türkiye de, yeni elbisesi içinde bile, bir günde ya da bir kuşak içinde karakterini tam olarak değiştiremez..." derken, anayasal görüntü altında oligarşik bir despotizm yaşanmasının normal olduğunu belirtir. Dünyayı hayretler içinde bırakan bir lider (Mustafa Kemal), kişiliği ve saygınlığı ile bir diktatörün gücünü elde etmişken sakin, yetenekli ve başarılı bir asker olan en büyük yardımcısı İsmet Paşa da başbakan olmuştu. Yeni devleti ve ulusu güçlendirmek için herkesi kendi görüşlerinin altında toplama çalışmaları, başlangıçta iyi niyetli olsa dahi iktidarın tek elde toplanmasına yol açmış, bunun doğal sonucu olarak muhalif görüşler ortaya çıkmıştı. Muhalefete karşı sert tedbirlerin alınmaya başlandığı gelişmeleri halifeliğin kaldırılması sürecinde yaşandığını belirten Toynbee, özellikle basın özgürlüğünün engellenmeye çalışıldığı, hapis ve para cezaları ile muhalif seslerin

susturulduğunu yazar. Ancak Mustafa Kemal, partinin yaratıcısı ve önderi olarak tüm işlerinde milletvekillerinden büyük destek görmüştü. Modern devletin gereği olan muhalefet partisi düşüncesini de O tanımıştı. Ne var ki bu muhalif partinin taraftarları, cumhuriyetin temellerine zarar verebilecek grupları barındırmaya başlamıştı. Eski rejime bağlı olan tutucu saltanatçılar, İstanbul hükümetlerinin devlet memurları, açıkta kalmış askerler, doğal olarak yeni düzenden hoşnut değillerdi. Bunların yanında en ciddi muhalefet destekçileri, mallarına hükümet tarafından el konulan ve sayıları binleri aşan tarikat mensuplarıydı. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olan ve yıllarca beraber mücadele ettiği önemli isimlerin de bu oluşumda yer alması, "Terakkiperver Fırka"nın iktidara gelecek kadar güçlenmesini sağlamıştı. Ancak "1925 Şubatında Kürt İsyanı çıkmış, Terakkiperverliler gerici öğelerle bağlantı durumunda olmakla suçlanmış, muhalefet gözden düşürülmeye çalışılmış ve Fethi Bey, isyanı bastırmak için gerektiği kadar dirençli davranmamış olmakla tenkit edilmiştir..." Kabinenin düşmesi ve İsmet Paşa tarafından yeni kabine kurulması, isyanı destekleyen tarikatların cezalandırılması, muhalif basının susturulması gibi uygulamalarla bu kritik süreç tamamlanmıştı. Mustafa Kemal'in bu fırtınalı dönemde büyük cesaretle ilerlediğini belirten Toynbee, devletin yeni anayasasının özelliklerini de inceler; İslam hukukuna ve geleneklerine uygun, Marksizm ve Komünizmi reddeden, batılı siyasal fikirlere haiz olan anayasanın yanında ek olarak hazırlanan yasalar ve düzenlemeler, "Türk zihinlerinin batılılaşmaya doğru ne kadar büyük bir yol almış olduklarını göstermektedir."³³ ifadesini kullanır. Genel bir değerlendirmesi ile, yeterli bir lider tarafından yönetilen, halkın desteğini kazanmış ve yeni bir anayasa ile örgütlenmiş bir devlet görmektedir. Bu yapıya ulaşmış bir devlette incelenmesi gereken son konuyu ekonomi olarak gören Toynbee, yeni devletin şanssızlığını, büyük felaketler ve fırtınalar geçirmiş olması ve Osmanlı'nın hiç bir devrinde görülmemiş ekonomik çöküntü içinde devrimin gerçekleşmesi dolayısıyla, tarafsız bir değerlendirme yapılmamasının gereğini vurgular. Yaygın olarak hissedilen karamsarlığın, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kaynaklandığını savunur. Başarılı olarak gördüğü temel konulardan biri demiryolu yapımına verilen önemdir. Çalışmaların büyük bölümünün Türk mühendis ve işçileri tarafından yürütülmesi-

³³ A.e., s. 175.

ni, hükümetin yabancılardan borç almamaya özen göstererek çeşitli ayrıcalıklar vermemesini dikkate ve övgüye değer bulan Toynbee, Türk maliyesinin bu nedenle sıkıntılar yaşamasını normal görmüştür. Tarım yanında ticaret ve sanayi girişimleri de başlatan Türkiye'nin en büyük sıkıntısını, o zamana kadar ülkedeki girişimlerin genel olarak sahibi olan gayrimüslimlerin ayrılmasında görür. Zengin tüccarların mal varlıkları ya yok olmuş ya da onlar tarafından ülke dışına çıkarılmıştı. Geçmiş sıkıntıları yaşayan bir nesil olarak yeni girişimciler yabancı sermayeye sıcak bakmıyordu, doğal olarak bu yaklaşım ekonomik gelişme hızını engellemişti ancak "*cumhuriyetin ilk yıllarında hiç de akılsızca bir hareket değildi*".

Bu konu hakkında Toynbee'nin eleştirdiği konulardan biri de İstanbul şehrinin önemini kaybetmesidir. Ankara'nın başkent oluşunu siyasal nedenlerle haklı görse de ekonomik olarak kuşku ile bakmıştır. Cumhuriyet ilan edildiğinden beri İstanbul'u ziyaret etmeyen bir cumhurbaşkanının davranışını ilgisizlik olarak değerlendirmiş, buna paralel olarak hükümet ve siyasi yetkililer tarafından ihmal edilen İstanbul'da dikkati çeken bir gerileme tespit etmiştir. Sosyal yaşam ve eğitim alanında yapılan hamleleri olumlu olarak gören Toynbee, yeni devletin yaşadığı sıkıntılı konuları incelerken Şeyh Sait isyanına özel bir yer vermiştir. Nakşibendi tarikatına mensup olan Şeyh Sait'in Kürtleri kışkırtan ve ayaklandıran başlıca sorumlu olduğunu değerlendirmiş, zengin ve çevresinin geniş olması nedeniyle kışkırtıcı sözlerinin süratle etkisini gösterdiğini kaleme almıştı. Geniş bir bölgeye yayılan isyanın başlıca hedefleri; şeriatı geri getirmek ve Sultan Hamit'in oğullarından Selim Efendi'yi sultan ve halife ilan etmektir. Hükümetin aldığı sert tedbirlerle isyan bastırılmış, elebaşılar yakalanarak idam edilmişlerdir. Çarpışmada öldürülen bir Kürt liderinin cebindeki mektupta "*Şeyh Sait'in dini geri getirmek için dünyaya Tanrı tarafından gönderildiği, artık din özgürlüğü için darbeyi indirme zamanının geldiği*" yazılıydı.³⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı değişim, gelişim ve yapılanma sürecini, 1926 yılı penceresinden oldukça iyi tahlil edebilen Toynbee'ye göre, adı geçen devrimlerin en büyüğü, Türkiye'nin İslam dünyası ile ilişkilerinde ortaya çıkan değişikliklerdir. Bu değişiklikleri, Müslüman Türk devletinin bağımsızlığının korunması için öncü-

³⁴ A.e., s. 227.

lük etmiş olan Hint Müslümanları bakış açısından ele almıştır. İşgal kuvvetlerinin esiri olan Halife-Sultanın kurtarılması ve Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu direnişinin başarıya ulaşması için daima destek veren Hint Müslümanları, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik uygulamaları ve halifeliğin kaldırılması kararlarında şoka uğramışlardı. Toynbee'ye göre mevcut durumda bir paradoks ortaya çıkmıştı: “*Hint Müslümanları sultan-halifenin korunmasını, Türk milliyetçileri ise atılmasını istiyorlardı. Gerçek Türkler sonunda – uzun ve acı deneyimlerden sonra- halifeliğin ve İslam kurumlarının Türk ulusal gelişmesine bir ayak bağı olduğunu öğrenmişlerdi.*” Gelişen olaylara gösterilen tepkileri değerlendiren Toynbee'ye göre “Türk milliyetçileri” olayları tamamıyla farklı pencereden izlemişlerdi. Onlara göre sultan-halife, işgalci devletlerin kurbanı değil bir vatan hainidir. Türklerin Araplara da bir kırgınlıkları olmamıştır, onları kendi topraklarında bağımsızlık isteyen topluluklar olarak gören Türk milliyetçileri, Arap vilayetlerinin elden çıkarılmasında Türklük bakımından bir sakınca görmemişlerdir. Toynbee, Türk devlet adamlarının genel değerlendirmelerini şöyle özetler: “...*Türkiye, İslam için yapılan savaşlarda yeteri kadar kan ve para dökmüştür. Bunu yaparken de ulusal varlığını hemen hemen yitirmiştir... savaşlardan sonra artık yıkıntılarımızı onarmanın, kendi işlerimize bakmanın zamanı gelmiştir...*”³⁵ Osmanlı bünyesindeki Türklerin kendini ifade edebilecek bu görüşler Toynbee'yi şaşırtmaz çünkü yıllar önce Anadolu'daki okullarda görevli yabancı öğretmenlerin “Türkler” hakkındaki rapor ve düşüncelerini inceleyen bir kişiliğe sahiptir. Bunlardan biri olan Dr. Martin Niepage'nin “Türkler”e bakış açısını 1917 yılında şu başlıklarla kaleme aldığını hatırlatır³⁶: Türkler, Türkiye’de yaşayan çeşitli ırklar arasında en yeteneksiz grubu oluşturur. Nüfus olarak azınlıkta kalmışlardır ve kültür olarak Arapların çok gerisindedir. Türk sanayisi, bilimi, sanatı yoktur. Türkler, dinlerini ve hukuklarını bile Araplardan alan, dilini onlarla tamamlamış bir toplumdur. Rum, Ermeni, Arap ve Yahudi toplumların öğrencileri ile kıyaslandığında Türk öğrenciler en yeteneksiz ve en düşük zekalı olanlarıdır. Eğer bir Türk herhangi bir konuda başarılı ise mutlaka damarlarında Kafkas, Arnavut ya da Bulgar kanı vardır. Gerek olumsuz propaganda çerçevesinde kaleme alınmış olsun, gerekse ülkede

³⁵ A.e., s. 249.

³⁶ Toynbee, *Turkey: A Past and A Future*, s. 44, 45.

yaşanan bir gerçeği dile getirmiş olsun, “Türkler” batılı gözünde genellikle böyle bir imaj sahibiydi. Bu olumsuz düşüncelere eserlerinde yer veren Toynbee’nin bir diğer bakış açısı da gerçekleştirilen devrimlerin aktarılması biçiminde görülür. Ona göre yabancı basında yer alan devrimsel uygulamalar genellikle eleştirel ve gelecekle ilgili değerlendirmeleri ihtiva etmemektedir. Bu genel uygulamanın dışına çıkarak Toynbee, devrimlerin geleceğinin de gözden geçirilmesi gereğine dikkat çeker ve görüşlerini belirtir.

1.5. Türk Devrimlerinin ve Cumhuriyetin Geleceği

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecini iyi gözlemlemiş bir akademisyen ve siyaset adamı olarak Toynbee’nin devrimlerin geleceğine bakışı da dikkat çekicidir. Sadece belirli alanlarda gerçekleştirilen uygulamalarla batılı olunamayacağını, batı mantığının ve kültürünün tamamen benimsenmesinin gereğini vurgulayan Toynbee, Osmanlı dönemi uygulamalarından itibaren batılılaşma hareketlerini değerlendirir. Padişah III. Selim tarafından gerçekleştirilen düzenlemelerin kendi alanlarında başarılı sayılabileceğini ancak batılılaşma anlamına gelemeyeceğini belirterek, askeri alanda gerçekleştirilen şekli uygulamalarla batı seviyesine ulaşmanın beklenmesini gerçekten uzak bir düşünce olarak yorumlar. Batılı tarzda askeri eğitim alarak onlara benzer üniforma giyen ve batı silahlarıyla donanmış subayların mevcudiyeti ile batılı olunamayacağını, batı mantık ve felsefesinin ayrılmaz bir bütün olduğu gerçeğinin anlaşılabilmesi ile açıklar. Batının sahip olduğu askeri üstünlük sadece eğitim ve teçhizatla sınırlı olmayıp batı toplumlarının sahip olduğu ruh ve eğitim seviyesinden kaynaklanmıştır.³⁷ Atatürk’ün gerçekleştirdiği sistematik devrimler ise batı dünyasının uzun yıllar boyunca gerçekleştirdiği yenileşme hareketlerinin benzeri olmuş ve bu nedenle başarıya ulaşmıştır.

Toynbee, batı örneği bir aydın olarak gördüğü Atatürk’ün başlattığı yenilenme hareketlerinin devam ettiğini, reformların baştaki önderin yapıcı “*despotizm*” altında geliştiğini değerlendirmektedir. Mevcut durumda lider tarafından yönlendirilen devrimin planlandığı şekilde yürüdüğünü, özellikle şehirlerde ve üst tabaka halk tarafından örnek derecede kabul gördüğünü belirtir. Bu olumlu görüntü-

³⁷ Toynbee, **Dünya, Batı ve İslam**, Çev. Abdullah Zerrar, İstanbul, Pınar Yayınları, 2002, s. 30.

ye rağmen ülke genelinde gelişmenin daha yavaş olacağını belirten Toynbee, kırsal kesimde yaşayan halkın okuma yazma seviyesinin düşük olmasını, Anadolu'nun iç bölgelerinde halâ ilkel ve hurafelere dayalı bir yaşam hüküm sürmesini buna gerekçe gösterir. Özellikle eğitilmiş insan sayısının az olduğunu, devrimi en uzak yerlere dahi aktaracak öğretmen, doktor gibi aydınların sayıca yetersiz olduğunu vurgular. Atatürk'ten sonra gelecek yöneticilerin bu süreci devam ettirip ettiremeyeceklerinin belirsiz olduğuna özellikle dikkat çeken Toynbee, bu olasılığı Türkiye'nin geleceği için bir tehlike olarak görür. “...*Bugünkü önderler, eserlerini kendileri kadar heyecanla ve etkiyle devam ettirecek yeni önderler yetiştirmedikleri zaman reformlar, hareketsizlik yüzünden reformcularla birlikte ölmek tehlikesinde bulunmaktadır...*”³⁸ Bu görüşünü desteklemek üzere, o dönemde Türkiye’de bulunan aydın ve yöneticilerin sayısının ve seviyesinin, başlatılan reformları devam ettirecek düzeyde olmadığını ve bu düşüncenin lider kadro tarafından da kabul edildiğini kaleme almıştır.

2. Türkiye Seyahatleri, İzlenimleri ve Temasları

Anadolu topraklarına gerçekleştirdiği ilk ziyaret olan 1912 yılı, kaderinin bir hediyesi olarak dizanteri hastalığına yakalanması nedeniyle siyasi-akademik olarak verimsiz geçmişti. Ancak; savaş nedeniyle silah altına alınamadığı için, binlerce akrasının hayatını kaybettiği dönemde, yaşamında önemli etkiler bırakacak gelişmeler de bu yılda ortaya çıkmaya başlamıştı. 1912’den sonra altı defa daha Türkiye ziyareti gerçekleştiren Toynbee, hem devlet yöneticileri ve siyasetçilerle hem de gazeteci ve akademisyenlerle tanışma, görüşme ve tartışma ortamı elde etmişti. Sırasıyla 1912, 1921, 1923, 1929, 1948, 1962 ve 1968 yıllarında yaptığı Türkiye ziyaretlerinde Anadolu’nun çeşitli köşelerini de gezme olanağı buldu. 1969 yılında basılan “Experiences-Hatıralar” adlı eserinde Türk dilinin zenginliğinden bahsederek, gerçek bir filozof olmak için Türk dilini öğrenme gereğini vurgulamış, ancak zaman yetersizliğinden Türkçe öğrenemediğinden hayıflanmıştı.³⁹ Zaman geçtikçe Türkiye ve Türkler hakkındaki görüşlerinde olumlu değişimler gözlenen Toynbee, Türk dostlarıyla uzun yıllar arkadaşlık sürdürmeyi ihmal etmedi.

³⁸ Toynbee, *Türkiye ve Avrupa*, s. 221.

³⁹ *Milliyet Gazetesi*, 01 Mayıs 1969, s. 3.

1921 ve 1923 yıllarındaki Ankara ziyaretinde Mustafa Kemal tarafından Çankaya’da ağırlanan Toynbee, dönemin başvekili Rauf Orbay, Halide Edip ve Adnan Adıvar ile Fethi Okyar’ın hazır bulunduğu yemeklere de katıldı. Bu yemeklerde tartışılan konulardan biri de uluslararası ilişkilerde yakınlaşmanın nasıl sağlanacağı idi. Mustafa Kemal dostlukların oluşmasını siyasi ve askeri unsurlara bağlayarak ortak düşman ya da tehlike karşısında yakınlaşmanın mümkün olacağını savunuyordu. Buna karşılık daha idealist bir görüş benimseyen Toynbee, siyaset dışı faktörlerin önemli olduğunu, tanınmış şahsiyetlerin birbirlerini tanımaları ve anlamalarının ulusları daha da yakınlaştıracığı görüşünü belirtmişti. Ne var ki İngilizlerde hakim olan genel görüş böyle değildi. Büyük Taarruz öncesi Londra’ya giden ve ateşkes sağlanabilmesi için İngiliz Başbakanı Lloyd George’dan randevu almak için günlerce otel odasında bekletilen Fethi Okyar’a olumlu cevap verilmemişti.⁴⁰ Bu açıdan bakıldığında Mustafa Kemal’in haklılığı görülürken, daha sonra Türkiye ile ilişkilerde diplomatik sınırı aşan olumlu ziyaret ve tanışmalar Toynbee’nin görüşünü destekler mahiyette oldu. 1936’da Kral Edward’ın Türkiye ziyaretindeki sıcak ortam gibi İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine’nin oluşturduğu güvenilir ilişkiler bu gruptandır.

Toynbee, 1923 yılındaki ziyaretini Lozan’daki barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir dönemde gerçekleştirmişti. Toplantı sürecinde Türk ve İngiliz tarafları arasında yaşanan gerginliğe rağmen, Toynbee’nin Türkiye’de bulunması ve Ankara’da Mustafa Kemal ile görüşme yapması dikkat çekicidir. Bir kaç yıl öncesine kadar Türkler aleyhine olumsuz iddialara imza atan bir kişi, oldukça hassas bir dönemde Türkiye’de bulunacak kadar dost olmaya başlamıştır. Bu döneme ait olarak Prof. Özdemir tarafından elde edilmiş ilginç bir belge daha var. Bu belgeye göre Toynbee’nin evrakları arasında 1924-1925 yılında İstanbul Üniversitesi’nde çalışmak istediğine dair yazılmış ancak ilgililere ulaştırılmamış bir mektup bulunmuştu. Onun Türklerle bakış açısındaki olumlu değişimlerin diğer bir göstergesi olan bu mektupla, Türk öğrencilerine uluslararası ilişkiler tarihi ve uygarlıklar tarihi dersleri vermek istediğini gündeme getirmişti.

⁴⁰ Osman Okyar, “Türk-İngiliz İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını”, *Milliyet Gazetesi*, 03 Kasım 1967, s. 2.

Bu isteği resmi olarak gündeme gelmemiştir ancak Toynbee 1929 yılında da Türkiye'ye gelmiş ve Atatürk tarafından kabul edilmiştir.

1948 yılındaki ziyaret Hasan Saka Hükümeti tarafından resmi bir davetle gerçekleşti. Bu ziyarette Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde verdiği konferanslar yanında geniş bir bölge şehirlerinde de inceleme gezileri gerçekleştirmişti. Bir uygarlık tarihçisi olarak Anadolu'da yaşanmış medeniyetlerin eserlerini zevkle izlerken, cumhuriyetin kurulmasından sonra gerçekleştirilmiş alt yapı gelişmelerini de kaydetmişti. Bu ziyarette kendisine mihmandarlık yapan Prof. Dr. Osman Okyar, yıllar sonra gazete makalesini kaleme alırken; *“Arnold Toynbee gibi, din ve medeniyet farklarını aşmış Batılı gerçek bir dost kazanabilmiş olduğunu hatırlamak, hem bizim için hem Batı alemi için bir güven kaynağıdır.”* açıklamasıyla bu kişiyi batılı bir dost olarak görmek gerektiğini hatırlatmıştı.⁴¹ Ziyareti esnasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile de bir görüşme yapan Toynbee'nin eğitim sistemi hakkındaki görüşleri, İnönü tarafından dikkatle değerlendirilmiş ve anılarında yer almıştı. Aynı yıl ABD'de bulunan oğluna yazdığı mektupta bu ziyaretten bahsetti: *“...23 Kasım 1948 Salı. Ömer'in kitabı daha gelmedi, Prof. Toynbee ile görüştim, mütevazı, konuşurken ürkek bir âlim, Study of History kitabının hülâsa edilmişini ismarladım. Daha okumadım...Şöhretli bir eser olduğu görülüyor. Uygarlıkların Yargılanması adlı başka bir eseri var, onu okudum... İlk zamanlardaki makalelerinde Türk inkılâbını taklit sayıyor. Hristiyan ve garp medeniyeti kavramlarını bir tutuyor. Bazı yerleri bana o kadar geri ve taassuplu geldi ki, bir arkadaşına verdim, okusun da münakaşa edelim diye. Adam fazla Hristiyan ve dinci...”*⁴².

Toynbee'nin din esaslı görüşlerinde pek değişim olmamıştı ancak Türkleri tanımaya başladığının üzerinden geçen 30 yıllık süre, ondaki olumsuz değerlendirmeleri büyük ölçüde değiştirmişti. Türklerle dostluklar kurmuş ve bunu da 1967 yılında basılan Hatıralarında ayrı bir bölümde kaleme almıştı.

1962 ve 1968 yıllarındaki Türkiye gezilerinde geniş bir coğrafyada incelemeler yapan Toynbee'nin yaptığı ikili-üçlü görüşmeler

⁴¹ Osman Okyar, “Arnold Toynbee, Batı ve Türkiye”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Kasım 1975, s. 2.

⁴² Can Dündar, *İsmet İnönü-Erdal İnönü Mektuplaşmaları*, Birinci Basım, İstanbul, Can Yayınları, 2011, s. 113.

basında yer aldı. Güneydoğu Anadolu'daki gecekondu oluşumu ve şehirlere göç olayını inceleyecek kadar ayrıntılı gözlemlerini aktardı. Cumhurbaşkanı İnönü ile yaptığı görüşmede gündeme getirdiği konulardan biri de askeri harcamaların oranının yüksekliği oldu. Amerika ile Rusya arasındaki ilişkilerdeki normalleşme düzeyinin Türkiye'deki askeri harcamaları kısmaya katkı sağlayabileceğini belirten Toynbee, ekonomik kalkınmanın başarılabilmesi ve şehirleşme sorunlarının çözümünün askeri harcamaların azalmasına bağlı olduğu görüşünü yineledi.⁴³ Mardin, Van ve Erzurum'daki izlenimlerinden memnuniyetle bahseden Toynbee'ye, görüşmeye katılan Bülent Ecevit tarafından dünya gençlik hareketleri konusundaki görüşleri soruldu. Tüm ülkelerde eş zamanlı olarak ortaya çıkan olayları olumsuz değerlendiren Toynbee, Türkiye hakkındaki olumlu izlenimlerini ileterek ülkeden ayrıldı. Bu süreçte Toynbee'nin düşüncelerini aktardığı bir konu da Kıbrıs'taki gelişmelerdi. 1956 yılında Kıbrıs Adasının müstakil bir devlet olması gerektiğini savunan⁴⁴ Toynbee, 1964'te Londra'da devam eden Kıbrıs görüşmeleri sürecinde Herald Tribüne gazetesindeki makalesinde Kıbrıs'ta ikili bir yönetimin kurulmasının iflas ettiğini kaleme almıştı. Kıbrıs'la Batı Trakya arasında toprak ve nüfus değişimini bir çözüm olarak öne süren Toynbee, bununla belki de Lozan'da yaşanan Batı Trakya haksızlığının telafisini düşünmüştü.⁴⁵ Bu değerlendirmeler, dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden ve özellikle İngiliz politikalarının belirlenmesinde etkili bir konumda olan Toynbee'nin ilgi alanının kısıtlı ve sınırlı olmadığını göstergesi olmuştur.

3. Toynbee'nin Türk Dostları

İnsan doğasındaki davranış özelliklerini açığa çıkarabilmek, Türk toplumunda bu gibi özelliklerin nasıl yaşadığını keşfedebilmek istek ve merakı da Toynbee'nin ilgi alanlarından biriydi. İnsan yaradılışının Türkler arasında incelenebilmesi için Türkçe öğrenmesi gereği düşüncesiyle, Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Çalışmaları Bölümünde Türkçe derslerine başladı. Başlangıçta "*Türk düşmanı*" ola-

⁴³ *Ulus Gazetesi*, *Milliyet Gazetesi*, 04 Kasım 1968, s. 1.

⁴⁴ *Milliyet Gazetesi*, 08 Mart 1956, s.1.

⁴⁵ Lozan'daki görüşmelerde Batı Trakya'nın geleceğinin halk oylaması sonucuna göre (o tarihlerde bölge halkının büyük çoğunluğunu Türkler oluşturmaktaydı) belirlenmesini isteyen Türkiye'nin tezi, Yunanistan'ın şiddetli itirazı ile kabul edilmemişti. Ahmet Emin Yalman, "Toynbee Hakem Rolünde", *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1964, s. 2.

rak gördüğü Toynbee'ye ders vermek istemeyen Türkçe öğretmeni Ali Rıza Bey, okul müdürü tarafından ikna edildi ve zamanla onun ilk Türk arkadaşı oldu. Anılarında en çok yer alan isimler ise Halide Edip Adıvar ve Adnan Adıvar çiftiydi. 1923 yılında İstanbul'da tanıştığı Adıvar çifti ile uzun yıllar süren dostluklarında çift hakkında hep olumlu izlenimlerini aktardı. Ona göre Adnan Adıvar sadece çağdaş bir doktor değil, ruhunda iyi özellikler barındıran, bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayan bir şahsiyetti. Benzer özelliklere sahip olan eşi Halide, ilk eşinden boşanmasına neden olan kadın hakları konusundaki mücadelesiyle dikkatini çekmişti. Vatansever bir yazar, seven ve sevilen bir insan olarak hatırladığı Halide'yi en son 1962'de İstanbul'da görmüştü. Toynbee ile her fırsatta mektuplaşmayı sürdüren, bilimsel ve edebi konularda görüş alışverişinde bulunan Halide Edip'in bazı mektuplarına ulaşılmıştır.⁴⁶

Karakteri ve çalışma temposuyla dikkatini çekmiş diğer bir Türk arkadaşı Rauf Orbay oldu. Dikkat çekici ölçülerde dürüst ve şerefli bir insan olarak gördüğü Rauf Orbay ile 1923 yılındaki başbakanlığı döneminde tanışmıştı. Türk Kurtuluş Savaşındaki başarılı askeri girişimleri gibi, İkinci Dünya Savaşı sürecinde Londra'daki Türk Büyükelçisi olarak değerli çalışmalar yürüten vefalı bir dost olarak tanıttı. Okyar Ailesi de Toynbee'nin özellikle bahsettiği Türk dostlarıydı. Atatürk'e yakınlığı ile bildiği ancak neredeyse onunla da tartışma yaşadığı Fethi Okyar, dürüstlük ve onurlu duruş özellikleriyle ülkesine hizmet eden bir devlet adamıydı. Oğlu Osman Okyar (*Prof. Dr., dönemin Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü görevinde bulunmuş*) ise Toynbee'nin anılarında, dünyada en kıymet verdiği insanlardan biri olarak yerini almıştı. Ayrıca; Şerif Remzi Bey, İngiliz Rıfat, Rıza Tevfik gibi farklı konumdaki Türklerle de dostluk ilişkileri geliştirmişti. Doğal olarak bu dostluk sürecinde görüş farklılıkları da yaşanmış, hatta şiddetli tartışmaya dönüşen konuşmalar da olmuştu. Dostluk kurduğu kişilerin genellikle Atatürk'e muhalif kişiler olması dikkat çekicidir. "*Atatürk rejiminin son yıllarında sürgünde olan*" ifadesiyle tanımladığı Türk dostlarını sıklıkla görebilmiş ve yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Her türlü anlaşmazlığa rağmen bu kişilerin Atatürk'ü desteklediğini, o dönemde yapılanları normal bir

⁴⁶ İnci Enginün, "Halide Edib'in Arnold Toynbee'ye Yazdığı Bir Mektup", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXII, 1977, s. 166-168.

politik davranış olarak kabul ettiklerini, O'nun bakış açısı ve iradesinin Türkiye'yi kurtardığını içtenlikle beyan ettiklerini yazdı.

Sonuç

Kendi alanında yaptığı çalışmalarla bir ülkenin uluslararası konumunu etkileyen, aradan geçen uzun yıllar sonra bile (bilerek ya da bilmeyerek) onu dünya kamuoyunda kötü duruma sokan bir bilim insanı var mıdır? Türkiye için böyle bir sorunun cevabı, muhtemelen Arnold Joseph Toynbee'dir. Dünyaca tanınmış, yirminci yüzyılın en önemli tarihçi, düşünür, edebiyatçı ve diplomatlarından biri olan Toynbee, Türkiye'nin dikkatle incelemesi ve araştırması gereken bir şahsiyettir. Öncelikle Türk dış politikasının temel sorunlarından biri olan, 2015 yılındaki gelişmelerle çok farklı ve tehlikeli boyutlara ulaşan "Ermeni Sorunu" nun yazılı belgesi olduğu iddia edilen bir kitabın yazarlarından birisi olması, bu araştırmanın en önemli nedenlerindedir. Birinci Dünya Savaşı sürecinde bir İngiliz savaş propaganda aracı olarak üretilen *The Blue Book (Mavi Kitap)* olarak bilinen kitap, zamanla Türklerin soykırım suçu işlediği iddialarına kaynak olmuş, günümüzde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin "*Ermeni soykırımı*" nedeniyle çeşitli yaptırımlara maruz kalma tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Ne yazık ki kitabı kaleme alan Toynbee'nin kitabın hazırlanmasındaki esas amacı bilmediklerini söylemesi ve yıllar sonra bu çalışmanın propaganda amacıyla hazırlandığını, içeriğinin tamamen doğru olmadığını ifşa etmesi, dünyanın Türkiye'ye ve Türklere bakış açısında pek farklılık yaratamamıştır. Türkiye hakkındaki olumsuz görüşleri değiştirmeye yetmeyen bu açıklamaların, yıllar geçtikçe yakından tanıdığı Türkler hakkında tamamen farklı görüşlere sahip olan ve bazı ortamlarda "*Türk dostu*" olarak tanımlanabilecek Toynbee tarafından yapılması önemlidir.

Toynbee'nin Türkler hakkındaki ilk bilgilere sahip olduğu ortam, genç ve tecrübesiz bir akademisyenin geleneksel görüşlerden etkilendiği yıllardır. Başta ailesi olmak üzere Hıristiyan bir batının, dünyanın en etkili gücü olduğu inancına sahip olan bir çevrede yetişmiştir. Savaş yıllarında devleti tarafından verilen bir görevi en iyi şekilde yapabilme arzusu ile birleşen bu bilinçaltı eğitim, *barbar Türklerin*, azınlıktaki bir Hıristiyan topluluk olan Ermenilere soykırım uygulamasının olanak dışı sayılmayacak bir eylem olduğuna onay verir. Toynbee'nin uzun yıllar görev yaptığı Chatham Derne-

ğinde verdiği konferanslarına katılanların çoğunda gözlemlediğini açıkça belirttiği konu, genel olarak Hıristiyanların Müslümanlara ve Türklere karşı önyargılı olmaları; Türklerin isimsiz canavarlara benzetilerek aşağılanmalarıydı. Batının “kendisinden olmayanlara” bakış açısını en iyi anladığı ortamlar ise, büyük savaşlardan sonra düzenlenen 1919 ve 1946 Paris Barış Konferanslarına delege olarak katılması oldu. İnsanların bir konuda doğruyu öğrenmek istemeleri halinde, sessiz kalanların bakış açısını da görerek adil ve sağlıklı bir sonuca ulaşabileceğine karar veren Toynbee, Türkleri ve Türkiye’yi yakından tanımaya karar verdi. Türk-Yunan savaşını izlemek üzere görevli olarak Anadolu’ya gelmesi bu konuda bir başlangıçtı. Yunanistan’ın Anadolu topraklarını işgaline, kesin bir barış yapılınca kadar ve yalnızca askeri nedenlerle izin verilmiş olduğunu biliyordu. Ancak Yunanlıların hiçbir şekilde haklı görülemeyecek olan yasa dışı hareketlerine büyük devletlerin sessiz kalmasının Türkleri kıskırtıcı eylemler olduğunu yazdı. Yaptığı incelemeler ve bizzat tanık olduğu gelişmeler üzerine bu savaşta Türklerin haklı olduğunu değerlendirmişti.

Türk Kurtuluş Savaşının lideri olarak gördüğü Mustafa Kemal’in, ülkesini ümitsizlikten ve ezilmekten kurtarmak için ileri atılmasıyla Türkiye’nin tarihi parlak bir sürece girmişti. Toynbee’ye göre Mustafa Kemal başarılı bir asker, dirençli ve bağımsız karakterde bir insandı. Türkiye’nin topyekûn Batılılaşması yolunda en ufak bir taviz dahi vermeden uygulamaya başladığı devrimci programı, belki de tarihte hiç bir memleketin, bu kadar kısa bir zamanda, bu derecede azimli ve sistematik bir şekilde başaramamış olduğunu belirtti. Zaman zaman Atatürk’ün izlediği politikalara itirazı olsa da Türkiye’deki tek parti sisteminin hiç bir zaman Faşist-Nazi-Komünist tipi bir diktatörlük şeklini almadığını anımsattı. Ona göre, Türkiye’de Batının demokratik zihniyetinin başarısı, bütün dünyada yeni siyasi akımlara yol açabilecek, önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. 1950 seçimlerinden sonra, Türkiye’nin şiddete başvurmadan çok partili sisteme geçmiş olması da bu başarının göstergesidir. Ancak Türk devrimine yönelik önemli eleştirilerinden biri, devrimin geleceği hakkında olmuştur. Atatürk’ten sonra gelecek yöneticilerin devrimi devam ettirip ettiremeyeceklerinin belirsiz olduğuna özellikle dikkat çekmiş ve bu olasılığı Türkiye için ciddi bir tehlike

olarak görmüştür. Toynbee'nin tespit ettiği bu olasılığın Türkiye'yi yönetenler tarafından pek de dikkate alınmış bir tehlike olduğunu söylemek zordur.

Türkiye ve Türkler hakkındaki görüşleri bağlamında ele alındığında; uluslararası ilişkiler, uygarlık tarihi ve diplomasi alanındaki çalışmaları ile dünyanın en tanınmış simalarından biri olan Arnold Joseph Toynbee'nin düşüncelerinde olumlu yönde değişimler görülmektedir. Bir ulus ya da toplumun tamamının iyi ya da kötü olamayacağını, yanlış uygulamalar görüle bile bunun bir genelleme yapmak için doğru olmayacağını belirtir. Yıllar sonra ortaya çıkan bu değişim, (bir İngiliz olarak) dünya politikalarının belirlenmesinde görülmemiş ve Toynbee'nin "Hıristiyan Batı" üstünlüğünü simgeleyen düşünceleri pek değişmemiştir. Nitekim batı toplumlarının Türkiye hakkında bildiğini zannettikleri gelişmeler, aslında belirli bir dönemde yaşanmış olaylar değil, propaganda çalışmaları ile bilinçaltında oluşturulan algılardır. Bilimsel tarih kavramından uzak olan bu biçim, tarihçinin sahip olması gereken özelliklerin neler olduğunun unutulmamasını gerektirir. Tarihçi kimdir? sorusuna, gerçeğin anlaşılabilir hale gelmesi için çalışmak, olayları karşılaştırmalı olarak incelemek şeklinde yorum yapan Toynbee'nin eserlerinde propaganda ve gerçek tarihçilik anlayışının birbirine karıştığı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısı ile Türkiye hakkında ulusal politika üretecek konumdaki bir şahsiyetin ayrıntılı olarak araştırılması ve inceleme konusu yapılması faydalı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Gazeteler

Milliyet

Ulus

Basılı Eserler

British Foreign Affairs: **The Blue Book, The Treatment Of Armenians in the Ottoman Empire, 1915-16**, London, 1916.

Çufalı, Mustafa: "İstiklal Harbi Döneminde Batı Anadolu'da Yunan Zulmü, 1921, (Arnold Toynbee'nin eşi Bayan Rosalind Toyn-

- bee'nin İzlenimleri)", **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: VI, Sayı: 21, Ankara, 1998, s. 33-48.
- Diyanet Vakfı: "Toynbee", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 41, İstanbul, TDV Yayını, 2012, s. 272.
- Dündar, Can: **İsmet İnönü-Erdal İnönü Mektuplaşmaları**, Birinci Basım, İstanbul, Can Yayınları, 2011.
- Enginün, İnci: "Halide Edib'in Arnold Toynbee'ye Yazdığı Bir Mektup", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXII, 1977, s. 166-168.
- Hobsbawm, Eric J.: **Tarih Üzerine**, Çev.Osman Akınhay, Üçüncü Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı 2009.
- İbn Haldun: **Mukaddime-I**, Çev. Turan Dursun, Beşinci Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014.
- McCarthy, Justin: "İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler", Çev. Bülent Keneş, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 13, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2014, s. 469-481.
- Okyar, Osman: "Türk-İngiliz İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını", **Milliyet Gazetesi**, 03 Kasım 1967, s. 2.
- : "Arnold Toynbee, Batı ve Türkiye", **Milliyet Gazetesi**, 18 Kasım 1975, s. 2.
- Ortaylı, İlber,: **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Ankara, Cedit Neşriyat, 2009.
- Özdemir, Hikmet: **Arnold Toynbee'nin Ermeni Sorununa Bakışı**, Birinci Basım, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayını No.:34, 2005.
- Toynbee, A. J.: **1920'lerde Türkiye Hilâfetin İlgası**, Çev. Hasan Aktaş, İstanbul, Yöneliş Yayınevi, 2000.
- : (Kenneth Kirkwood ile), **Türkiye ve Avrupa**, Çev. Kasım Yargıcı, M.Ali Yalman, İkinci Basım, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2002.
- : **Dünya, Batı ve İslam**, Çev. Abdullah Zerrar, İstanbul, Pınar Yayınları, 2002.

Toynbee, A. J.: **Hatıralar: Tecrübelerim**, Çev. Şaban Bıyıklı, Birinci Basım, İstanbul, Klasik Yayınları, 2005.

-----: **Hatıralar: Tanıdıklarım**, Çev. Deniz Öktem, Üçüncü Basım, İstanbul, Klasik Yayınları, 2005.

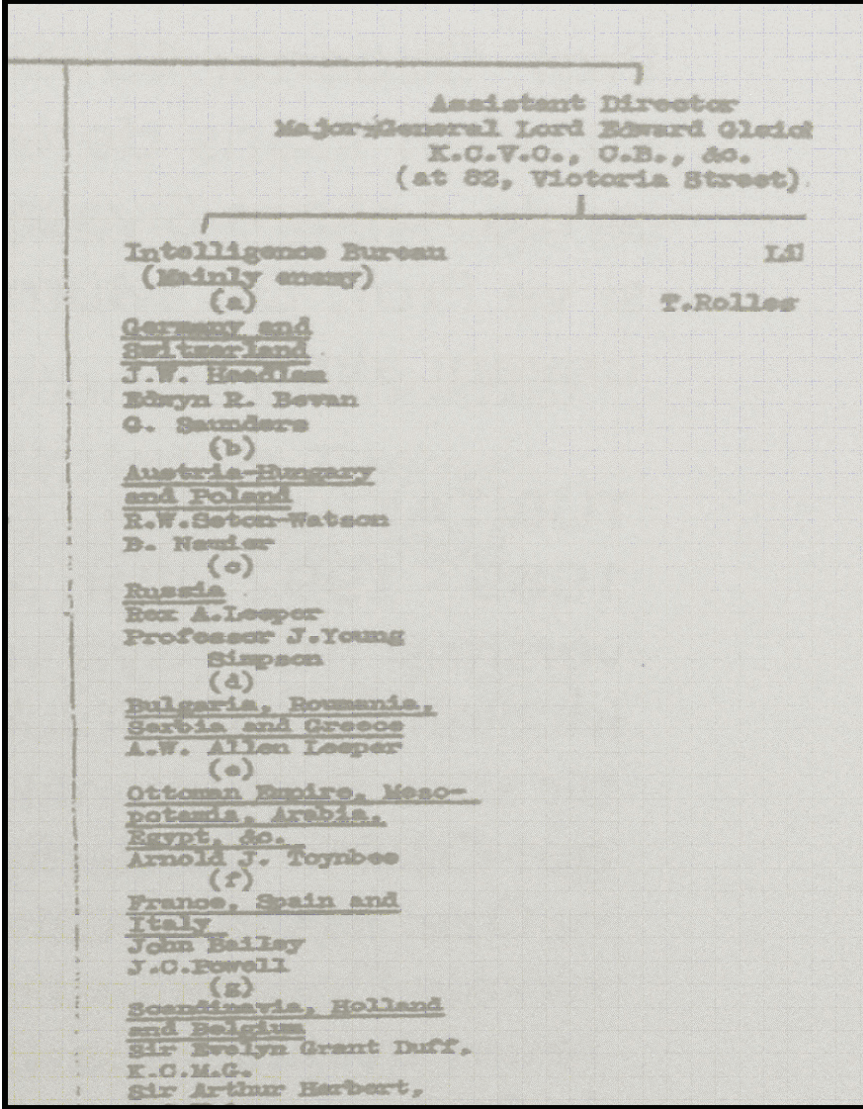
-----: **Turkey: A Past and A Future**, Maryland, Serenity Publishers 2009.

Yalman, A.Emin: "Toynbee Hakem Rolünde", **Milliyet Gazetesi**, 18 Ocak 1964, s. 2.

EK

İNGİLİZ PROPAGANDA BÜROSU GÖREVLENDİRME ŞEMASI

(Arnold J. Toynbee'nin Bağlı Olduğu Birim)

FİNANS GİRDABINDA BOĞULAN İMPARATORLUK MÜLKÜ: KIBRIS

Kuntay GÜCÜM*

Özet

Kıbrıs Adasının yönetimi 1878'de İngiltere'ye devredilmiş, fakat mülkiyeti Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmıştı. Babiâli ve İngiliz hükümetleri tarafından 1878'de imzalanan ek konvansiyona göre İngiltere'nin yönetim giderleri düştükten sonra kalan Kıbrıs vergi gelirlerini Osmanlı İmparatorluğu'na ödemesi gerekiyordu. Fakat Babiâli bu parayı hiçbir zaman tahsil edemedi. İngiliz hükümetinin tek taraflı kararıyla adanın vergi gelirleri, garantili 1855 borçlanmasının faiz ödemelerine tahsis edildi. Babiâli 1855 borcunun konvansiyonu yoluyla Kıbrıs vergilerini serbest bıraktırmaya çalıştığında da başarılı olamadı.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Adası, Garantili 1855 İstikrazı, Mali Sermaye, Kapitalizasyon.

Abstract

Imperial Property Drowned in the Financial Vortex: Cyprus

The governance of Cyprus Island was devolved to Britain in 1878 but the property rights of the Ottoman Empire were conserved. According to the additional convention signed by the Sublime Porte and British government in 1878, having deducted the expenses of British administration, Britain was supposed to pay the remaining tax revenues to the Ottoman Empire. However, the Porte was never able to collect this money. With the unilateral decision of the British government, tax revenues of the island were assigned to the interest payments of the Ottoman Empire's 1855 guaranteed loan. The Sublime Porte tried to release Cyprus revenues through the revision of the 1855 loan agreement but could not achieve it.

Keywords: Cyprus, Guaranteed Public Loan of 1855, Financial Capital, Capitalization.

* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü doktora öğrencisi,
e-mail: kuntaygucum@gucum.com.tr

Giriş

“Düşünelim hele: Osmanlılar için Kıbrıs ne kadar önemlidir, / Unutmayın, onları Rodos’tan nasıl daha çok ilgilendirir,/ Üstelik Kıbrıs ne savaşa hazırlıklı,/ Ne de Rodos’un savunmasına sahiptir./ Osmanlıların ilgisini çeken ilk şeyi sona bırakıp/ Kazançtan olacak kadar acemi olduğunu düşünmek budalalıktır.” (William Shakespeare, Othello)

28 Şubat 1960’da Türk büyükelçiliği İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na memorandum verdi. Büyükelçinin ifadesiyle memorandumun iki amacı vardı: Türkiye’nin Kıbrıs’la ilgili geçmişe ait iddialarından vazgeçmediğini göstermek ve memorandumda değinilen konuda söz hakkına mani olunmasına imkân vermemek.¹

1960 Ocak ayında Kıbrıs ortak komitesi ve mali meseleler hakkında çalışma grubu toplantıları devam ediyordu. Toplantılar sırasında Kıbrıslı delegeler İngiliz hükümetinden mali destek ve tazminat talebinde bulunmuş, bu konuda iki ayrı yazı sunmuşlardı. Yazılarda “Tribute to the Sultan” ve “Share in the Turkish debt Charge” ifadeleri de kullanılmıştı. Türk memorandumunda bu ifadelerin 1878 tarihli Osmanlı-İngiliz konvansiyonuna aykırı olduğu ve bu yüzden de uluslararası hukuk açısından yasal temeli bulunmadığı belirtildi. Memorandumda şu ifadeler yer alıyordu: Majestelerinin hükümeti ile gelecekteki Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanacak tazminat taleplerini içeren hiçbir mali anlaşmanın, Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Krallık arasındaki anlaşmalar üzerinde herhangi bir etkisi olamaz.²

Memorandumla Türkiye 1878 konvansiyonuna dayanan haklarından vazgeçmediğini tekrar etmiştir. Türk Büyükelçi, İngiliz Dışişleri Bakanlığı’ndan muhatabı J. W. Barnes ile görüşmesinde Türkiye’nin mali talepte bulunmaya hazırlanmadığını belirtmişti. Fakat Türkiye’nin hak iddialarından vazgeçtiğine kanıt olarak ileri sürülebilecek kaydın oluşmasına da izin verilmek istenmiyordu. Türkiye’nin amacı 1878 konvansiyonundan kaynaklanan haklarını saklı tutmaktı.

¹ The National Archives (NA.) T., 220/1084 (02 Mart 1960)

² NA., T., 220/1084.

1. Kıbrıs'ın İdaresinin İngiltere'ye Devri

Osmanlı İmparatorluğu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmış, Ayastefanos'da imzalanan anlaşmayla oldukça olumsuz koşullar içeren bir barışı kabul etmek zorunda kalmıştı. Anlaşmanın Rusya'ya sağladığı avantajlar diğer Büyük Devletleri harekete geçirdi. Berlin'de toplanacak kongre barışın şartlarını yeniden tespit edecekti. Berlin Kongresi öncesinde İngiliz sefreti ile Babıâli arasında bir ittifak anlaşması için gizli görüşmeler devam ediyordu.

Petersburg'daki Osmanlı sefiri Şakir Paşa 10 Temmuz 1878 tarihli raporunda³ İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalandığı iddia edilen konvansiyondan söz eder. Konvansiyon görüşmeleri gizli yürütülmüştü. Fakat haber Osmanlı sefaretlerinden önce basınına ulaşmış, gazeteler konvansiyonun detaylarına yer vermişti. Hariciye Nazırı Safvet Paşa ertesi gün Şakir Paşa'ya gönderdiği cevabında bilgileri teyit etti.⁴

Safvet Paşa konvansiyonu Osmanlı sefaretlerine 24 Temmuz tarihli sirkülerle duyurdu.⁵ Avantajları nedeniyle St James kabinesinin ittifak teklifinin kabul edildiğini bildirdi. İmparatorluğun çıkarlarına, huzuruna ve bağımsızlığına zarar vermediğini savundu.

4 Haziran 1878'de imzalanan ittifak konvansiyonu⁶ ile Kars, Ardahan, Batum dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarına Rusya tehdit yönelttiğinde, İngiltere Sultan'a askeri yardım sözü verdi. Bunun karşılığında Babıâli de Hıristiyanların korunması ve idari yetkinliğin güçlendirilmesi için reform yapma yükümlülüğü altına giriyor ve Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye terk ediyordu. Konvansiyonu Osmanlı İmparatorluğu adına Hariciye Nazırı Safvet Paşa, İngiltere adına Büyükelçi Austen Henry Layard imzaladı.

Konvansiyonun 1 Temmuz'da imzalanan altı maddelik eki vardır ve bu ek Kıbrıs'ın idaresinin İngiltere'ye devriyle ilgili ayrıntıları düzenler. Kıbrıs imparatorluğun mülkiyetinde kalıyor, Rusya Kars'ı

³ **Başbakanlık Osmanlı Arşivleri** (BOA) Hariciye Siyasi Kısım Evrakı (HR. SYS.), 895/3/42 (10 Temmuz 1878)

⁴ **BOA.**, HR.SYS., 895/3/41 (11 Temmuz 1878)

⁵ **BOA.**, HR.SYS., 895/3/48 (24 Temmuz 1878)

⁶ **BOA.**, HR.SYS., 895/3/38

ve son savaşta ele geçirdiği diğer Ermenilerle meskûn olan topraklarını boşaltana kadar İngiltere tarafından işgal ediliyordu.

Ekin üçüncü maddesi Kıbrıs Adasının vergi gelirleri hakkındadır. Bu maddeye göre İngiltere idari masraflar düşüldükten sonra kalan ada gelirlerini Babîâli'ye verecekti. Ada gelirleri son beş senenin gelir ortalamasına göre hesaplanacaktı. Bu rakam 22.936 kese olarak tespit edilmiş, usulüne uygun olarak sonradan kesinleştirileceği belirtilmişti.

Safvet Paşa'ya göre adada devlet ve vakıfların mülkleri güvence altındaydı ve geçmişte olduğu gibi idare edilecekti. Hem adada yaşayanların dini hakları korunmuştu, hem de Müslümanların şahsi ve dini yargısı devam ediyordu. Reformları zorunlu kılan madde dost ve müttefik bir gücün desteğini ve imparatorluğun refahına yüklediği önemi gösterdiğinden ancak olumlu karşılanabilirdi. Ayrıca konvansiyon eki anlaşmaya göre adanın net gelirleri Türkiye'ye ödeneceğinden, ülke kaynakları da bölünmemişti. Adanın gelirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz parçası olmaya devam ediyordu.

İngiltere'nin Babîâli'ye yapacağı ödemenin miktarını belirleyebilmek için adanın geçmiş dönem gelirlerinin tespit edilmesi gerekiyordu. Babîâli 29 Kasım 1878'de Kıbrıs gelirleriyle ilgili tabloları İngiliz büyükelçiliğine iletmişti.⁷ Fakat müzakereler için ilk adımlar ancak 1879'da atılacaktır. Bu adımlar, yarım asır sürecek itilafın da başlangıcıdır.

15 Mart 1879'da Edward B. Malet, konuyu müzakere etmek üzere görevlendirilen ismin Robert Biddulph olduğunu Babîâli'ye bildirdi.⁸ Babîâli adına da Ohannes Efendi temsilci atandı.⁹ Görüşmelere İstanbul'da başlandı. Daha başlangıçtan itibaren görüş farklılıkları kendisini gösterdi.

Taraflar hangi giderlerin ada gelirlerinden düşüleceği konusunda anlaşamıyorlardı.¹⁰ Örneğin Biddulph yerel topçu birliğinin giderlerini oluşturan 833.000 kuruşun ada gelirlerinden düşülmesini istiyor, Karateodori Paşa ise birliğin tüm imparatorlukta yapılan asker

⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/1 (28 Kasım 1878)

⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/6 (15 Mart 1879)

⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/5

¹⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/10 (19 Temmuz 1879)

toplamanın parçası olduğunu, düşülmesine gerek bulunmadığını savunuyordu. Konvansiyon eki anlaşmanın dördüncü maddesine göre Osmanlı İmparatorluğu adadaki tüm mülklerinin gelirlerini almaya devam edecek, bu gelirler adanın vergi gelirlerine dahil edilmeyecekti. Karateodori Paşa ile Layard tapu, mahlut ve intikal gelirlerini 5000 sterlin olarak sabitletmesinde anlaşmaya varmışlardı.¹¹ İngiliz temsilci bu rakamın karşılığı ada gelirlerinden 506.000 kuruş düşülmesi gerektiğini ileri sürüyor, Babiâli 5000 sterlin yıllık ödemenin anlaşmadan kaynaklanan hakkı olduğunu, ada gelirleriyle ilgisi bulunmadığını savunuyordu.

Diğer bir konu da adadaki tuz madenleridir. Madenler Sultan tarafından satın alınmıştı fakat Biddulph bunun özel düzenleme gerektirdiğini, Sultan'ın mülkiyetinin geçerli olmadığını ileri sürüyordu. Karateodori Paşa bu tezin Babiâli'nin tüm Suriye ve Anadolu'daki tuz tekeli için tehdit oluşturduğunu bu yüzden de konunun en yüksek öneme sahip olduğunu yazmıştı.¹²

Babiâli görüş ayrılıklarının İstanbul'da giderilemeyeceğini anladığından Londra'da çözüm arama yoluna gitti. Karateodori Paşa Londra Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa'ya gönderdiği talimatta,¹³ Lord Salisbury nezdinde girişimlerde bulunmasını istedi. Fakat bu girişimler de sonuç vermedi. Hatta daha görüşmeler tamamlanmadan İngiliz temsilci Biddulph İstanbul'u terk etti. Kıbrıs'a yüksek komiser olarak atanmış ve Londra acil yola çıkmasını istemişti.

14 Ağustos 1879'da Babiâli kendi tespit ettiği rakamları 112 sayılı Sözlü Nota¹⁴ ile İngiliz elçiliğine tekrar ilettili. İtilafli konuların tarafsız gözlemcilerden oluşacak komisyon tarafından incelenmesini önerdi. İngiliz sefaretinin 24 Eylül tarihli 261 sayılı cevabi notasında, eğer Babiâli'nin rakam konusunda rahatsızlığı varsa müzakere için adaya tam yetkili temsilci göndermesi gerektiği, İngiltere adına bu konuyu görüşmek için İstanbul'a birinin gönderilmesinin müm-

¹¹ BOA., HR.SYS., 893/1/159

¹² Babiâli tuz madenleri için şu formülü öneriyordu: Babiâli bunların mülkiyetini elinde tutacak fakat satış veya kiralama hakkına sahip olmayacak, işgalden önce adanın tükettiği miktarda tuzu karşılıksız olarak İngiliz otoritelerine teslim edecek, arta kalan miktarı ihraç edecekti. Karateodori Paşa'nın yazdığına göre Biddulph Babiâli'nin önerisini meşru bulmuştu fakat Dışişleri Bakanlığı'nın tepkisinden çekiniyordu

¹³ BOA., HR.SYS., 893/1/10-11 (19 Haziran 1879)

¹⁴ BOA., HR.SYS., 893/1/22 (14 Ağustos 1879)

kün olmadığı söyleniyordu.¹⁵ Babiâli'nin komisyon önerisi Musurus Paşa aracılığıyla Londra'da da dile getirilmiş, İngiliz hükümetinden aynı cevap alınmıştı.¹⁶

Yazışmalar uzuyor, uzadıkça da Babiâli'nin Kıbrıs gelirlerinden payını alması gecikiyordu. Oysa ki İstanbul hükümetinin mali sıkıntıları en üst düzeye çıkmıştı ve Kıbrıs gelirleriyle ilgili itilaflar bir an önce çözümlenmeliydi.

Babiâli'nin 1876'da borç ödemelerini durdurması nedeniyle İngiliz ve Fransız hükümetleri, faizlerine garantör oldukları 1855 borçlanmasına fon ayırmak zorunda kalmışlardı.¹⁷ Fransız Büyükelçi Fournier 14 Şubat 1879 tarihli yazısıyla Babiâli'ye geciken ödemelerin imparatorluğun kredibilitesini olumsuz etkileyeceği uyarısı yaptı.¹⁸ Mallet de 6 Nisan tarihli yazısında İngiltere Bankası tarafından 1855 borçlanması hesabına yapılan avans ödemesinin 106.622 sterlin olduğunu, 81.604 sterlin tutarın henüz ödenmediğini bildirdi. Gerekli tedbirlerin acil alınmasını istedi.¹⁹ İngiliz hükümeti, Fransa'nın da payına düşen sorumluluğu üstlenmesi için çağrı yapmıştı. Nitekim Fransız hükümeti İngiltere Bankası'na 1855 borç faizleri için 33.011 sterlin yatırmak zorunda kaldı. Fransız hükümeti parla-

¹⁵ BOA., HR.SYS., 893/1/32

¹⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/40 (24 Eylül 1879)

¹⁷ Osmanlı dış borçlanması 1854'de başlamış, ikinci tahvil ihracı Rothshild aracılığıyla 1855'de yapılmıştı. 1855 istikrazının özelliği İngiliz ve Fransız hükümetlerinin anlaşma ile borcun faiz ödemelerine kefil olmalarıdır. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu uygun koşullarda borçlanma imkânına kavuştu. Borçlanmanın itibari değeri 5.000.000 sterlin, faizi %4, ihraç fiyatı %102,6 idi. 1855 istikrazı ihraç fiyatı yüzde yüzün üzerinde gerçekleşen tek Osmanlı dış borçlanmasıdır. Tahviller İngiliz piyasasında satıldı. Osmanlı İmparatorluğu kefaletin karşılığında istikraz gelirlerini Kırım Savaşı'nın finansmanına ayırmayı kabul etmiş, paranın nasıl kullanıldığını denetleyecek uluslararası mali gözetim komisyonu kurulmuştu. Bu komisyon Duyun-ı Umumiyye idaresinin ön habercisi kabul edilmektedir. 1855 borçlanması her zaman diğer Osmanlı borçlanmalarından ayrı olarak ele alınmıştır. Örneğin borçların birleştirilmesi gündeme geldiğinde 1855 istikrazı bunun dışında tutuluyordu. Borçlanmanın teminatı olarak Mısır gelirlerinin 1854 istikrazından arta kalan kısmı ile İzmir ve Beyrut gümrük gelirleri gösterilmişti. İstikrazın yıllık faiz tutarı 153.752 sterlindir. 72.000 sterlin Mısır vergi gelirlerinden ödeniyordu. Geri kalan 81.752 sterlin bu makalenin konusunu oluşturuyor. Emine Kıray, **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 205; Şevket K. Akar, Hüseyin Al, **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003, s.18.

¹⁸ BOA., HR.İD., 199/53/1 (17 Şubat 1879)

¹⁹ BOA., HR.İD., 199/54/1 (06 Nisan 1879)

mentodan Babıâli ödemelere yeniden başlayana kadar vadesi uzatılacak özel kredi talep etmişti.²⁰

Osmanlı hükümeti yeni bir istikraz için Londra'dan uzun süredir kulis yapıyordu. Hatta Salisbury İngiliz Maliye Bakanlığı'na istikraz projesi sunmuş, Kıbrıs gelirlerinin 1855 istikrazının ödemelerine mahsuben bloke edilmesini de önermişti.²¹ Salisbury'nin istikraz projesi hayata geçirilemedi. 1879'da Babıâli ada gelirlerini yeni borçlanmada teminat olarak kullanmayı planlıyordu.

2. Kıbrıs'a Yeni Misyon: Mali Sermayeye Teminat Akçesi

Babıâli'nin hedeflediği istikrazı uygun koşullarda gerçekleştirebilmesi için –uygun koşul Babıâli için yüzde 5 ıskonto ile istikrazın gerçekleştirebilmesiydi- İngiltere'nin yıllık ödemeyi Babıâli'nin bildireceği bankaya yatırmayı garanti etmesi gerekiyordu. Babıâli Londra'dan garantiyi alabilmek için, tahvil satışlarından elde edilecek gelirleri kurulacak jandarma birlikleri için kullanılacağı sözünü vermeye hazırды.²² İngiliz hükümetinin ittifak konvansiyonu gereği atılmasını beklediği reform adımlarından biri, imparatorluğun Asya topraklarında jandarma teşkilatının kurulmasıydı.

Lord Salisbury ile Osmanlı Büyükelçisi Musurus Paşa 30 Haziran'da Kıbrıs gelirlerinin teminat gösterileceği yeni istikraz konusunu görüştüler.²³ Lord Salisbury ada gelirlerinin daha önceki bir istikrazda teminat olarak kullanıldığını, tahvil sahiplerinin protestoları durumunda hükümetinin parayı istenilen bankaya nasıl yatıracağını bilmediğini söyledi.²⁴ Musurus Paşa'ya göre söz konusu istikrazda Kıbrıs gelirleri değil takımda gelirleri teminat gösterilmişti ve Kıbrıs hiçbir zaman bu takımdaların parçası olmamıştı. İngiliz hükümeti sürekli olarak Babıâli'ye finansal destek vereceğini söylüyordu. Mevcut durumda söz verilen destek Babıâli'nin talebinin olumlu cevaplandırılması olabilirdi.

Musurus Paşa pürüzleri, örneğin Kıbrıs tuz madenlerini günde-

²⁰ BOA., HR.İD., 199/57/1 (14 Haziran 1879)

²¹ Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 181.

²² BOA., HR.SYS., 893/1/12.

²³ Musurus Paşa konuyu bir önceki görüşmede açmış, Lord Salisbury ancak daha sonraki görüşmede cevap verebileceğini söylemişti. BOA., HR.SYS., 893/1/13 (24 Haziran 1879)

²⁴ BOA., HR.SYS., 893/1/14 (01 Temmuz 1879)

me getirdiğinde Lord Salisbury hükümetinin konunun detaylarını bilmediğini, Babıâli'nin adaya özel komiser göndermesinin ve görüşmelerin Biddulph ile komiser arasında yapılmasının en iyi çözümlenmesini söylüyordu. İstikraz konusunda ise İngiliz tercihlerini Fransız hükümetiyle yapılacak uyuşma ile sınırlandırmamak için çaba gösteriyordu. Tahvil sahipleri konseyi başkanı Bouverie, yeni istikrazın Osmanlı Bankası katılımı olmadan gerçekleştirilmesini arzularadıklarını açıklamıştı. İngiliz hükümeti de bu görüşteydi.

Tartışmanın diğer tarafları Maison de Rothschild ve Başbakan Lord Beaconsfield (Disraeli) idi. Musurus Paşa'ya göre istikrazın başarısı için Maison de Rothschild işi üstüne almalıydı; kendisi konuyu Lord Beaconsfield ile görüşmüş, hatta Baron Lionel Rothschild'in ölümünden sonra da olumlu cevap almıştı. Yine de işler sonuca doğru yol alamıyordu.

Musurus Paşa istikraz konusunda ilerleme sağlayamadı.²⁵ Büyük bir istikrazın gerçekleştirilebilmesi hususunda Lord Beaconsfield eski sözlerini tekrar etmişti. Lionel Rothschild'in hayattayken, Mısır istikrazıyla zarar gören çıkarlarını telafi ettikten hemen sonra Osmanlı istikrazında sorumluluk üstleneceğini ifade ettiğini hatırlattı. Hatta Maison de Rothschild aracılığı ile gerçekleştirilen Mısır istikrazının tatmin edici şekilde düzenlenmesinden sonra Lionel Rothschild'in işleri devralan oğlunu bu işe angaje etmeye de söz verdi. Eğer Mısır'daki sorun çözümlenmiş olsaydı, Osmanlı istikrazının o gün gerçekleşmiş olacağını Lord Salisbury de daha önce Musurus Paşa'ya söylemişti.²⁶

Lord Salisbury 15 Temmuz'da Musurus Bey ile görüştü ve mevcut koşullarda hiç kimsenin Osmanlı istikrazına katılmayacağını iddia etti. Gerekece olarak da savaş ihtimalini ileri sürdü. Musurus Paşa her ne kadar şu anda imparatorluğun barış durumunda olduğunu söylese de, İngiliz bakan Yunanistan ile sınır sorunlarının savaş ihtimali içerdiğini ileri sürmüştü. Musurus Paşa muhatabını, eğer Yunanistan saldırırsa gücün güç ile geri püskürtüleceğini söyleyerek cevaplayacaktır. Oysaki mali açıdan Babıâli sadece dört ay sonra bazı vergi gelirlerinin yönetimin Osmanlı Bankası ve Galata bankerlerine terk edecekti.

²⁵ BOA., HR.SYS., 893/1/19 (16 Temmuz 1879)

²⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/13 (24 Haziran 1879)

1879 yılının Kasım ayında Babıâli iç ve dış borçların ödenmesiyle ilgili bir kararname yayınladı.²⁷ Kararname ile Ocak 1880'den itibaren yıllık 1.350.000 lira iç ve dış borçların faiz ödemelerine tahsis ediliyordu. Bu para Osmanlı Bankası ve Galata bankerleriyle imzalanan konvansiyonunun maddeleriyle güvence altına alınmıştı.²⁸ Devletin bazı gelir kalemleri Osmanlı Bankası ile Galata bankerlerine teslim edilecekti. Kıbrıs ve Doğu Rumeli gelirleri de on yıl süreyle tahvil sahiplerine garanti olarak bırakıldı. Kararnameyle Rüsûm-ı Sitte idaresi kurulmuştu. 1881'de yerini Duyun-ı Umumiye idaresine bırakacaktır. İmparatorluk üzerinde mali denetim organlarının oluşum sürecinde, farklı tahvil gruplarının sahipleri arasında da çıkar çatışmaları ortaya çıkıyordu.²⁹

Henry Layard 12 Ocak'ta Babıâli'ye Lord Slisbury'nin fermanla ilgili protestosunu ilettili. Majesteleri hükümeti Kıbrıs gelirleriyle ilişkili sadece Sultan'a ödeme yapma yükümlülüğünü üstlenmişti ve başka şahıslara ödeme yapma sorumluluğunu kabul etmiyordu.³⁰ Sava Paşa cevaben fermanla İngiliz hükümetinin tahvil sahiplerine

²⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/58.

²⁸ Adı geçen Galata bankerlerinin listesi: Foster, E. Deveaux, Von Haas, Georges Zarifi, Salomon Fernandez, Bernard Tubini, Eustache Eugenidis, Theodore Mavrocordato, Vlasto, Barker, Stefanovich, Leonidas Zarifi, Coronio.

²⁹ Daha kararname yayınlanmadan basında hükümetin finansal sorunlarını düzene koymak için yeni düzenleme hazırlığında olduğu yönünde haberler yayınlanıyordu. Bu haberler üzerine 1858 ve 1862 borç komisyonları ortak protesto kaleme alarak 8 Kasım'da Babıâli'ye gönderdiler. 1858 ve 1862 borçlanması alacaklılarının Osmanlı İmparatorluğu'nun genel gelirleri üzerinde önceliği bulunduğu, İstanbul'un octroi ve gümrük vergilerinin 1858 borçlanmasının özel teminatı olarak tahsis edildiği; tütün, tuz, pul, patent vergilerinin 1862 borçlanmasına ipotekli olduğu söyleniyordu. Yazıda ayrıca bu borçlanmaların diğer borçlanmalarda olmayan bir imtiyazı bulunduğu, alacaklılara özel güvence olarak ipotek edilmiş gelirlerin doğrudan ve alacaklılar hesabına toplanması için fermanlar ile İstanbul'da sendikalar oluşturulduğu söylenmişti. Yazıya göre; bu hak Berlin kongresinde de tanınmıştı; 11 no'lu protokolde Rus temsilcisi Count Schouvaloff Rusya'nın legaliteye saygı gösterilmesini önermiş, bunun da öncelikli ipotekler olduğunu dile getirmişti. Ayrıca 18 no'lu protokolde yer alan ve tüm güçlerin katıldığı deklarasyon hatırlatılıyordu. Deklarasyonla Babıâli'ye İstanbul'da hükümetleri tarafından görevlendirilen uzmanlardan oluşan finansal komisyon bulunduğu, komisyonun tahvil sahiplerinin şikayetlerini incelemek ve tahvil sahiplerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun finansal koşullarıyla uyumlu olacak em etkin çözümleri önermekle görevli olduğu hatırlatılmıştı. Yazının devamında komisyonerler olarak aşağıda imzası bulunanların tahvil sahiplerine taahhüt edilen güvencelerin Galata bankerlerine yeniden taahhüt edilmeyeceği ifade edilmişti. Yazı ile Babıâli tahvil sahipleri adına protesto edilmişti. Yazının altına şu imzalar vardır: Bouverie, Roger Eykyn, H. A. Withers, Rumball. BOA., HR.SYS., 893/1/47-48-49.

³⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/60 (12 Ocak 1880)

karşı borçlu olduğunun söylenmediğini, sadece Sultan'ın bu gelirleri alacaklılara tahsis etme hakkını kullandığını yazdı.³¹

Sava Paşa'nın bu açıklaması, Kıbrıs gelirlerinin devletin hangi borcunun faizlerine tahsis edileceği hakkındaki tartışmayı sonlandırmaya yeterli değildi. 1875'de Osmanlı hükümeti borç ödemelerini durdurunca, mali çevrelerde krizi aşabilmek amaçlı çeşitli projeler üretilmişti ve projelerde tahvil sahiplerine verilecek garantiler arasında Kıbrıs Adası safi gelirleri de sayılıyordu.³² 1881'de Duyun-ı Umumiyye idaresine tahsis edilecek gelirler arasında Kıbrıs gelirleri de vardır. Fakat bu gelir faiz ödemelerine İngiliz hükümetince bizzat tahsis edileceğinden, hiçbir zaman tahvil sahipleri adına hareket eden Duyun-ı Umumiyye idaresinin kullanımına girmeyecektir. Dolayısıyla Babîâli de ada gelirlerinden alacağı payı hiçbir zaman tahsil edemedi.

3. İngiltere Borçlar Karşılığı Kıbrıs Vergisine El Koyuyor

29 Mart 1880'de İngiliz büyükelçiliği aldığı talimata uygun olarak 1879-1880 mali yılı Kıbrıs gelir fazlasının 11.121.951 metal kuruş olduğunu, 29.574 kuruşun 1877 borçlanmasının geri ödemesi için düşüldüğünü, geri kalan 11.092.377 metal kuruşun İstanbul'daki Osmanlı Bankası'na Babîâli hesabına yatırıldığını bildirdi. Yine aynı bankaya, 3 Şubat 1879 sözleşmesine göre 5000 sterlin de yatırılmıştı.³³ Layard 8 Nisan 1880 tarihli 89 no'lu nota ile 1878-1879 mali yılı Kıbrıs gelirlerine ait bu ödemelerin yapıldığı bilgisini Babîâli'ye ilettili.³⁴

17 Nisan'da Babîâli Osmanlı Bankası'ndan bir yazı aldı. Yazıda bankanın sadece aracı rolü olduğu, fonun sahibinin talimatlarına göre hareket etmek zorunda bulunduğu bildirilmişti.³⁵ İngiliz hükümeti bankadan, Babîâli'nin 1878-1879 mali yılına ait tüm alacak haklarından vazgeçtiğini gösteren imzalı yazı karşılığında parayı ödemesini istemişti. Babîâli henüz rakamlar üzerinde anlaşma sağ-

³¹ BOA., HR.SYS., 893/1/44 (23 Mart 1880)

³² Örneğin Tocqueville projesinde garanti kalemleri arasında Kıbrıs Adası safi geliri sayılıyordu. (Mehmet Hakan Sağlam, **Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881 Rüşsum-ı Sitte'den Düyun-ı Umumiyye'ye**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 45.)

³³ 11.092.399 kuruş rakamına nasıl ulaşıldığı Biddulph tarafından yazılan 29 Mart 1880 tarihli mektupta açıklanmıştı. BOA., HR.SYS., 893/1/63.

³⁴ BOA., HR.SYS., 893/1/64 (08 Nisan 1880)

³⁵ BOA., HR.SYS., 893/1/66

lanmadığından istenilen yazıyı vermekte tereddüt etti. 22 Nisan'da 53 sayılı nota ile İngiliz büyükelçiliğine başvurarak, bankaya her iki tarafın haklarını koruyacak basit bir yazıyla paranın Babîâli'ye teslimi için talimat vermesini istedi.³⁶ İngiliz büyükelçiliği, kuruş ve sterlin olarak yapılan iki ayrı ödeme için ayrı ayrı basit yazı verilmesi koşuluyla bu talebi kabul etti.³⁷

Bu sorunun çözülmesi de Osmanlı hazinesinin parayı tahsil edebilmesine yetmedi. 15 Temmuz 1880'de Babîâli adına İngiliz sefir Goschen'e gönderilen yazıda, 11.092.377 metalik kuruşun yeterli miktarda paranın temin edilememesi nedeniyle sadece bir milyon kuruşluk kısmının metal kuruşla, geri kalan miktarın ise diğer para cinsleriyle ödenmesinin teklif edildiği, bu teklifin hazine tarafından kabulünün mümkün olmadığı bildirildi.³⁸ Cevap alınamaması üzerine aynı bilgi Asım Paşa'nın 13 Eylül tarihli yazısıyla tekrar edildi.³⁹ Hariciye Nazırı Asım Paşa, Musurus Paşa'yı Lord Granville nezdinde girişimlerde bulundurmakla görevlendirerek konuyu Londra'ya taşıdı.⁴⁰ Kur konusunda da gelecek senelere emsal teşkil etmemesi koşuluyla fedakarlığı kabul etti. Babîâli ödenecek miktarın hazinenin tüm alacağına karşılık gelmeyeceğini ileri sürüyordu.⁴¹ Oysa ki bu miktarın bile tahsili mümkün olmayacaktır.

Lord Granville'in Musurus Paşa'ya gönderdiği 10 Mart 1881 tarihli yazıda müjdeyi verdi! Majestelerinin hükümetinin Babîâli'nin teklifini kabul ettiğini bildirdi.⁴² 1879-1880 mali yılı gelirlerinden adanın yönetim giderleri düşüldükten sonra kalan paranın 1855 borçlanmasına tahsis edilmek üzere İngiltere Bankası'na havale yapılması için İstanbul'daki büyükelçiliğe talimat gönderilmişti. On yıl sonra liberal politikacı William Harcourt bu karar hakkında şu tespiti yapacaktır: "Kıbrıs; kendisinden elde ettiğimiz geliri, başka yerlerde, başka maksatlarla harcadığımız tek müstemlekedir."⁴³

³⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/73

³⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/70

³⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/74 (15 Temmuz 1880)

³⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/80 (13 Eylül 1880)

⁴⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/85 (31 Ocak 1881)

⁴¹ BOA., HR.SYS., 893/1/91. (22 Nisan 1881)

⁴² BOA., HR.SYS., 893/1/92. (10 Mart 1881)

⁴³ Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1975, s. 102.

Ada gelirlerinin 1855 borçlanmasına tahsis edildiğinin Musurus Paşa'ya tebliğinden üç ay önce Kıbrıs işleri Dışişleri Bakanlığı'ndan alınıp Koloniler Bakanlığı'na verilmişti. Aynı yazıdan üç hafta önce de Lord Granville, Babıâli 1855 borçlanması faizlerini ödemediğinden İngiliz hazinesinin konsolide fonlar üzerinden 40.304 sterlin ödeme yapılması için talimat vermek zorunda kaldığını bildirmiş, Babıâli'nin gerekli önlemleri acilen almasını istemişti.⁴⁴ 1880 İngiltere Bankası'nın verdiği rakamlara göre 1880 Aralık ayında 1855 istikrazının ödenmemiş faiz ve tiraj toplamı 527.500 sterline ulaşmıştı.⁴⁵

Lord Granville ada gelirlerinin 1855 borçlanmasına tahsis edilmesini Babıâli'nin İngiliz büyükelçiliğine önerdiğini ileri sürmüştür. Bu iddia Musurus Paşa tarafından İstanbul'a iletildi.⁴⁶ Hariciye Nazırı Asım Paşa ise bunun mümkün olmadığını, Osmanlı hükümetinin Rüsûm-ı Sitte anlaşması ile ada gelirlerini iç ve dış borçlara tahsis ettiğini Musurus Bey'e bildirdi.⁴⁷ Aynı yazıda Babıâli'nin kur konusundaki tezleri de tekrar edilmişti.

İngiliz büyükelçiliğinden Asım Paşa'ya gönderilen 1 Şubat tarihli yazıda ise aksine iddialar yer alıyordu. İddiaya göre Maliye Nazırı Subhi Paşa görevden ayrılmadan önce drogman aracılığıyla İngiliz büyükelçiliğine, 1879 yılı gelirleri karşılığı olan 85.000 lirayı 1855 istikraz faizlerine tahsisi için hazır olduklarını söylemişti.⁴⁸ Yazıda 1879 yılı için kabul edilen kurun tüm hesaplamalar için mi yoksa sadece 1855 borçlanmasına tahsis mühletince mi geçerli kabul edilmesinin önerildiği soruluyordu. Yazı Hariciye Nazırı Asım Paşa'nın Maliye Nazırı'nı bu noktalarda açıklamalar yapmaya teşvik etmesi için kaleme alınmıştı.

Osmanlı hazinesinin hassas vaziyeti nedeniyle Babıâli meselenin bir an önce çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Fakat ada gelirlerinin 1855 istikrazının borç ödemelerine tahsis edilmesi, Galata bankerleriyle imzalanan konvansiyonu ihlal etmek anlamına gelecekti. İngiliz hükümeti adına Musurus Paşa'ya faiz ödemeleri için bu

⁴⁴ BOA., Hariciye İdari Kısım Evrakı (HR. İD), 200/6/2 (19 Şubat 1881)

⁴⁵ BOA., HR.İD., 200/5/2 (08 Aralık 1880)

⁴⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/94 (12 Mart 1881)

⁴⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/96 (07 Mayıs 1881)

⁴⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/97.

maddi güvenceden vazgeçmeyi düşünmedikleri söylenmişti.⁴⁹ Asım Paşa'nın 2 Kasım 1881 tarihli yazısında da belirtildiği gibi, imparatorluk hükümeti 1855 istikrazının faiz ödemelerine başka gelirlerini tahsise hazırdı. Ada gelirlerini bu iş için kullanmak istemiyordu.⁵⁰

Londra'da görüşlerini kabul ettiremeyen Babıâli bu sefer de Fransız hükümetinin kapısını çaldı. Paris sefiri Esad Paşa'ya gönderilen 2 Kasım tarihli talimatta Babıâli'nin 1855 istikrazı için başka gelirlerini kullanmaya hazır olduğu, Kıbrıs gelirlerinin ise bu amaçla kullanmasının mümkün olmadığı yazılmış, Fransız hükümeti nezdinde girişimlerde bulunması istenmişti.⁵¹ Fakat Fransa'da hükümet istifa etmişti ve Esad Paşa hükümet krizi nedeniyle konuyu görüşebileceği muhatap bulamıyordu. Zaten Paris konuya başka önceliklerle bakıyordu.

Hem Londra hem de Paris hükümetleri, faizler karşılığı tahsis ettikleri avansların tahsili için çabalıyorlardı. Dufferin 27 Şubat 1882'de İngiliz hükümetinin faizler için tahsis ettiği avans miktarının 224.565 sterline ulaştığını Babıâli'ye bildirdi ve ödenmesini istedi.⁵² Fransız Büyükelçiliği de 19 Mart'ta benzer bir yazıyı Asım Paşa'ya gönderdi.⁵³ Bu baskılar üzerine Babıâli avansların, Kıbrıs gelirlerinin güncel faiz ödemelerinden arta kalan parayla kapatılmasını teklif edecektir.⁵⁴ Bu teklif İngiltere'de memnuniyetle karşılandı. Ada'daki komiserliğine 1879-1880 mali yılına ait 274.880 sterlin tutarındaki ada gelirlerinin tamamının Londra'ya transfer edilmesi talimatı verildi. Bu tutar faiz ödemelerinden arta kalan ve Babıâli'ye tahsis edilen fakat Babıâli tarafında, rakam üzerinde mutabakat sağlanamaması nedeniyle kabul edilmeyen 52.538 sterlini de kapsıyordu.⁵⁵ Bu adımlar da Babıâli'nin lehine kalıcı çözüm için yeterli olmayacaktır.

Konu üzerinde çalışan imparatorluk komisyonunun taleplerine İngiliz büyükelçiliği tarafından hükümet talimatları gerekçe gösterilerek olumsuz cevap verilmesi nedeniyle, Babıâli 1883'de Saint

⁴⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/105(28 Ekim 1881)

⁵⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/104 (02 Kasım 1881)

⁵¹ BOA., HR.SYS., 893/1/107 (02 Kasım 1881)

⁵² BOA., HR.İD., 200/13/1 (27 Şubat 1882)

⁵³ BOA., HR.İD., 200/14/1

⁵⁴ BOA., HR.İD., 200/12/1 (29 Nisan 1882)

⁵⁵ BOA., HR.İD., 200/19/1.

James hükümetine doğrudan başvurma ihtiyacı duydu.⁵⁶ Kıbrıs gelirleri hakkında hala uzlaşma sağlanamamıştı. Musurus Paşa, Lord Granville ile görüştüğünde, konuyu sömürgeler bakanlığına iletceği, gelen bilgiyi kendisine aktaracağı cevabını aldı.⁵⁷ Cevap, 17 Temmuz'da geldi.⁵⁸ Lord Granville cevap yazısının ekine, İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliğinin 13 Kasım 1882 tarihli memorandumunu⁵⁹ eklemişti. Bu yazışmalarla İngiliz hükümetinin ada gelirlerinden yapılacak düşümlerle ilgi görüşleri açıklanıyordu. Lord Granville yazılı cevabında, Babîali talep ettiğinde hükümetinin gerekli açıklamaları yapmaktan mutluluk duyacağını yazmıştı. Babîali yazışmalara, Musurus Paşa'ya gönderdiği ve taleplerinin müsteşar nezdinde tekrar dile getirilmesini isteyen talimatıyla cevap verdi.⁶⁰

1883 yılında Osmanlı sefreti ile İngiliz hükümeti arasında çeşitli notlar gidip gelmiştir. İngiliz hükümeti bu yazışmaları Babîali'nin önüne sorunun çözülmüş olduğuna ilişkin kanıt olarak koyacaktır.

Söz konusu yazışmaların konularından biri de, Babîali'nin ada gelirlerinin faiz ödemelerinden arta kalan kısmıyla kapatmayı kabul ettiği avanslardır. Türk hükümetinin hesaplarına göre iki hükümetin 1 Şubat 1882 yılına kadar toplam avans tahsisatı 203.809 sterlindi. İngiliz hükümeti ise 18 Ekim'de rakamın 266.014 sterline yükseldiğini bildirmişti. 26 Nisan 1883'de Arifi Paşa, Londra sefiri Musurus Paşa'yı hesaplardaki farklılığın giderilmesi için İngiliz muhaptaplarıyla görüşmekle görevlendirmişti.⁶¹ Babîali kendi hesaplarını kabul ettirerek farkın kendisine geri ödenmesini bekliyordu.⁶² Lord

⁵⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/114 (24 Mayıs 1883)

⁵⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/116 (02 Haziran 1883)

⁵⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/119 (17 Temmuz 1883)

⁵⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/120-121-122.

⁶⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/128 (20 Eylül 1883)

⁶¹ BOA. Hariciye Sefaretler Londra Evrakı (HR., SFR., (03)) 294/14/1 (26 Nisan 1893)

⁶² BOA., HR., SFR., (03) 294/14/4. Arifi Paşa yazısının ekinde Maliye Nezareti'nin hesap tablosunu da göndermişti. Hesaplama yapılırken sırasıyla 1880, 1881 yılları için 1 Şubat ve 1 Ağustos ödeme vadeleri, 1882 yılı için ise sadece 1 Şubat ödeme vadesi toplama dahil edilmişti. 01 Ağustos ödemelerine ayrıca komisyon ödemeleri de ekleniyordu. Amortismanlar üzerinden faizlerin hesabı 1880 yılı için dört, 1882 yılı için beş geride kalan amortisman vadesiyle yapılmıştı. Bu hesaba göre şu tablo ortaya çıkıyordu.

1 Şubat 1880 vadesi:	40.304
1 Ağustos 1880 vadesi:	41.448.11.2
1 Şubat 1881 vadesi:	40.304
1 Ağustos 1881 vadesi:	41.448.11.2

Granville bu farklılığın, iki hesabın farklı tarihleri esas almasından kaynaklandığını ileri sürecektir. Lord Granville'e göre ilki 1 Şubat 1880-1 Şubat 1882 tarihlerini, kendi sunduğu hesap ise 15 Mart 1878-1 Ağustos 1882 tarihlerini kapsıyordu.⁶³ Aynı notunda, 5 tablo ile hesap dökümünü gönderdi.⁶⁴

Arifi Paşa'ya, Dufferin tarafından gönderilen 28 Şubat 1884 tarihli notta da ada gelirlerinin 92.440 sterlin olarak karara bağlandığı, 81.753 sterlinin 1855 borçlanmasının faiz ödemelerine tahsis edildiği bildirildi. Aynı yazıda Babiâli'nin söz konusu borçların faiz ödemeleri için hiçbir şey yapmadığı, gelecek senelerde oluşacak ödeme farkının 10.000 sterlini bulacağı iddia edilmiş hatta şu ifadelere yer verilmişti: "1855 Konvansiyonunun III. maddesiyle, Babiâli garantili istikrazın parça parça eritilmesi için %1 amortisman fonu sağlamak üzere angajmana girmişti; fakat bir düzenleme yapılmadı, Majestelerinin hükümeti bu güne kadar bu konuda acele etmekte tereddüt ettiyse de, böyle bir zorunluluğun hayata geçirilmesini kesin olarak ertelenmesine izin verme niyetinde değildir."⁶⁵

Dufferin notunu gönderdiğinde, borcun ödemeleri durdurulmuş olduğundan, ödenmemiş tutar birikmeye devam ediyordu. 12 Haziran 1855'de Osmanlı hükümeti ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan garanti anlaşmasına göre yıllık faiz ve amortismanlar 25 Haziran'da ve 25 Aralık'ta İngiltere Bankası'na yatırılmalıydı. 1876'dan itibaren faiz ve amortismanları tahsil edemeyen banka, ödeme yapılması gereken tarihlerden bir süre sonra paranın hala kendisine ulaşmadığını Londra sefaretine yazıyla bildiriyor, yazıda ödemelerin durdurulmasından itibaren biriken ödenmemiş tutarı da tebliğ ediyordu. Örneğin yukarıdaki yazışmaların devam ettiği 1884 yılı sonunda

1 Şubat 1882 vadesi:	40.304
Toplam:	203.809.2.4

⁶³ 12 Şubat 1884, Lord Granville'den Musurus Paşa'ya, **BOA.**, HR.SYS., 893/1/135.

⁶⁴ A tablosu: Bank of England tarafından hazırlanan, banka tarafından 1 Şubat 1878-1 Ağustos 1883 tarihleri arasında 1855 borçlanması için yapılmış ödemelerin dökümü; B Tablosu: İngiliz Hükümeti ile Babiâli'nin hesapları arasındaki farkın tarih aralıklarının farklı kabul edilmesinden kaynaklandığını gösteren cetvel; C tablosu: 1 Ağustos 1882 tarihine kadar İngiliz hükümeti tarafından Bank of England'a ödenen avansların tafisi için İngiliz hükümetinin takip edeceği yolun göstergesi; D tablosu: birikmiş Kıbrıs gelir fazlaları; E: 1879'da Bank of England tarafından ödenen ve Babiâli tarafından geri ödenmediği için İngiliz hükümeti tarafından bankaya ödenen hesap. Bu rakamın Kıbrıs vergilerinden düşülmesi isteniyordu. **BOA.**, HR.SYS., 893/1/135.

⁶⁵ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/137 (28 Şubat 1884)

ödenmiş tutar 1.030.700 sterline ulaşacak, banka bu bilgiyi 05 Ocak 1885 tarihinde Musurus Paşa'ya bildirecektir.⁶⁶ Yazılar sefaret tarafından İstanbul'a iletiliyordu.⁶⁷ 1885'de birikmiş tutar 1.169.300 sterline çıkacaktır.⁶⁸

4. Amortismanların da Kıbrıs Gelirlerinden Tahsili Meselesi

1888'de yeni Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa, Sir Julian Pauncefote ile yaptığı görüşmeden edindiği intibaları Hariciye Nazırı Said Paşa'ya şöyle aktaracaktır: Dışişleri Bakanlığı ve Koloniler Bakanlığı sorunun, Osmanlı ve İngiliz komiserlerinin çalışmaları ve İngiliz hükümetinin 1883'de kendi hesaplarının kesin olduğunu belirten yazısı ile tamamlanmış ve tamamıyla çözümlenmiş kabul ediyor. İmparatorluk hükümetince sadece belirsiz görünen noktalar üzerinde açıklamalar vermesinin kabul edildiğini ileri sürecek. Geçen beş sene boyunca mesele tartışılmamasını kendi tezlerinin kabul edildiğine kanıt olarak sunacak.⁶⁹

Rüstem Paşa ilk önce Lord Salisbury'ye başvurmuş, kendinin bu konuyu müzakere edemeyeceğini söyleyen Lord Salisbury tarafından Müsteşar Sir Pauncefote'a yönlendirilmişti. Pauncefote da konunun çok karmaşık olduğunu ve birçok departmanın yardımı ile konuşulabileceğini söylemişti.

Yine de Rüstem Paşa memorandum ile şansını denemeye karar verdi. 19 Mart 1888 tarihli bu memorandumda,⁷⁰ 17 Temmuz 1883 tarihli İngiliz memorandumu hakkında Babıâli'nin görüşlerinin açıklandığı belirtilmişti. Beş yıl gecikmeli cevapta Rüstem Paşa Babıâli'nin çözüme ulaşabilmek amacıyla sadece tapu gelirlerinin toplamını beş bin sterlin olarak kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu rakam 1879 yılında Karateodori Paşa ile Sir Henry Layard arasındaki görüşmelerde tespit edilmiş, o güne kadar Babıâli tarafından tasdik edilmemişti. Babıâli tuz madenlerinin işletilmesi konusunda da İngiliz önerisini kabul etmiş, yani söz konusu madenlerin gelirleri Duyun-u Umumiyye idaresine terk edilmiş, sadece tablolarda İmpa-

⁶⁶ BOA., HR.İD., 200/30/2 (05 Ocak 1885)

⁶⁷ BOA., HR.İD., 200/30/1 (07 Ocak 1885)

⁶⁸ BOA., HR.İD., 200/35/1 (23 Aralık 1885)

⁶⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/154 (24 Mart 1888)

⁷⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/155 (19 Mart 1888)

ratorluk hükümeti görüşü lehine düzeltme yapılması talep edilmişti. Memorandumda Babîâlî'nin itilafî konular hakkındaki görüşleri aktarılmıştı. İngiliz hükümeti ancak bir yıl sonra cevap verebilecektir.

1 Haziran'da Rüstem Paşa ile Julian Pauncefote memorandumun akıbetini görüşmek üzere bir kez daha bir araya geldi. Dosyalar Koloniler Bakanlığı'na iletilmişti. Fakat yazışmalar hem çok hacimliydi hem de uzun yıllar geriye gidiyordu. Arşiv evraklarının tekrar incelenmesi gerekecekti. Bu gerekçeleri ileri süren Pauncefote kısa sürede sonuca varmanın mümkün olmadığını söyledi.⁷¹

En ufak kaynağa bile ihtiyaç duyan Babîâlî daha fazla beklemek istemiyordu. Hariciye Nazırı Said Paşa, Rüstem Paşa'ya gönderdiği 68 sayılı talimatta, bütçeye kaydedilen paranın tahsili için çalışmasını istedi. Rüstem Paşa bu talimata verdiği cevapta İngiliz hükümetinin ödemeyi kabul ettiğine ilişkin elindeki evraklarda kayıt bulamadığını yazdı ve varsa belgelerin gönderilmesini istedi.⁷² Said Paşa 31 Temmuz tarihli yazısında, uzun süreli sıkıntıya neden olan sorunun çözüme kavuşturulabilmesi için çabalara devam edileceğini, bu süreçte acil tahsilat için çalışılması gerektiğini hatırlattı.⁷³ Yazı ekinde vezirlik tezkeresi de göndermişti. Fakat Londra'dan beklenen olumlu cevap gelmedi. Said Paşa 22 Ağustos'ta Rüstem Paşa'ya, "cevabınızı sabırsızlıkla bekliyoruz" diye yazacaktır.⁷⁴

Rüstem Paşa'nın 23 Kasım 1888 tarihli raporunda da belirttiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'na ödenmesi gereken miktar düşüldükten sonra kalan Kıbrıs vergi gelirleri adanın idari masraflarını karşılamaya yetmiyordu. Bu yüzden hükümet her sene parlamentoya sübvansiyon başvurusu yapmak zorunda kalıyordu. Rüstem Paşa'nın verdiği bilgiye göre bu rakam kırk ila altmış bin arasında değişiyordu ve parlamentoda yaşanan itirazlar nedeniyle hükümet adanın idari giderlerinde tasarrufa gitmek zorunda kalmıştı.⁷⁵ Öte yandan 1878 konvansiyonu hükmünce İngiltere'nin yapacağı ödeme adanın güncel mali tablolarına göre değil, Osmanlı yönetimi altındaki son beş yılın ortalamasına göre hesaplanmalıydı.

⁷¹ BOA., HR.SYS., 893/1/160 (02 Haziran 1888)

⁷² BOA., HR.SYS., 893/1/166 (07 Temmuz 1888)

⁷³ BOA., HR.SYS., 893/1/163 (31 Temmuz 1888)

⁷⁴ BOA., HR.SYS., 893/1/170 (22 Ağustos 1888)

⁷⁵ BOA., HR.SYS., 893/1/ 172 (23 Kasım 1888)

1855 istikrazı için garanti sözleşmesi Kıbrıs gelirlerine el konulması için uygun fırsatı yaratmıştı. Hatta faiz ödemelerinden arta kalan miktar ortaya çıkarsa, 1855 borçlanması bu paraya el konulması için de gerekçe üretebiliyordu.

1855 istikrazı garanti sözleşmesine göre Babıâli'nin yüzde bir amortisman fonu oluşturması gerekiyordu. Rüstem Paşa'nın İngiliz hükümetinden aldığı 15 Ağustos tarihli yazıdaki şu cümle dikkat çekicidir: “Garantili istikrazın amortisman fonlarıyla ilgili Babıâli'ye ilettiğimiz taleplerimizden vazgeçmeye hazır olsak bile, emrinizde 100.000 sterline yaklaşan bir yekûnun olacağına nasıl kanaat getirdiğinize inanamıyorum.”⁷⁶

Rüstem Paşa aldığı cevaba istinaden İstanbul'a şu görüşünü aktaracaktır: “Eğer 1855 istikrazı için amortisman fonu oluşturulması amacıyla gerekli tedbirler alınmamış ise, İngiliz hükümeti kendisini, yıldan yıla elinde biriken fazlalığın üstünü bu amaçla alıkoymak için zorlanmış hissedecektir.”⁷⁷

İmparatorluğun Kıbrıs vergilerinden alacağı yaklaşık 93.000 sterlin (92.799 sterlin) olarak hesaplanıyordu. Bu rakamın 82.000 sterlini 1855 istikrazının faiz ödemelerine tahsis edilmiş, geri kalanın amortisman fonu olarak İngiliz hükümeti tarafından elde tutulmuştur. Hazine tarafından Avam Kamarası'nın 19 Mayıs 1892 seansında verilen bilgiye göre bu toplam 77.000 sterline ulaşacaktır.⁷⁸ Ödemeler durdurulmuş olmasına rağmen her sene Mayıs ayında, Osmanlı sefaretinin de katılımıyla İngiltere Bankası'nda çekiliş yapılıyordu. Tahvil numaraları Times, Morning Post ve Daliy News gazetelerinde yayınlanıyor, önemli Fransız gazetelerinde de yayınlanması amacıyla liste Paris'e gönderiliyordu.⁷⁹ Borcun ödemelerinde aracılık

⁷⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/176 (15 Ağustos 1888)

⁷⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/175 (18 Ağustos 1888)

⁷⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/190-191-192.

⁷⁹ 1884-1896 tarihleri arasındaki çekiliş tarihleri:

09 Mayıs 1884 BOA., HR.İD., 200/26/1(17 Mayıs 1884)

04 Mayıs 1885 BOA., HR.İD., 200/32/1(13 Mayıs 1885)

05 Mayıs 1886 BOA., HR.İD., 200/36/1(15 Mayıs 1886)

11 Mayıs 1887 BOA., HR.İD., 200/40/1(21 Mayıs 1887)

14 Mayıs 1888 BOA., HR.İD., 200/42/1(23 Mayıs 1888)

17 Mayıs 1889 BOA., HR.İD., 200/45/1 (24 Mayıs 1889)

02 Mayıs 1890 BOA., HR.İD., 200/47/1(15 Mayıs 1890)

11 Mayıs 1891 BOA., HR.İD., 200/52/1(15 Mayıs 1891)

görevi İngiltere Bankası'na aitti ve banka bu hizmeti karşılığı yıllık 1.144,11,2 (1.114 sterlin, 11 şilin, 2 pens) komisyon alıyordu.

İngiliz hükümeti Rüstem Paşa'nın 19 Mart memorandumuna cevabın gecikmesini maddi gerekçelerle açıkladı. Babıâli 1883'de İngiltere'nin ilettiği hesaplara beş yıl boyunca cevap vermemişti. Şimdi de geri dönüp yeniden hesapları gözden geçirmek sorunlara neden oluyordu. Bu hesaplar üzerinde çalışan ve konunun detaylarını bilen memurlar el altında değildi ve hesapların yeniden baştan yapılması gerekiyordu.⁸⁰ Rüstem Paşa durumu şöyle özetledi: "Bu konuyu İmparatorluk hükümetinin arzuları doğrultusunda sonuçlandıramaktan büyük üzüntü duyuyorum; fakat Ekselansları bana hak verecektir ki, Maliye beş yıl boyunca konuyu uykuya yatırdıktan sonra, burada birkaç günde sonuçlandırmak imkansızdır." Nitekim 1889 Ocak ayında hesap çalışmaları hala devam ediyordu. Maliye Bakanı Goschen ilk verilere göre 1883 hesaplamalarında modifikasyona gitmeye gerek olmadığını düşünüyordu. Yine de detaylı bilgilerin daha sonra verileceğini bildirdi.⁸¹ Mart ayına gelindiğinde Said Paşa hala İngiliz hükümetinin cevabının bir an önce alınabilmesi için Rüstem Paşa'ya talimat yazmaya devam ediyordu.⁸²

Londra hükümetinden beklenen cevap Rüstem Paşa'ya hitaben 13 Mart 1889'da kaleme alınmıştır.⁸³ Salisbury cevabın neden geciktğini açıklayan yazı ekinde Koloniler Bakanlığı'nın 28 Şubat tarihli memorandumunu da gönderdi.⁸⁴ Rüstem Paşa'nın 19 Mart ve 7 Temmuz 1888 tarihli memorandumlarına İngiltere yaklaşık bir yıl sonra cevap vermişti. Rüstem Paşa aldığı cevabı Fransızcaya çevirip 20 Mart'ta İstanbul'a iletti.⁸⁵ Ada gelirlerinin net dökümü, kur mese-

06 Mayıs 1892 **BOA.**, HR.İD., 200/57/1(14 Mayıs 1892)

09 Mayıs 1893 **BOA.**, HR.İD., 200/60/1(20 Mayıs 1893)

21 Mayıs 1894 **BOA.**, HR.İD., 200/65/1(30 Mayıs 1894)

21 Mayıs 1895 **BOA.**, HR.İD., 200/68/1. (27 Mayıs 1895)

22 Mayıs 1896 **BOA.**, HR.İD., 200/83/1 (13 Haziran 1896)

14 Mayıs 1897 **BOA.**, HR.İD., 201/2/1 (22 Mayıs 1897)

⁸⁰ Lord Salisbury İngiliz hükümetinin cevabını iletirken gecikmeyi yine aynı gerekçelerle açıklayacaktır. 1882 hesaplarının detaylarını Biddulph biliyordu ve onun İngiltere'ye dönüşünü beklemek gerekmişti. **BOA.**, HR.SYS., 893/1/211 (13 Mart 1889)

⁸¹ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/182 (08 Ocak 1889)

⁸² **BOA.**, HR.SYS., 893/1/183(18 Mart 1889)

⁸³ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/211 (13 Mart 1889)

⁸⁴ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/194-195-196-197-198

⁸⁵ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/212 (20 Mart 1889)

lesi, tapu gelirleri, pansiyonlar konusu gibi itilafli konular hakkında İngiltere temel olarak eski pozisyonunda ısrar ediyordu.

1892’de Babıâli kalıcı çözüm adına gelir artışını 10.507.110 kuruş kabul etti, fakat geçmiş on dört yılın hesaplarının tasfiyesini istedi.⁸⁶ Babıâli’nin bir an önce cevap almaktaki telaşına rağmen İngiliz hükümeti karşı görüşünü 7 Şubat 1893’de Rüstem Paşa’ya ilettili.⁸⁷

İngiliz hükümeti Babıâli’nin hesapları kabul etmesinden mutluluk duyduğunu belirtilmiş, hemen ardından 1855 istikrazıyla ilgili konvansiyonun amortisman fonuyla ilgili hükümleri hatırlatılmıştı. Majestelerinin hükümetinin ada gelirlerinin, istikraz faiz ödemeleriyle eritilmeyen bu küçük artışına el koymayı görevi kabul ettiğii ve bu artışii amortisman tahsis edeceğii bildirmişti. Kıbrıs gelirlerinin faiz ödemelerinden artan kısmının 97.400 sterline ulaşacağı hesaplanıyordu. İngiliz hükümeti bu paranın 1876’da geri alınması gereken tahviller için kullanılmasını öngörüyordu. Yazıda Babıâli’ye teslim edilecek tuzları teslim alması için Larnaka’ya gemi gönderilmesinin önerildiğii, fakat bu önerinin cevapsız kaldığı iddia edilmişii. İngiliz hükümeti, yıllık 5208 ton tuzun Osmanlı otoritelerine teslimi için gerekli talimatları vermeye hazırıldı.

Babıâli her ne kadar ısrarlarını sürdürse de Rüstem Paşa 14 Nisan 1893 tarihli raporunda, bütün çabalarına rağmen İngiliz hükümetinin eski kararını değıştirmenin mümkün olmadığını yazacaktır.⁸⁸

5. İngiliz Teklifi: 1855 Borcunun Kapitalizasyonuna Karşı Adanın Tamamı

Babıâli Kıbrıs gelirini kurtarabilmek için 1896’da yeni girişimde bulundu. 1855 borçlanmasını yeni borçlanmayla değıştirmeyi denedi. 23 Nisan 1896’da Londra Büyükelçisi Antopulos Paşa, Lord Salisbury ile görüştü. 1855 istikrazıyla ilgili müzakerelerin devamı amacıyla maliye bakanlığının üst düzey bürokratlarından Edward Hamilton’a gerekli talimatların verilmesini istedi.⁸⁹

Hariciye Nazırı Tevfik Paşa Londra sefaretine gönderdiğii 2 Mayıs 1896 tarihli yazısında, halen Paris’te bulunan Joseph Azarian’ın

⁸⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/193(02 Nisan 1892)

⁸⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/222 (07 Şubat 1893)

⁸⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/225 (14 Nisan 1893)

⁸⁹ BOA., HR.ID., 200/75/1 (23 Nisan 1896)

1855 istikrazında değişiklik ile ilgili önemli bilgiler verebileceğini bildirdi; gelişmelerin kendisine iletilmesini istedi.⁹⁰ 1891'de Rothschild & Sons firmasıyla yapılan anlaşmayla 1877 istikrazı, 1894'de Rothschild firması ve Osmanlı Bankası ile yapılan anlaşmayla 1854 ve 1871 istikrazları yeni tahvillerle değiştirilmişti. Azarian bu operasyonlarda görev almıştı.⁹¹ Aynı çabayı 1855 istikrazı için de göstermeyi arzuladığını söyleyecektir.

Azarian değişiklik tasarısı hakkındaki değerlendirmelerini 4 Mayıs⁹² ve 19 Mayıs'ta⁹³ Antopulos Paşa'ya sundu. Azarian'a göre 1855 borçlanmasından geriye kalan toplam 3.815.200 sterlin değerindeki kağıtlar temelde iki nedenden İmparatorluk maliyesini olumsuz etkiliyordu: Ödemelere 72.127 sterlini Mısır vergilerinden 92.500 sterlini Kıbrıs gelirlerinden oluşmak üzere toplam 164.627 sterlin tahsis ediliyordu. Dolayısıyla istikraz sözleşmesine göre yıllık faiz oranı yüzde dört olmasına rağmen pratikte bu oranın üzerinde tahsisat yapılıyordu. İngiltere ve Fransa'nın garantörlüğü nedeniyle İmparatorluk hükümeti ödemeyi üstlenmek zorunda kalıyordu. Amortisman ödemeleri 1876'da durdurulmuş olmasına rağmen çekilişler devam ediliyordu. Çekilişte çıkan tahvil numaraları yayınlanıyor, amortismanları ödenmediği için yıllık faizi almaya devam ediyorlardı. Borç miktarı azalmadığı için de borcun tamamı kapatılmadığı sürece hükümet 164.627 sterlin ödemeye devam edecekti.

Londra'da bulunduğu dört haftada konuyu detaylı incelediğini

⁹⁰ BOA., HR.İD., 200/75/2 (02 Mayıs 1896)

⁹¹ 1894 yılında Maliye Nazırı ile görüşen Azarian, Rothschild ve Sons şirketiyle 1854 ve 1871 istikrazlarının konversiyonu için avantajlı uzlaşmanın sağlanabileceği güvencesi vermesi üzerine Said Paşa Londra Sefiri Rüstem Paşa'yı Rothschild ile temasa geçmekle görevlendirmişti. BOA., HR.İD., 208/51/1 (21 Mart 1894). Rothschild, talimatı aldığı gün kendisiyle görüşen Rüstem Paşa'ya bu operasyonda sorumluluk üstlenmekten memnuniyet duyacağını söylemesi üzerine süreç başlamıştı. BOA., HR.İD., 208/51/3 (21 Mart 1894) Görüşmeden yaklaşık bir hafta sonra Rothschild, Azarian'ı Rüstem Paşa'ya gönderdi. Osmanlı Bankası ile mutabakat sağladıklarını, eğer hükümet uygun bulursa müzakereler için şirketinden bir yetkiliyi İstanbul'a hemen göndermek istediklerini Azarian aracılığıyla bildirdi. BOA., HR.İD., 208/52/1 (29 Mart 1894) Ertesi gün Rothschild aynı isteğini Rüstem Paşa ile bizzat görüşerek tekrarladı. BOA., HR.İD., 208/53/1 (30 Mart 1894) Nisan ayında Rothschild konversiyonun koşulları için ilk önerilerini Rüstem Paşa'ya iletcektir. BOA., HR.İD., 208/57/1. (17 Nisan 1894) 14 Mayıs'ta Sadi Paşa Sultan'ın konversiyon için yetki iradesini imzaladığını bildirdi. Azarian Pere et Fils şirketi XX. Yüzyılın başında da, Rothschild şirketinin Doğu'daki mali işlemlerinde partner olarak çalışacaktır.

⁹² BOA., HR.İD., 200/77/2 (04 Mayıs 1896)

⁹³ BOA., HR.İD., 200/79/2 (19 Mayıs 1896)

belirten Azarian borcun kapitalizasyonunu önerdi. Böylece 1855 borçlanmasının kapatılması ve Mısır vergileriyle Kıbrıs gelirlerinin boşa çıkartılması ile kısa süre içinde 1.750.000 sterlin tutarındaki fonun hazinenin kullanımına sunulması mümkün olacaktı. Azarian, istikrazın mevcut durumunun İmparatorluk çıkarları lehine düzenlenmesi, istikrazın faiz ödemelerine kullanılan tutarın belirli vade içinde liberasyonu, efektif toplamın önerilen operasyonla kısa vadede İmparatorluk hazinesine geri dönüşü konularında İngiliz önerisi netleşene kadar beklenmesinin doğru olacağını belirtmişti.

Azarian'a göre zaman çok değerliydi ve hükümet Londra piyasasının değişiklik tasarısı için sunduğu çok olumlu imkânları kaçıırıyordu. Politik gelişmeler bu imkanı ortadan kaldıracaktır, aynı koşulları bulabilmek için aylar hatta yıllarca beklemek gerekebilirdi. Lord Salisbury'nin yardım sözü vermiş olmasından faydalanılmıyordu. Azarian raporunda Babıâli'nin yeni fonlar yaratmakta kararlı olduğunun, 1855 istikrazının yenileştirilmesi yoluyla 1.000.000 sterlin ile 1.750.000 sterlin arasında kazanç beklendiğinin, kazancın İngiltere ve Fransa'nın garantisinde fakat belirli tarihte sınırlı yeni istikrazla mümkün olabileceğinin ifade edilmesini önerdi. Eğer Lord Salisbury bizzat devreye girmezse Fransa'nın onayının alınmasının zor olacağını da belirtmişti. Azarian'a göre 1891 ve 1894'deki başarılı operasyonlar örnek gösterilerek Lord Salisbury'nin desteğinin sağlanmasına çalışılmalıydı.

Osmanlı tarafı sürecin hızlandırılmasını istiyordu. Antopoulos Paşa yazılı projenin bir an önce gönderilmesini talep ettiğinde, Lord Salisbury konunun hukuki inceleme gerektirdiğini belirtmişti.⁹⁴ 6 Mayıs'taki görüşmelerinde de projenin kısa sürede iletilmesinin mümkün olmadığını ifade etti.⁹⁵ Lord Salisbury 18 Mayıs'ta görüşmelerinde Antopoulos Paşa'ya müzakerelerin Londra'da sürdürülmesini arzuladığını, böylece konunun gürültüye yol açmadan hızla sonlandırılabileceğini söyledi.⁹⁶ Aynı akşam gönderdiği notla da Hamilton'a konuyu ele alması için gerekli talimatların verildiğini bildirdi.

Haziran ayı başında Lord Salisbury konuyu kabinedeki meslektaşlarıyla görüştüğünü, birkaç gün içinde söz verilmiş projenin ilet-

⁹⁴ BOA., HR.İD., 200/75/3 (03 Mayıs 1896)

⁹⁵ BOA., HR.İD., 200/78/1 (07 Mayıs 1896)

⁹⁶ BOA., HR.İD., 200/73/1 (19 Mayıs 1896)

leceğini bildirdi.⁹⁷ Bu söze rağmen projenin Osmanlı sefaretine iletilmesi için Temmuz ayını beklemek gerekecektir. Antopulos Paşa, Hamilton'ın kendisinden randevu talep ettiğini 28 Haziran tarihli raporuyla bildirdi.⁹⁸

30 Haziran'da Hamilton Osmanlı sefaretini ziyaret etmiş, hükümetinin 1855 borçlanmasıyla ilgili yeni düzenlemeyi, Kıbrıs'a ciddi mali avantaj içermediği koşullarda parlamentodan geçirebileceğine inanmadığını dile getirmiştir.⁹⁹ Babıâli konversiyonu özellikle yıllık Kıbrıs gelirlerini serbest bıraktırmak için istiyordu. Antopulos Paşa İngiliz görüşünün ada üzerinde Sultan'a ait egemenlik haklarını ortadan kaldıracaklarını söylese de cevap hakkının Babıâli'ye ait olduğunu, İngiliz hükümetinin mali avantaj ile neyi kastettiğini yazılı olarak iletmesi gerektiğini ifade etti.

Antopulos Paşa ertesi gün Lord Salisbury ile görüştü.¹⁰⁰ Aynı cümleleri İngiliz bakana tekrar etti. Lord Salisbury hükümetinin amacının Kıbrıs üzerindeki yükü hafifletmek olduğunu, Ermeni ve Girit olaylarının Avam Kamarası'nda kabineye karşı düşmanca fikirlerin oluşmasına sebebiyet verdiğini, bu yüzden meselenin parlamentoya ileri tarihte sunulmasının daha doğru olabileceğini ileri sürdü. Müzakerelerin kesilmesine gerek olmadığını eklemiş, konunun parlamentoya sunulmasından önce Hamilton ile Kıbrıs'a ilişkin meselelerin de ele alınmasını istemişti.

Hamilton 12 Temmuz'da Antopulos Paşa'yı ziyaret etti, Kıbrıs gelirleri ile 1855 borcunun tasfiyesinin ancak bir arada ele alınabilecek iki proje olduğunu bildirdi.¹⁰¹ İlk proje sadece İngiltere'yi, ikincisi ise iki garantör devleti ilgilendiriyordu. Antopulos Paşa ikinci projenin detaylarını bilmeden cevap veremeyeceğini fakat ilk projenin kendilerine mümkün görünmediğini dile getirmişti. Osmanlı hükümetinin içinde bulunduğu mali zorlukları aşabilmesi için Fransız hükümetinin gerekli desteği vermeye hazır olduğunu ileri sürdü. Hamilton, birkaç gün içinde İngiliz hükümetinin teklifini iletebileceği bilgisini verdi.

⁹⁷ BOA., HR.İD., 200/81/1 (04 Haziran 1896)

⁹⁸ BOA., HR.İD., 200/88/1 (28 Haziran 1896)

⁹⁹ BOA., HR.İD., 200/91/1 (30 Haziran 1896)

¹⁰⁰ BOA., HR.İD., 200/93/1 (02 Temmuz 1896)

¹⁰¹ BOA., HR.İD., 200/96/1 (12 Temmuz 1896)

Hamilton'dan beklenen memorandum 18 Temmuz 1896'da geldi.¹⁰² İngiliz hükümeti parlamento tarafından kabul edilmesi koşuluyla, adanın beş yıllık gelirlerine denk gelen 460.000 sterlin ödemeyi teklif ediyordu. Karşılığında Osmanlı İmparatorluğu Kıbrıs vergisinden vazgeçecekti. Sultan, ada üzerindeki egemenlik haklarını geçmişte olduğu gibi muhafaza edecekti. Osmanlı hükümeti 1855 tahvil ihracı sırasında İngiliz veya Fransız hükümetleri tarafından gerekli fonunu temini ile borcun tamamının ödenerek tasfiyesine teşvik edildiğinde bu işlemi yapma hakkını elinde tutmuştu. Operasyonla, bu hakkını kullanmış ve borcu tasfiye etmiş olacaktı. Teklife göre Mısır vergisinin 1855 borcuna tahsis edilen kısmı, İngiliz veya Fransız hükümetlerinden biri borcun sonlandırılması için sorumluluk üstlendiği sürece, sorumluluk üstlenen hükümete tahsis edilecekti. Majesteleri hükümetinin teklifleri Babıâli tarafından kabul edildiği resmen teyit edilecekti. İngiliz önerisine göre Kıbrıs gelirlerinin kapitalizasyonu ve 1855 borcunun tasfiyesi bir arada gerçekleştirilecekti. Memoranduma göre 460.000 sterlin İngiliz hükümeti için tam ve adil, parlamento için ise onaylayabileceği azami rakamı temsil ediyordu.

Aslında anlaşmanın İngiliz parlamentosuna kısa dönemde onaylatılması mümkün değildi. Hamilton konunun ancak Avam Kamarası'nın bir sonraki oturum dönemi başlangıcında ele alınabileceğini Antopulos Paşa'ya bildirmişti. Bu ihtimal de Ermenistan ve Girit'te olumsuz gelişmelerin yaşanmaması ve Avam Kamarası'nda muhalefet oluşmasına neden olacak gelişmelerin vuku bulmamasına bağlıydı.¹⁰³

Antopulos Paşa memorandumunu değerlendirirken İngiliz hükümetinin başlangıçtan itibaren koruduğu amacı proje olarak sunduğuna dikkat çekecektir.¹⁰⁴ İngiliz hükümeti borcun müzakeresinden Kıbrıs için faydalanmak istiyor, tek kalem de yapılacak ödemeye Kıbrıs İngiliz yönetiminde kaldığı sürece her türlü mali talepten vazgeçilmesini bekliyordu. Proje ayrıca 1855 borçlanmasına teminat gösterilen Mısır vergilerinin, fonun tahsisi sürecinde garantör devletlere terk edilmesini önererek, imparatorluk hükümetinin görüşlerinden

¹⁰²BOA., HR.İD., 200/96/4.

¹⁰³BOA., HR.İD., 200/96/6 (18 Temmuz 1896)

¹⁰⁴BOA., HR.İD., 200/96/3 (20 Temmuz 1896)

daha da uzaklaşmasına neden oluyordu. Antopulos Paşa'nın da ifade ettiği gibi Babiâli'nin amacı 1855 borcunun değiştirilmesiyle sınırlıydı. Antopulos Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü prensibine uyacağını ilan eden Fransa'nın iki projenin bir arada ele alınmasına itiraz edeceğini düşünüyordu. İngiltere'yi Babiâli görüşleri temelinde müzakereye zorlamak için bu itirazdan faydalanılmasını teklif etti. Nitekim Fransız hükümeti adına Münir Bey'e 1855 borcunun konversiyonuna itirazları olmadığı, fakat tahvillerin yüzde sekseninin Londra'da bulunması nedeniyle öncelikli olarak İngiliz hükümetinin ikna edilmesi gerektiği söylenmişti.¹⁰⁵

Tevfik Paşa da İngiliz teklifi konusunda Londra sefiriyle hemfikiridir: "Britanya hükümetinin projesi Babiâli'nin yaklaşımını ekarte ediyor, bunu (İngiliz projesini) kabul etmemiz mümkün değildir."¹⁰⁶

Ağustos başında Lord Salisbury Osborne'a gidecekti. Hareketinden önce diplomatik misyonları kabul etti. Antopulos Paşa İstanbul'dan kesin talimatları henüz almamıştı ama 4 Ağustos'ta İngiliz bakanı ziyaret ederek neden Babiâli'nin projesinin kabul edilmesinin gerektiğini tekrar anlatmayı denedi. Proje Babiâli'ye ve Kıbrıs'a yüklerinden kurtulma imkânı sağlayacak, garantör devletleri de mükellefiyetten kurtaracaktı. Antopulos Paşa görüşmeyi Tevfik Paşa'ya aktarırken şu bilgiyi verdi: "Siz Ekselanslarına, Lord Salisbury'ye müzakerelerin bu şekilde (Babiâli'nin projesi temelinde) devam etmesini kabul ettirmeyi başardığımı ve bana gecikmeksizin bu gece Hazine Bakanı'nı görmeye söz verdiğini bildirmekten gurur duyuyorum"¹⁰⁷ Lord Salisbury ayrıca Hamilton'ı görmesini ve bu konuları onunla görüşmesini tavsiye etmişti. Antopulos Paşa, Hamilton'ın tatil amacıyla bir ay Londra dışında olacağını öğrenmişti.

Parlamentonun kapanmasına hala üç hafta vardı ve Antopulos Paşa bu sürede tüm prosedürün tamamlanması için hala umudunu koruyordu. Fakat süreci bu kadar hızlı ilerletmek mümkün olamayacaktır. Tatil dönemi nedeniyle konunun muhatapları Londra dışına çıkmıştı. Lord Salisbury ile görüşmesinden bir hafta sonra Antopulos Paşa da eşini karşılamak üzere Paris'e hareket edecektir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ BOA., HR.İD., 200/94/1 (14 Temmuz 1896)

¹⁰⁶ BOA., HR.İD., 200/96/2 (30 Temmuz 1896)

¹⁰⁷ BOA., HR.İD., 200/105/1 (04 Ağustos 1896)

¹⁰⁸ BOA., HR.İD., 200/108/1 (09 Ağustos 1896)

6. Sonuçsuz Projeler, Boşuna Atılan İmzalar

Ağustos sonunda Lord Salisbury özel sekreteri aracılığıyla Antopulos Paşa'ya, Girit ve Ermeni olayları nedeniyle Avam Kamarası'na konunun sunulmasının mümkün olmayacağı mesajını ilettili.¹⁰⁹ Osmanlı tarafı ise bu gerekçenin başka taleplere zemin hazırlamak için ileri sürüldüğünü düşünüyordu. Nitekim Eylül ayında tartışmalar, borcun değiştirilmesinden doğacak gelirin Kıbrıs ile Babıâli arasında eşit olarak bölüştürülmesi teklifi üzerinde yoğunlaşacaktır.

Antopulos Paşa Hamilton'dan teklifin gözden geçirilmesini istediğinde, muhatabı konu parlamentonun önüne gelmesine çok zaman olduğunu söyleyecektir. Antopulos Paşa da bu zamanı, Sultan'ın onuruyla bağdaşmayan eşit bölüşüm teklifini ekarte etmek için kullanmayı önerdi.¹¹⁰ Kıbrıs vergilerinin sonlandırılması teklifinin ise zaten ekarte edildiğini düşünüyordu.¹¹¹

Aralık ayında Antopulos Paşa, 1855 borucunun yenilenmesinden elde edilmesi öngörülen 1.200.000 sterlin gelirin 500.000 sterlini Kıbrıs, 700.000 sterlini de Babıâli'ye ait olmak üzere bölüşülmesini teklif etmekle yetkilendirildi. Babıâli bu koşullarda İngiliz hükümetinin inisiyatif olarak parlamentoya sunmadan operasyonu gerçekleştirmesini umuyordu.¹¹² Gelirin hazineyi rahatlatması beklendiğinden konuya İstanbul'da itina gösteriliyordu.

Antopulos Paşa pazarlığa yeni borçlanmadan elde edilecek hasılatın üçte birini teklif ederek başladı. Britanya hükümetinin yarı yarıya paylaşmada ısrarı üzerine 500.000 sterlin teklifini ileri sürdü.¹¹³ Hamilton 27 Aralık'ta İngiliz hükümetinin olumsuz cevabını yazılı olarak bildirdi. Hükümet bu koşullarda teklifi parlamentoya sunmanın mümkün olmadığı cevabını vermişti.¹¹⁴ Antopulos Paşa'ya göre cevabın nedeni hem teklif edilen rakamın düşük bulunması hem de İstanbul'da büyük güçlerin sefaretleriyle devam eden temaslardı.

Hamilton'ın memorandumunu konunun bir süre ertelenmesine neden oldu. 20 Ocak 1897'de Antopulos Paşa görüşmelerin yeniden

¹⁰⁹ BOA., HR.İD., 200/112/1 (30 Ağustos 1896)

¹¹⁰ BOA., HR.İD., 201/1/1 (07 Eylül 1896)

¹¹¹ BOA., HR.İD., 201/1/5 (22 Aralık 1896)

¹¹² BOA., HR.İD., 01/1/2 (09 Aralık 1896)

¹¹³ BOA., HR.İD., 201/1/7 (31 Aralık 1896)

¹¹⁴ BOA., HR.İD., 201/1/8 (27 Aralık 1896)

başlatılmasını istemek üzere Lord Salisbury'yi ziyaret ettiğinde kendisine memorandum hatırlatılacaktır. Lord Salisbury memorandumunda konunun parlamentoya sunulması için uygun zaman olmadığı ve bir süre beklenmesinin gerekeceği söylendiğini dile getirerek Antopulos Paşa'nın talebine olumsuz yanıt verdi.¹¹⁵

Senenin son günlerinde Tevfik Paşa Londra'daki havanın değiştiğini ve konunun yeniden gündeme getirilebileceği günlerin geldiğini düşünüyordu. Babıâli mali koşulların da zorlamasıyla Antopulos Paşa'ya 1855 istikrazının yenilenmesiyle ilgili projeyi tekrar gündeme getirme talimatı verdi.¹¹⁶ İngiliz hükümeti müzakereler için yine Edward Hamilton'ı görevlendirdi.

29 Aralık'ta Hamilton Hazine Bakanı'nın eski teklifte ısrarcı olduğunu, Kıbrıs vergilerinin sonlandırılmasının gerektiğini, Kraliçe'nin hükümetinin konuyu gözden geçireceğini bildirdi.¹¹⁷ Antopulos Paşa bu ifadeleri, "kurnazlık olmasa bile en azında Britanya hükümetinin görüşlerinin esaslı modifikasyonu" olarak yorumlamıştı.¹¹⁸ 31 Aralık tarihli cevabında Kıbrıs vergilerinin sonlandırılması önerisinin zaten ekarte edildiğini, müzakerelerde en son konvansiyondan kaynaklanacak gelirin bölüşüm oranının tartışıldığını hatırlattı.¹¹⁹ "Benim hatırladıklarım siz Ekselanslarıninkiyle tam olarak uyuşmamaktadır" diyen Hamilton 4 Ocak 1898 tarihli cevabında şu satırlara yer verecektir: "Hazine Bakanı'nın görüşüne göre bu öneri (Babıâli'nin önerisi) Kıbrıs için yeterli avantajlar vermiyor ve Kıbrıs vergisinin sonlandırılmasını sağlamıyor. Geçmiş metinlerin incelenmesiyle, Hazine Bakanı'nın, Babıâli'nin, ileri sürülen alternatif projenin prensibini kabul edecek kadar ileri gitmediğini göreceğini inanıyorum."¹²⁰ Hamilton yazısıyla birlikte İngiliz teklifini maddeler halinde özetleyen memorandum da sunmuştu.

İngiliz önerisine göre parlamentoda onaylanması koşuluyla Majesteleri Kraliçe'nin hükümeti Majesteleri Sultan'ın hükümetine kararlaştırılan miktarı ödemeyi üstleniyor, karşılığında Sultan Kıbrıs vergisi gelirlerinden vazgeçiyordu. Öneride Sultan'ın egemenlik

¹¹⁵ BOA., HR.İD., 201/1/9 (21 Ocak 1897)

¹¹⁶ BOA., HR.İD., 201/4/1 (21 Aralık 1897)

¹¹⁷ BOA., HR.İD., 201/5/3 (29 Aralık 1896)

¹¹⁸ BOA., HR.İD., 201/5/1 (12 Ocak 1898)

¹¹⁹ BOA., HR.İD., 201/5/4 (31 Aralık 1897)

¹²⁰ BOA., HR.İD., 201/5/6 (04 Ocak 1898)

haklarının geçmişte olduğu gibi muhafaza edileceği de belirtilmişti. Osmanlı hükümetinin ise şu angajmanları üstlenmesi öngörülmüştü: 1- Babîâli, istikraz sözleşmesinden kaynaklanan hakkını kullanacak ve altı ay öncesinden Londra ve Paris basını aracılığıyla ilan ederek, 1855 istikrazının likidite edilmemiş 3.815.200 sterlinlik toplamını, garantör devletlerin biri veya her ikisinden temin edilecek fonlarla tasfiye edecekti. 2- Mısır vergilerinin 1855 istikrazının faiz ödemelerine tahsis edilen 72.000 sterlinlik bölümü, mevcut istikrazın tasfiyesi için yapılan borçlanma likidite edildiği güne kadar, bu fonu temin eden hükümete bırakılacaktı. 3- Kıbrıs Büyük Britanya'nın işgal ve idaresine bırakıldığı koşullarda, bu düzenlemelerle ilgili yapılmış borçlanmalar, iki hükümet arasında adil antantın konusu olacaktı.¹²¹

Paket Babîâli'nin görüşlerine tamamen zıttı ve Antopulos Paşa bu bilgiyi İngiliz hükümetine iletacaktır. Hamilton, 7 Ocak 1898 tarihli yazısıyla İngiliz tarafının Sultan'ın adadaki egemenlik haklarının devamını temsilen küçük yıllık ödemeyi kabul edebileceğini bildirdi.¹²²

“Britanya hükümeti ilk projesine geri döndü” diyen Antopulos Paşa çözümü Lord Salisbury'de arayacaktır. Lord Salisbury ile doğrudan görüşemedi fakat mesajlarını Müsteşar aktardı. Müsteşar son yıllarda İngiliz ticari çıkarlarının Osmanlı hükümeti tarafından dikkate alınmadığını ileri sürerek, Alman yatırımlarının İngiliz yatırımlarına tercih edildiğinden şikayet etti.¹²³ Antopulos Paşa 19 Ocak'ta Lord Salisbury ile görüşecek, muhatabından konuyu bakan arkadaşlarıyla bir kez daha değerlendireceği sözünü alacaktır.¹²⁴

¹²¹ BOA., HR.İD., 201/5/8.

¹²² BOA., HR.İD., 201/5/10 (07 Ocak 1898)

¹²³ İngiliz Müsteşar, Armstrong adlı İngiliz şirketiyle iki adet savaş gemisi için imzalanan kontrattan duyulan memnuniyeti dile getirmişti. Fakat bu haber, İngiliz yatırımı olan İzmir-Aydın demiryolu zararına İzmir-Kasaba demiryolundan yana eğilim gösterilmesiyle gölgelemişti. İngiliz şirketi kilometre garantisi veya Osmanlı hükümeti üzerine başka yükümlülük getiren koşul olmaksızın uzatmak talep etmiş, Alman şirketi ise kilometre garantisinin yükseltilmesini içeren ve İngiliz şirketinin alanına uzanan başka proje için talepte bulunmuştu. Antopulos Paşa'nın raporunda şu cümleler vardı: “İngiltere’de Türkiye’nin bu kadar menfaatine olan İngiliz koşullarının nasıl ekarte edildiği daha masraflı olanların tercih edildiğini anlaşılamadığını ekledi.” Müsteşar İngiliz ticari çıkarlarının göz ardı edilmesinin, iki ülke ilişkilerinin güçlendirilmesinin önünde bariyer olacağını söyledi. Antopulos Paşa konunun detaylarını bilmediğini söyleyerek sözü 1855 borçlanmasının değiştirilmesine getirmeye çalıştığında muhatabı kendisinin de bu konunun detaylarını bilmediğini ileri sürüyordu. BOA., HR.İD., 201/7/1 (14 Ocak 1898)

¹²⁴ BOA., HR.İD., 201/8/1 (20 Ocak 1898)

Osmanlı tarafının itirazları üzerine İngiliz hükümeti önerilerini revize etti ve Hamilton 5 Şubat'ta yeni öneri paketini Antopulos Paşa'ya iletti.¹²⁵ İlk öneriden farklı olarak yeni projede Osmanlı hükümetinin, Kıbrıs vergi ödemelerinin yeniden kararlaştırılacak tutara indirilmesini kabulü öngörülyordu. 1855 istikrazını tasfiye hakkını ise garantör devletler gerekli fonları temin edince kullanacaktı. Ayrıca Osmanlı hükümeti fonu tedarik eden garantör devletlere Mısır vergisi gelirleriyle beraber indirmiş Kıbrıs vergilerinin bir bölümünü de terk ediyordu. Buna karşın İngiliz hükümeti parlamentonun onayı koşuluyla Fransa ile ortak veya tek başına yeni borcun garantörlüğünü üstlenecek, 1855 borcunun tasfiyesi için gerekli tutarı Osmanlı hükümeti kredisine İngiltere Bankası'na yatıracak, bakiyesini Osmanlı hazinesine teslim edecekti. İngiliz hükümetine göre Kıbrıs gelirlerinden kendi giderlerine karşılık 35.000 sterlin indirim yapılmalı, 92.000 sterlin olan yıllık vergi ödemesi, 57.000 sterline indirilmeliydi. Bu koşullarda Kıbrıs gelirleri ile Mısır vergi gelirleri toplamı 129.000 sterlin tutuyordu. Bu rakam 60 yıl vadeli, yüzde iki buçuk faizli 3.994.000 sterlinlik borçlanmaya imkan sağlamış olacaktı. Operasyondan 352.800 sterlin gelir elde edilecekti.¹²⁶

Antopulos Paşa teklifin cazip olduğunu düşünüyordu. Yine de Lord Salisbury ve Hamilton'a kendisini angajmana sokacak cevap vermekten kaçındı. Teklifi İstanbul'a iletteceğini, fakat Kıbrıs vergilerindeki indirimin çok yüksek, karşılığındaki menfaatin ise çok cüzi olduğunu söyledi.¹²⁷

Babiâli ise teklifi Antopulos Paşa kadar cazip bulmamıştı. İngiliz önerisi, daha önceden iki hükümet arasında sağlanmış mutabakatı ortadan kaldırdığı gerekçesiyle ret edildi.¹²⁸

Hamilton 4 Haziran'da gizli yazıyla İngiliz teklifini yeniledi. Eğer Babiâli prensip olarak Kıbrıs vergilerinden indirim yapılmasını

¹²⁵BOA., HR.İD., 201/10/6.

¹²⁶İngiliz önerisi şu hesaba dayanıyordu:

Yeni borç:	3.994.000 sterlin
Tedavüldeki 1855 istikraz tahviller:	3.815.200 sterlin
Cari yıl tahsisatı:	174.000 sterlin
1855 borcunun tasfiyesi için gerekli tutar:	3.641.200 sterlin
Osmanlı hükümetinin elde edeceği gelir:	352.800 sterlin

¹²⁷BOA., HR.İD., 201//10/3 (10 Şubat 1898)

¹²⁸BOA., HR.İD., 201/10/2(27 Mayıs 1898)

kabul ediyorsa, rakamın 35.000 sterlin yerine 30.000 sterlin olarak revize edilmesini önerdi. Böylece yeni borçlanmaya teminat verilecek tutar 134.000 sterline yükselecekti. Teminatın 60 yıl vadeli yüzde iki buçuk faizli toplam 4.142.000 sterlin borçlanma için kullanılmasını önerdi. İngiltere Bankası'nda biriken fazla ile toplam rakam 4.315.000 sterlin tutuyordu. 1855 borcunun tasfiyesi için gerekli rakam düşüldükten sonra Osmanlı hükümetine en az yarım milyon kalacaktı.¹²⁹

İstanbul hükümeti “Kıbrıs vergilerinde indirimi asla kabul edemeyiz” diyerek yeni projeyi de ret etti.¹³⁰ Hamilton'un daha yeni teklifini sunmadan birkaç gün önceki sözleri, Antopulos Paşa'nın raporuna şöyle yansımıştır: “Sir Hamilton bana Hazine Bakanı'nın birkaç günden önce Londra'da olmayacağını, fakat kendisinin resmen ve kesin olarak Britanya hükümetinin, daha önce hazine tarafından tekrar edildiği gibi, parlamentoya, bu konuda vergilerin indirimi üzerine kurulmamış bir projeyi sunmayı kesinlikle imkansız gördüğünü deklare etmekle yetkilendirildiğini söyledi. Eğer İmparatorluk hükümeti indirim prensibini kabul etmiyorsa, bu konuda müzakerelere devam etmeye gerek olmadığını ekledi.” Hamilton parlamentonun kapanmasına sadece iki ay kaldığını, bu süre sonrasında hiçbir adımın zaten atılmayacağını ifade etmişti.¹³¹

İstanbul'dan gelen ret cevabı üzere Hamilton tamamen kişisel ve gizli bir teklif getirdi. Bu projenin kendisine ait olduğunu ve hükümetine kabul ettirmeyi umduğunu söylüyordu.¹³² Antopulos Paşa İngiliz delegeye, indirim temeline dayanan projelerin İstanbul'da kabul görmeyeceğini söylese de, Tevfik Paşa, Hamilton tarafından geliştirilen proje için “bu kombinezon kabul edilebilirdi ve bakanlar konseyine sunulacak” cevabını verecektir.¹³³

Hamilton'ın 10 Haziran tarihli projesinde¹³⁴ vergilerden yapılacak indirim 23.000 sterline çekilmiş, vergilerde indirim yerine Babîli'nin verginin toplanmasından vazgeçmesi, yeni borçlanma ile

¹²⁹BOA., HR.İD., 201/11/4(05 Haziran 1898)

¹³⁰BOA., HR.İD., 201/11/2(06 Haziran 1898)

¹³¹BOA., HR.İD., 201/11/1(04 Haziran 1898)

¹³²BOA., HR.İD., 201/13/5 (12 Haziran 1898)

¹³³BOA., HR.İD., 201/201/13/4 (18 Haziran 1898)

¹³⁴BOA., HR.İD., 201/12/1.

Osmanlı hükümetinin 713.400 sterlin gelir sağlaması öngörülmüştü.¹³⁵

Hamilton projesini hükümetine kabul ettiremedi.¹³⁶ 19 Haziran'da Tevfik Paşa, projenin İngiliz hükümetince ret edilmesinden duyulan üzüntüyü bildirdi. Azarian ile birlikte bu projenin kabul ettirilmesi için ısrarcı olunmasını istedi.¹³⁷ 21 Haziran'daki görüşmelerinde Hazine Bakanı, Antopulos Paşa'ya hükümetinin Kıbrıs ödemelerinden ancak 27.000 sterlinlik indirimini kabul edebileceğini, bu durumda yeni borçlanmadan Babıâli'nin eline 600.000 sterlin geçeceğini bildirdi.¹³⁸ Lord Salisbury de, parlamentodan onay alınabilmesi için, yeni borcun vadesi olan 60 yılın sonunda, Osmanlı hükümetinin 27.000 sterlinden kesin olarak fedakarlık yapması gerektiğini ekledi.¹³⁹

1 Temmuz'da Antopulos Paşa, Azarian ile birlikte Hazine Bakanı'nı ziyaret etti.¹⁴⁰ Hazine Bakanı'nın ifadesine göre Chamberlain, konvansiyonun imzalanmasıyla beraber Babıâli'nin 27.000 sterlin-den vazgeçtiğinin net olarak belirtilmesini istiyordu. Uzun tartışma sonrasında şu metin üzerinde anlaşma sağlandı: "İki hükmet arasında imza edilecek konvansiyonda, şu hükmü içeren bir madde yer alacaktır; 60 yıllık vade sonunda, her iki hükümet Kıbrıs yıllık ödemesinden 27.000 sterlin hakkında anlaşma sağlayacaklardır ve eğer anlaşma sağlanamaz ise, söz konusu 27.000 sterlinlik ödeme için Britanya hükümetinin geleceğe yönelik angajmanı olmayacaktır."

¹³⁵ Proje şu hesaba dayanıyordu:

Yeni borçlanma:	5.069.000 sterlin
Tedavüldeki 1855 istikraz tahvilleri:	3.815.200 sterlin
İngiltere Bankası'nda birikmiş hesap:	173.000 sterlin
1855 borcunun tasfiyesi için gerekli tutar:	3.642.200 sterlin
Tasfiye sonrası kalacak gelir:	1.426.800 sterlin

Porjeye göre gelir Kıbrıs ile Türkiye arasında eşit bölüşüleceğinden Osmanlı İmparatorluğu'na kalacak tutar 713.400 sterlin olacaktı. Buna göre 1855 borcunun tasfiyesi ile Türkiye'nin elde edeceği gelirin toplamı 4.355.600 sterlin olacaktı. Yeni borcun yıllık ödemesi için ise 141.000 sterline ihtiyaç duyulacaktı. 72.000 sterlini Mısır vergilerinden, 69.000 sterlini ise Kıbrıs gelirlerinden karşılanacak, böylece Kıbrıs vergilerinden 23.000 sterlin indirim yapılmış olacaktı.

¹³⁶ BOA., HR.İD., 201/15/1.

¹³⁷ BOA., HR.İD., 201/15/2(19 Haziran 1898)

¹³⁸ BOA., HR.İD., 201/15/4(21 Haziran 1898)

¹³⁹ BOA., HR.İD., 201/16/1(23 Haziran 1898)

¹⁴⁰ BOA., HR.İD., 201/16/5(01 Temmuz 1898)

Metnin İstanbul'dan onay alması gerekiyordu. Hamilton 9 Temmuz'da acil ve özel ibareli yazıyla Antopulos Paşa'dan sürecin hızlandırılmasını istedi. İngiliz kabinesinin kanun projelerini hafta başına kadar Avam Kamarası'na sunması gerekiyordu. Eğer proje bir iki gün içinde hazır olmaz ise, sonraki yasama dönemini beklemek gerekecekti.¹⁴¹ Tevfik Paşa 13 Temmuz'da Londra sefaretine gerekli formalitelerin tamamlanabilmesi için vakit kaybetmeden hazırlıklara başlanılması talimatını gönderdi.¹⁴² Aynı gün Antopulos Paşa Hazine Bakanı'nı ziyaret etti ve imzalanacak konvansiyonun nihai metnini hazırlamaları için Hamilton ile Azarian'a gerekli talimatlar verildi.¹⁴³ Antopulos Paşa metnin taslağını 18 Temmuz'da Tevfik Paşa'ya gönderdi.¹⁴⁴ Yine 18 Temmuz'da Hazine Bakanı adına Hamilton, Osmanlı sefaretine parlamentoya verilecek projeler listesine dahil edilebilmesi için konvansiyonun o hafta içinde imzalanması gerektiğini bildirdi.¹⁴⁵ Tevfik Paşa 23 Temmuz'da Antopulos Paşa'yı konvansiyonu imzalamakla yetkilendirdi.¹⁴⁶

28 Temmuz'da Osmanlı sefir, Lord Salisbury ile uzun bir mü-lakat yaptı. Lord Salisbury parlamentoda muhalefetin projeye yüksek sesle itiraz edebileceğini tekrar ediyordu. Yinede genel koşulları onayladığını ifade etmiş, son redaksiyonlar için metni Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili dairesine havale edeceğini ve detayları kabinedeki arkadaşlarıyla görüşeceğini söyledi.¹⁴⁷ Antopulos Paşa 1 Ağustos tarihli raporunda “bugün tekrar gördüğüm Hazine Bakanı Babiâli'ye konvansiyonun muhtemelen yarın imzalanmasını umduğunu telgrafla bildirebileceğim güvencesini verdi” yazacaktır.¹⁴⁸ 03 Ağustos tarihli raporunda da mutlu haberi İstanbul'a ilettili: “Nihayet siz Ek-selanslarına 1855 istikrazının yenilenmesi konvansiyonunu Lord Salisbury ile bugün imzaladığımı bildirme mutluluğunu yaşıyorum.” Fakat konvansiyonun devam eden oturma döneminde parlamentoya

¹⁴¹BOA., HR.İD., 201/16/6(10 Temmuz 1898)

¹⁴²BOA., HR.İD., 201/18/1(13 Temmuz 1898)

¹⁴³BOA., HR.İD., 201/17/1-2(13 Temmuz 1898)

¹⁴⁴BOA., HR.İD., 201/19/3-4-5(18 Temmuz 1898)

¹⁴⁵BOA., HR.İD., 201/19/1(18 Temmuz 1898)

¹⁴⁶BOA., HR.İD., 201/20/1(23 Temmuz 1898)

¹⁴⁷BOA., HR.İD., 201/21/2. (28 Temmuz 1898)

¹⁴⁸BOA., HR.İD., 201/21/3 (01 Ağustos 1898)

sunulması mümkün olmayacaktı ve o an için gizli tutulması gerekiyordu.¹⁴⁹

Yedi maddeden oluşan konvansiyon Lord Salisbury ile Antopulos tarafından 3 Ağustos 1898'de imzalandı. Babıâli 1855 borcunun amortisman listelerine giren tahvillerin (toplamı 3.566.200 sterlin) ödenmesi için gerekli adımları atacak, geriye kalan tahvillerin (toplamı 248.900 sterlin) ise vadesinde ödeneceğini ilan edecekti. Gerekli fon yeni tahvil ihracıyla sağlanacaktı. Yıllık faiz ve amortisman ödemesi toplamı ana para üzerinden %3.235 olacak 60 yıl vadeli bu borçlanma 4.254.000 sterlini aşmayacaktı. Borcun ödemelerine Mısır vergilerinden 72.000 sterlin, Kıbrıs gelirlerinden ise 65.000 sterlin tahsis edilecekti. Böylece Kıbrıs gelirlerinden 27.000 sterlin indirim yapılmış oluyordu. Konvansiyonunun beşinci maddesine göre borç vadesi sonunda iki hükümet 27.000 sterlin tutarın durumu için uzlaşma arayacaklar, eğer uzlaşma sağlanamaz ise İngiltere bu paraya ilişkin yükümlülüğünden kurtulmuş sayılacaktı.

Balfour 24 Ağustos'da Kraliçe'nin imzalayacağı nüshanın hazır olduğunu söylemişti.¹⁵⁰ Metnin İngiltere'de parlamentoya sunulması ve hükümdarlar tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Fakat metin hazırlanmış olmasına rağmen süreç yeni yıla, hatta daha ileriki tarihlere sarkacaktır.

1899 yılı başında Hazine Bakanı, Dışişleri Bakanlığı'na konvansiyonla ilgili kanun tasarısını hazırlama aşamasına gelinip gelinmediğini sormuş, bunun üzerine Lord Salisbury de Osmanlı seferinde konvansiyonun İstanbul tarafından ne zaman onaylanacağı hakkında bilgi istemişti.¹⁵¹ Antopulos Paşa raporlarında İstanbul'un konvansiyonu bir an önce onaylaması gerektiğini, gecikmenin İmparatorluk çıkarlarına zarar vereceğini yazıyordu. Kendisi de finansal operasyon için hazırlık yapmaya başlamış, hatta operasyon sırasında Azarian'ın Londra'da bulunmasının faydalı olacağını İstanbul'a yazmıştı.¹⁵²

Şubat ayı başında parlamentonun toplanması ve konuyu ele al-

¹⁴⁹BOA., HR.İD., 201/22/1 (03 Ağustos 1898)

¹⁵⁰BOA., HR.İD., 201/24/1 (25 Ağustos 1898)

¹⁵¹BOA., HR.İD., 201/26/1 (03 Ocak 1899)

¹⁵²BOA., HR.İD., 201/27/1 (03 Ocak 1899). Tevfik Paşa 9 Mart'ta Azarian'ın Londra'ya doğru yola çıktığını bildirecektir. BOA., HR.İD., 201/30/1 (09 Mart 1899).

ması bekleniyordu. Fakat İstanbul'un konvansiyon tasdiki henüz Londra'ya ulaşmamıştı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Osmanlı sefaretine konuyu hatırlattığında Antopulos Paşa gecikmenin Ramazan'dan kaynaklandığını bildirdi.¹⁵³

İngiliz tarafı süreci hızlandırabilmek için konvansiyonun hükümdarlar yerine hükümetler tarafından tasdik edilmesini içeren çözümleri bile gözden geçiriyordu. Bu projeye Maliye Bakanı daha sonra itiraz etti.¹⁵⁴ İtirazını Lord Salisbury ile Hazine Bakanı'nın müdahaleleri sonucunda geri çekti.¹⁵⁵ Fakat Mart ayı sonunda Hazine Bakanı hem bütçe görüşmelerinde yaşanan tartışmalar hem de parlamentodan kaynaklanan nedenlerle bu yöntemi kabul edemeyeceğini bildirdi.¹⁵⁶ 1855 konvansiyonu hükümdarlar tarafından tasdik edilmişti ve 03 Ağustos 1898'de imzalanan konvansiyon için de aynı prosedür takip edilmeliydi. Konu İngiliz kabinesinde de ele alındı. Tartışmalı geçen bütçe görüşmelerinden sonra hükümet parlamentodan gelebilecek itirazlar nedeniyle hükümdarların tasdikinin gerekeceğine karar vermişti. Bu arada 1855 konvansiyonu işlemeye devam ediyordu. Tahvillerin amortisman çekilişleri 12 Mayıs 1899'da yine İngiltere Bankası'nda yapıldı, listeler Times, Morning Post ve Daily News gazetelerinde yayımlandı.¹⁵⁷ 9 Haziran'da Antopulos Paşa parlamentodaki bütçe görüşmelerinin hala kapanmadığını bildirdi.¹⁵⁸

Temmuz ayında Lord Salisbury konvansiyonla ilgili yeni bir talep ortaya attı. 1896 olayları nedeniyle İstanbul ve Anadolu'daki İngiliz vatandaşları zarara uğradıklarını iddia ediyor, zararlarının Osmanlı hükümetince tazminini talep ediyorlardı. Tazminat talepleri parlamentoda da gündeme getirilmişti. Talep edilen tazminat 132.241 sterlini buluyordu. Lord Salisbury parlamentodan konvansiyona itirazlarını aşabilmek adına istikraz yenilenmesiyle Osmanlı hazineesine gelmesi beklenen 600.00 sterlinin içinden 100.000 sterlinin tazminat taleplerine ayrılmasını önerdi.¹⁵⁹ Lord Salisbury konvansiyonun revize edilmesi teklifi hakkında Babîâli'nin cevabının birkaç

¹⁵³BOA., HR.İD., 201/29/1 (03 Şubat 1899)

¹⁵⁴BOA., HR.İD., 201/30/2 (10 Mart 1899)

¹⁵⁵BOA., HR.İD., 201/31/1 (15 Mart 1899)

¹⁵⁶BOA., HR.İD., 201/32/1 (22 Mart 1899)

¹⁵⁷BOA., HR.İD., 201/33/1 (27 Mayıs 1898)

¹⁵⁸BOA., HR.İD., 201/35/1 (09 Haziran 1899)

¹⁵⁹BOA., HR.İD., 201/37/1 (22 Temmuz 1899)

gün içinde bildirilmesini istemişti. Avam Kamarası'nın 2 Nisan 1900 tarihli oturumunda hükümete konvansiyon soru olarak yöneltildiğinde, hükümet adına müzakerelerin tamamlanmadığı ve halen askıda olduğu, bu aşamada başka açıklamanın yapılmasının mümkün bulunmadığı cevabı verilecektir.¹⁶⁰

Son amortisman çekilişi yine İngiltere Bankası'nda 9 Mayıs 1900'da yapıldı, listeler İngiliz basınında yayımlandı.¹⁶¹ Osmanlı sefareti XX. yüzyıla 1855 borcunu değiştirerek girmeyi başaramadı. Oysa ki borç o kadar eskimişti ki, yeni yüzyılın ilk yıllarında Babıâli İngiliz Bankası'ndan gelen ve kullanılmaktan eskiyen tedavüldeki tahvil kâğıtlarının yenilenmesiyle ilgili yazışmalara muhatap olacaktır.

1880 yılında tahvillerle birlikte dağıtılan ve faiz ödemelerinin takibinde kullanılan kuponlar tükendiğinden İngiltere Bankası her tahvil için kırkar adet yeni kupon bastırarak tahvil sahiplerine dağıtmıştı. 1900 yılının sonunda bu kuponlar da bitiyordu. Tüm tahvillerin amortisman çekimleri yapılmış, fakat ödemeleri gerçekleştirilmemişti. Dolayısıyla provizyonların faiz ödemeleriyle devam ettirilmesi gerekiyordu. Banka şimdi nasıl işlem yapılacağı konusunda Babıâli'den bilgi talep etti.¹⁶² Aynı talep defalarca yazılı olarak tekrarlanacaktır. 1902 yılında banka Osmanlı sefareti tahvillerin elde tutulamayacak kadar yıprandığını, bu sorunun artık çözümlenmesi gerektiğini yazdı.¹⁶³ 1904 yılında bankanın sefarete gönderdiği yazıda tahviller üzerinde damga vurulabilecek uygun yer çok azaldığı belirterek konunun aciliyeti hatırlatılıyordu.¹⁶⁴ Musurus 17 Mart 1906 tarihli raporunda İngiliz hazinesinin 1855 istikraz tahvilleri için yeni kupon kâğıtları basma ve maliyetini Kıbrıs vergi gelirleri fazlası hesabına ekleme kararı aldığını bildirdi.¹⁶⁵

Sonuç

Giuseppe Verdi ünlü operasını vali Othello'nun Kıbrıs'a geliş sahnesiyle başlatır. Osmanlı donanmasının mağlup edildiğini müj-

¹⁶⁰BOA., HR.İD., 201/39/1 (07 Nisan 1900)

¹⁶¹BOA., HR.İD., 201/42/1 (30 Ağustos 1900)

¹⁶²BOA., HR.İD., 201/2 (17 Temmuz 1900)

¹⁶³BOA., HR.İD., 201/48/3 (10 Kasım 1902)

¹⁶⁴BOA., HR.İD., 201/49/1.

¹⁶⁵BOA., HR.İD., 209/1/1 (17 Mart 1906)

deleyen yeni vali “Sevinin! Müslümanların gurur kaynağı denize gömüldü” diye seslenir ve adada zafer kutlamaları başlar. Kıbrıs’ın İngiliz yönetimine devri de, Osmanlı ordusunun yenilgisiyle başladı. Fakat Akdeniz’e artık Venedik değil, Victoria çağını yaşayan ve emperyalist nitelik kazanan İngiltere hükmediyordu.

İttifak konvansiyonu eki sözleşmeye göre Rusya Kars, Ardahan ve Batum’u boşalttığı anda, İngiltere de Kıbrıs’ı Osmanlı İmparatorluğu’na iade edecekti. II. Abdülhamid konvansiyona “Hukuk-ı Şâhâ-neme asla hâlel gelmemek şartı ile muahedenameyi tasdik ederim” notu düşmüştü.¹⁶⁶ Fakat Birinci Dünya Savaşı başlayınca ada İngiltere tarafından ilhak edildi ve 1878 konvansiyonu geçerliliğini yitirdi. İlhaktan sonra adanın vergi gelirleri İngiliz hazinesine gönderiliyor, hazine parayı 1855 borç ödemelerine tahsis etmeyi sürdürüyordu. Türkiye Lozan Anlaşması’nın 20. maddesiyle Kıbrıs’ın 5 Kasım 1914’deki ilhakını tanıdı.

Birçok tarihçiye göre 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının gerçek nedeni Babiâli’nin mali iflası, moratoryum, yani tahvil faizi ödemelerinin durdurulmasıdır. Kıbrıs açısından bakıldığında mali iflas savaşı, savaş işgali, işgal mali sömürüyü, mali sömürü ve yeni savaş ilhakı getirmiştir. Bu yıllarda Mısır ve Kıbrıs gibi Akdeniz’in stratejik noktaları benzer sarmalı yaşadılar.

1878’den sonra adanın Rum nüfusu “enosis” düşüncesinin de etkisiyle İngiliz yönetimine karşı muhalefet etmiş, Müslüman nüfus “enosis”e karşı İngiliz yönetimini desteklemiştir. Şükrü S. Gürel Türk ve Rum toplumlarının anti-kolonyalist ortak tavır geliştirecekleri üç zemin oluştuğunu söyler: adadaki tarihi eserlerin İngiltere’ye götürülmesi, vergilerin ağırlaştırılması¹⁶⁷ ve adanın gelir fazlası meselesi.¹⁶⁸

Doğu sorununda Palmerston çizgisini takip eden ve 1878 konvansiyonunu Majestelerinin hükümeti adına imzalayan Henry Layard bugün artık diplomat kimliğinden daha çok arkeolog kimliğiyle

¹⁶⁶Rifat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada’nın İngiltere’ye Devri)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1878, s. 87.

¹⁶⁷Hem mevcut vergilerin daha etkin toplanmasından hem de çekirge vergisi gibi yeni vergilerin konulmasından kaynaklanıyordu.

¹⁶⁸Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984, s. 53.

hatırlanıyor. British Museum’u gezenler Layard tarafından ortaya çıkartılan, aralarında insanoğlunun ilk edebi eseri Gılgamış Destanı’nın yazılı olduğu tabletler de bulunan hazine değerindeki arkeolojik eserler görecektir. Ülkesinin eski çağlara ait bu mirasa el koyulmasında önemli rol oynayan Layard, Kıbrıs’ın kaderini değiştiren imzayı atarken belki de sermaye transferi çağının farkında değildi.

Layard 7 Haziran 1878’de Londra’ya konvansiyona ek protokolün taslağını gönderdi.¹⁶⁹ O taslakta beşinci madde şu şekildedir: İngiltere Kıbrıs’ı boşaltırken, adadaki işgali boyunca kamu kuruluşları çalışmaları veya tamamlanmış veya başlatılmış düzeltmeler için Babıâli’den hiçbir tazminat veya ödeme talep etmeyecektir.

Lord Salisbury bu maddenin kapitalistlerin korkmasına ve yatırımlardan uzak durmasına neden olacağını düşünüyordu ve değiştirilmesini istedi. Lord Salisbury’e göre Babıâli’nin finansal koşulları göz önünde bulundurulduğunda, taslaktaki şekliyle beşinci madde zaten gereksizdi. Nihai metnin beşinci maddesinde İngiliz yetkili otoritelerine, kamusal gelişme ve kamu yararı gerektirdiğinde ekilmeyen araziler ile ihtiyaç duyulan toprakları uygun bedellerle kamulaştırma yetkisi verilmişti.

Londra’dan yapılan müdahaleyle konvansiyon eki sözleşme, adaya yapılacak yatırımları ve yatırımcı finansal anonim ortaklıkların hisse senedi satışlarını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiş oldu. Adaya sermaye transferi önüne ilerde çıkabilecek risk böylece bertaraf edildi. Aynı yatırımcıların önceden satın aldıkları Osmanlı tahvillerine ait faizlerin yine ada gelirlerine el koyularak tahsili, konvansiyona son şeklini veren gerçeğin doğal neticesidir.

1855 borcunun konversiyon müzakereleri İngiliz hükümetiyle yürütülmüş ve sonuçsuz kalmıştı. 1891 ve 1894 konversiyonları ise Rothschild firması ile gerçekleştirilmiş ve sonuca ulaşmıştır. Bu örnekler sermaye transferi çağında özel finans kurumlarının hükümetlerden daha etkin kuvvet haline dönüştüğünün göstergesi kabul edilebilir. Nitekim amortisman işlemleri İngiltere Bankası ofisinde yapılan 1855 borcu kördüğüm haline gelirken, Babıâli’nin kendisi

¹⁶⁹ A.H. Layard’dan Marquis of Salusbury’ye, Further Correspondence Respecting the Convention Between Britain and Turkey of June 4, 1878. Presented to both Houses Parliament by Command of Her Majesty. London, Printed By Harrison and Sons. BOA., HR.SYS., 895/3/44 (7 Haziran 1878)

adına başarı saydığı 1891 ve 1894 konversiyonlarına ait olanlar Rothschild and Son şirketinde yapılıyordu. Fakat bu olgu bize kalıcı çözümün yolunu göstermiyor.

Osmanlı hükümeti dış borçlarından kaynaklanan sorunlara kalıcı çözümler üretememiştir. Osmanlı borçları tarihi, hayata geçirilemeyen projeler ve bir süre sonra kendisi sorun haline dönüşen deneyimlerle doludur. Babıâli proje ve deneyleri müttefik hükümetlerle ve finans piyasalarıyla birlikte üretmiş, istenilen sonuca ulaşamayacakları çoğu zaman çok kısa sürede ortaya çıkmıştır.

Osmanlı borçları sorunu ancak Lozan Barış Konferansı'nda çözüm yoluna girecektir. 1855 istikrazı, Osmanlı borçlarının önemli örneğidir. Lozan Anlaşması'nın 18. maddesiyle Türkiye, Mısır gelirleri teminat gösterilerek yapılan 1891 ve 1894 konversiyonlarıyla beraber 1855 borçlanmasına ilişkin yükümlülüklerinden kurtuldu.

Türkiye'nin 28 Şubat 1960 tarihli memorandumunu üzerine İngiltere Koloniler Bakanlığı'nın hukuk danışmalarının verdiği görüş, Dışişleri Bakanlığı ile Koloniler Bakanlığı arasındaki yazışmalara yansımıştı. Hukuk danışmanları İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen mektuptaki analizlerle genel olarak mutabık olduklarını belirtmişler, özel olarak da şu ifadeye dikkat çekmişlerdi: "Biz en azından 1914'de kadar açıkça Türkiye'ye senede 92.800 sterlin borçlandırdık."¹⁷⁰

1960 yılına gelirken 1855 borcunun ödenmemiş miktarı 1.077.900 sterlindi. Bunun yarım milyon sterlinden fazlası özel tasarrufların elinde, geri kalanı ise National Debt Office yönetimindeki fonda toplanmıştı.¹⁷¹

Türkiye'ye XIX. yüzyılın ikinci yarısından kalan en önemli miraslardan biri borç ilişkisidir. İngiltere ve Fransa'nın garantörlüğü ve Rothschild firmasının aracılığıyla yapılan 1855 istikrazı bu mirasın parçasıydı. Bu ilişkiyi kuran ıslahatçı devlet adamı yeni keşif yapmamış, konjonktürü takip etmiştir. Nitekim Thomas Mann'ın Majesteleri Kral romanında -aslında yazar hiç de böyle bir amaç gütmemiş olsa da- Alman Prensiği Osmanlı İmparatorluğu'nun, Devlet Bakanı Herr von Knobelsdorff karakteri de Tanzimat bürokratının

¹⁷⁰NA., T., 220/1084 (24 Mart 1960)

¹⁷¹NA., T., 220/1084 (20 Temmuz 1959)

portresi gibidir. Fakat dönemin yöneticilerinin ön ayak olduğu evlilik, romandaki gibi mutlu ailenin kuruluşuyla sonuçlanmayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

BOA., HR., SYS.

BOA.; HR., İD.

The National Archives (UK)

NA., T.

Kitaplar:

Gürel, Şükrü Sina: **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984.

Kıray, Emine: **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Kurat, Yuluğ Tekin: **Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

Nasim Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1975.

Sağlam, Mehmet Hakan: **Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881 Rüşum-ı Sitte'den Düyûn-ı Umumiyye'ye**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007

Uçarol, Rifat: **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1878.

Akar, Şevket K; Al, Hüseyin: **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003, s.18.

KUŞAKLARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE HAVA HARP OKULU UYGULAMALARI

Osman YALÇIN*
Ahmet Burak SÖKMEN**
Hatice KULAK***

Özet

Ülkelerin, kurum ve kuruluşların, eğitim süreçlerinin ve en önemlisi nesillerin zaman içinde değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişim sebepleri ne olursa olsun kademeli olmaması ve kendinden önceki mirası doğru şekilde devralmaması halinde toplumlar problemler yaşamaktadırlar. Bu bakımdan toplumların dönüşümünü, nesillerin arasındaki farklılıkları doğru analiz etmek ve amaca yönelik çalışmalar yapmak ve geleceğin teminatı olan nesilleri iyi yetiştirmek önemlidir.

20. Yüzyılda nesiller ile ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Aslında her nesil her asırda kendini tekrar eder sözü de sosyal bilimlerden önemlidir. Her asırda kurumların ve organizasyonların kendini yenilediği, eğitim sistemlerinde yeni paradigmlar oluştuğu dikkate alındığında yeni şartlara göre şekillenen nesiller oluşmaktadır.

Günümüzde nesil gruplamaları her 20-25 yıla göre tasnif edilmiştir. Bu aynı zamanda biyolojik değişime de uygun bir tanımlamadır. Şüphesiz orduların da en önemli gücü insan sermayesidir. Eğitimli ve hedefine odaklanmış bir ordu ülkesi için daima güven unsuru olacaktır. Bunun sürdürülebilirliği ise yine insana yapılan yatırım ve değişimi doğru tanımlama ile mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *Y Kuşağı, Hava Kuvvetleri, Paradigma, Biyolojik, Gençlik.*

* Makalenin başlıca yazarı, Yrd., Doç., Dr., Hv. Öğ. Yb. HHO Öğc. A. K.ığı ERDGE Ş.Md., e-mail: o.yalcin@hho.edu.tr,

** Hv. Öğ. Ütğm., HHO Öğc. A. K.ığı ERDGE Ş.Md.lüğü,bsokmen@hho.edu.tr

*** Dr., HHO Öğc. A. K.ığı ERDGE Ş.Md.lüğü,h.kulak@hho.edu.tr
(HHO Öğc.A.K.ığı ERDGE Ş.Md.lüğü(HHO Öğc.A.K.ığı personelinde; Hv.İst.H.Ütğm. Oğuzhan Günaydın, Psk. Kübra Özalp, Hv.Sağ.Atğm. Caner Karabacak çalışmaya katkı sağlamışlardır.)

Abstract

Key Features of Generations and Practices of the Air Force Academy

Countries, foundations and organizations, education processes and the most importantly generations are seen to have varied in the course of time. Whatever the reasons for this change might be, if it is not gradual and does not take over the prior heritage rightly, societies face with problems. In this regard, analyzing the transformation of societies and differences between generations correctly and making purposive studies and bringing up generations who are the assurance of future are important.

Studies about generations were started in the 20th century. Actually, “every generation repeats itself in every age” saying is important in terms of social sciences. When considered institutions and organizations renew themselves and new paradigms occur in education systems in every age, generations shaped according to new conditions are formed.

Nowadays, generation groupings are classified with reference to every 20-25 years. This is a suitable definition for biological variation at the same time. Undoubtedly, the most important power of armies is human capital too. An army, educated and focused on its objective, is always a safety element for its country. The sustainability of this is feasible with investment to human and true description of change.

Key Words: *Generation Y, Air Forces, Paradigm, Biological, Youth.*

Giriş

2800 yıl önce yaşayan bir düşünür gençliğin haline bakarak gelecekte endişe ettiğini ve o günkü gençlikle insanlığın geleceğinin felaket olduğuna inandığını dile getirmektedir. Bu kişi M.Ö. 800’de yaşayan Heseiod’ti. Tam da şöyle demişti; “Günümüzün gençleri öyle umursamaz ki, ileride ülke yönetimini ele alacaklarını düşünüldükçe umutsuzluğa kapılıyorum. Bizlere, büyüklere karşı saygılı olmayı, ağırbaşlı davranmayı öğretmişlerdi. Şimdiki gençler kurallara boş veriyorlar. Çok duyarsızlar ve beklemesini bilmiyorlar.” Aradan 450 yıl geçer ancak gençliğe olan güvensizlik hiç değişmez. Aristoteles’e ait olan ve M.Ö. 350’de söylenen bir söz ise: “Bugünlerde gençler kontrolden çıkmış durumda. Kaba bir şekilde yemek yiyorlar. Yetişkinlere karşı saygısızlar. Ebeveynlerine karşı çıkıyorlar ve öğretmenleri sinirlendiriyorlar.” şeklindedir¹. Aradan 2814 yıl daha

¹ <http://www.guneslibirgun.com/kusak-teorisi>, [Erişim:17.06.2014].

geçmiş olmasına rağmen değişen pek bir şeyin olmadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde gerek basının gerekse akademisyenlerin de gündeme getirdiği önemli bir sorun, başka bir ifadeyle gençliğin sorunu, geleceğin emanet edileceği bir kuşağın nasıl istenilen performansa ulaşacağı ve güvenilebileceği endişesidir. Oysaki kuşak çatışması ve kavramı antik Yunan ve Mısır medeniyetine kadar geçmiş olan oldukça eski² ve çözümü de kolay olmayan bir problemdir. Muhtemelen yeryüzünde hayat devam ettiği sürece kuşak sorunu da devam edecektir.

Balzac; *“İnsan bitkiye benzer, tıpkı bir asma ağacı gibi. Hem yaprağından hem meyvesinden hem de meyvesinin kurutulmuşundan yararlanılabilir.”* der. İnsandan en iyi şekilde yararlanmak için varlıklarını sürdüren yönetimler bu gerçekten hareketle en iyi nasıl yararlanılacağı konusunda çalışma yaparlar³. Önemli bir gerçek ise nesil farklılığı ya da kuşak gerçeğidir. Ne var ki beğenilmeyen nesiller de kendilerinden sonra gelenleri beğenememektedirler. Sorumluluk alanlar doğal bir sürecin parçası olarak formatlanmakta ve yaşın belirli bir sınıra gelmesi ile tecrübe sahibi olmakta, geleceğin de ancak bu birikimler üzerine inşa edilmesi gerektiği gerçeği ile yüzleşmektedirler. Oysa yeni nesil böyle bir farkındalığa sahip olmadığından ileride sorumluluk alacakları sistemlerin ve mesuliyetlerin birikimlerine karşı yabancı durumdadırlar. Gücü elinde bulunduran yetkinler de mesuliyet ve sorumlulukların büyüklüğü karşısında ardıllarına şüphe ile bakabilmekte ve bu durumu çözmeye çalışmaktadırlar. Aslında sorun biraz da bu merkezdedir. O halde ne yapılması gerekir. İşte bu konuya yönelik olarak öncelikle kuşak kavramının ve kuşakların incelenmesi ve özekliklerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan belirlenen sorunun çözümüne yönelik olarak neler yapılabileceği çalışmada tartışılacaktır.

² Pınar Süral Özer-Engin Deniz Eriş-Ömür Nezcen Timurcanday Özmen, Adem Öğüt (Edt.), “İnsan Kaynakları Yönetim Stratejilerinin Yeni Kuşağın Farklılaşan İş Değerleri Açısından Değerlendirilmesi”, **22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kitabı 22-24 Mayıs 2014**, Konya, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aybil Yayınları, 2014, s. 1-5

³ Selda Samen-Süleyman Portakal-Kerem Akgündüz, Adem Öğüt (Edt.), “Örgütsel Hedefler ve Bireysel Beklentiler: Türkiye’de Y Kuşağı Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Algıları Üzerine Bir Araştırma”, **22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kitabı 22-24 Mayıs 2014**, Konya, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aybil Yayınları, 2014, s. 7

1. Kuşaklar ve Özellikleri

Kuşak teorisi yeni olmakla birlikte kuşak gerçeği oldukça eski ve her toplumun hayatının bir gerçeğidir. Günümüzde ise hızla değişen şartlar içerisinde bu kavramın araştırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Dünyada birçok yerde öncelikle popüler bir konu olarak tartışılmışsa da bilimsel olarak da önemli çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de de benzeri bir süreç daha geç tarihlerde ortaya çıkmıştır. Öncelikle popüler olarak basında gündem olmuş ve şimdilerde üzerinde çalışmalar yapılmakta ve birçok araştırmacı, bilim insanı ve popüler kişi konuyu ele almaktadır. Esasen kuşak kavramı Türk kültürünün her zaman bir parçası olmuştur. Çocuklar, delikanlılar, gençler, olgunlar ve ihtiyarlar gibi kaba bir tasnifle 100 yıllık zaman dilimi sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada biyolojik değişim esas alınmıştır. Çok eskilerde var olan gök sakallı bilge insan bir dönem aksakallı bilgeye dönüşmüş ama aslında rol model yine tecrübe sahibi yaşlı insanlardır. Günümüzde ise diğer sosyal, psikolojik, ekonomik, coğrafi faktörler de dikkate alınarak yaş grupları üzerinde incelemeler yapılmakta ve bu grupların hayata bakışları, tepkileri, beklentileri ile yaşam algıları üzerinde bilimsel verilerle sonuçlar elde edilmeye çalışılmaktadır. Şüphesiz bu çalışmalar iyi ve başarılı bir yönetim oluşturma bakımından önemli girdiler sağlayacak girişimlidir.

Türk askeri havacılığı; kurulduğu 1 Haziran 1911 tarihinden günümüze yaptığı işin doğası gereği daima insan odaklı çalışmaya ve personel yönetimindeki hassasiyeti ile dikkat çeken bir teşkilat olmuştur. İnsan unsurunu her zaman ön plana çıkarmıştır. Bunun için personel yapısının oluşturulmasında temel prensiplerini; görevinde sorumlu, inisiyatif sahibi, yaşamında onurlu ve çevresiyle uyumlu olarak tanımlanan dört temel esas üzerine kurgulamıştır⁴. Her geçen gün değişen şartlar yeni kuşaklar ve sisteme katılan personelin, yeni ve özgün bir birikimle gelmesi gibi bir zenginliği de sisteme sunmaktadır. Bu bakımdan kuşakların incelenmesi ve değişimin zamanında algılanması önem arz etmektedir. Bu çalışma bu düşünceden ortaya çıkmıştır.

⁴ Akın Öztürk, “Türk Hava Kuvvetlerinde Liderlik”, **İkinci Ulusal Liderlik Sempozyumu Bildirileri 21-22 Mart 2013**, İstanbul, HHO Matbaası, 2013, s. 1-12

2. Tarihi Süreç İçerisinde Teorinin Ortaya Çıkışı ve Sınıflandırılmalar

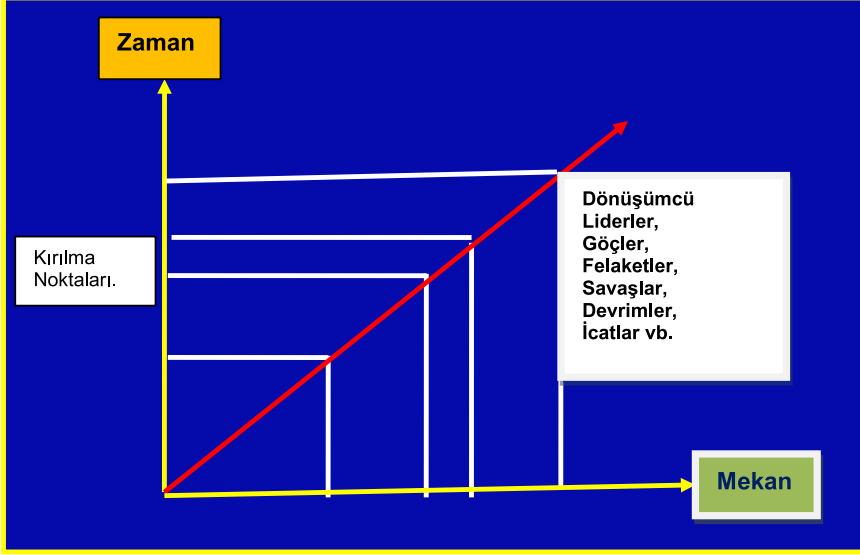
Biyolojik olarak bakıldığında bir neslin dünyaya geldiği tarihten ortalama 20-25 yıl geçtikten sonra kendi nesillerinin dünyaya geldiği süre kuşaklarda bir dönem olarak benimsenmiştir. Ne var ki, bu tanımlama da giderek inançlara, kültürlere ve hayatın gerçeklerine göre değişmektedir. Evlilik yaşı ileriye çekilmekte ve gelişen bilim ile süreç değişken hale gelmektedir. Diğer taraftan kuşaklara sosyal açıdan da bakmak gerekir. Aynı sosyal, ekonomik, politik ve benzeri şartlara tabii nesillerin geliştirdikleri müşterek değer yargılarının sonucu olarak da bakılabilmektedir⁵. Örneğin 1982’de ilk çocuğunu dünyaya getiren kadınların yaş ortalaması 25 olurken, günümüzde (2014) ise bu ortalama 31 yaşa yükselmiştir⁶. Kuşak Teorisi, ilk defa olarak Alman Sosyolog Karl Mannheim tarafından 1928’de ileri sürülmüştür. Straus Howe ise günümüz kuşaklarını içine alan sınıflandırmayı 1991 yılında yapmıştır. Burada yapılan tasniflemenin dışında önemli bir yenilik değildir. Kuşak teorisi, aynı yaş grubundaki insanların sosyolojik açıdan birbirlerine benzer özellikler gösterdiğini savunur. Bilim insanları kuşakları açıklayabilmek için zaman sınırlamalarına ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak, kuşaklar arası geçişler kesin sınırlarla belirlenmiş değildir. Bu geçişler bir süreç içinde gerçekleşirler.

Önceki nesilleri tanımlamaya yarayan kuşak özellikleri yetersiz kaldığında, yeni bir tanımlamaya ve özellikler bütününe ihtiyaç duyulmaktadır. Kuşakların özellikleri, ülkelerin sosyo-kültürel özelliklerinden ve gelişim düzeylerinden etkilenirler. Sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerdeki değişimler, “*Y Kuşağı*” öncesi dönemdeki Türk toplumuna gecikmeli olarak yansımıştır. Y kuşağı ile birlikte, küreselleşmenin etkisiyle, dünya ile eş zamanlı değişim ve gelişimler Türk toplumunda da yaşanmaya başlanmıştır. Bir diğer husus zaman ve mekân ilişkisidir. Mekân veya milletlerin yaşadıkları coğrafyada zamanla ortak kadere bağlanmış ve kısaca millet olarak tanımlanan; tarih, dil, din ve kültürel bir birteliktelik oluşmaktadır. Bir

⁵ Özer-Timurcanday Özmen, **a.g.e.**, s.124-126; Hatice Necla Keleş, “Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2011, ISSN: 1309-8039 (Online), s. 130; Altundağ, **a.g.m.**, s. 204; Samen-Akgündüz, **a.g.e.**, s. 8

⁶ Özer-Timurcanday Özmen, **a.g.e.**, s. 124-126; Keleş, **a.g.e.**, s. 130

ortak kültür ve milli kimlik oluşmaktadır. Nesiller arası değişen algı farklılığı ise zamanın tesirleri ve değişimi ortaya çıkarmaktadır.

Değişim yalnız nesiller arasında değil, evrende var olan her varlığın üzerinde hükümünü sürdürmektedir. İnsanların eseri olarak ortaya çıkan yapılar ve eserler değişimden en fazla etkilenen durumu oluştururlar. Bu değişim eğitimde, kurumsal yapılarda, tabiatın üzerinde yapılan insan eli değmiş her şeyde görülür. Eğitim alanında yapılan incelemelerde her 50-70 yılda bir paradigma değişimi olduğu görülmüştür. Kurgulanan bir eğitim sistemi bir süre varlığını sürdürmekte ve 70 yıl kadar sonra yeni bir algı ortaya çıkmaktadır. Mevcut sistem kan kaybederken yeni fikri akım filizlenmekte ve bir yerde kırılma paradigması ile bayrağı teslim alarak resmiyet kazanmaktadır. Doğal olarak ortalama 3 çeyrek asır sonra aynı akıbeti bir önceki dönemde kazanan yeni ekol kaybetmektedir ve kazanan bir sonraki ekolün kendi devir döngüsü başlamaktadır⁷. Aslında kurumsal anlamda da benzer yapılar ve ömür devirli sistemler inşa edilmektedir. Bu süreçler nesillerde, kurumlarda ve düşünce sistemlerinde farklı sürelerde devir ömrünü tamamlamaktadır. Kurumsal yapılar her yüzyılda kendini değiştirmekte veya yenilemektedir. Bu teoriye göre her yüzyılın ilk 20-30 yılı bir yapılanma olurken, kalan süre

⁷ Hasan Şimsek, 2012-2013 Eğitim Öğretim Yılı HHO Akademik Açılış Dersi Kitapçığı, 2 Ekim 2012, İstanbul, s. 13-28.

kurumsal yapının varlığını sürdürdüğü dönem olmaktadır. Bu süreç her yüzyılda bir değişim yaşamakla birlikte zaman aralıkları ve kırılmalar birebir aynı zaman aralığına denk gelmeyebilmektedir. Örneğin 1814 Viyana Kongresi sonrası kurulan yenedünya düzeni 19. yüzyılı kurgularken, Siyasal Bilimlerde önemli çalışmaları bulunan Doçent Doktor Bekir Günay'ın tespitiyle 1890'lardan itibaren yeni denge arayışı başlamış ve 1919 Paris Kongresi'nde, 20. yüzyıl kurgulanmıştır. 20. yüzyıl biraz daha hareketli bir zaman olarak geçmiş; 1919,1939-1945 ve 1945-1990 arasında 3 defa kurgulanmıştır. Takriben 1990'larda bu dönem ömrünü doldururken 21. yüzyılın sisteminin kurgulanma dönemi başlamıştır. 2030'lara doğru bir dengenin oluşacağı beklenmektedir. Fütüristlerin çalışmalarının da bu yönde olduğu görülmektedir. Keza 20. yüzyılın başında Ortadoğu'yu şekillendiren İngiltere'nin yerini ABD almıştır. Yeni dönemde ABD kendi amaçlarına göre hareket etmeye çalışmış ve bölgeyi bir kere 21. yüzyıla göre etkilemek istemiştir. Aslında bu durum ömür devrini tamamlayan yapıların yeniden gözden geçirilmesi anlamına gelmektedir. Bunu Samuel Huntington'un "Medeniyet Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" isimli eserinde açık olarak görmek mümkündür⁸.

İbn-i Haldun tarafından yazılan Mukaddime'de insan esas alınarak devlet organizasyonu da insanın biyolojik yaşamının değişimine benzetilmektedir. Hayatta her şeyin kendi içinde değiştiği, birbirine karşı farklılaştığı bir ortamda nesiller de değişmekte ve aralarında farklılıklar olduğu görülmektedir⁹. Nesiller yüzyılda bir kendini tekrarlamaktadır. Üstelik bu kuşağın ortaya çıktığı dönemlerde lider tipler dikkati çekmektedir¹⁰. Bununla birlikte bu genel bir gerçeği ifade etmeyebilir. Bu çalışmada geçen yüzyılın nesilleri incelenmiş ve geçen yüzyılın son nesli ile içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk nesli ve bu nesillere ağırlık verilmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı ise konuyu Hava Kuvvetleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri açısından değerlendirmek ve kurumsal kültür içerisindeki yerlerini incelemektir.

⁸ Samuel P. Huntington, **Medeniyet Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, (Çev: Mehmet Turan-Cem Soydemir) İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 1992, s. 300-3004; George Friedman, **Gelecek 100 Yıl**, İstanbul, Pegasus, 2009, s. 10-90.

⁹ İbn Haldun (Hazırlayan: Aslan Tekin), **Mukaddime I**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2015, s. 596-599

¹⁰ Arman, **a.g.e.**, s. 2-4.

2.1. Gelenekselciler 1920-1945

20. yüzyıl topyekun savaşlarıyla on milyonlarca insanın hayatını kaybettiği ya da hayatta bir başka insana bağımlı hale geldiği felaket yılları ile öne çıkmaktadır. Bu yüzyılın ilk nesli savaşın, kıtlığın ve büyük yıkımların etkilerine maruz kalmış bir kuşaktır. Türkler açısından bakıldığında ise bir imparatorluğun çöküşünün yaşandığı bir dönem yaşanmıştır. 1850 sonrası doğan Osmanlı vatandaşları çöküşün şartlarının yaşandığı sosyolojik bir sürece şahit olmuşlar ve kendi gelecekleri için endişeli yıllar geçirmişlerdir. Bu dönemin insanları yalnızca hayatta kalmanın ve varlığını sürdürmenin sorunları ile mücadele etmişlerdir. Savaşlar, göçler, isyanlar, paylaşım dedikoduları ve ufkun hiç aydınlanmayacağına olan ümitsizlikle süren bir hayat olgusunu yaşamışlardır. Aynı dönemde birçok kurtuluş reçetesinin yazıldığı da bir başka gerçektir. Bu olumsuz gelişmeler 1911'den sonraki 10 yıl oldukça hızlıdır ve çözülmenin yanında beklenmeyen gelişmelere de sahne olmuştur. Sessiz kuşağı yetiştiren ebeveynlerin psikolojisi bu bakımdan çok önemlidir. Yıkımın ezikliğini ve Cumhuriyete giden zaferlerin hazzını yaşayan bu nesil kendi yetiştirdikleri kuşağa büyük sorumluluklar vermişlerdir.

Devlet düzeninin yeniden inşa edildiği ama yabancı oldukları devrimlerin oturması süreci ile bu süreçte üstlenecekleri büyük sorumluluk ve alacakları inisiyatifin farkında olarak yetiştirilmişlerdir. Onun için 1920 sonrası kuşağa Türkiye'de, "*Cumhuriyet Kuşağı*" denilmektedir. Bu kuşak açısından yapılması gereken çok iş vardır. O yıllarda Türkiye'nin nüfusu, gelir ve eğitim göstergeleri oldukça yetersizdir. Bu şartlar içinde yeni bir sistemin inşa süreci gerçekleştirirken, geçmişin hesaplarını da kapatmanın bazen hazzı bazen ağır mesuliyeti yine bu kuşağın omzunda ağır bir yük olmuştur.

1920'lerin sonuna doğru 14 milyon civarında insanın yaşadığı Türkiye'nin inşası ve imparatorluktan milli devlete geçiş süreci söz konusudur. Ayrıca, bireylerin yaşam standartlarının günümüze kıyasla oldukça yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Var olmak için mevcudun korunması gerektiği konusunda bir ortak algı oluşmuştur. Bu nedenle emir komuta zincirine ve kurallara sadık kalırlar. Yüzyılların gelenekleri içinde köklü değişikliklere sıcak bakamazlar ve zaman zaman da karşı çıkarlar. Ne var ki sistemi kurgulayan otorite dünyada etkin ve eşit bir duruş için büyük bir dönüşümün gerekliliği

konusunda kararlı bir tutum sergilemektedir. Dünyadaki en önemli gelişmelerden biri radyo olmuştur. Bu kuşağın sahip olduğu teknolojik alet radyodur. Daha bir kuşak önce Mersin'in Anamur ilçesi Dereköylülerin arasında söylenen, “*Gün gelecek, Kıbrıs'taki eşeğin sesi Anamur'dan duyulacaktır.*”¹¹ öngörüsü doğru çıkmıştır. Bu öngörüden 100 yıl sonra günümüzde uzayın kullanımı ile binlerce kilometre uzaktan seslerin ve görüntünün alınması ise hayaller ötesi gerçekler olmuştur. Bu neslin radyoya bakışı da farklıdır. Örneğin yine eskiden Mersin Anamur ilçesine bağlı olan şimdi ise Mersin Bozyazı ilçesine bağlı Dereköy'de yaşayan bir anne oğlunun sevdiği bir türküyü ya da şarkıyı dinlemeye başladığında, “*Bu türküyü oğlum çok sever, radyoyu kapatayım gelince oğlumla birlikte dinleyelim!*” demektedir. Kendi isteklerinden fedakârlıkta bulunabilmekte ancak oğluyula birlikte radyoyu açtığına sevdiği müziğin kendilerini beklemediğini! anladığında üzülmemektedir. Şüphesiz bunlar gerçeklerdir ve tekniğin Anadolu'ya yayılma sürecini anlatan hikâyecilerdir.

Milli Mücadele yılları büyük sıkıntılarla geçmesine rağmen millete kazanma ve gururunu ezdirmeme iradesini vermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen bütün diğer devletler kendilerine dayatılan antlaşmaları imzaladılar. Oysa Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Milli Mücadele veren Türkler bir başka devletten emir almayacağını ortaya koymuştur. Bu mücadele diğer milletler için de emsal teşkil etmiştir. Bu kuşağın hayata tutunduğu yıllar barış yıllarıdır. Dünyaya açılabilmek için köklü değişikliklerin olduğu ve emperyal bir ilerleyişe karşı zaferin ve başarının tadının çıkarıldığı bir dönemdir. Hemen her alanda başlayan devinim bu neslin gururunu yüceltmektedir. Bu nesil dik duruşa rağmen sorumluluklarının da farkındadır. Devlet her tarafa ulaşmaya çalışırken eğitim ile bir bilinçlenme de yine bu dönemde öne çıkmaktadır. Sistemde kendine yer bulan bu kuşak zamanla sistemin içinde daha muhafazakâr olmakta ve kural-ları uygulayıcı bir konuma gelmektedir. Sessiz kuşak yüzyılın ilkyarısında dünyanın yeniden şekillenmesine tanıklık etmiştir. Hayatları bir taraftan savaşlar, yıkımlar ve devletin yeniden bir düzen kurması dönemi, diğer taraftan ise bir ülkenin hatta dünyanın ye-

¹¹ Mersin Anamur'da yaygın olan bir inanç. (y.n.)

niden inşasına tanıklık etmenin yanında bu sürecin tarihini yapan nesillerin hikâyesidir¹².

2.2. Nüfus Patlaması Kuşağı (Baby Boomers) 1945-1965

Birinci Dünya Savaşı ile mücadele bitmemiş, aslında tarafların yorgunluğu ve elde edilen kazanımların paylaşımı için savaşa ara verilmiştir. İlk karşılaşmanın yeniklerine yapılan muameleler nihai hesaplaşmanın seyrini işaret etmektedir. Dönemin birçok stratejisi ve öngörüsü olan liderlerinin değerlendirmelerinden bunu anlamak mümkündür. Örneğin 1932 Atatürk ve Mac Arthur görüşmesinde yapılan tespitler bu öngörülerdendir. Barışın korunması için yapılan bütün girişimler 1930'lu yılların başında yerini endişe ve ümitsizliğe bırakmış bulunuyordu. Savaşın birinci evresinde ağır bedel ödeyen taraflardan Almanya, tarihinin önemli krizlerinden birini yaşamış ve kriz sonrasında militerize olma sürecine girmiştir. Bu ülkenin rencide olmuş halkına vaat edilenler oldukça büyük hedefler olmanın yanında milli gururu da harekete geçirmekteydi. İtalya'nın büyük hayali de bu dönemde bir başka tehditti. Bu durum, Türkiye başta olmak üzere Balkanları ve Batı Akdeniz'i rahatsız etmekteydi.

Türkiye liderliğinde kurulan Balkan Paktı bölgede oluşan tehdit algısının bir sonucuydu. Doğal olarak 1930'lu yılların sonları oldukça rahatsız edici bir boyuta gelmiş bulunuyordu. Bu siyasal ortamın insanlar üzerindeki oluşturduğu etki ve hayata olan tesirleri şüphesiz ki, ağır olmuştur. Tehdit algısını hisseden veya alan devletler de süratle silahlı kuvvetlerini güçlendirmeye, sayısal olarak arttırmaya başlamışlardır. Birçok ülkede askerlik mecburi hale gelmiş, asker sayısı yaş aralığı ile oynanarak ya da yeni birlikler teşkil edilerek artırılmıştır. Bu dönemde ülkelerin, Batı Avrupalı ülkeler ve diğer birkaç ülke dışında tarım ağırlıklı olduğu dikkate alındığında askerliğin genişletilmesi ile üretici kesim ekonomiden kopmuş ve silâhına alınmıştır. Bu durum 5-6 yıl boyunca her alanda bir daralma meydana getirdiği gibi nüfus artışını da olumsuz etkilemiştir. Henüz bir dinlenme süreci yaşayamamış olan sessiz kuşak bu dönemin yetişkinleri olarak büyük sıkıntılar yaşarken, baby boomers'ın da ebeveyni olmuşlardır. Türkiye ayrıca kuzey komşusu nedeniyle bunun

¹² Sena Erden Ayhün, "Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları", **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, Haziran 2013 Journal of Economics and Management Research, Vol:2, No:1, June 2013, s. 95-97.

bedelini daha ağır ödemiştir. Nitekim savaşın sona ermesi yeniden bir canlanma ve ertelenmiş hayatların varlıklarını sürdürme mücadelesi ile başlamıştır. Bu kuşak savaşın yıkıcı etkilerinin, ekonomik sıkıntılardan sonra kendilerini tanımlamaya, kişisel mutluluklarını inşa etmeye çalıştıkları yeni bir dönemdir¹³.

Bu dönemde tarım ülkelerinde de sanayileşme ve tarımın geliştirilmesi yönünde önemli atılımlar olmuştur. Yalnızca Türkiye örneğinde bile tarım üretimi 4 kat artarken, kimyasallar her alanda insan hayatına tesir etmiştir. Tarımda üretimi artırırken, temizlik bakımından da birçok zorlukların aşılmasına etki etmiştir. Doğal olarak sonraki yıllarda bu artış hastalıklarda da kendini göstermeye başlamış ve günümüze kadar birçok sorunların temelini teşkil etmiştir. Barışın tesisi ile birlikte tüm dünyada önemli oranlarda nüfus patlaması yaşanmıştır. Türkiye’de bu kuşak; büyümeye, refaha, mal ve hizmetlere özlem duygusunun arttığı bir kuşaktır. Zira onlarca yıldır sıkıntı içinde yaşayan, ayakta durmaya çalışan bir milletin yeniden gelişmeye ve dünya ile bütünleşmeye başladığı, çok partili hayata geçişle insanların yönetim kademelerinde varlıklarını hissetmeye başladıkları bir dönem olmuştur. Bu bakımdan 1945 sonrasının ayrı bir ehemmiyeti olduğu açıktır.

Baby Boomers döneminde Türkiye’de ekonomik göstergeler iyi olmamakla birlikte, umut vaat etmektedir. Çalışanların işkolik ve idealist olarak nitelendirildiği bir kuşaktır. Bu kuşak içeride ve dışarıda bu bakımdan benzer özellik taşırlar. Değişime biraz direnç göstermekle birlikte kendilerini motive edebilme ve sadakatleri öne çıkmıştır¹⁴. Dünyada birçok gelişmeler olduğu gibi içeride de birçok önemli gelişme dışarıya açılmayı zorunlu hale getirmektedir. Esasen savaşın kazanan taraflarının, egemen olduğu dünya görüşünün rüzgarı esmektedir. Kaybedenler kazansaydı muhtemelen farklı bir dünya kurgulanacaktı. Bu durum savaş yıllarında kısmen yaklaşılın zıt tarafların esintilerinin içeriye yansması ile kendini göstermektedir. Savaş yıllarında hoşgörü ile bakılan bir düşünce akımı aradan 2 yıl geçmeden itibarını kaybetmekte ve yeni bir yaklaşım ortaya çıkabilmektedir. Savaş kuşağı özünde içlerine kapanık ve dünyadaki gelişmelerden uzaktırlar. Dünyadaki gelişmeler kabuk değişimine sebep

¹³ Altundağ, a.g.m., s. 205.

¹⁴ Özer-Timurcanday Özmen, a.g.e., s. 126.

olmaktadır. İlk defa köklü değişimler de bu döneme aittir. Toplumlar bir birine çok uzakta durabilirken, yeni kurgulanan dünya bütünlüğe doğru gitmektedir. Tabii doğu ve batı arasında bir ayrışmayı bunun dışında tutmak zorundayız. Bu halde bile küresel çapta insanlığın birbirini etkilediği bir süreci başlatacak önemli buluşlar gelişmeye başlamıştır. Önce ses ile dünyanın her hangi bir tarafından haber alan insanların bunu görüntülü olarak almaları çok daha önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle televizyon nüfus patlaması kuşağının en önemli teknolojik aletidir¹⁵. Diğer taraftan bugün çok fazla tartışılmasa ve farkında olunmasa bile aslında bu kuşağın şekillenmesinde gelişen roket teknolojisi ile füzelerin büyük tesiri olmuştur. Bu etki uzaya yönelik projeler, kıtalararası balistik füzeler, jet teknolojisi ve ses hızını geçen ağır bombardıman uçakları ile yeni kurgulanan dünyayı derinden etkilemiş, halen etkilemeye devam etmektedir. Artık uyduların girmediği sektör kalmamış haldedir. Bu değişimin temelleri 1940'lı yılların ikinci yarısında atılmıştır.

Baby Bomers kuşağında bireysel çaba ön plandadır. İşe bağlılığın saatle ölçüldüğünü düşünürler. Yıkılan, inşa edilmesi gereken yerler ve her şeyden önce bir yerde bulunmaları ile orada hayatın sürmesini sağlamaları gerektiğine inanmaktadırlar. İşe bakışları ise “*çalışmak için yaşamaktır*”. Bu algı savaşların ve yıkımların bırakmış olduğu mirasın doğal sonucudur¹⁶. Yaşanılan olaylar ve ülkenin içinde bulunduğu koşulların etkisi doğrudan kuşakları da etkilemekte ve o dönemin kuşağı dönemin şartlarına göre şekillenmektedir¹⁷. Bu etki bütün dünyada aynı şekilde ve aralıkta olmamaktadır. Her ülkenin hafızasında yer alan olaylar kuşak farkını oluşturmaktadır. Örneğin İsrail için savaşlar kuşak ayrımını belirlerken, ABD’de ise çığır açıcı gelişmeler ve dikkate değer gelişmeler belirleyici olabilmektedir¹⁸. Türkiye’de kişi başına milli gelirin; 1929’da 74, 1946’da 191 ve 1964 yılında 256 dolara çıkması önemli bir artış olur¹⁹.

¹⁵ Altundağ, **a.g.m.**, s. 205.

¹⁶ Ayhün, **a.g.m.**, s. 103-104.

¹⁷ Özer-Timurcanday Özmen, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁸ **A.e.**

¹⁹ Ayhün, **a.g.m.**, s. 98-99; Milli Mücadele yıllarında ise KBDGSMH 44 dolardır.

Türkiye İstatistikî Verileri²⁰		
Bakılan Değerler	1946 Yılındaki Göstergeler	1964 Yılındaki Göstergeler
Nüfus	19.000.000 Cıvarı	31 000 000 cıvarı
Kişi Başına Düşen Gelir	191\$	258\$
Bir Doktor Başına Düşen Hasta Sayısı	8 746	3 024
İlkokul Diplomasına Sahip Olan Kişi Sayısı/ Toplam Öğrenci Sayısı İçindeki Oranı	104 854 kişi / % 8	391 989 kişi / % 11
Ortaokul Diplomasına Sahip Olan Kişi Sayısı/ Toplam Öğrenci Sayısı İçindeki Oranı	12 389 kişi / %19	66 661 kişi / % 19
Genel Lise Diplomasına Sahip Olan Kişi Sayısı/ Toplam Öğrenci Sayısı İçindeki Oranı	6 236 kişi / % 24	19 578 kişi / % 19
Fakülte ve Yüksekokul ve Meslek Yüksek Okullarının Sayısı	31	83

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada bir milyar çocuğun doğması bu kuşağın isminin de ortaya çıkışına ilham olmuştur²¹. İdeolojilerin, hazzın ve düzene başkaldırının kuşağı olarak anıldığı gibi sadık, ilkeli, idealist, estetiğe önem veren, özgürlükçü ve fedakâr olarak da bilindiler. Ne var ki bireyci, bohem, asi ve kural tanımaz kavramları da bu kuşağa yönelik tespitlerdendir²². Bu kuşak 1968 neslini oluşturmakla da ayrı bir özelliğe sahiptir. Bu kuşak en şanssız nesillerden biridir. Çünkü onlar hem anne ve babalarına hem de çocuklarına baktılar ve sorumluluk üstlendiler. Şimdilerde ise torunlarına da bakmak zorunda kalan ve hayatın her aşamasında sorumluluk üstlenen kuşak olmuşlardır. Bu durumu kadınlar açısından anlatan bir anekdotta; *“Kayınvalidelerin baş tacı olduğu dönemde gelindim;*

²⁰ Ayhün, a.g.m., s. 99.

²¹ Keleş, a.g.m., s. 131; Ayhün, a.g.m., s. 98-99.

²² Nevriye Altuntuğ, “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, ISSN: 1309-8039 (Online), 2012, s. 204

gelinlerin baş tacı olduğu dönemde de kayınvalide oldum. Bendeki şansa bak!” şeklinde değerlendirmektedir²³. İstatistikî olarak bakıldığında tüm dünyada yaşamın kolaylaşması, savaşların sona ermesi, üretimin artması ve üretimin teknolojik destekle katlanarak artırılması sonucu nüfus oranında büyük artışların yaşandığı bir dönemdir. Anadolu’da kırsal kesimde her ailenin ortalama 7-10 çocuğu olduğu bir dönemdir. Yine Türkiye açısından ülke sınırları dışından göçmen olarak oldukça fazla nüfus girişinin yaşandığı bir dönem olması da bu dönemde nüfusu artıran bir diğer unsur olmuştur. Son olarak Türkiye açısından bir taraftan göç alırken diğer taraftan Almanya’ya yönelik yoğun göçün olduğu dönem olarak da ayrı bir değeri bulunmaktadır. Almanya’ya gidenler orada yeni bir toplumsal yapının inşasına esas teşkil ederken, günümüze kadar devam eden birçok gelişmelerin ve problemlerin de başlama dönemini yansıtmaktadır.

2.3. X Kuşağı 1965-1980

Baby boomers döneminin gelişmeleri ile yeni bir dünya oluşmaya başlamıştır. Demirperde ülkelerinin ayrışması ve Amerika’nın başını çektiği batılı güçlerin oluşturduğu batı bloğu ülkelerinin oluşturduğu karşıt kamplaşmanın olduğu bir dönemdir. Savaş sona ermesine rağmen barış masada kalmıştır. Savaşın müttefikleri karşı karşıya gelirken her 5 insandan birinin yaşadığı Komünist Çin uluslararası alanda 1971 yılına kadar yok sayılmaktadır. Aslında siyasi olaylar ve takiben görülmeye başlayan ekonomik sarsıntılar önemli hale gelmeye başlamıştır.

Keynesyen politikalar ile sosyal devletin inşası ve sağlanan refah dönemi devletin gücünün çok üstüne çıkmaya başlamıştır. Devletler de yeni liberal politikalar üretmeye başlamışlardır²⁴. Bu durum ise sorun olarak toplumları baskısı altına almaya başlamıştır. Sanayinin bağımlı hale geldiği enerjinin pazarlık gücü haline gelmesi ve akabinde yaşanan petrol krizleri, televizyon, darbe, sağ-sol çatılması kuşağın önemli olaylarından²⁵. 1940’lı yılların sonunda derinle-

²³ <http://www.guneslibirgun.com/kusak-teorisi>, “Yeni Nesil Berbat mı Dediniz?” [Erişim:17.06.2014]

²⁴ Şimsek, a.g.e., s. 16

²⁵ Altundağ, a.g.m., s. 205; Dilek Yılmaz Börekçi-Nuray Eren, Adem Öğüt (Edt.), “Kuşaklar Bazında Değişen İş Şekillendirme Davranışı:Sosyal Medya Kullanımının Etkisi”, **22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kitabı 22-24 Mayıs 2014**, Konya, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aybil Yayınları, 2014, s. 19.

şen onlar ve biz algısının artık tarihin son bölünmesi olacağı ve bu uçurumun asla kapanmayacağı, başkaca da bir tehdit algısı olmayacağı gerçeği kısa sürede yerini yeni sorunlara bırakmıştır. Batı bloğu içinde ve bloklar arasında yeni tehdit algıları oluşmaya başlamıştır. İsrail'in kuruluşu ile taraflar arasındaki mücadele çerçevesinde başlayan yeni sorunlar yumağı bu jenerasyonun hayatında önemli bir yer tutar. Öze dönüş olarak da algılanabilecek bir önemli gelişme ise toplumların köklerini merak etme dönemi bu zaman dilimindedir. Türkiye'de sistem oturmuş, Cumhuriyet bütün kesimlerde benimsenmiş ama ya öncesi ne olacak sorusuna cevaplar aranmaya başlanmıştır. Örneğin 1960'larda bir okulu teftiş eden müfettiş Kanuni'nin Şeyhülislamını kötü gösteren piyesi tenkit eder ve yapılanın doğru olmadığını belirtir. Öğretmene yönelik tavsiyeleri ise; Cumhuriyet idaresi oturmuştur, benimsenmiştir artık bu tür geçiş dönemine ait yaklaşımların yeri kalmamıştır olur. Şüphesiz bu kuşakta her şey olumlu bir çizgi üzerinde seyir etmemiştir. Zaman zaman taraflar arasında sert tutumlar yaşanmıştır. Taraflar içeride kendi hallerine de bırakılmayacak kadar önemli aktörlerdir. Kendi kimliği ile yüzleşmeye çalışan yeni nesle birçok girdiler olurken sistem de kendini koruma refleksini doğal olarak göstermiştir. Ne var ki, bunun analizi bugün de bütün açıklığı ile tartışılmaya ve bilimsel bir yöntem ile incelenmeye muhtaçtır.

Bu kuşakta ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri şüphesiz çalışanların daha çok teknolojiye bağımlı hale gelen bir iş dünyasının içine girmiş olmasıdır. Önceki dönemlerde kişi ön plandayken, bu dönemde teknoloji kişiyi belirli bir dereceye kadar işi yapmada ve etkinlik sağlamada yönlendirmeye başlamıştır²⁶. Askeri sahada da bu görülür. Gelişen teknoloji ile geçmişte insan aklının ve yüreğinin öne çıktığı bir sistem algısından daha karmaşık ve komplike bilgisayar destekli sistemlere geçilmiştir. Özellikle hava gücünde uçakların gelişimi bu alanda oldukça dikkate değer bir örnektir. 1940'larda kas gücünün daha etkili olduğu Süpermarine Spitfire, P47,C-47 gibi

²⁶ Özer-Timurcanday Özmen, **a.g.e.**, s. 126; Keleş, **a.g.m.**, s. 131.

Keleş, çalışmasında sadakat duygusundan bahsederken Özer-Özmen grubu çalışmasının uygulama sonucu aksini ortaya koymaktadır. Oysa X kuşağı genel olarak sadakat duygusu ile tanımlanmaktadır. Burada olduğu gibi çalışmalarda kuşaklar ile ilgili söylenen her şey son söz olarak kabul edilmemelidir. Özellikle bu alanda Türkiye gerçeğine dayanan emik araştırmalara önem verilmelidir.

uçaklardan, bilgisayar ağırlıklı ve çok daha karmaşık kokpitlerden oluşan modernize edilmiş C-160, F-104 ve F-16 sistemlere geçiş de bu değişimin başka bir boyutudur²⁷.

Türkiye açısından bu kuşak, ara kuşak anlamına gelen “geçiş dönemi çocukları” olarak adlandırılmıştır. Bu tanım kendini arayan bir dönemi tanımlamaktadır. Aslında geçmişi ile mevcut arasında sıkışan ama çıkış arayan bir neslin hikâyesidir. Bu kuşak sıkı disiplinden gelmiş baby boomers kuşağın elinde yetişmesinin sonucunda en önemli kazancı çalışma azmi, kendi ayakları üzerinde durma ve bağımsız olabilmek için mücadele etme kazanımı olmuştur²⁸. Bu kuşağın birçok sorunla tek başlarına mücadele etmeleri özgüvenlerinin gelişmiş olmasına neden olurken, işe erken atılmaları ve sorumlulukları çocuk artışıyla olumsuz etkilemiştir²⁹. Bir diğer olumsuz yönleri ise aile bağlarının nispeten daha zayıf olmasıdır.

1965-1980 arası dönemde, Türkiye’de eğitim, sağlık ve nüfus alanında çarpıcı değişimler ve dönüşümler olmuş, hayat standartları önemli düzeyde iyileşmiştir. Yoğun bir genç nüfus oluşurken, Türk işçilerinin Almanya ağırlıklı olarak yurtdışında varlık oluşturması Türkiye’nin dünya ile ilişkilerini geliştirmiştir. Aslında Türkiye, Lozan Antlaşması sonrasında Batı ile olan ilişkilerini geliştirmekte zorlanmış olmanın yanında, Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan Batılı alışkanlıkların bir daha gündeme gelmemesi adına temkinli davranmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında kuzeyden gelen büyük tehdit algısı Batılılara yaklaşma ve bu ittifakın bir parçası olma zorunluluğunu doğururken, kendi sanayi ve ekonomik gücünü sağlamaya çalışan bir sistemden ithal ikame çerçevesinde bir gelişme öngörülmüştür. Üretilen mamul ürünler yaşamı kolaylaştırmış, sanayi üretimini geliştirmiştir. Ne var ki, bu sanayi üretiminin temelini oluşturan teçizat bakımından bağımlılık ortaya çıkmıştır.

²⁷ Bir havacılık sergisinde savaş uçağının kullandığı mühimmatlar uçağın çevresinde gösterilmektedir. Ziyaretçilerden birisi bu silahları kaç kişinin kullandığını sorduğunda yalnız pilotun kullandığı cevabına inanmak istemez. Çünkü havacılıkta bir kişinin yönettiği kompleks bir sistemin etkisine göre daha sınırlı bir sistemi başka bir yerde çok fazla sayıda insan ancak yapabilmektedir. Bu değişim ve ayırt edici fark 20. Yüzyılın gelişmelerindedir. (y,n.)

²⁸ Ayşe Arman, “Yaşasın Y Kuşağı”, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/23465715.asp>, [Erişim: 17.06.2014]

²⁹ Keleş, a.g.m., s. 131.

Türkiye İstatistikî Verileri³⁰		
Kıyaslamaya Esas Değerler	1965	1979
Nüfus	31.391 421	44.000 000 civarı
Kişi Başına Düşen Gelir	271\$	1877\$
Bir Doktor Başına Düşen Hasta Sayısı	2859 kişi	1655 kişi
İlkokul Diplomasına Sahip Olan Kişi Sayısı/ Toplam Öğrenci Sayısı İçindeki Oranı	447 933 kişi / % 12	912 154 kişi / % 16
Ortaokul Diplomasına Sahip Olan Kişi Sayısı/ Toplam Öğrenci Sayısı İçindeki Oranı	73.86 kişi / % 21	289.293 kişi / % 26
Genel Lise Diplomasına Sahip Olan Kişi Sayısı/ Toplam Öğrenci Sayısı İçindeki Oranı	23.227 kişi / % 24	126.175 kişi / % 26
Fakülte ve Yüksekokul ve Meslek Yüksek Okullarının Sayısı	83	361
Fakülte ve Yüksekokul ve Meslek Yüksek Okullarının Mezuniyet Göstergeleri	7.988 kişi	65.006 kişi

X kuşağının önemli bir diğer özelliği; değişen dünyanın dinamiklerinin acımasızca yüzlerine çarptığı, olabildiğince kanaatkâr ve duruşunu sürdürebilen, toplumcu, sadık ve idealist olmasıdır³¹. Bu kuşak Türkiye’de verilerin doğru tutulduğu ve en çok gelişmenin yaşandığı bir döneme denk gelmektedir. Özellikle 27 Mayıs 1960 sonrası kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, TRT, Milli Prodüktivite Merkezi, Anayasa Mahkemesi gibi birçok kurum ve kuruluş oluşturulmuş ve günümüzde etkilerini sürdüren yapılar sisteme dâhil olmuştur. Yeni kurumların çalışmaları, planlama ve istatistikî veri bakımından önemli sonuçlar alınmasına imkân tanımıştır. Bu kuşak, Türkiye’de olduğu gibi dünyada da önemli değişikliklere şahit olmuştur. Türkiye’de, televizyonun yaygınlaşması, renkli televizyona geçiş ve bilgisayarın ortaya çıkması X kuşağının teknolojik gelişmeleri arasındadır.

X kuşağından olanlar sürüye dâhil olmak değil, diğerlerinden farklı olmak isterler. Yani bir ortamda kendilerinden birileri olduğun-

³⁰ Ayhün, **a.g.m.**, s. 100.

³¹ **A.e.**

da ürkerler. Durumdan rahatsızlık duyarlar. Rekabet veya alternatifi varsa kendisinin değerinin anlaşılamayacağı veya orada mesleki kariyerine olumsuz bir havanın oluşacağı endişesi yaşarlar. Bireysel iş yapma güçleri ve sorumluluk duyguları yüksektir. Sessiz kuşak ve baby boomers kuşağının elinde yetişen bu neslin almış olduğu eğitim, eğitimcilerin yaşadığı şartların esintisi ile sorumluluk üstlenmeyi ve tek başına da olsa verimliliği, inşa etmeyi gerektirir. Sorunların içinden gelen kuşakların elinde yetişen bu kuşağın problem çözme ve bağımsız iş yapma yetenekleri kuvvetlidir. Sorunları her şartta sonuca bağlamaya önem verirler. Hayata bakışları sürece değil, sonuca odaklıdır. İçinde buldukları otoriteye ve sisteme koşulsuz saygı duyarlar. Yıpratıcı olmamak bir başka özellikleridir. Üstleri ve astları ile işbirliğine açıktırlar. Öncü ve ardıllarının kapılarını açmasını bilmeleri iyi bir bağlantı kuşağı olmalarına imkân vermektedir. İşlerine sadıktırlar ve alışkanlıklarını değiştirmek istemezler. İşlerinden sıkılmazlar. Bu kuşağın bir diğer önemli özelliği ise işe bakışlarıdır. Bunu kısa bir cümle ile özetlemek gerekirse; “Yaşamak için çalışmaktır” diye özetlemek mümkündür. Özet olarak; İyimserlik, iş motivasyonları yüksek, sisteme saygılı, kanaatkâr, takım çalışması, bireysel ödüller, sağlık, kişisel gelişim, dinamiklik, çalışma ve bağlılık özellikleri X kuşağının temel değer yargılarını oluşturmaktadır³². Türkiye merkezli yapılan alan çalışmalarında bu kuşağın bilinenin aksine sadakat olarak düşük çıkması dünya ile Türkiye’de kuşakların her zaman paralel özellik göstermeyeceğini ortaya çıkarmıştır. Çalışmada bunun sebebi ise beklenti, işgücü devrinin yüksekliği ve örgütsel bağlılığın zayıflığına bağlanmıştır³³. Bu durum geçiş kuşağı olmasının olumsuz olarak nitelenebilecek bir sonucudur.

2.4. Y Kuşağı 1980-2000

1980-2000 yılları arasında dünyada siyasal ve teknolojik alanlarda önemli gelişmeler olmuş olmasının bir sonucu olarak, Y Kuşağı elemanları aynı kategoride yer almakla birlikte 1980-1990 ile 1990-2000 arası doğanlar arasında bariz farklılıklar olduğu yapılan alan araştırmasında tespit edilmiştir³⁴. Y Kuşağı ile eğitim bilimcilerinin yeni liberalizm dedikleri dönemin başlama tarihi aynı yıla tekabül

³² A.e., s. 104

³³ Özer-Timurcanday Özmen, a.g.e., s. 139.

³⁴ A.e., s. 135-138.

etmektedir³⁵. Bu kuşağı bu nedenle Y Seksenler (Y1) ve Y Doksanlar (Y2) olarak bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Bu kuşağın döneminde Türkiye açısından bakıldığında; askeri yönetim, doğal afetler, sosyal medya, teknolojik gelişmeler ve terör olayları önemli sorunlardır³⁶. Bu dönem aslında önemli savaflara da sahne olması bakımından etkilidir. Falkland, İran-İrak, Afganistan, Birinci Körfez Savaşı, Bosna-Hersek Savaşı, Kosova Harekatı, Doğu Bloğunun çökmesi, Almanya'nın birleşmesi ve Afrika kıtasında gelişmeler önemli gelişmeler olarak Y kuşağı dönemi gelişmeleridir.

Önceki kuşaklara rağmen aynı anda bilgi teknolojileri ve dış dünya ile iletişime geçme özelliğine sahip olmaları gibi bir kazanımları bulunmaktadır³⁷. “*Y Kuşağı*” dünyada nispeten barışın kısa aralıklarla hüküm sürdüğü, teknolojik gelişmelerin daha geniş bir kesime ulaşmaya başladığı, liberal yaşamın güç kazandığı bir döneme rastlar. Sorgulayıcı kuşak olarak bilinmesi en önemli özelliğidir. Bu nedenle bu dönemde eğlence, gezme, yaşama, yeni şeyler deneme, başarı, para, alışveriş, ne istediğini bilme, yoğun çalışma, hayallerinin peşinden koşma, sorgulama ve sevdiklerine zaman ayırma unsurlarına hassasiyet göstermektedir³⁸. Narsizm gibi olumsuz yönleri ile kendilerinden öncekilerden ayrılmaktadırlar. Eğitimlerinde sorgulayıcı olmaları hayatlarını şekillendirmiştir. Özgürlüğüne düşkün ama statüye önem veren sabırsız bir kuşak özelliği de yapılan araştırmalardan bazılarıdır³⁹. Bu kuşak, anlık küresel iletişim, medya doygunluğu ve hızlı materyal erişimine sahip bir dönemde büyümüştür. Hızlı öğrenen, iyi eğitilmiş ve eğitime istekli, değişimci, gelişmeye açık ve sonuç odaklı bir kuşak olarak tanımlanmaktadır⁴⁰. Uzayın yeni bir boyut olarak gündeme geldiği bir sürecin sonuçlarına olumlu olumsuz tanık olmuşlar ve hayatlarının bir parçası olmuştur.

Kuşağa tesir eden gelişmeler;

a. Bilgisayarın yaygınlaşması,

³⁵ Şimsek, **a.g.e.**, s. 27

³⁶ Börekçi-Eren, **a.g.e.**, s. 19.

³⁷ Keleş, **a.g.m.**, s. 131; <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17873898.asp>, 25 Mayıs 2011, "Kültür Üniversitesi Türk Gençliğini Araştırdı" [Erişim:10 Nisan 2014, s. 3]

³⁸ Özer-Timurcanday Özmen, **a.g.e.**, s. 126; Ayhün, **a.g.m.**, s. 99-101; Samen- Akgündüz, **a.g.e.**, s. 8.

³⁹ Özer-Timurcanday Özmen, **a.g.e.**, s. 126.

⁴⁰ Samen-Akgündüz, **a.g.e.**, s. 8.

- b. Cep telefonları,
- c. İnternet erişiminin kolaylaşmasıdır.

İletişimin gelişmesi bu kuşağı doğrudan tesiri altına alırken, bu gelişmenin bir sonucu olarak sosyal medya etkin bir şekilde hayatın içine girmiş ve kullanılmaktadır. Aşırı kontrolcü birkaç ülke dışında dünyada hemen her yerde insanlar sosyal medyanın bir parçası olmuşlar ve hayatlarının gidişatını etkileyecek kadar da bağımlı hale gelmişlerdir.

Türkiye’de Y kuşağı, küreselleşmenin etkisiyle dünyayla paralel bir gelişme göstermiştir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de, Y kuşağının yeni şeyler deneme, başarı ve para elde etme gibi unsurlara önem verdikleri dikkat çekmektedir. Teknoloji ve tüketimle gönüllü bir ilişki içindedirler. Çok yönlü olan bu kuşak, hem aile hem de iş yaşamında çok hızlı bir şekilde ön plana çıkmıştır.

Günümüzde iletişimin çeşitliliğinin artması en ziyade bilgiye ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bilgiye ulaşmanın yanında bilginin kopyalanması ve paylaşılması da süratlenmiş ve bilgiye ulaşamama ise neredeyse ortadan kalkmış veya minimize edilmiştir. Her bilgisayarın bir kütüphane olduğu bu dönemde en önemli sorun ise elde edilen bilginin güvenilirliği sorunudur. Bilgi artık her yıl kendini ikiye katlar hale gelmiştir. Bilgisayara ulaşan her seviyedeki eğitimli ve eğitimsiz insanlar elde ettiği sınırsız bilgi ile onlarca yılda inşa edilen kurumları, merkezleri, birikimleri sorgular hale gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde havacılık teknolojileri alanında 30 yıl görev yapmış bir Türk Profesörü bilgiye kolay ulaşmanın ve bilgisayar teknolojilerinin kendi imkan ve kabiliyetlerini harekete geçirmek isteyen devletler için bir şans olduğunu, eskiden Rüzgar tüneline uzun zaman denenen hava teknolojilerinin mukavemet ve diğer teknik detaylarının artık bilgisayar ortamında kolayca yapılabileceğinin büyük bir kazanım ve fırsat olduğunu belirtmektedir.⁴¹

Yıllarca alınan eğitim ve inşa edilen temel üzerine kurgulanan eğitimcilerin kazanımları bir tuşla hiçbir altyapısı olmayan düşünmeye bile gerek duymayan kitlenin emrine girmiştir. Bu kuşak bilgiyi ucuza ve zorlanmadan elde ederken, bilgiyi uzun bir sürece bağlı olarak elde eden eğitimcilerin konumu da zorlaşmıştır. Derinliği ol-

⁴¹ Arsev Ersev ile Osman Yalçın’ın mülakatı.

mayan sıg bilgiler ile her konuda otorite olmaya çalışılan, yorum yapılan, eleştirilen ve daha iyisini bildiğine inanılan bir sürece girilmiştir. Eğitimcilerin rolü öğretenden ziyade yol gösteren veya yönlendiren liderlik yapan bir konuma dönüşmüştür. Bilgi ise kutsallığını kaybetmeye başlamıştır. Zira aynı anda birbiri ile çelişen ve ilk ulaşılanın zihinleri meşgul ettiği bir süreç yaşanmaya başlanmıştır. Artık siyah ve beyazı ayırmak oldukça zorlaşmış ve geniş bir alan gri bölge haline gelmiştir. Bu aşamada eğitimciler ve insan unsuru rolünü oynamak durumundadır. Bu bakımdan aileler de bu kuşağa daha çok sahip çıkmaya başlamıştır. Gerçekleri görebilmeleri için güven ortamı veya yönlendirilen ana kaynakların etkisizleşmesi ve sayısız kaynağın ortaya çıkması aileleri endişelendirmeye başlamıştır. Bu bakımdan Y Kuşağının ailesi çocuklarına, çocuklar da ailelerine daha düşkündürler. Bu durumu öğretmen algısından yola çıkarak da anlamak mümkündür, “*eti senin kemiği benim*” ya da öğretmenin elinin değdiği yerden gül çıkar anlayışının yerini, öğrenciye dokunan öğretmenin adliyelik olduğu bir döneme geçisin de hikâyesi başlamıştır⁴². Nitekim yapılan bir araştırmada gençlerin yalnız % 6,9’u hayata dair öğretmenlerden bir şeyler öğrendiklerini kabul etmektedirler⁴³.

Y kuşağı (YS-Y Seksenler ve YD-Y Doksanlar) tek bir lidere ihtiyaç duymazlar, her biri doğal lider ve organizatördür. Teknik gelişmelerden yararlanarak sorunları nasıl çözeceklerini bilmektedirler. “*İyi yönetildikleri takdirde zengin bir yetenek kaynağı olmaktadır*”⁴⁴. Ayrıca sokağa çıkmadan odalarında bir dünya kurma da bu kuşağın gerçeklerindedir. Bu durum da bir dereceye kadar aileleri huzursuz etmektedir. Hareketsiz, kendi odasına kapanmış bir tanımlama getiriliyorsa da aslında dışa açık, ama iletişim araçları değişmiş bir nesil söz konusudur. Sıhhi açıdan ise oldukça olumsuz koşulların olduğu başka bir gerçektir. Beslenmesini bile internet üzerinden yapabilen bu neslin ihtiyaç duyacağı en önemli husus şüphesiz ekonomik açıdan tatmin edilebilirliktir. Şüphesiz sanal âlemde her türlü teknolojik gelişmeyi gören insanlar en azından kendi ihtiyaçla-

⁴² <http://www.guneslibirgun.com/kusak-teorisi,”Yeni Nesil Berbat mı Dediniz?”> [Erişim: 17.06.2014]

⁴³ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17873898.asp,25 Mayıs 2011,”Kültür Üniversitesi Türk Gençliğini Araştırdı”>, [Erişim: 10 Nisan 2014, s. 1-3]

⁴⁴ Keleş, **a.g.m.**, s. 131.

rını temin etmek istemektedirler. Önceki kuşaklar da birçok ihtiyacı olmasına rağmen bunları tanımlama imkânına sahip değildi. Oysa günümüz kuşakları yeni gelişmelere anlık erişim ve görme şansına sahipler. Bunun sonucu olarak bütçelerini sürekli genişletme ihtiyacı duymaktadırlar. Bu ise kazancı sınırlı olanları bir taraftan aileye daha bağımlı hale getirirken diğer taraftan çok kazanmak için arayışlara itmektedir. İşte bu aşamada yanlış ve etik olmayan yollara başvurulmaması için daha sıkı takipleri, daha düzgün bir eğitim verilerek bunu içselleştirmeleri önem kazanmaktadır.

“Y Kuşağı” üyeleri süreç odaklıdır, sürecin sonuna kadar tadını çıkarırlar. Düzeni değiştirmek yerine bakışı değiştirmek isterler. Bir nesil önceki X Kuşağı oldukça seromonik ve toplumsal kurallara bağımlıyken, Y Kuşağı mevcut sistem ile mücadele etmeden kendi düzenlerini inşa etmeye çalışmaktadırlar. Farkında oldukları bir diğer gerçek ise kontrol edilebilirliklerinin önceki kuşaklara göre oldukça gelişmiş olmasıdır. Elektronik sistemlere yatkınlık bir kazanımken, bu sistemlerin merkezi görünürlükleri de başka bir gerçektir. Birbirleri ile hızla koordine olabilmekte, sorunlarını elektronik ortamda paylaşabilmekte ve çözüme yönelik onlarca öneriyi kısa sürede görebilmektedirler. Özellikle sorunları ile ilgili veya ihtiyaç duydukları bir konuda internette yer alan bilgiler, destek mesajları ve öneri açıklamaları bu durumu teyit etmektedir. Bu bakımdan ortak aklı kullanmaktadırlar.

Aile bağları oldukça güçlü olan bu kuşak aile kavramına güç katarken, üreten anne ve babalara da fazla yük olabilmektedir. Standartlarının çok üstünde talepleri olmakta, tüketime yatkın, kazanmadan çok daha fazlasını talep etme eğilimi taşıyan yönleri bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda teknoloji ve tüketimle gönüllü ilişkisi olan, çoklu kimlikler edinmiş, kurallardan, bürokrasiden sıkılan ve hız tutkunu olarak tanımlanmaktadırlar⁴⁵. İş ve özel yaşamları arasında denge kurmaları, statüye önem vermeleri, sürekli ve bilinçli öğrenmeleri, her şeyi geçici görmeleri, üretici olmaları, kendilerini işleri ile tanımlamaları, yükselme isteği, ekip ruhuna yatkınlık, kılık kıyafete verilen özen ve birçok işle birlikte paralel kariyer Y kuşağına münhasır gelişmelerdir⁴⁶. Örneğin bir cep telefonu alındığında

⁴⁵ Altundağ, a.g.m., s. 206.

⁴⁶ Börekçi-Eren, a.g.e., s. 19.

henüz bunun borcunu ödeyen babaya bir üst modelini aldırarak eskisini de siz kullanın diyebilmektedirler. İş değiştirmeye yatkınlıkları önceki kuşaklara göre sıra dışı çokken, yeni işleri ile görüşmeye ise ailelerini de beraberlerinde getirme yatkınlıkları bulunmaktadır. Bu nedenle son dönemlerde ailelerin beraber yaşamaları süresi de artış göstermektedir. Bu kuşak hazır ev ve hizmet varken, kendini mesuliyet altına sokmak ve emek harcamaya zorlayacak işlere girmemeye çalışmaktadır. Biraz da ailenin ekonomik gücünden pay alma isteği bu sonucu doğurmaktadır. Ayşe Arman'ın yazısında da belirttiği gibi helikopter anneler de bu durumdan memnuniyet duyabilmektedir. Yine bu kuşak davranışlarını içselleştirmektedir. Yaptığı her şeye inanmak istemekte ve formel duruştan ziyade sevgiye dayanan inandırıcı olan kavramlara ve davranışlara değer vermektedir⁴⁷. Gelişen iletişim ise organizasyonel güçlerine ayrı bir güç katabilmektedir.

Gruba veya sürüye dâhil olmaktan çekinmezler. Sorgulayıcıdır- lar, yararlı sorular sormaktadırlar. 7X24 çevrimiçi (online) yaşamaktadırlar. Fiziksel alandaki birçok engeli ortadan kaldırmaktadırlar. Mahalle baskısı olarak bilinen ve kendini ifade etme sıkıntısını online olarak aşmaktadırlar. Sorumluluk alırlar ve zaman kaybetmeyi sevmezler. Pratik çözümlerle sürece odaklanırlar. Öz güvenleri yüksektir. Karşılarında kim olursa olsun anında tepki verebilirler. Akran onayını önemserler, akran etkisine açıktırlar. Koşulsuz saygı yerine, “*Sevdiğimi sayarım.*” düşüncesi ön plandadır. Büyük ve anlamlı törenler bu kuşak için anlamsız olabilmektedir. Şüphesiz takdir edilmek insanın doğasında vardır. Ancak takdir edilmenin veya takdir etmenin de değişik yolları vardır. Y Kuşağı “*Kişiyeye Özel*” ödül ve takdire önem vermektedir. Büyük kalabalıklar önünde anons edip alkışlamak yerine doğum gününde bir mail göndermek, yapmış olduğu işlerden dolayı kendisine teşekkür etmek daha anlamlı olabilmektedir.

Şu anda Türkiye nüfusunun % 35’ini Y kuşağı oluşturuyor. 2025 yılına gelindiğinde % 40-60 arası Y kuşağı olacaktır⁴⁸. 2014 TÜİK

⁴⁷ Ayşe Arman, “Yaşasın Y Kuşağı”, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/23465715.asp>, 09.06.2013 [Erişim: 17.06.2014]; Özer-Özmen, **a.g.m.**, s.5

⁴⁸ Pınar Süral Özer-Engin Deniz Eriş-Ömür Nezcan Timurcanday Özmen, “Kuşakların Farklılaşan İş Değerlendirmesine Göre Emik Bir Çalışma”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 38, Ekim 2013, Kütahya, s. 123; <http://www.guneslibirgun.com/kusak-teorisi>, “Yeni Nesil Berbat mı Dediniz?” [Erişim: 17.06.2014]

verilerine göre ise 52 milyon çalışanın yaklaşık 20 milyon çalışanı ile %40'nı 18-33 yaş aralığı ile Y kuşağı oluşturmaktadır⁴⁹. Bu kuşak ile ilgili yapılan alan çalışmalarında da genel eğilimler tespit edilmiştir. Öğretim elemanları arasında yapılan bir çalışmada; 08:00-17:00 arasına sıkışıp kalmaktan rahatsızlık duyduklarını, esnekliğe önem verdiklerini, takdir edilmek ve ödüllendirilmeden mutlu olduklarını, kedilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olmak istediklerini, üstleri ile iletişim kurabilmelerinin kendilerini mutlu ettiğini, takım elbise yerine blue Jean ile daha üretken olduklarını, kendisinden beklenenin net olarak belirlenmesinin asıl amaca yönlendirilmelerini sağlayacağını, yoğun çalışılan bir geceden sonra sabah 08:00'de işyerinde olmak istemediklerini, haksızlığa uğrayanları görmenin olumsuz etkilediğini ve katı kurallar ve izin sürecinin olumsuz etki ettiğini ifade etmişlerdir. Bu kuşak kendisine güven duyulması ya da duyulmamasından etkilenmektedir. Aile, ebeveyn ve öğretmen iletişimi güçlü olduğu için hayatları ile ilgili kararlarda danışmaya önem vermekteler ve yaptıkları işin olumlu neticeleri ve faydaları olmasını önemsemektedirler⁵⁰. Y Kuşağı günümüzün ara kuşağıdır. X Kuşağı yakın bir gelecekte işleri ve yönetmeyi daha çok bu kuşakla paylaşmak durumunda kalacaktır. Bu kuşak aslında bir bakıma elektronik kuşak olarak da Z Kuşağını yönlendirecek ama X kuşağının taleplerine cevap vermek zorunda kalacaktır. Teknolojik gelişmelere daha az uyumlu olan üst kuşağın (X Kuşağı) zihinsel hazır bulunuşluğu ve çözüm metotları ile Y Kuşağının hazır bulunuşluğu farklılık arz edecektir. Direktmeler ve farklı yöntemler arada bazı sorunlara neden olurken, gücü olmayan tarafın ayrı işleri denemek veya farklı kullarılara geçmek için daha sık ortam değiştirmek gibi karar alma sürecini artıracaktır. X kuşağının kendini ayrıştırdığı anlayışın aksine, birlikteliğe ve çoklu ortamlara uyumları ile öne çıkan bu kuşak gelecek 30 yılda önemli konumlarda olacaklar. Bu konuda düşünülmesi gereken önemli bir husus ise bu kuşağın gittikçe karmaşık hale gelen küresel ve bölgesel sorunlara karşı geliştireceği çözüm yöntemleri olacaktır. Özellikle yaptıkları işlerin dünyada olumlu gelişmelere ve

⁴⁹ Samen-Akgündüz, a.g.e., s. 8.

⁵⁰ Keleş, a.g.m., s. 135-138; <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17873898.asp>, 25 Mayıs 2011, "Kültür Üniversitesi Türk Gençliğini Araştırdı" [Erişim: 10 Nisan 2014, s. 5-7.]

değişime katkı sağlamasının kendilerini motive ettiği⁵¹ dikkate alındığında gelecekteki rolleri oldukça önemli olacaktır.

2.5. Z Kuşağı (2001- ...)

“Z Kuşağı”na “İnternet Kuşağı”, “Milenyum Kuşağı” ya da “Network Gençleri” de denilmektedir. Başlama tarihi 2000 yılı sonrası olarak kabul edilmektedir. Ancak bir sonraki kuşağa kadar olan süreç henüz bilinmemektedir. Halen doğanlar bu kuşağı temsil etmektedir. Y kuşağında olduğu gibi YS veya YD benzeri bir ayrışmanın da gelecek yıllarda söz konusu olabileceği değerlendirilmektedir. Aslında Y kuşağının hızlandırılmış hali diye bir tanımlama da mümkündür. Teknolojinin gelişmesi ile kuşaklar da yeni bazı farklılıklar ile, birbirlerine farklılıkları ile süreç devam etmektedir. Bu ayrışma ve farklılık aslında gelişmenin de anahtarıdır. Bunu eski medeniyetler üzerinde anlatmak da mümkündür. Nesillerin birbirine daha yakın olduğu, farklılıkların oluşmadığı ve bilinen yöntemlerle hayatın sürdürüldüğü toplumlar bir dönem gelişme sağlasalar bile zamanla bir duraklamaya ve kendilerini tekrar etmeye başladıkları görülür. Bu durum geçmişte büyük medeniyetler kuran milletlerin de başına gelmiştir. Etkin ve büyük güçlerin zamanla ışıkları zayıflamakta ve başka ışıklardan güç almak durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle dinamik ve sürekli değişim yaşayan toplumlar gelişmeye de açık olabilmektedirler. Doğal olarak bu değişim nesillerle doğrudan ilişkili bir durumdur. Son bin yılda yaşanan gelişmelerde bu durum açık olarak kendini göstermektedir.

Günümüz çocukları olan bu nesil, insanlık tarihinin, motor beceri senkronizasyonu en yüksek nesli olarak tanımlanmaktadır. Rahatlıkla görsel ve sözel iletişim kurma kabiliyetleri öne çıkmaktadır⁵². Doğal olarak bu neslin etkileyeceği gelişmelerin de sıra dışı olması beklenmekle birlikte bu gelecekte olacak bir durum olduğundan nelerin değişeceği konusunda söylenenler faraziyeden öteye geçmemektedir. Ülkemizde Z kuşağı, küreselleşmenin etkisiyle dünya gençliğiyle paralel bir gelişim sergilemektedir. Ülkemiz gençliği, “Bilgi Çağı”nın imkânlarından dünya ile eş zamanlı yararlanma olanağına sahiptir. Türkler tarihin her döneminde esnek davranabil-

⁵¹ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17873898.asp>, 25 Mayıs 2011, “Kültür Üniversitesi Türk Gençliğini Araştırdı”, [Erişim: 10 Nisan 2014, s. 7.]

⁵² Keleş, a.g.m., s. 132.

me ve buldukları ortama kendilerini muhafaza ederek uyum sağlama yetenekleri ile temayüz etmişlerdir. Bu bakımdan elektronik sistemlerin kullanıcısı olmakta da oldukça yetenekli bir toplum ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalarda sosyal medyayı en çok kullanan devletlerin biri Türkiye'dir. Geçmiş dönemlere göre bu durum dünyanın gelişmelerine çok daha yatkın bir neslin koşullarını hazırlamış gözükmektedir. Kullanıcı olmanın yanında artık gelişmeleri yönlendiren bir kuşağa da ihtiyaç duyulmaktadır. Doğru yönlendirilmesi ve eğitim verilmesi halinde bu neslin, çok diplomalı, uzman ve buluşçu olacakları öngörülmektedir.

Değişimin çok hızlı olduğu ve kırılmaların yaşandığı bir döneme şahitlik etmektedirler. Dünyada her kesim ile bağlantı kurabilen, teknolojiye bağımlı ve aceleci, çoklu dikkat ve çoklu karar alma yeteneğine sahip yaratıcı kuşak olarak tanımlanmaktadır⁵³. Taşınabilen, hep yanlarında olan küçük aygıtları (MP3 çalar, i-Pod, i-Pad, Akıllı Cep telefonları) Z kuşağının ayrılmaz parçaları haline gelmiştir⁵⁴. Bu kuşaktakiler, çocuk olmaları nedeniyle henüz iş yaşamına dâhil değildirler. İş hayatına girdiklerinde, karar vermelerini gerektiren her şey sistemler tarafından yapılıyor ve yapay zekâ tarafından karar veriliyor olacaktır. Gelecek 10 yıl içinde bilgisayarların da insanlara yakın yetenek kazanacağı, espri bile yapabileceğinin öngörüldüğü bir dönem bu nesil için birçok zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Z Kuşağı farklılığını yaşamının her safhasında göstermektedir. X hatta Y kuşağı nesli ilk 5-7 yaşlarda oyuncak için ya da sevdikleri bir yiyeceğin alınması için ebeveynine ağlamak suretiyle isteklerini söylerken, Z kuşağı i-Pod, i-Pad, Akıllı Cep telefonlarında oyun oynamak için ağlamaktadır. Bir başka karşılaşılan sık olaylardan biri de 3-5 yaşındaki çocuğun oyuncuğu ile anne ve babasının hayatının bir parçası olan i-podların çocuklarla ebeveynleri arasında kimin kullanacağı konusunda kavga konusu oluyor olmasıdır. Bu kuşak henüz 2 yaşına gelmeden TV kumandasını yönetmekte, ilkokul sıralarında babasının kredi kartı ile envanter dışına çıkarılmış olan Harrier Jump Jet T-Bird Aircraft XW269 savaşı uçağı satın alabilmektedir⁵⁵.

⁵³ Altundağ, a.g.m., s. 206.

⁵⁴ Ayhün, a.g.m., s. 102.

⁵⁵ <http://www.chip.com.tr/blog/rikferguson/7-yasinda-113-bin-515-dolarlik-savas-ucagi->

3. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

2011 yılında, 35 ilde, 15-30 yaş arası 2.366 kişiyle yapılan araştırma sonuçlarına göre; her 10 gençten 6’sının iyimser bakış açısına sahip olduğu, gençlerin %70’inin kaderci olmadıkları, % 54’ünün gündelik hayatlarında toplumun tüm kurallarına harfiyen uyduğu ortaya çıkmıştır⁵⁶.

Şüphesiz bu sonuçların temeline inildiğinde geçmiş dönemlerde büyük devlet olmanın ve içinde bulunulan coğrafyada egemen bir millet olmanın yadsınamayacak katkısı olduğu görülür. Diğer taraftan teşkilatçılığı ile ön plana çıkan Türklere düzen ve sistemin devamlılığı ve varlığını sürdürmeye olan inancın yerini koruduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye’de 26 ilde yaşları 18-33 arası olan ve 11 farklı sektörde çalışan 1.091 kişiye yapılan bir uygulama ile örgütsel bağlılıkları araştırılmıştır. Katılımcılar; bölge olarak dikkate alınmış ve her bölgeye yer verilmiş, sektörel olarak önemli olan sektörlerden örneklem yapılmış, kadın erkek olarak sayısal anlamda birbirine yakın, yaş aralığı olarak dağıtılmış ve eğitim seviyesi olarak da ilkökul, ortaöğretim, üniversite ve lisansüstü dikkate alınmıştır. Sorularda bu kuşağın kendine has değerlerin ve isteklerin genel olarak değişmediği adil, tatmin edilir bir ücret, değer verilmesi, paternalist liderlerle çalışmaya daha yatkın oldukları ve özlük haklarına saygı duyulmasına önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır⁵⁷. Bu çalışmada ortaya çıkan bir diğer sonuç Türkiye’deki Y kuşağının literatürde tanımlanan kuşağın özellikleri ile uyumlu olduğu sonucudur. Sosyal medyayı kullanımının bunda etkin olduğu değerlendirilmektedir. Örgütsel bağlılığı ise tahminlerin ve literatürün aksine düşük değıildir⁵⁸. Proaktif bir yaklaşımla bu alanda kurumların sonucu kendi lehlerine çevirmeleri mümkündür⁵⁹.

Kelly Global İşgücü Endeksinin 34 ülkede 100.000 kişi, Türkiye’de 6000 kişi üzerinde yaptığı araştırmaya göre; tüm kuşakların, iş

ldi_6288.html, 22 Şubat 2011 [Erişim: 17 Haziran 2014]

⁵⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17873898.asp>,25 Mayıs 2011, “Kültür Üniversitesi Türk Gençliğini Araştırdı”, [Erişim: 10 Nisan 2014, s. 1-5]

⁵⁷ Samen-Akgündüz, **a.g.e.**, s. 11-13

⁵⁸ **A.e.**, s.14

⁵⁹ **A.e.**

arkadaşları ile yüz yüze konuşmayı yazılı veya elektronik olanaklara göre daha çok tercih ettiği sonucuna varmıştır. Bu çalışmada yöneticilerinden; izin ya da eğitim gibi maddi olmayan ödülleri daha çok talep ettiği, çalışanların % 41'inin kuşaklar arasındaki farkların üretkenliğe zarar verdiğini, % 28'inin daha üretken hale getirdiğini düşündüğü ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde “*Kuşakların Farklılaşan İş Değerleri*” üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; Y kuşağı, teknoloji destekli öğrenme ve gelişim fırsatları yaratılmasına, koç tarzı yöneticilik, mentorluk ve sağlıklı geri bildirim, kişiselleştirilmiş ortam ve uygulamalara, kendilerinden öğrenecekleri yöneticilerin varlığına, ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye'nin kuşak teorisi ile ilgilenen oldukça yetkin çalışanları bulunmaktadır. Yalnız akademisyenler değil gazeteciler de bu alanda çalışmalar yapmakta ve konuyu yazıları ile paylaşmaktadırlar. Türkiye'de kuşak teorilerinin çok eski bir tarihi olmamakla birlikte aslında bu alanda oldukça zengin bir birikimi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile bu tanımlar genelde batı menşeli olmaktadır. Sorun tespit edilmekte ve sorun yeni bir kalıpla ve kavramla tanıtılmaktadır.

Kuşak teorileri tanımlamaları dış orijinlidir. İletişimin geliştiği bir dünyada Batı ile sıkı irtibatı olan ülkelerin bu döngüden etkilenmemesi mümkün değildir. Ancak etkilenme dozu bilinçli olarak ya da ülkenin şartları ile orantılı farklı olabilmektedir. Gelişmekte olan veya daha henüz bu aşamaya gelmemiş olan ülkeler ise sanki bu tip tanımlamalar, yöntemler ve gelişen olaylar ilk defa yaşanıyor gibi sunulmaktadır. Her şeyden önce oluşturulan algının bir pazar değeri de oluşturulmaktadır. Oysa toplumsal yapılar incelense hemen her toplumun birçok alanda önemli birikimleri olduğu görülmektedir. Bu gerçek kuşaklar teorisinde olduğu gibi bilimin farklı sahalarında da görülmektedir.

Geçen yüzyılda ortaya atılan önemli gelişmelerden biri hâkimiyet teorileridir. Harp stratejileri batılı stratejistler olarak tanımlanan alan uzmanlarınca ortaya atılmaktadır. Son asırlarda askeri alanda Batı ülkelerinin önde olması bu stratejileri de ilk defa onların bilim insanları veya askeri düşünürleri ortaya atmış gibi bir izlenim ortaya çıkarmaktadır. Bu durumu örneklemek gerekirse günümüzde

hava hâkimiyet teorisi bilimsel çalışmalarda 2. Dünya Savaşı sonrası Amerikalı ve İngiliz stratejistlere dayandırılmaktadır. Oysa 16 Şubat 1925 tarihinde “*İstikbal Göklerdedir.*” diyen Mustafa Kemal Atatürk bu konuda oldukça erken bir tarihte teşhis koymuştur. Keza asimetrik savaş, etki odaklı savaş gibi pek çok kavramsal konular da Türkistan’da Türkler tarafından temelleri atılmış ve icra edilmiştir. Keza bugün genellikle kabul görmüş Wright Kardeşlerin ilk uçuğu hikâyesi de gün geçtikçe kabul görmemeye ve alternatif veriler gündeme getirilmeye çalışılmaktadır. Yönetim bilimleri, Felsefe, askeri strateji, fen bilimleri, astronomi ve burada adını yazabileceğimiz onlarca bilimde benzer durumlar söz konusudur. Kuşaklar teorisinde de durum benzer şekildedir. Binlerce yıllık mazisi olan Türklerin kültürlerinde de kuşaklara dair hayatın içinden süzülerek alınmış tespitler ve uygulamalar mevcuttur. Esas olan farklı duyulan her şeyi ilk defa ortaya çıkmış bir bilgi gibi kabul etmek yerine, bu gelişmenin “*bizcesi-milli ve özgün*”ünün olup olmadığını araştırmak ve her toplumun kendi özgün olanının izlerini yakalayabilmesidir.

4. Kuşakların Birbirlerini Etkileme Durumu

Farklı kuşakların birlikteliği, kuşakların birbirini etkilemesine neden olmaktadır. Günümüzde 5 kuşak beraber yaşamaktadır. Üç kuşak ise iş hayatında etkin olarak beraber görev yapmaktadır. Bazı çalışmalarda milenyum kuşağı⁶⁰ kavramı da ortaya atılmakta olduğu dikkate alındığında farklılık daha da artmaktadır. Doğal olarak üç neslin bir arada (Baby Boomers, X ve Y Kuşakları) bulunması algı ve yorum farkları ile çatışmalara sebep olabilmektedir. Her kuşak kendisinden sonra gelen kuşakları, kendilerine göre daha yetersiz ve az güvenilir bulmaktadır. Makalenin giriş kısmında da belirtildiği gibi bu algı 3.000 yıldır mevcuttur.

Günümüz kuşaklarına göz attığımızda tüm kuşaklar; “*Y Kuşağı*” bireylerinin; diğer kuşaklara göre daha zor yönetilebilir olduğunu, daha yakın denetim gerektirdiklerini, prosedürleri daha az izlediklerini, daha az sonuç odaklı ama daha ziyade süreç odaklı olduklarını düşünmektedirler⁶¹. X kuşağı bireysel olarak öne çıkarken Y kuşağında sosyal bilinç yüksektir. X’ler yalnız yetişen, sorumluluğu küçük yaşlarda alan bir dönemi ifade etmekteyken Y’lerin gelişi-

⁶⁰ Özer-Timurcanday Özmen, *a.g.e.*, s. 124.

⁶¹ Keleş, *a.g.m.*, s. 132.

mi sosyal bir ortamda gerçekleşmiştir⁶². Bu kuşağın çabuk sıkılması ve yeni arayışlara hemen girmesi ise sadık ve fedakar X kuşağını düşündüren en önemli sorunlardan biri durumuna gelmiştir. Oysa, farklı kuşakların ortak bir amaç için ve ekip olarak çalışması yeni etkileşimler oluşturmaktadır. Her nesilden öğrenilebilecek şeyler olduğu unutulmamalıdır. Bunun sağlanması için eğitim sisteminin de kuşak teorisini bütün yönleri ile sisteme dâhil etmesi ve kuşakların bu 3000 yıllık bilinen sorun karşısında farkındalık kazanması önem arz etmektedir.

Diğer kuşaklar “*Nüfus Patlaması (1946-1965) Kuşağı*”ndan yüz yüze iletişimin önemini öğrenebilir. Y kuşağının teknolojiye olan ilgisi, X kuşağının da teknolojiyi tanıma arzusunu güçlendirebilir. Genç kuşaklar, X kuşağından bir işin nasıl etkin yapılabileceğini öğrenebilir. Y kuşağının geçmişle en ilişkili kuşak olması, diğer kuşaklarla olan iletişimini güçlendirebilir. Geleceğin kuşağı olan Z kuşağı ile daha iyi bir bütünlük oluşturmasına fırsat verecektir. Y ve Z kuşaklarının birbirini teknolojik yatkınlıkları nedeniyle daha iyi anlayacakları değerlendirilmektedir. Bu bakımdan X kuşağında çatışmadan kaynaklanan bir takım sorunlar olurken takiben ise bir inşa dönemi olabilecektir.

Kuşaklar birbirini etkilemektedir. Teknolojik gelişmeler, ekonomik yapı da kuşaklara dönemini yansıtmaktadır. Örneğin BB ve X kuşağı ekonomik yapıda pazarlamanın kurallarına göre tüketirken, Y ve Z kuşağı ile tüketim alışkanlığı bu kuşakların istek ve taleplerine göre şekillenmeye başlamıştır⁶³. Z Kuşağı bu alanda henüz kendi çizgisini tam oluşturamamış olmakla birlikte aile harcamalarını etkilemeye başlamıştır. Z kuşağında ekonomik veriler zengin ve fakir arasında teknik ve yeni ürünlerden yararlanma konusunda ayrışmayı daha artıracaktır. Ancak gelişmeler göstermektedir ki, “...hiçbir tüketim deneyimini kaçırmak istemeyen bir tüketim profili çizecekler.”⁶⁴ Örneğin gelişmiş bir cep telefonu 3.000 TL.’ye alınabiliyorsa bu telefonun 200 TL. olan ama ömrü orijinaline göre 10 kat daha kısa olan fason üretimine rahatlıkla ulaşan, şekilsel olarak son geliş-

⁶² Börekçi-Eren, a.g.e., s. 19.

⁶³ Altundağ, a.g.m , s. 208.

⁶⁴ A.e., s. 209.

melere uyumlu ama anı yaşayan bencil ve anlık doyuma odaklanmış olan bir kuşak öngörüsü ortaya çıkmaktadır.

Kuşakların; uyumluluk, yönetilebilirlik, ekip çalışması, denge, bağlılık⁶⁵ ve paylaşım gibi temel konularda aralarındaki farklılıklar sorunun ana eksenini oluşturmaktadır. Bu konularda sonuç alınabilmesi ve aralarında bir uyum sağlanması ve buna yönelik metodoloji geliştirilmesi halinde gelecek kuşaklara yönelik de bir bilimsel ve zihinsel altyapı ile hazır bulunuşluk sağlanmış olacağı öngörülmektedir.

5. Y Kuşağının Motivasyonunu Arttırma Yolları

Günümüz dünyasında ve gelecek 30 yılda toplumların genelinde; üreten, yöneten ve temsil mevkiinde olan bir kuşak olduğundan Y Kuşağının doğru tanımlanması önem arz etmektedir. Y Kuşağından etkili yararlanmak ve sistemsal fayda elde etmek için kapasitelerini kullanmaları sağlanmalıdır. Bu kuşak ailesi ile iyi ilişkiler içinde hayata atılan bir kuşaktır bu nedenle daha sık geri bildirim, onaylama ve ödüllendirme yöntemi kullanılmalıdır. Ödüllendirilmede kişiler arasındaki farklılıklar göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Ancak günümüzde liderlik olgusu da değişmeye başladığından yöneticiler yönetilenlerle daha etkin bir iletişim içinde olmaktadır. Dolayısıyla farklılıklar olmakla birlikte günümüzde çalışanların performansı daha sıkı takip edilmekte ve bir dönem önce çalışanın inisiyatifine göre iş üretme süreci de sorgulanır hale gelmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte sistemleri kontrol edilebilirlik oranı da artmaktadır. Örneğin bankalarda ve birçok kurum ve kuruluşlarda uygulanan numara ile süreci takip sistemi işlerin adil yürütülmesi yanında işi yapanların üretkenliğini de kontrol edebilmektedir. Ya da mesai geliş ve gidişlerde uygulanan elektronik yoklama sistemleri de aynı amaca hizmet ederken Y Kuşağı geçmiş kuşaklara göre ilk defa daha sıkı ama uzaktan kontrol edilebilen kuşak olma özelliğine sahiptir. Bu durum ise dolaylı bir iletişimi ortaya çıkarmıştır. Bunun gibi sebeplerden dolayı, dolaylı iletişim yerine doğrudan ve samimi iletişim kurulması önemlidir. Bu kuşak tenkitten ve rencide edilmekten de rahatsızlık duymakta daha hassastır. İğnelemekten ve

⁶⁵ Keleş, **a.g.m.**, s. 132; <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17873898.asp>, 25 Mayıs 2011,

[Erişim: 10 Nisan 2014, s. 3-4].

kınamaktan kaçınılmalı ve yaptıkları olumlu işler motivasyonlarını artırmak için ön plana çıkarılmalıdır.

Y Kuşağı özel hayatında yoğun olarak teknolojiye bağımlıdır. Çalışma koşullarında bunun aksi bir durum ve izah edilemeyen engellemeler moral ve aidiyet duygularına yansiyabilmektedir. Bu bakımdan teknolojiye erişimleri kolaylaştırılmalıdır. Bununla birlikte teknolojinin amaç olmadığına ve araç olduğuna ikna edilmelidirler.

Y Kuşağıyla iletişimde, bilişim sistemleri ve sosyal ağlar daha sık kullanılmalı, Y Kuşağı yönlendirilmekten hoşlandığı için, iyi bir “*yol gösterici*” olunmalıdır. Bu aşamada sözlerle yönlendirmekten ziyade değiştirilmesi gereken davranışları lider konumda olanlar veya etkili konumdaki sorumluların yaşam şekli ile örnek olmaları daha etkilidir.

Kişiselleştirilmiş ilgi sunulmalı, çünkü “*Y Kuşağı*” ebeveyn ve öğretmenlerinden bunu görmüştür. Çalışma saatlerine sıkı sıkıya uymalarını beklemek yerine, verilen görevleri zamanında tamamlamaları istenmelidir. Aslında süreç odaklı bir yaklaşımları olmasına rağmen süreçten ziyade iş takibinde sonuçtan sorumlu olmaya daha yatkındırlar. Hızlı ilerleme ve eğlenerek çalışma olanakları sunulmalıdır. Önceki kuşakların fedakârlığı ve direncinin aksine bu kuşakta kariyer elde etmek önemlidir. Bu bakımdan organizasyonların da belki daha birbirine yakın basamaklar halinde yapılandırılarak ara kademelerin ileride artırılması gibi bir sonuç olabilecektir. Doğal olarak alanında ilerlemek isteyen kişilerin kısa sürede bir üst basamağa yükselmesi ama sürekli bir amaç ve ilerleme sahası elde etmesi için yeni olanakların sunulması ihtiyacı olabilecektir.

Eğitimde ve eğitim dışında daha keyifli vakit geçirmeleri için avantajlar sağlanmalıdır. Çatışmalar, Y Kuşağında huzursuzluk yarattığı için çabuk çözülmeli ve grup huzuruna önem verilmelidir. Y kuşağı herkesin önünde takdir edilmenin yanı sıra teke tek takdir edilmekle daha motive olabilmektedir. Bu bakımdan sistemin sunduğu ve maliyeti olan tanımlamalar ve ödül sistemi dışında amir veya liderlik yapan kişinin kişisel olarak da teşekkür etmesi, memnuniyetini belirtmesi gibi maliyetsiz ama birlik ve beraberliğe katkı sağlayan girdilerin olumlu yansımaları olmaktadır. Örneğin maddi bir ödül yerine ismi yazılı bir tebrik kartı daha anlamlı olabilmek-

tedir. Özel olduğu hissettirilmelidir. Tabii burada en önemli husus doğal olarak iş ortamlarında ahenk ve yöneten yönetilenler arasında oluşturulacak birlik ve beraberlik duygusunun gerekliliğidir.

Y kuşağı kariyer kararları verirken rol modellerine ihtiyaç duydukları için “*iyi rol modeller*” olunmalıdır. Bu konuda da en çok katkı sağlayacak ve üzerlerinde etkili olacak kişiler aileleri ve akranları olmaktadır⁶⁶. Bu kuşağın onay almakta oldukça kıymet verdiği akranlar alacakları kararlara da tesir etmektedirler. Bu nedenle buldukları çevre kişiliklerini doğrudan şekillendirmede etkili olmaktadır. Bu kuşağa etki edecek kişilerin tarihi kişilikler ile ilgili olmaları da önemlidir. Tarihten önemli kişiler de “*rol model*” olarak sunulabilmelidir. Günümüzde bütün dünyada bir standartlaşma meydana gelmiştir. Amerika’da, Japonya’da, Almanya’da, Türkiye’de veya Mısır’da ev düzeni, kullanılan eşyalar ve şekilsel olarak görünürlükleri arasında paralellikler oldukça fazladır. Bu nedenle toplumlar ve özünde bireyler farklılıklarını görmek istediklerinde kendi geçmişlerini aramak durumunda kalmaktadırlar. Son 30 yılda tarihe büyük bir ilgi oluşmaya başlamasının temelinde de bu gelişmenin, yani tek düzeye bir yaşamın etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

6. Farklılıkları Ortak Amaca Yönlendirme

Kuşaklar arasında bariz farklar olduğu gerçeğine rağmen bu farklar bir kopuşun değil bilhassa bir zenginliğin işareti olarak görülmemelidir. 20. yüzyılın ilk yarısında birçok ülkede farklılıkların ortadan kaldırıldığı ve tek düzeye bir toplumun inşasına çalışan yönetimler oldu. Ancak bu yönetimler bu isteklerinin sürdürülebilirliğinin olmadığını tanıdıkları ettiler. Bazı yönetimler bunu zenginliğe dönüştürmeyi başardılar ve bu konuda da oldukça olumlu neticeler elde edilmiştir. Almanya, Çin ve Japonya uygulamaları bu bakımdan dikkate değer gelişmelerdir⁶⁷. Kuşak farklılıklarını da bir zenginliğe dönüştürmek ve her kuşağın olumlu yönlerini sistemlere katkıya dönüştürmek gerekir. Bu bağlamda yönetim kademelerinde görev yapan yöneticilere aşağıda belirtilen unsurları göz önünde bulundurmaları önerilmektedir⁶⁸:

⁶⁶ Arman, a.g.m., s. 2.

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınları, 2010, s. 287-373, 511-639.

⁶⁸ Ayhün, a.g.e., s. 107-108.

Bu maksatla;

- a. Koçluk/mentorluk programları düzenlenmelidir.
- b. Tüm kuşakların etkileşim düzeylerini artıracak sosyal iletişim platformu kurulmalıdır.
- c. Takım çalışmalarına önem verilmelidir.
- d. Oryantasyon programları düzenlenmelidir.
- e. Yönetim tarafsız olmalıdır.
- f. Sık sık kaynaşma toplantıları düzenlenmelidir.
- g. Kararlar yeni kuşaklara da bırakılmalıdır.
- h. Fikir atölyeleri kurulmalıdır.
- i. Tüm kuşakların katılacağı ortak aktiviteler düzenlenmelidir.
- j. Bürokrasi azaltılmalı, informal ilişkilere önem verilmelidir.

Yapılan araştırmalarda 500 kişiden fazla çalışanı olan şirketlerin insan kaynakları yönetimlerinin %58'i kuşak farklılıklarını bir çatışma nedeni olarak görmektedirler⁶⁹. Bu bakımdan çalışan sayısı 10 binleri bulan kurumlarda bu konu üzerinde çalışılması gereken önemli bir sahadır. İşyerinde öneri grupları oluşturulmalıdır.

Kuşakların farklılıklarının ortak amaca yönlendirilmesinin zor olmakla birlikte oldukça olumlu sonuçları olacağı açıktır. Farklı Nesiller "*Farklı Bakış Açıları*" demektir. Farklı bakış açılarına sahip olmak kişisel ve profesyonel gelişim için önemlidir. Her bir insan; içinde doğduğu kuşakta, harikulade örneklerden biridir. Esas mesele, birbirimizi kendimize ait yargılarla değil, onlara ait gerçeklerle görebilmektir. Bu öz korunursa güzel bir bütünlük mümkün gözükmektedir. Her bir kuşak taşıdıkları özellikleri sayesinde buldukları ortamı etkilemektedir. Bu etkileme o günün egemeni konumunda olan geçmişteki 2 kuşak üzerinde olduğu gibi gelecek 2 kuşak üzerinde de olabilmektedir. Örneğin 1990'larda emekli olmuş bir kurum üst yöneticisi 2010'larda kendi tecrübelerini eğitim aşamasında olan ve yaşları 18-21 arası olan üniversite seviyesi gençliğe aktardığı dikkate alındığında aslında yüzyıllık bir tarihi süreç paylaşılmış olmaktadır. Çünkü bu emekli yönetici 1930'ların başlarında doğmuş olduğu

⁶⁹ Özer-Özmen, a.g.e., s. 3.

dikkate alındığında, kurumda 2050’lerde doğrudan etkili olacak bireylere birikimini aktarmaktadır. Bu bakımdan geçmiş tecrübelerin de sistemler tarafından farklı yöntemlerle aktarılması önemlidir.

Kuşakların uyum içinde çalışması, kurumlara önemli bir artı değer katmaktadır. Farklılıklar her zaman bulunduğu sistemi zenginleştirmektedir. **“Kuşaklar Arası İletişim”** süreci iyi yönetildiğinde, kurumsal kazanımlar artmaktadır. Yönetimlerin; her neslin özelliklerine ihtiyaçları vardır. **“Nüfus Patlaması Kuşağı”**nın, işkolikliğine ve idealistliğine, **“X Kuşağı”**nın, sonuç odaklılığına, problem çözme becerisine ve sadakatine, **“Y Kuşağı”**nın, süreç odaklılığına ve toplu harekete geçme becerisine, her zaman ihtiyaç vardır. Şüphesiz bu kuşakların bazı özelliklerini de alarak gelişecek olan Z kuşağı gelecek adına üzerinde çalışılması gereken önemli bir kuşaktır. Günümüz sert kırılmaların yaşandığı bir süreçten geçtiği için geçmişe göre çok daha emek ve çaba harcamak gerekmektedir. Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafya ve son yıllarda yaşanan gelişmeler bu konuyu daha da anlamlı hale getirmektedir.

6.1. Hava Harp Okulu İzlenimi

Hava Kuvvetleri, farklı birimlerin eşgüdüm ve çalışmasıyla mükemmel bir uyum oluşturmaktadır. Havacılık doğası gereği ekip işidir. Birçok iş kolunda ve sahada bireysel iş yapmak mümkündür. Hatta çok sayıda insan ile belirli bir iş yapıldığı için bir bütünlük de oluşturulabilir. Ancak havacılık doğası gereği çok karmaşık, son derece riskli, oldukça pahalı, stratejik etkisi yüksek, insan ve teçhizat kaybının telafisi güç, organize çalışılması kaçınılmaz ve ülke için her bakımdan hayati öneme haiz bir sahadır. Bu özellik askeri olduğu kadar sivil havacılık için de böyledir. Havacılık günümüzde ABD ekonomisi içinde % 9’luk bir paya sahip, 4 trilyon dolarlık bir iş kapasitesi olan ve yine yalnız ABD’de 11.000.000 kişinin çalıştığı bir iş kolu olduğu dikkate alındığında bu sektörün önemi ortaya çıkmaktadır⁷⁰. Dolayısıyla Hava Kuvvetlerinin personel yapısı bu bakımdan özel bir ehemmiyete sahiptir. Ülkenin önemli kaynağını ve stratejik bir silahını yöneten kuvvetin, görev ve sorumluluğu ülkenin bekası ile doğrudan ilgilidir. Görevin amacına uygun ve kesin-tisiz ifası ise nitelikli personel ile mümkündür. Bunun için sistemde

⁷⁰ İbrahim Özkol, **Sivil Havacılık Sektörü**, İTÜ Öğretim Üyesi, Haziran 2014, HHO HİTEK, Açılış Konuşması.

bulunan bütün kuşakların birbiri ile mükemmel bir uyum ve ahenk içinde bulunulması kaçınılmaz zorunluluktur. Bu uyum ve başarının devam ettirilebilmesi için sistem içinde yer alan farklı kuşakların ortak paydada buluşturulmaları oldukça önemlidir. Ortak paydayı oluşturacak unsurlar;

- a. Farklı kuşakların özelliklerinden yararlanma iradesi,
- b. Teknolojik yenilikleri hızla hayata geçirmek,
- c. Dijital ve siber ortama uyum sağlamak,
- d. Fonksiyonel etkinlik için müşterek hareket etmek,
- e. “Çağdaş Değerler Yönetimi” oluşturmaktır.

Bugün Hava Kuvvetlerinde 3 farklı kuşak (Nüfus Patlaması Kuşağı, X Kuşağı ve Y Kuşağı) bir arada çalışmaktadır. Dördüncü kuşak ise Işıklar Askeri Hava Lisesinde öğrenci olarak yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla kısa bir zaman aralığı sonrasında astsubaylardan başlamak üzere 4 kuşak bir arada görev yapacaktır. Günümüzde önemli bir kırılmanın teknolojik ve elektronik alanda yaşandığı dikkate alındığında ve hava personelinin de yaptığı işin doğası gereği, genç kuşakların gelişim hızına ve ivmesine uyum sağlamada “*Hava Kuvvetleri Komutanlığı*”nın oldukça avantajlı olduğu değerlendirilmektedir. Kuşakları sınırlamak yerine ufuklarını açmaya zorlayıcı uygulamalar bu alanda ileri ve yapıcı bir yaklaşımdır. Örneğin; bilim şenlikleri kapsamında üzerinde çalışılan projeler bile başlı başına önemli çalışmalar ve yönlendirmelerdir.

6.2. HHO’da Kullanılan Yöntemler

Komuta kademesinin şekillendirildiği Hava Harp Okulu Komutanlığında da; Y ve Z Kuşağının özellikleri dikkate alınarak, bilimsel bilgi ışığında eğitimlerin güncelleme yapılmaktadır. Y Kuşağı Harbiyelilerin eğlenerek ve deneyimle öğrenmelerini sağlamak amacıyla, “*Açık – Kapalı Alan Uygulamaları*” yapılmaktadır. Bu uygulamalar uluslararası alanda tanınan ve uygulanan yöntemlerdir. Milli bünyeye göre düzenlenerek uygulama safhasına geçilmiştir. Evrensel değerlerin farkında olmaları için farklı ülkelerin katılımıyla “*Kartallar Haftası*” düzenlenmektedir. Bu kapsamda farklı kıtalardan 60 civarında ülkenin katılımı ile önemli kazanımlar elde edilmekte katılımcı ülkelerin vatandaşları ile dostluklar sağlanmaktadır.

Gelişmeleri yakından takip etmeleri için üniversitelerle işbirliği yapılmaktadır. Bu alanda oldukça zengin olan İstanbul'un imkânları önemli bir fırsat vermekte ve yıllara göre ortalamada her dönem 50 civarında öğretim üyesi ders vermektedir. Alınan bu destekler teknik alanda olduğu gibi sosyal bilimler alanında da olmakta ve kamuoyu tarafından tanınan isimler birikimlerini paylaşmaktadırlar. Özellikle gelenekselleşen bilgi şöleni ile güncel bilgiler dışında çok farklı birikimler de paylaşılmaktadır. Harbiyeliler yenilikçi ve faydalı tez çalışmaları ile projeler yapmaktadırlar. Bu çalışmalar ileride görev alacakları ve eksikliğini görecekleri birçok konuda ümit verici ve zorluklara karşı çözüm üretme yeteneklerini geliştirici ilk bilimsel uygulamalar olmaktadır. İnisiyatif kazandırmak için Harbiyelilere ait zaman dilimleri arttırılmakta, İnisiyatif Geliştirme Eğitimleri uygulaması yapılmaktadır. Bu eğitim ileride karar verme sürecine hazırlık evresi olarak önem arz etmektedir.

Dekanlık Askeri ve Sosyal Bilimler Başkanlığı ve Alay Komutanlığı tarafından planlanan ve ihtiyaç duyulan çeşitli “*Konferanslar*” Erdemli Davranışları Geliştirme Şube Müdürlüğü (ERDGE) koordinatörlüğünde düzenlenmektedir. Düzenli olarak “*HHO Ulusal Liderlik Sempozyumu*” gerçekleştirilmektedir. Milli mücadelenin geçtiği yerlere kültür gezileri yapılmaktadır. Gazi ve şehit ailelerine ziyaretler yapılmaktadır. Mizansenli anma etkinlikleri düzenlenmektedir. Yaşayarak öğrenme mantığıyla; “*Yerinde Birlik Eğitimleri*” gerçekleştirilmekte, her daim online olmak isteyen yeni neslin bilgiye kolayca ulaşmalarını sağlayacak; “*Bilgi İşlem Alt Yapısı*” sağlanmakta, Y kuşağı Harbiyelilerin istek ve önerileri Harbiyeli Komuta Teşkilatı (HKT) aracılığıyla Komuta Kademesine iletilmektedir.

Ayrıca; “*Hava Kuvvetleri Temel Değerleri*” konusunda farkındalığı arttırmak amacıyla; hazırlanan bültenlerin daha etkili ve eğlenceli hale getirilerek Harbiyelilere online ulaşması sağlanmaktadır. Kişiselleştirilmiş ilgiden hoşlanan bu kuşak için, Harbiyelilerin özel günleri kutlanmakta, “*Akran Onayı*”nı önemseyen Y kuşağı Harbiyeliler arasındaki “*Numaradaşlık*” sistemi uygulanmaktadır. Bazı uygulamalarda “*Karma Sistem*” kullanılarak akran etkisi arttırılmaktadır.

Son yıllarda ülkeler arasında yapılan askeri işbirliği ile belirli ülkelerden belirli sayıda Misafir Askeri Personel burada eğitim gör-

mektedir. Dünyanın giderek daha sorunlu hale geldiği bir ortamda atılan bu adımlarla aynı kuşağa mensup subayların ileride dünya barışına ortak çözüm üretmekte önemli katkı sağlayacakları beklenmektedir. Bu kapsamda burada eğitim alan dost ve müttefik ülkeye mensup hava Harbiyelilerin birer gönüllü elçi olmaları gelecek adına büyük kazanç olacağı aşikârdır. Atatürk'ün; “*Yurtta Sulh, cihanda sulh*”⁷¹ sözü burada geçerliliğini sürdürmektedir. Askeri kuralların ve mevzuatın geçmiş dönemlerin tecrübeleri ile oluşan, ter ve kanla yazılmış usuller olduğu ve her kuralın kendi temelinde sağlam bir mantığa dayandığı tarihi bir birikimdir. Yeni nesillerin enerji ve heyecanı doğru tanımlanıp ve amaca yönlendirildiğinde Hava Kuvvetlerinin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

Hava kuvvetlerinin ve Türkiye'nin semalarının gelecekteki sorumlularının buradan yetiştikleri dikkate alınarak “Havacılık, Harp Tarihi ve Kurumsal Kültür”ün özümsetilmesi, sisteme yeni girenler tarafından içselleştirmelidir. Bu faaliyet geleceğin inşasına önemli kazanımlar sağlayacaktır. Fonksiyonel müşterekliğin özümsemesine katkı sağlayacaktır. Kurumsal kültürün gelişmesi, kazanımların korunması, milli imkân ve kabiliyetlerin harekete geçirilmesine de önemli bir yaklaşım sağlayacaktır.

7. Kuşakların Havacılık Alanındaki Beklentilere ve Hedeflere Yönlendirilmesi

Türk havacılığının dünyada etkin ve daha ileriye gidebilmesi için, kuşakların “*Geleneksel ve Çağdaş Askeri Değerler*” paydasında bir araya gelmesi önem arz etmektedir. Yeni nesiller, hızla değişen teknolojik, dijital ve siber ortamı yöneteceklerdir. “*Y ve Z Kuşağı*” Harbiyeliler, geleceğin hava komuta kademesini şekillendireceklerdir. Kurumlardaki yaş çeşitliliğinin yapılan işe zenginlik kattığı unutulmadan hareket edilmelidir.

Haftada en az bir saati başka kuşaktan birisiyle geçirmeye özen gösterilmeli ve kuşaklar arası bilgi paylaşımı sağlanmalıdır. Özellikle teknik alanda sorumluluk dağıtımında kuşak farkları dikkate alınmalı ve kuşakların birbirini tamamlayan niteliklerinin iş verimine etkisi dikkate alınmalıdır.

⁷¹ Atatürk'ün *Söylev ve Direktifleri*, Birinci Kitap, Ankara, Hv.Bsm.Neş.Md.lüğü, 1984, s. 377.

Farklı kuşaklarla etkin iletişim kurulmalıdır. “*Y Kuşağı*” Türk havacılığının vizyonunun oluşmasında rol almalı, Harbiyelilere kurumsal değerler ekseninde ortak hedefler sunulabilmeli (Kuvvet ve Silahlı Kuvvetler vizyonu yarışması vb.), Harbiyelilere farklı alanlarda gelişim imkânı (Yan dal, sportif lisanslar, bilimsel çalışmalar, amatör pilot lisansı, vb.) verilmelidir. Askeri okullarda verilen eğitimler yanında geleceğin personel yapısı oluşturulurken fonksiyonel işbirliğine yönelik tedbirlerin önemli kazanımları olacaktır. Örneğin geleceğin harekât ortamında görev yapacak olan hedef kitlenin birbirini tanıması için olanaklar kullanılmadığıdır. Bilimsel faaliyetlerde kontenjan ve davetlerle birliktelik sağlanmalıdır. Eğitim aşamasında hazırlanan veya hazırlanacak tarih araştırmaları bültenleri ile her kuvvetin tarihi hakkında hedef kitlenin bilgi sahibi olması sağlanmalıdır. Bir subay mezun olduğu zaman kara ve deniz harp tarihi ile kurumsal yapısı hakkında belirli seviyede bilgiye sahip olması müştereklik ruhuna katkı sağlayacaktır. Bu bakımdan Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Türkiye Cumhuriyeti tarihinde müşterek harekât kapsamında en önemli harekât ortamı olduğu gerçeğinden hareketle bütün boyutları ile tarihinin yazılması ve yeni kuşaklara aktarılması önemli katkı sağlayacaktır.

Genç kuşaktan beklenen saygı, “*Sevgi*” ile oluşturulmalı, Harbiyelilerin zamanı etkin kullanmaları ve seri karar almalarına yardımcı olması için sıralı komutanları ile elektronik ortamda bilgi alışverişi yapabilmeleri bu süreci hızlandıran bir yöntemdir. Takdir ve övgüler e-posta aracılığı ile iletilebilmeli, Sosyal medyanın kullanımı değerlendirilmeli, Harbiyelileri “*Ortak Hedeflere*” yönlendirmede “*Online İletişim*” kanallarından da yararlanılmalıdır. Tabur veya filo komutanları yanında ortak değerlerin oluşturulmasında, önemli veya anlamlı konularda daha üst seviyedeki komutanlar elektronik ortamda ve ortak mesajlarla hedef kitleye ulaşabilmesinin birliktelik ve bütünlüğe katkısı önemlidir. Bu konular; bayramlar, zafer günleri, yılbaşı, sınavlar, şenlikler veya büyük felaketler olabileceği gibi alanında başarı gösteren bir Harbiyeli, öğrenci, bahriyeli ya da subayın takdiri de olabilir. Oluşturulacak bu hava, hedef kitle üzerinde önemli etki bırakacaktır.

Rekabetçi bir kuşağın, yaratıcı her şeyi sorgulayan bir kuşağa yapacağı katkılar iyi analiz edilmeli, dayatmalar yerine, ikna olmak

isteyen yeni nesle göre değerlendirme yapılmalı, kuşakların kendini yenilediği ve geleceğin karar vericileri olduğu dikkate alınmalıdır. TSK'da personel temin/yetiştirme süreci ve mevzuatı gözden geçirilmesi gerekebilir. Her kademede sorumluluk alanlar görevleri ile ilgili tavsiyelere ve farklı görüşlere açık olabilmelidir. Örneğin bir öğretim elemanı ilk dersinde beklentileri sorabileceği gibi son derste dersin işleyiş tarzını, öğretim elemanının olumlu ve olumsuz yönlerinin eleştirilmesinden endişe etmemelidir. Özellikle Y Kuşağı bu durumdan olumlu etkilenecek ve kuşaklar arası etkileşim sağlanacaktır. Ulaşılmaz, tenkit edilmez ve sertliği ile öne çıkan 19. asır Prusya modeli yerine beraber karar alabilen ve sonuca beraber yürüyen ortak akıl daha kazanımlı ve etkili bir metot olacaktır. Bununla birlikte göreve adanmışlık duygu ve bilincinin geliştirilmesi geleceğin harekât ortamında dirençli ve inatçı bir güce katkı sağlayacaktır.

Hız, teknoloji ve özgürlük bağımlısı kuşakları sınırları tanımlı sahaya çekmek yerine, yeni sahalar oluşturulmalı, dinamik, buluşçu, özgün, yaratıcı ancak duygusal bir gençliğin gelmekte olduğu dikkate alınmalıdır. Teknolojiyi üreten, kullanan ve geliştiren bir neslin geldiği dikkate alınarak yasaklar yerine üretkenliğe fırsat tanıyan çözümler üretilmelidir.

Güçlü ülkelerin kontrolünde olmasının yanında birçok pratikliği ve kalitesinin sortifiyesi için ihtiyaç duyulan birçok değer ve üretimin standartlaştığı bir ortamda milli kültürün üretiminin ve katkılarının ön plana çıkarılması günümüzde daha önemli hale gelmiştir. Tarih bilinci geliştirilmeli, kahramanlık öyküleri ön plana çıkarılmamalıdır. Bu kapsamda kuvvetler öncelikle kendi tarihlerini ve takiben Türk ordu tarihini kurumsal kültür olarak vermelidir. Eğitim sisteminde ve her ortamda kuvvetler ayrılığının üstünlük yada zayıflık değil müşterek görev olan Türk vatanını dış tehdide karşı koruma ve kollama görevinin⁷² gereği olduğu vurgulanmalıdır. Hiçbir kuvvetin diğer kuvvetin vazifesini yapamayacağı gerçeği hedef kitleye doğru ve objektif olarak anlatılmalıdır. Dünyadaki gelişmeler ve milli çıkarlar doğru anlatılmalı, bu konuda genç kuşaklara farkındalık kazandırılmalıdır. Kuvvetlerin kendi personelini harbe hazır hale getirmesinin işin mutfağı olduğu, harekât ortamının ve tatbikatların ise sunumu olduğu hatırdta tutulmalıdır.

⁷² İç Hizmet Kanunu Madde: 35.

8. Kuşaklar Özellikleri Bütün Dünya Çapında Benzer Midir?

Bu çalışmada ulaşılmak istenen sonuç kuşakların bütün dünyada birbirine paralel davranışlar mı sergiler yoksa ülkeden ülkeye değişir mi? Daha dar bir çerçevede ülke içinde de farklılıklar olup olmayacağıdır. Eğer aynı döneme denk gelen bütün nesiller aynı özelliklere sahip olursa bir müddet sonra millet kavramı ve kültürler de risk altına girecektir. Batı Avrupalı ülkelerin inisiyatifi ele geçirdiği 18. asırdan itibaren tarihin hiçbir döneminde gerçekleşmemiş bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bu ülkeler emperyal politikalarının temelini üretim için ham malzeme kaynaklarına ulaşma, kaynakları mamul üretime dönüştürme ve bu aşamada gerekirse işgal edilen bölgelerin insan unsurunu kullanma ve nihayetinde üretilen ürünlerin pazarlanması üzerine kurmuşlardır. Doğal olarak bu döngünün oluşabilmesi için ortak bir kültürün ve standardize edilmiş bir sistemin inşası gerekmiştir. Bu ihtiyacın ve alınan tedbirlerin sonucu olarak Fransızca ve İngilizce dünya ölçeğinde kullanılan diller haline gelmişlerdir.

Milletlerin kendilerine has değerler sistemi vardır. Milletler bu nitelikleri ile varlık gösterirler ve kendilerine münhasır işler başarırlar. Türklerin teşkilatçı ve savaşçı nitelikleri önemli bir vasıf olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin 9'uncu asırda Anadolu'ya yapılacak Abbasi dönemi seferlerinde Türkler askeri vasıfları gereği görev almışlardır⁷³. Türklerin takiben Anadolu'yu vatanlaştırma sürecinde de askeri ve teşkilatçılık vasıflarının önemli başarılarla imkan sağladığı görülmektedir. Kendilerinden oldukça kuvvetli Bizans ve Haçlı ordularına karşı başarı elde etmeleri ve burada kalıcı olmalarının temelinde kendi değerlerini, kültürlerini ve milli harp sanayilerini korumalarının önemli olduğu görülmektedir⁷⁴. Busgeç de anılarında Türklerin bu iki vafına ve disiplinine yer verir. Hatta batı dünyası için duyduğu endişeleri dile getirir. Ancak burada temel nitelik Türklerin temel bir özelliği olan muhariplik niteliğine yönelik değişmeyen vasıflarıdır. Bu vasıf kuşaktan kuşağa yüzlerce yıl değişmeden aktarılmıştır⁷⁵.

⁷³ Hatice Palaz Demir, **Göktürk-Bizans İlişkileri**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s. 79.

⁷⁴ Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş**, İstanbul, TİMAŞ, 2011, s. 78, 80, 82, 96, 101-110, 173, 210, 248.

⁷⁵ Ghislain de Busbecq, **Türk Mektupları**, Çev.:Derin Türkömer, İstanbul, İş Bankası

Türklerin yaşamını anlatan; İbn-i Fazlan, Ogier Ghislain de Busbecq⁷⁶, Helmut von Moltke, La Baronne Durand De Fontmagne, Liman Von Sanders'in⁷⁷ ve Müşavir Paşanın Mektupları⁷⁸ gibi bilinen eserlerde Türklerin kendilerine münhasır özellikleri öne çıkarılmakta ve kendi toplumları ile mukayese edilmektedir. Eserlerin büyük bir çoğunluğunda Türk toplumlarının kendi toplumlarında görülmeyen farklılıkları incelenmiştir. Burada dikkati çeken önemli bir özellik toplumların farklı kültürel dokularının incelenmesidir. Günümüzde bu farklılıkları dikkate almadan kuşakların dünyanın her tarafında benzer özellikler gösterdiği şeklinde bir kabul tartışmalıdır. Türkiye'de "Z Kuşağı" en son teknolojik gelişmelere sahip olmak ve dünyanın her hangi bir köşesindeki bilgiye erişim imkânına sahipken, bir başka Ortadoğu ülkesinde yaşıtı açlıkla mücadele etmekte, sığınacak bir yer bulmaya çalışmakta ve güvenlik sorununa yönelik sıkıntılar yaşamaktadır. Aynı coğrafyanın yaşıtı iki çocuğu arasındaki bu farklılıklar kuşaklar teorisinin de her yerde aynı sonuçları verdiği tezi ile uyuşmamaktadır. Hatta kuşakların aynı zaman dilimi mi olduğu sorusu da önemini korumaktadır. Yukarıda örnekte olduğu gibi bir ülkede Z kuşağının şartları aynı zaman diliminde başka bir coğrafyada yaşayan aynı grup yaşıtılar açısından sessiz kuşak şartları ile Baby Boomers karışımı bir dönemi yansıtabilmektedir.

Kuşaklar benzerlikleri bakımından; gelişmiş demokratik ülkelerin şartları ile demokrasinin olmadığı ülkeler ve barış koşullarının olmadığı ülkelerde farklı ortaya çıktığı da dikkate alınmak durumundadır. Diğer taraftan milli kültürlerin, tarihi birikimlerin, ülkenin ikliminin ve içinde bulunduğu coğrafyanın, jeopolitik konumun, ülkenin coğrafi büyüklüğünün, yer altı ve yer üstü kaynaklarının, demografik unsurunun, eğitim sisteminin ve moral değerlerinin, askeri varlıklarının gücü ile içinde buldukları medeniyet açısından farklılıklar göstermesi kaçınılmazdır. Bu bakımdan kuşaklar her ülkede birebir benzerlik göstermezler. Az gelişmiş ülkelere doğru kademeli bir

Kültür Yayınları, 2010, s. 43, 58, 64, 66, 69, 120-123, 133, 135, 147, 154-156,162, 243.

⁷⁶ Busbecq, a.g.e., s. 20-50.

⁷⁷ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, 4. Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010, s. 23-67.

⁷⁸ Adolphus Slade, **Müşavir Paşanın Mektupları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 17-150.

geçiş sağlarlar. Bu durumun farkında olan ülkeler kendi eğitim sistemleri ile kendi nesillerini kendi ülkelerinin gelecekteki sorumluluğunu üstlenecek şekilde eğitime imkanına sahiptirler. Burada tek kısıt geçişli olarak bahsedilen katmanların bir sonucu olarak beklenen sonuçta her şeyin planlanan şekilde gerçekleşemeyeceğinin farkında olmaktır. Anlık iletişim, sosyal medya ve küreselleşme gibi nedenler dış tesirlere açık bir ortamı oluşturmakla birlikte kuşaklar kendi kaderine bırakılmayacak kadar önemlidir.

Sonuç

Geçmiş zamanlardan beri kuşakların hayatını değiştiren, devletlerin gelecekleri üzerinde etkisini gösteren önemli bir girdi daima teknoloji olmuştur. Teknoloji kuşakları şekillendirmiş, hayata bakışlarını etkilemiştir. Teknoloji tek başına her şey değilse de insanlığın gelişimine tesir eden büyük bir çarpandır. Bunun etkisini özellikle tarih incelemelerinde ve analiz yapan çalışmalarda açık olarak görmek mümkündür⁷⁹. Çağ ve insan her gün değişiyor, geleneksel alışkanlıklar da bu yönüyle yeniden şekillenebilmelidir. Milli kültürü yaşatma teşvik edilmeli ve askeri öğrencilerin kültürüne sahip çıkma inancı güçlenmelidir. Kendi köklerinden ve özünden kopmuş bir unsurun güçlü olması mümkün değildir. Ancak ülkeleri daha ileri ve aydınlığa daima aydın ve eğitilmiş kesimin taşıdığı unutulmamalıdır. Türk modernleşmesinde, Türk ordusu her zaman önemli bir unsur olmuştur. Bu misyonun korunması ve sürdürülebilirliği günümüzde çok daha zor ama geçmişe göre azımsanmayacak kadar önemlidir.

Özer-Timurcanday Özmen grubu tarafından yapılan emik⁸⁰ çalışmasında 1980 sonrası doğan Y Kuşağı ile ilgili önemli sonuçlar çıkarmışlardır. Buna göre; Diğer kuşaklara göre daha az katı, gösterişe daha çok önem vermekte, dürüstlük ve milliyetçilik açısından daha geride, sorumluluk, disiplin, bilgi paylaşımında daha düşük ve çalışkanlık açısından zayıftırlar⁸¹. Bu hususlar kurumların üzerinde durması gereken önemli ve geleceğe yönelik planlamalarda çözüm üretilmesi gereken hususlar olarak değerlendirilmiştir.

⁷⁹ Geoffrey Parker, **Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800**, Çev.: Tunçay Zorlu, İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s.156-160, 228, 229, 259, 260, 292-301.

⁸⁰ “**Etik**” çerçeve konulara **Dıştan Bakış** kurallarını, “**Emik**” çerçeve ise **İçten Bakış** etkinliklerini ifade eder. (y.n.)

⁸¹ Özer-Timurcanday Özmen, **a.g.m.**, s. 139.

Edmunds ve Turner gibi araştırmacılar kuşak sosyolojisinin “kü-resek kuşak” kavramından bahsetmekte ve her kuşağı yönetmenin ortak stratejileri olabileceğini savunuyorlarsa da⁸² bu görüş kesinleşmemiştir. Farklılıklar disipline edilerek, sistemde zenginliğe dönüştürülmesi hedeflenmelidir. Ortak akıl kullanılmalı, insan odaklı ve açık fikirli olunmalıdır. “Eğitilmiş ve inandırılmış insan sistemin en önemli unsurudur.” gerçeği dikkatten uzak tutulmamalıdır. “Kuşak farklılıkları gerçektir ancak yönetilemez değildir”. Yeni nesilleri anlamaya çalışan ve onlara uyum sağlayabilen yönetimler başarılı olacaklardır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın söylemiş olduğu; “...Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister⁸³.” sözü milli imkânları ile kendi ayakları üzerinde durması gereken bir milletin tarifidir. Kuşakların 100 yılda bir kendini yenilediği dikkate alındığında, Atatürk’ün dünyaya geldiği nesil günümüz kuşaklarından Y Kuşağına daha yatkındır. Dönemin teknik gelişmeleri de bunu doğrulamaktadır. Silah sistemlerindeki gelişmeler ve özellikle uçaklar bu alanda önemli bir örnektir. Yine 1 Kasım 1937’de TBMM’nin Beşinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni açarken söylediği; “Sağlam ve gürbüz nesil, Türkiye’nin mayasıdır. Prensibini, pekiyi kavrayarak çalışmakta olduğunu takdire değer bulurum.” sözü de nesilleri nasıl motive etmek ve pro aktif bir yaklaşımla geleceğe hazırlamak gerektiği konusunda önemli tespitlerdir. “Okunması bilinirse her insan bir kütüphanedir.”⁸⁴ sözü insan merkezli yaklaşımın sonucunda önemli kazanımlar olacağı gerçeğine işaret etmektedir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde ise her insan değerlidir ve kaybedilmemelidir. Tarihte değişmeyen bir hakikat; milletler kendi moral değerleri ve insan kaynakları ile yükselirler. İkinci Dünya Savaşı yıllarında düşen pilotları kurtarmak için Arama-Kurtarma Birliğine önem veren devletler daha başarılı sonuçlar almışlardır. Zira pilotların riskli durumlarda kendilerini gözetleyen bir takipçileri olduğunu bilmeleri moral ve motivasyonlarına olumlu etki etmiştir.

Ünlü bir bilim insanı, “bir derede iki kere yıkanılmaz.” der. Bu

⁸² Özer-Özmen, a.g.m., s. 4.

⁸³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, “Hâkimiyeti Milliye: 26 Ağustos 1924”

⁸⁴ Akın Öztürk(Hv.Org.), 1 Kasım 2013, Yeşilyurt, İstanbul.

söz aslında değişimin gücünü ve hızını göstermektedir. Devletler, kurumlar, ulusal ve uluslararası organizasyonlar daima bir değişim içerisinde. Zihinsel farkındalık da sürekli değişim içindedir. Bu çevrenin en önemli aktörü olan insan da bu döngünün ve değişimin ana unsurudur. Hayata değişim ile gözlerini açan kuşakların geçmişte kalması mümkün değildir. Gücü elinde bulunduran neslin değişimin farkında olması ve süreci öngörüsü ile yönetmeyi başarması ya da başaramaması sonucu belirlemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Atatürk'ün Söylev ve Direktifleri, Birinci Kitap, Ankara, Hv.Bsm. Neş.Md.lüğü, 1984.

Altuntuğ, N.: “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, ISSN: 1309-8039 (Online), 2012.

Arman, Ayşe.: “Yaşasın Y Kuşağı”, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/23465715.asp>, [Erişim: 17.06.2014]

Armaoğlu, F.: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınları, 2010.

Börekçi, D. Y. – Eren, N.,: “Kuşaklar Bazında Değişen İş Şekillendirme Davranışı: Sosyal Medya Kullanımının Etkisi”, **22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kitabı 22-24 Mayıs 2014**, Adem Ögüt (Edt.), Konya, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aybil Yayınları, 2014

Busbecq O. G.: **Türk Mektupları**, (Çev.: D.Türkömer) İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2010

Erden A.S.: “Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları”, **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, Haziran 2013 (Journal of Economics and Management Research, Vol:2, No:1, June 2013).

Haldun, İ.: **Mukaddime I**, (Hazırlayan:Aslan Tekin), İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2015

Huntington, S.P.: **Medeniyet Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, (Çev:Mehmet Turan-Cem Soydemir), İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 1992.

Friedman G.: Gelecek 100 Yıl, Pegasus, İstanbul, 2009

<http://www.guneslibirgun.com/kusak-teorisi>, “Yeni Nesil Berbat Mı Dediniz?”, [Erişim:17.06.2014]

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17873898.asp>, 25 Mayıs 2011, “Kültür Üniversitesi Türk Gençliğini Araştırdı”, [Erişim: 10 Nisan 2014, s. 1-3].

http://www.chip.com.tr/blog/rikferguson/7-yasinda-113-bin-515-dolarlik-savas-ucagi-aldi_6288.html 22 Şubat 2011, [Erişim: 17 Haziran 2014].

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17873898.asp>, 25 Mayıs 2011, [Erişim:10 Nisan 2014]

İç Hizmet Kanunu, Madde: 35.

Keleş, H. N.: “Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2011, ISSN: 1309-8039 (Online).

Kesik M.: **At Üstünde Selçuklular Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş**, İstanbul, TİMAŞ, 2011.

Özer, P. S.– Eriş, Engin D.- Timurcanday Özmen Ö.N.: Adem Öğüt (Edt.) “İnsan Kaynakları Yönetim Stretajilerinin Yeni Kuşağın Farklılaşan İş Değerleri Açısından Değerlendirilmesi”, **22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kitabı 22-24 Mayıs 2014**, Konya, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aybil Yayınları, 2014.

Özer P.S.- Eriş E. D.- Timurcanday Özmen Ö.N.: “Kuşakların Farklılaşan İş Değerlendirmesine Göre Emik Bir Çalışma”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 38, Kütahya, 2013.

Özkol İ.: Sivil Havacılık Sektörü, İTÜ Öğ.Üyesi,Haziran 2014, HHO HİTEK, Açılış Konuşması.

- Öztürk, A.: “Türk Hava Kuvvetlerinde Liderlik”, **İkinci Ulusal Liderlik Sempozyumu Bildirileri 21-22 Mart 2013**, İstanbul, HHO Matbaası, 2013.
- Palaz D.: **Göktürk-Bizans İlişkileri**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s. 79.
- Parker Geoffrey.: **Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800**, İstanbul, Küre Yayınları, 2006.
- Samen S. - Portakal S.- Akgündüz K.: “Örgütsel Hedefler ve Bireysel Beklentiler: Türkiye’de Y Kuşağı Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Algıları Üzerine Bir Araştırma”, **22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kitabı 22-24 Mayıs 2014**, Adem Öğüt (Edt.), Konya, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aybil Yayınları, 2014.
- Sanders L.: **Türkiye’de Beş Sene**, 4. Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010.
- Slade A.: **Müşavir Paşanın Mektupları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Şimsek, H.: **2012-2013 Eğitim Öğretim Yılı HHO Akademik Açılış Dersi Kitapçığı**, İstanbul, 2012.

YUNAN MİLLETVEKİLİ MAKKAS'IN MUSTAFA KEMAL İLE 6 MAYIS 1931'DE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ GÖRÜŞMEYE DAİR RAPORU

Nilüfer ERDEM*

İlerleyen sayfalarda, Yunan¹ Parlamentosu'ndaki Atina milletvekillerinden Leon Makkas'ın Mustafa Kemal ile Orman Çiftliği'nde 6 Mayıs 1931 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu görüşmeyle ilgili izlenimlerini kaleme aldığı raporunun çevirisine yer verilecektir. Venizelos Arşivi'nde yer alan rapora pek çok Yunan tarihçi tarafından atıfta bulunulmuştur. Raporda kaydedilenler tamamen dönemin ruhuna uygundur ve Türk-Yunan dostluğunun destekçisi olan bir Yunan milletvekilinin kaleminden çıkmışlardır. Bu sebeple Türkçe çevirisini vermekte yarar gördük.²

Paris'te hukuk öğrenimi görmüş olan 1892 doğumlu Yunan siyasetçisi ve yazarı Leon Makkas pek çok kez milletvekili seçilmiş ve çeşitli bakanlık görevleri üstlenmiştir. Fransa'daki Yunan Elçili-

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
e-mail: nilerdem@istanbul.edu.tr.

¹ Çalışmamızda Ortodoks olan, Yunanca konuşan (Rumca dediğimiz dil çok hafif şive farklılığı ile Yunancanın aynıdır) Osmanlı ve daha sonra Türk uyruklu olan azınlık mensuplarını "Rum" ifadesiyle andık. Yunanca konuşan, Ortodoks Yunanistan vatandaşlarını anmamız gerektiğinde "Yunan" ya da "Yunanlı" kelimelerini kullandık. Ancak Rumlar ve Yunanlıların iç içe geçtiği durumlarda "Helen" sözcüğünü tercih ettik.

² Yunancanın Türk Alfabesi kullanılarak yazılışı konusunda Türkiye'de kurum ve kişilerin farklı uygulamalara gittikleri görülmüştür. Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Millî Kütüphane uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Biz, kullanılan transliterasyon uygulamalarından hiç birini benimsemedik. Çünkü bizim kanaatimize göre, bunların hiç birinde Yunanca okunuş tam olarak karşılanamamaktaydı. Bu esasen, Yunancada i, e ve o gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından ve bunların farklı olarak belirtilmesi gerektiğinden kaynaklanan bir zorluktu. Tüm bunları düşünerek çalışmamızda Yunanca kelimelerin okunuşunu esas aldık ve kelimenin Yunanca olarak en yakın okunuş şeklini vermeye çalıştık.

ği'nin Basın Bürosu Müdürlüğü'nü yürüttüğü gibi, Avrupa Konseyi temsilciliğinde de bulunmuştur.³ Leon Makkas'ın Mustafa Kemal ile gerçekleştirmiş olduğu bu görüşmede Ruşen Eşref (Ünaydın) çevirmenlik rolünü üstlenmiştir.⁴

Bilineceği gibi çiftçilere bizzat kendisi rehber olmak isteyen Mustafa Kemal, Ankara yakınlarında örnek bir çiftlik kurmayı tasarlamıştır. Kendisine bölgede yazların kurak geçtiği, toprağın ise verimsiz, çorak ve kısır olduğu hatırlatılsa da söylenenlere önem vermeyerek projesine devam etmiştir. Aslında bu şekilde Türkiye'nin verimsiz yerlerinde dahi insan iradesinin istediğini elde edebileceğini kanıtlamak istemiş⁵ ve 5 Mayıs 1925'te "Karanlık Derealtı" denilen iki tepenin geniş eteklerindeki mevkide iki büyük çadırla ve iki traktörle Orman Çiftliği'nin kurulmasına başlanmıştır. Arazi çıplak ve ağaçsız olduğu gibi, içerisinde bataklık ve sazlık da barındırmaktaydı. Nitekim Mustafa Kemal'in çiftliği kurmaktaki amaçları arasında, Ankara'nın havasını bozan arazideki bataklığı kurutmak da vardır. Büyük emek ve para sarf edilerek bu örnek çiftlik kurulabilmiştir ki,⁶ çevirisini verdiğimiz rapordan 1931 yılına gelindiğinde yabancı devlet adamlarını ağırlayabilecek bir mekân haline geldiği görülmektedir. Diğer taraftan Ankara'nın yeni görünümünün yabancı ziyaretçileri etkilediği de anlaşılmaktadır.

Yunan milletvekilinin Ankara ziyareti, 10 Haziran 1930 tarihli⁷ ve Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesinden kaynaklanan

³ "Leon Makkas", **Egkiklopedia 2002 [2002 Ansiklopedisi]**, Cilt: 12, s. 47.

⁴ 1892 doğumlu olan Ruşen Eşref Ünaydın, Galatasaray Sultanisi ve Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiş, Türkçe ve Fransızca öğretmenliği yaparken basın hayatı ile de tanışmıştır. Birinci İnönü Zaferi'nden sonra Lozan Konferansı'na basın danışmanı olarak katılmıştır. Milletvekilliği, Balkan Birliği Türkiye Genel Sekreterliği ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevlerinde bulunmuştur. Tiran, Atina ve Budapeşte'ye elçi, Roma, Londra ve Atina'ya büyükelçi olarak atanmıştır. 1952 yılında emekliye ayrıldıktan sonra çeşitli dergilerde şiir, şiir ve hatıra eserler yayınlamıştır.

"Ruşen Eşref Ünaydın", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Cilt: 23, s. 12012; <http://www.tccb.gov.tr/genelsekreterlik/ruseneshrefunaydin/> [15.09.2015]

⁵ İzzet Öztörak, **Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006, s. 29-34.

⁶ Fazıl Dalay'ın Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin 11. Sayısı'nda yayınlanan "Atatürk Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Ne İçin Kurdu?" başlıklı yazısına, merkezin web sitesinden ulaşılabilmektedir.

Fazıl Dalay, "Atatürk Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Ne İçin Kurdu?", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/ataturk-ankara-orman-ciftligini-nasil-ve-nicin-kurdu> [15.09.2015]

⁷ "Türk-Yunan İtلافı İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Haziran 1930, s. 1.

siyasal ve ekonomik sorunların çözüme bağlandığı Ankara Sözleşmesi'nin⁸ sonrasına rastlamaktadır. Bu gelişme akabinde Yunanistan Başbakanı Venizelos, beraberinde Dışişleri Bakanı Mihalakopulos ve eşleri de olduğu halde, kendilerine eşlik eden yirminin üzerinde memur ve gazeteciyle 1930 yılı Ekim ayı sonunda Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Venizelos ve beraberindekiler 27 Ekim'de özel bir trenle Ankara'ya ulaştıklarında, kendilerini İsmet (İnönü) Paşa ile Tefvik Rüştü (Aras) karşılamışlardır.⁹ Yunan yetkililerin Ankara ziyareti 30 Ekim 1930 günü üç antlaşmanın imzalanmasıyla son bulmuştur. Bunlar "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Anlaşması", "Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol" ve "İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması"dır.¹⁰

Aile dostlarından Pinelopi Delta günlüğünde, Venizelos'un bu Ankara gezisi sonrası izlenimlerine yer vermiştir. Delta'nın ifadesiyle Venizelos geziyle ilgili izlenimlerini son derece coşkulu ve heyecanlı bir şekilde anlatmıştır. Lozan'dan itibaren İsmet Paşa'nın görüşlerini bildiğini, ancak Mustafa Kemal'in kendisini nasıl karşılayacağını bilmediğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal tarafından kabul edilen Venizelos, Türk başkomutanın "Yunan askerinin iyi bir asker olduğu" sözlerinden çok etkilenmiştir. Venizelos dostlarına Mustafa Kemal'in "büyük" olduğunu ve Türkiye'nin başkentini Anadolu içlerine taşımasının bile büyük karar teşkil ettiğini ifade etmiştir. Ankara gibi neredeyse bir köy görünümündeki Anadolu şehrinin yeniden inşa edildiğine ve kıskanılacak binalar yükseldiğine tanıklık ettiğini anlatmıştır. Venizelos'a göre Türk-Yunan dostluğu ile dünya barışının temelleri atılmıştır ve bundan sonra hedef Balkan ülkelerinin işbirliğidir. Delta'nın günlüğüne bu notları düştüğü tarih, 13 Kasım 1930'dur.¹¹

Dönemin Türk-Yunan ilişkilerini ele almış olan Aleksandris, Venizelos'un uluslararası bir takım gelişmelerden dolayı Yunanistan'ın Türkiye ile olan hesabını temizlemesi gerektiğine inandığına ve ku-

⁸ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt: 11, s. 1939-1966.

⁹ "M. Venizelos Dün Geldi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Teşrinievvel (Ekim) 1930, s. 1; "M. Venizelos Geldi, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Teşrinievvel (Ekim) 1930, s. 2.

¹⁰ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Cilt: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 399-404; "Türk-Yunan Muahedelerini Dün İki Başvekil ve Hariciye Vekili İmzaladı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Teşrinievvel (Ekim) 1930, s. 3.

¹¹ Pinelopi Delta, **Eleftherios K. Venizelos**, Athina, 1978, s. 170-174.

zey komşularının baskılarına karşı denge oluşturacak bir savunma sistemi hedeflediğine işaret etmektedir.¹² Kiçikis ise Venizelos'un 20 Aralık 1930'da Yunan meclisinde milletvekillerine, "Ankara'da iki halkın ırkî olarak da birbirine yakın olduğu ispatlanmıştır... Türkler haklı olarak Arî ırktan olduklarını sanıyor ve ifade ediyorlar. Tabii ki kanlarının bir kısmı dışarıdandır. Anadolu'da Kapadokyalıların, İskitlerin, Asurluların ve diğer ırkların olduğunu söylüyorlar. Biz Yunanlılar giderek onları Helenleştirdik ve asırlarca Helen oldular. Daha sonra Türkler geldiler ve onları Türkleştirdiler. Ancak nüfus, aynı nüfus olarak kaldı..." sözleri ile seslendiğine dikkat çekmektedir.¹³ Bu tip yaklaşımları bazı çevrelerce abartılı olarak değerlendirilmiş¹⁴ olsa da Yunanistan Başbakanı Venizelos ve diğer taraftan "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi ile hareket eden Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal dostluk yanlısı söylem ve tavırlarıyla iki ülkenin yakınlaşmasının yolunu açmışlardır.

Leon Makkas, Mustafa Kemal ile gerçekleştirdiği görüşme sonrası 8 Mayıs 1931'de Darülfünun'un Vezneciler'deki konferans salonunda "Şark'ta Sulh-ü Müsalemet [Doğu'da Barış İçinde Olmak]" konulu bir konferans vermiş¹⁵ ve söz konusu konferansa dinleyici olarak başta Darülfünun'dan olmak üzere, Patrik Vekili Polikarpos gibi Rum cemaatten de katılanlar olmuştur. Makkas sözlerine Ankara ve İstanbul'da görmüş olduğu "hüsnü kabul"den bahsederek başlamıştır. Sözlerini "Eğer biz sulhü idameye karar vermişsek maziyi tamamıyla unutmamız lazımdır. Mazi hatıraları içinde çok güzel sahifeler olduğu gibi çok elemli, ızdıraplı yapraklar da vardır. Biz artık yeni bir harp istemiyoruz. Biz yılların verdiği ızdırap ve elemlerden sonra, daima ve her zaman sulh içinde yaşamak istiyoruz, sulh ve dostluk!" cümleleriyle sürdürmüştür. Makkas, Selanik'ten Suriye'ye kadar olan topraklarda yaşayan milletlerin iktisadî ve fikrî olarak birbirleriyle sıkı ilişkilerinin olduğuna temas ettikten sonra, "Bizler

¹² Aleksis Aleksandris, "To İstoriko Plesio Ton Ellinoturkikon Sheseon [Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi Çerçevesi]", **İ Ellinoturkikes Shesis 1923-1987 [Türk-Yunan İlişkileri 1923-1987]**, Athina, Ekdosis Gnosi [Gnosi Yayınları], 1988, s. 77-78.

¹³ Dimitris Kiçikis, **İstoria Tu Ellinoturkiku Horu 1928-1973 [Türk-Yunan Bölgesinin Tarihi 1928-1973]**, Athina, Ekdosis Estia [Estia Yayınları], 1981, s. 28.

¹⁴ İfigenia Anastasiadu, **O Venizelos Ke To Elinoturkiko Simfono Filias Tu 1930 [Venizelos ve 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması]**, Athina, Ekdosis Filippoti [Filippoti Yayınları], 1982, s. 86.

¹⁵ "Hukuk Fakültesi Reisliğinden", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Mayıs 1931, s. 1.

yekdiğerimizle kardeşiz, hiç olmazsa komşu milletleriz” demiştir. Geleceğin barışçıl hisleri kuvvetlendireceğinin de altını çizen Makkas, Türkiye ve Yunanistan’daki üniversitelerin, gazetelerin ve bütün fikrî müesseselerin dostluğun tesisine yardım edeceklerine temas etmiştir.¹⁶ 28 Mart 1948’de Atina’da Türk-Yunan Cemiyeti tarafından düzenlenen konferans dizisinde bir konuşma gerçekleştirmiş olması, Makkas’ın ilerleyen yıllarda da aynı uğurda çalışmaya devam ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Burada da dostluğun Atatürk, İnönü ve Venizelos tarafından büyük gayretlerle tesis edildiğine işaret ettikten sonra, iki ülke arasında daha sıkı fikrî ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesinin lüzumuna değinmiştir.¹⁷

**“Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal İle Görüşme
(Ankara 6 Mayıs 1931)”¹⁸**

Cumhurbaşkanlığı tarafından davet edilerek ve Dışişleri Bakanı’nın özel kalem müdürünün refakatinde, bu örnek çiftliğin oluşturulmasınının 6. yıldönümü münasebetiyle, neredeyse tüm siyasi ve parlamenter camianın davet edilmiş olduğu Mustafa Kemal’in Ankara’daki çiftliğinde 6 Mayıs’ta gerçekleştirilen toplantıya katıldım.

Cumhurbaşkanlığı’na yeniden seçilmesi sonrasında Yunan Elçisi’nin öncülüğünde daha önce huzuruna çıkmış olduğum Türkiye Cumhurbaşkanı ile çok geçmeden, çiftlikteki barakanın odalarının birinde beklenmedik bir görüşmemiz söz konusu oldu. Cumhurbaşkanı’nın sözlerini Fransızcaya çeviren Türk milletvekili Ruşen Eşref Bey’in tercümanlığında, bana ayakta olarak ‘Hoş Geldiniz’ dedi. Kendisine saygımı ve ülkemizin Başbakanı ile Dışişleri Bakanı’nın, ayrıca Yunanistan’ın tüm siyasi camiasının büyük hürmetlerini sunarak yanıt verdim. Cumhurbaşkanı verdiği yanıtta, kesin bir dille Sayın Venizelos’a olan büyük hürmetini ve bir Yunan milletvekilini görmekteki memnuniyetini vurguladı. O zaman, aylar öncesinde son derece başarılı bir şekilde başlamış olan dostluk siyaseti ve Türkiye ile uzlaşma konusunda Yunanistan’ın tüm

¹⁶ “M. Makkas Dün Çok Mühim Bir Konferans Verdi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Mayıs 1931, s. 1; 3.

¹⁷ “Türk-Yunan Dostluğu”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Mart 1948, s. 3.

¹⁸ Atina Venizelos Arşivi, **173_060_04** Nolu Dosya

siyasî camiasının hemfikir olduklarından övgüyle söz etmeyi görevim saydım. Kemal de yanıt olarak tüm Yunan halkına selamını götürmemi rica etti ve [Yunan halkına] derin bir saygı duyduğunu ve enerjisine hayran olduğunu ilave etti. Benden bu içten duygularının kamuoyuna duyurulmasını istedi. Bunun üzerine cevaben halkımızın, Türk [halkı] ile sıkı bağlarla daimi surette bağlı kalmasını Yunanistan'da mutluluk adde-deceğimizi söyledim ve derin görüşlü Devlet Başkanı'nun yol göstericiliğinde özellikle Ankara'da [Türk halkının] yaratıcılığına hayran kaldığımı ilave ettim. Bunun üzerine Gazi, 'İki ulus barışın iyiliği ve tüm Doğu'nun refahı için her zaman ele (la main dans la main) ilerlemelidirler' dedi.

Söyleşimizin sona erdiğini düşünmüştüm ki, Mustafa Kemal beni bitişik odaya davet etti ve yanına oturmamı isteyerek bana büyük bir özen gösterdi. Dışişleri Bakan Yardımcısı ve önemli ve güvenilir milletvekillerinden Hasan Bey'in, Meclis Başkan Yardımcısı'nın, Mahmut Bey'in, 'Hakimiyet-i Milliye'nin müdürünün, ayrıca milletvekili olan 'Akşam' ile 'Cumhuriyet' müdürlerinin ve her zaman tercüman vazifesi gören milletvekili Ruşen Eşref'in huzurunda, dostça bir tonda söyleşiye yaklaşık yirmi dakika kadar daha devam etti.

Öncelikle bana, Yunanistan ile [gerçekleşmiş olan] anlaşmadan dolayı memnuniyetini vurguladı ve [anlaşmayı] iki devlet için yararlı addettiği ve [anlaşmanın] yürekte destekçisi olduğunu söyledi. 'Bu dostluk ve anlaşmayı güven havasında gittikçe daha fazla geliştirmek zorundayız' diye ilave etti. 'Gereklik hasıl olursa Doğu'nun barışı için yalnız kalmamız önemli değildir. Tabii ki diğer Balkan devletlerinin de bu anlaşmaya dahil olmasını isteriz' diye devam etti. Balkan Antantı girişiminde bulunduğum konusunda Ruşen Eşref Bey'in dikkat çekmesi üzerine, Cumhurbaşkanı bu faaliyeti nasıl değerlendirdiğimi sordu. Tüm komşularımızla barışçıl ve dostça ilişkiler geliştirmek isteyen bizlerin, Balkan Antantı fikrine olumlu bakmamızın doğal olduğu, ancak bu işin zorluklarını da görmezden gelmediğimizi ve Türk-Yunan anlaşması ile olası daha genel bir anlaşmanın en sağlam ve önemli

temelinin atılmış olmasından da mutlu olduğumuz yanıtını verdim.

Sözlerimi özel bir dikkatle dinleyerek ve gözünü kırpmaksızın bakarak Kemal, bana göre Balkan Antantı'nın zorluklarının ne olduğunu ve nereden kaynaklandıklarını sordu. Temkinli davranmaya özen göstererek, her halükarda bu zorlukların ne Türk, ne de Yunanlardan kaynaklandığı yanıtını verdim. Cumhurbaşkanı, 'Peki o zaman nereden kaynaklanıyorlar?' sorusunda ısrar etti. 'Yoksa Güney Slavlarından mı?' diye özellikle sordu. 'Bizim açımızdan, Güney Slavları ile neyse ki son derece iyi ve samimi ilişkiler içindeyiz. Onlarla ilgili en ufak bir şikâyetimiz yok' diye yanıt verdim. Mustafa Kemal, 'Bu durumda Bulgaristan'dan başkası kalmıyor' cevabını verdi. O zaman Bulgar siyasetinde bir takım sabit fikirlilikler fark ettiğimizi ve belki de savaş sonrası yeni ruha yeterince adapte olamadıklarını izah ettim. 'Gerçekten de Bulgaristan'daki sorumsuz bir takım çevreler anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi konusunu sürekli kurcalamaktadırlar ve azınlıklar problemi ile ilgili sistemli bir polemik ve propaganda yürütülmektedir. Oysa Yunanistan'da bizler, Balkan Yarımadası ve Yakın Doğu'ya ilişkin savaş sonrası anlaşmaların korunmasına canla başla bağlıyız. Azınlıklarla ilgili olarak, Türkiye'deki Rum ve Yunanistan'daki Türklerle de olduğu gibi, [azınlıkların] durumları Türkiye ile Yunanistan [örneğindeki] gibi devletlerin daha genel uzlaşısı ile kolaylaşmakta ve iyileşmekte olduğuna inanıyoruz' [dedim]. O zaman Patrikhane'nin ve İstanbul'daki Rum azınlığın Türk rejimine bağlılığını ve yasalara uyduğunu tekrar etmek için fırsat buldum ki, bunları İsmet Paşa'ya da söylemiştim. Bu beyanat Mustafa Kemal'i derinden tatmin etmiş göründü ve bana Rumlardan tam manası ile hoşnut olduğunu söyledi. (Diğer taraftan daha sonraki görüşmemiz esnasında Patrik, yukarıda bahsettiğimiz görüşmeden birkaç saat sonra, Cumhurbaşkanı'na yeniden seçilmesi sebebiyle gönderilen telgrafta cevap [niteliğindeki] telgrafında Kemal kendisine karşı son derece içten olduğu [için], Patrikhane'nin yasalara bağlılığı konusundaki Türk Devlet Başkanı'nın tespiti yadsımadı).

Kısa bir süre sonra Türkiye Cumhurbaşkanı kaşlarını çatarak derin bir düşünceyle bana: 'Balkan Antantı, kimi Balkan devletleri büyük [devletlerin] dışarıdan gelen etkilerinden kurtuldukları ve hükümlerlilikleri ile art düşüncelerinden vazgeçtiklerinde başarılacaktır' dedi. Mustafa Kemal kuşkusuz Güney Slavlarının ve Fransızların etkisini ima etmektedir. Ancak genel çerçevede kalarak, Yunanistan'da bizlerin Balkanlar'daki tüm hükümlerliliklerin düşmanı olduğumuz, aynı zamanda devletler arasında Balkanlar'da yaşanan karşılıklı çekememezliklerin ve bunların yarımada'daki halkların tutkularını da çoğu zaman ateşlediğinin, sıkça karışıklıkların odağı gibi görünmemize ve bize kara çalınmasına sebep olduklarının acı tecrübesine sahip olduğumuz yanıtını verdim.

Bundan sonra Mustafa Kemal sözü, anlaşıldığı üzere kendisinin çok hoşuna giden Helenlerle Türklerin ortak kökenlerine ilişkin teoriye getirdi. Bununla ilişkili teorinin Yunan Bay Moshopulos tarafından desteklenmesinin kendisini sevindirdiğini vurgulayarak, benden Bay Moshopulos'un Atina'da konuya ilişkin gerçekleştirmiş olduğu konferansın tam metnini olabildiğince hızlı bir şekilde göndermemi istedi. Kendisine bununla ilgileneceğimin sözünü verdim. Bu görüşle ilgili ne düşündüğüm sorusuna, bu meseleye ilişkin doğal olarak henüz bilimin nihai bir tez ortaya koymadığını, ancak ortak kökenden de önce, aynı gökyüzü altında ve aynı atmosferde asırlar boyunca birlikte yaşamının Türkler ve Yunanlarda şekillendirdiği ortak aklın önemli olduğu yanıtını verdim. 'Sayın Cumhurbaşkanı, ne de olsa Ege bizi birleştiriyor ve her şeyden önemlisi de budur' dedim.

O zaman Türkiye Cumhurbaşkanı, Türk-Yunan dostluğu lehine duygularını yineledi ve benden bunları Yunan halkına iletmemi isteyerek, Sayın Venizelos'a hitaben hürmetlerini ve ona olan selamını tekrarladi. Bundan sonra görüşmelerimle ilgilenererek, Ankara'da daha ne kadar kalacağımı sordu ve Ankara'yla ve karşılaşmamla ilgili izlenimlerimi dinlediğinde açık bir memnuniyetle, son derece samimî bir şekilde ve uzunca elimi sıkarak görüşmemizi noktalandı.

Türk siyasî ve yabancı diplomatik çevrelerince bu [görüş-

me] yoğun bir şekilde ve son derece olumlu olarak yorumlandı. Yabancılarla bu tip görüşmelerin nadir oluşu, sadece gerekli ve resmî kabuller haricinde Gazi'nin diplomat sınıfı ile dahi sık sık görüşmekten kaçınması, [görüşmenin] uzun sürmesi ve bir Yunan milletvekiline abartılı nezaketi, bugünkü Yunanistan'a karşı olağanüstü sempatisinin, Yunanistan'da samimiyetine güvenilmesi arzusunun ve Türk-Yunan anlaşmasına verdiği önemin işareti olarak nitelendirildi.

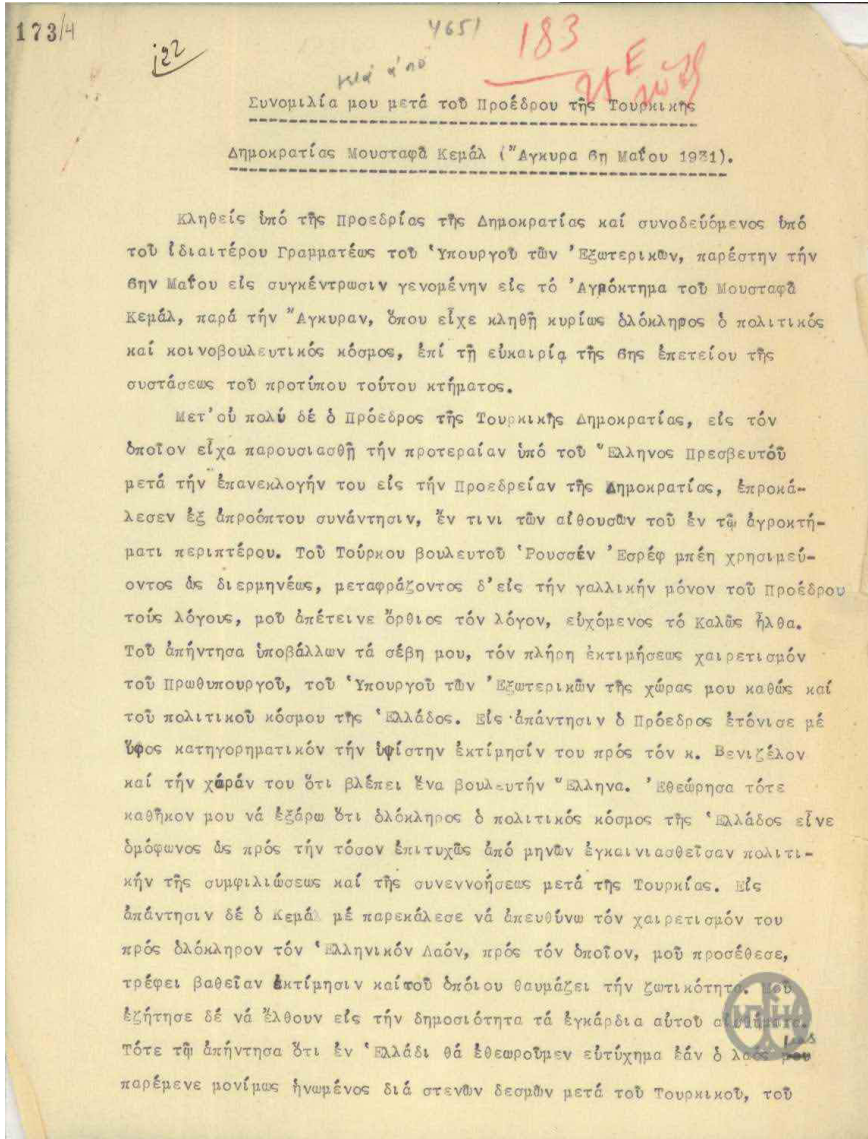
Açıkçası, samimiyeti ile ilgili izlenimi ben de edindim. Her şekilde savaş ve askerî geçmişin unutulmasını isteyen bir adam ve özellikle Anadolu'da Yunan ordusunun ve halkının ortaya koymuş olduğu erdemleri[!]19 unutmayan bir Türk söz konusudur. Demek ki Helen faktörüne de, Yunanistan'ın dostluğuna da büyük önem vermektedir. Ankara'daki görüşme konumun seçilmesinin, Yunanistan'ın önemli ilerlemeleri ve ülkemizin önemsiz bir dost olarak varsayılmaması fikrinin yaygınlık kazanmasına [katkı sunmasından] memnunum.

İstanbul 9 Mayıs 1931

Leon Makkas”

¹⁹ Makkas “Anadolu'da Yunan ordusunun ve halkının ortaya koymuş olduğu erdemler” derken, Helenlerin savaş meydanlarında iyi dövüştüklerini ve bunun da Türk komutanlarınca bilindiğini kast ediyor olmalıdır. Bunun başka türlü düşünülmesi mümkün değildir. Çünkü Yunan Ordusu 1919-1922 yılları boyunca Anadolu'da ve işgal ettiği her yerde büyük tahribatlar gerçekleştirmiş ve kayıplara sebep olmuştur. Daha 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal aşamasında rıhtımı kana bulamışlar, Anadolu'da pek çok köy ve kasabayı önce yağmalayıp sonra yakmışlardır. Bkz. Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)**, İstanbul Derlem Yayınları, 2010, s. 174-176; 198; 319-322; 358-359; 429-430; 478; 495.

EKLER

διοίου, προσέθεσα ἐθαύρασα τὴν δημιουργικότητα ἰδίως ἐν Ἀγκύρᾳ, ὑπὸ τὴν βαθύπνοον κατεύθυνσιν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους του. "Τὰ δύο ἔθνη μας, εἶπε τότε ὁ Γαζής, πρέπει νὰ προχωρήσουν πάντοτε χεῖρι με χεῖρι (*la main avec la main*) διὰ τὸ καλὸν τῆς Εἰρήνης καὶ Εὐημερίας ὁλοκλήρου τῆς Ἀνατολῆς.))

Ἐπίστευσα τότε ὅτι ἡ συνομιλία μας εἶχε λήξει, ἀλλ'ὁ Κουσταφά Κεράλ με ἐκάλεσε εἰς παράπλευρον αἴθουσαν, καὶ ζήτησας νὰ καθῆσθαι κοντὰ του, μοῦ ἐπεδαψήλευσε πολλὰς περιποιήσεις καὶ παρουσίᾳ τοῦ Ὑφυπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῶν σημαίνοντων καὶ ἐμπιστῶν του Βουλευτῶν Χασσάν μπέη, ἄντιπροέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, Μαχρούτ μπέη, διευθυντοῦ τῆς "Χακιριέτι Μιλλέτ" τῶν ἐπίσης βουλευτῶν δρευθοντῶν τῆς "Ἀζάμ" καὶ "Ἀζουμουριέτ" καὶ τοῦ βουλευτοῦ Ῥουσέν Ἐσρέφ, χρησιμεύοντος πάντοτε ὡς διερμηνέως, συνέχισε ἐπὶ εἰκοσάλεπτον περίου καὶ εἰς τὸν φιλικώτατον τὴν συνδιάλεξιν.

Μοῦ ἐτόνισε ἐν πρώτοις τὴν χαρὰν του διὰ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος συνεννόησιν, τὴν διοίαν, μοῦ εἶπε, θεωρεῖ χρησιμωτάτην διὰ τὰ δύο Κράτη, καὶ τῆς διοίως εἶνε ἕνθερος θιασώτης. " Τὴν φιλίαν καὶ συνεννόησιν ταύτην, προσέθεσέ, ὀφείλομεν νὰ ἀναπτύξωμεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν πνεύματι ἐμπιστοσύνης. Ἐν ἀνάγκῃ μάλιστα συνέχισε, δὲν πειράζει διὰ τὴν Εἰρήνην τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἂν μείνωμεν μόνοι, καίτοι βεβαίως θὰ ἦτο εὐκαταὸν καὶ τὰ ἄλλα βαλκανικὰ Κράτη νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν συνεννόησίν μας". Τοῦ Ῥουσέν Ἐσρέφ μίση παρατηρήσαντος, τότε, ὅτι συμμετέχω εἰς τὴν κίνησιν ὑπὲρ τῆς βαλκανικῆς συνεννόησεως, ὁ πρόεδρος με ἠρώτησε πῶς κρίνω τὴν κίνησιν ταύτην. Τῇ ἀπήντησα ὅτι ἐπιθυμοῦντες νὰ τρέψωμεν εἰρηνικὰς καὶ φιλικωτάτας σχέσεις μετ' ἄλλων τῶν γειτόνων μας, εἶνε φυσικὸν νὰ προσβλέπωμεν μετ' εὐνοίας εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Βαλκανικῆς Συνεννόησεως, χωρὶς ἄλλας τε νὰ παραγνωρίζωμεν τὰς δυσκολίας τοῦ ἔργου, ἀλλ' ἐπιθυμῶντες ὅτι ἤδη, διὰ τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς συνεννόησεως, ἐτέθη μὲν κεντρικὰ καὶ σπουδαιότερα βάσις τῆς ἐνδεχομένης γενικωτέρας συμφωνίας.

Παρακολουθῶν μετὰ προφανοῦς ἐνδιαφέροντος τοὺς λόγους μου, καὶ ./.

173

- 3 -

προσβλέπων με άκαρδαιρικτεί, με ήρώτησε ο Κεράλ ποίαι είνε, κατ' έρέ,
καί πόθεν προέρχονται αί δυσκολίαι τής Βαλκανικής Συνεννοήσεως. Προσπα-
θήσας νά εΐραι έπιφυλακτικός, τή άπήντησα ότι πάντως αί δυσκολίαι αΐται
δέν προέρχονται ούτε έκ μέρους των Τουρκων ούτε εκ μέρους των Έλλήνων.
"Αλλά τότε πόθεν προέρχονται;," επέμεινε έρωτων ο Πρόεδρος. "Γιας εκ
μέρους των Νοτιοσλαύων;" με ήρώτησε χαρακτηριστικώς. " Τό καθ' ήρας,
τή άπεκρίθην, με τήν Νοτιοσλαύαν διατηρούμεν εύτυχώς δραλοτάτας και
έγκαρδιοστάτας σχέσεις, μη έχοντες άπέναντι ~~αυτών~~ τού παραφοκρόν παράκονόν."
"Αλλά τότε, άντακήντησε ο Μουσταφά Κεράλ, δέν μένει παρά ή Βουλγαρία".
Τή εξήγησα τότε, ότι παρατηρούμεν έν τή Βουλγαρική πολιτική ποιάν τινα
άκαρψίαν και γιας όχι έκαρική τήν προσαρμογήν της εις τό νέον μεταπολε-
μικόν πνεύμα. "Υπό άνευθύων είνε άλήθεια κύκλων έν Βουλγαρία, άνακι-
νεΐται άπό τινος διαρκώς τό ζήτημα τής άναθεωρήσεως των συνθηκών, γίνε-
ται δέ και συστηματική πολερική και προκαγάνδα περί τού προβλήματος
των μειονοτήτων. Ένώ ήρεΐς έν Έλλάδι εΐμεθα πιστός προσσημαμένοι εις
τήν διατήρησιν των μεταπολεμικών συνθηκών, των άφορωσων τήν Βαλκανικήν
Χερσόνησον και τήν Έγγύς Ανατολήν, ως προς δέ τάς μειονότητας, πιστεύο-
μεν ότι, ως συνέβη και με τάς έλληνικός έν Τουρκία και τάς Τουρκικός
έν Έλλάδι, ή θέσις των διευκολύνεται και βελτιούται κυρίως διά της γενι-
κωτέρας συνεννοήσεως των άρατών, ως της Τουρκίας και της Έλλάδος. Εΐρων
δέ, τότε, κατάλληλον τήν ευκαιρίαν διά νά επαναλάβω περί τής νομιμοφρο-
σύνης και της προς τό Τουρκικόν καθεστώς άφοσιώσεως της Α.Π. του Πατριάρχου
και της έλληνικής μειονότητας των/κόλεως, όσα εΐχον ηγή τονίση και εις
τόν Ισμέτ Πασσάν. Η δήλωσις αύτη, έφάνη βαθύτατα ικανοποιούσα τόν
Μουσταφά Κεράλ, ο όκοτος μου εΐπεν ότι είνε ολούτως εύχαριστημένος άπό
τους Ρωμηούς. (Ή Πατριάρχης δέ, εις μεταγενεστέραν συνομιλίαν μας, δέν
θεωρει ζένην τήν προς τόν Αρχηγόν του Τουρκικού Κράτους διαπίπτουσαν
της νομιμοφροσύνης του Πατριαρχείου, τήν έξαιρετικήν έγκαρδίαν ^{αυτού} τήν
προς αυτόν άπαντητικού τηλεγραφήματος του Κεράλ, επί τής επανεκκλήσεως του

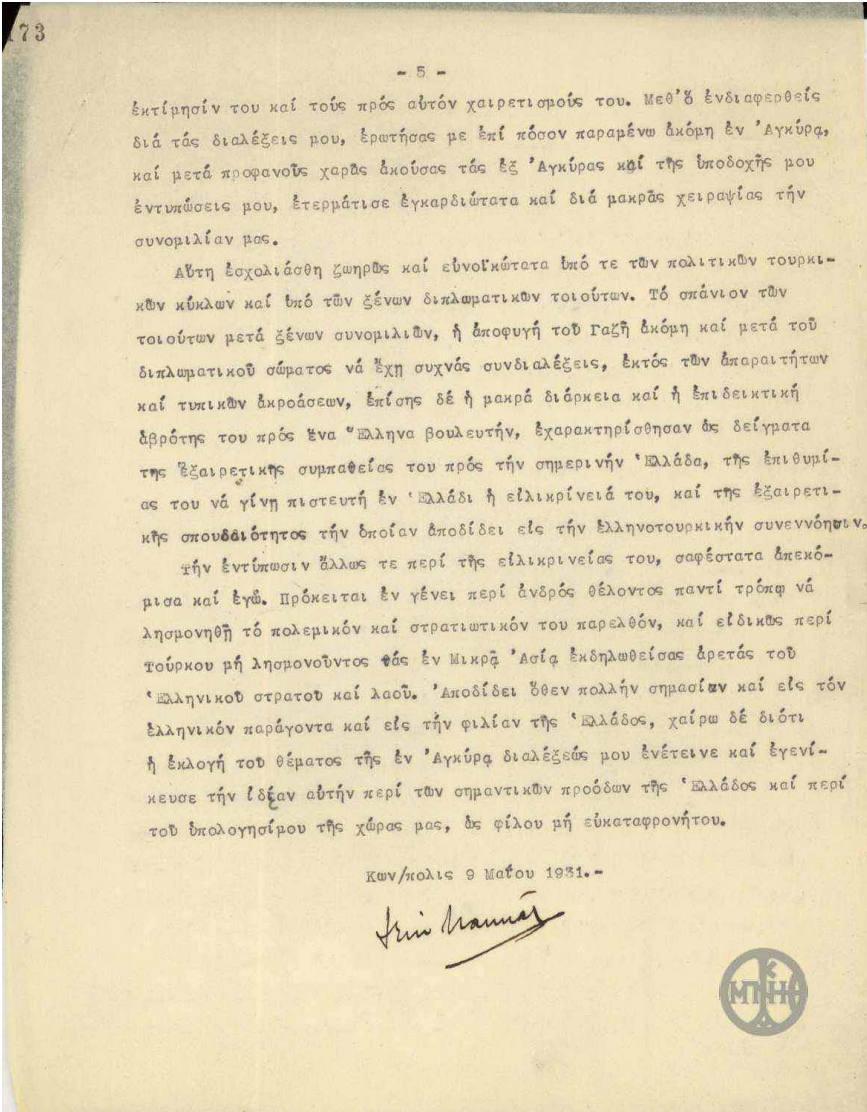
./.

εἰς τὴν Προεδρίαν τῆς Δημοκρατίας, τηλεγραφῆματος ἀποσταλέντος ὀλίγας ὥρας μετὰ τὴν ἄς ἄνω συνδιάλεξιν).

Μεθ' οὗ, συνοφρυούμενος ὁ Πρόεδρος τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας τοῦ εἶπε, μετὰ βαθεῖαν σκέψιν: "Ἡ Βαλκανικὴ Συνεννόησις θὰ ἐπιταυχῆ ὅταν μερικαὶ βαλκανικαὶ Δυνάμεις χειραφετηθοῦν ἀπὸ τῶς ἔξωθεν ἐπιρροῶς τῶν Μεγάλων, καὶ παραιτηθοῦν τῶν ἡγεμονικῶν τῶν ὑστεροβουλίων". Ὁ Μουσταφᾶ Κεμάλ ὑπερνόει σαφῶς τὴν Νοτιοσλαβίαν καὶ τὴν γαλλικὴν ἐπιρροήν. Παραμένον ὅμως εἰς τὴν γενικότητα, τῷ ἀπήντησα ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι εἴμεθα ἔχθροί οἰασθήποτε ἐν τῷ Αἴμῳ ἡγεμονίας, ἔχομεν δὲ καὶ μικρὰν κείραν τῶν ἐν τῇ Βαλκανικῇ μεταξύ Μεγάλων Δυνάμεων ἀντιζηλιῶν αἰτινας καὶ τὰ πάθη τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου πολλὰκις ὑπέκουσαν καὶ εἰς τὴν καταστροφάντησίν μας συχνὰ συνετέλεσαν διὰ τῆς ἐμφανίσεως ἡμῶν ὡς ἐστίας ταραχῶν.

Μετὰ ταῦτα, ὁ Μουσταφᾶ Κεμάλ ἔστρεψε τὸν λόγον πρὸς μίαν προσωπικὴν ἃς φαίνεται εἰς αὐτὸν θεωρίαν περὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς Ἑλλήνων καὶ τούρκων. Μοῦ ἐτόνισε συναφῶς τὴν χαρὰν τοῦ τοῦ ἐπροξένησε ἢ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοσ. Μοσχόπουλου ὑποστήριξις τῆς αὐτῆς θεωρίας καὶ μοῦ ἐζήτησε νὰ τῷ ἀποσταλῆ τὸ ταχύτερον τὸ πλῆρες κείμενον τῆς σχετικῆς διαλέξεως τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς Ἀθήνας ὁ κ. Μοσχόπουλος. Τοῦ ὑπεσχέθη νὰ φροντίσῃ διὰ τοῦτο, εἰς ἐρώτησίν του δὲ τί φρονῶ περὶ τῆς γνώμης ταύτης, τῷ ἀπήντησα ὅτι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶνε φυσικὸν ἢ ἐπιστήμη νὰ μὴ ἔχῃ ἀκόμη ὀριστικῶς ἀποφανθῆ, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο ποῦ καὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς προέχει περισσότερον εἶνε ἡ κοινὴ διανοητικότης, ὡς ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐρόρφωσε μεταξύ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἢ ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὸν αὐτὸν οὐρανὸν καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἀπροσφαίρα συμβίωσις των. "Τὸ λίγατον, πάντως, μὰς ἐνώνει, κύριε Πρόεδρε, τοῦ εἶπα, καὶ αὐτὸ εἶνε τὸ κυριώτερον.

Ἀνετίεσε τότε ὁ Πρόεδρος τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας τὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας αἰσθηματὰ του, τοῦ ἐζήτησε εὖθις νὰ διηγήσῃ ταῦτα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν καὶ μοῦ ἐπανάλαβε τὴν πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον
./.

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI DERGİSİNİN AMACI VE YAYIN İLKELERİ

Yayın hayatına 2002 yılında başlamış olan İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü “Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları” Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Dergiye ayrıca ait olduğu enstitünün web sitesinden (<http://www.ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr>) ve İstanbul Üniversitesi e-dergi sayfasından (<http://www.iudergi.com>) ulaşılabilmektedir. Derginin yazım kuralları enstitünün web sitesinde de yer almaktadır.

Derginin Yayın Amacı

“Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi” yakın tarih, Atatürk ilke ve inkılapları ile Türkiye Cumhuriyeti’ne ilişkin tarih, sosyoloji, edebiyat, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, iktisat disiplinlerinden özgün araştırmalara dayanan çalışmaları yayınlamak, ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyası ile paylaşmayı amaçlamaktadır.

Derginin Sahası

Dergi, tarih ağırlıklı bir sosyal bilimler dergisidir. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’nin içinde doğduğu ve geliştiği siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı, diğer devletlerle ilişkilerini sosyal bilimler bağlamında bilimsel ölçütlere göre inceleyen yorumları, önerileri ve yeni stratejileri geliştiren yazıları içermektedir.

Dergi Kapsamında Yer Alacak Makale ve Çalışmalar

Derginin sahası ile ilgili boşluğu dolduracak özgün araştırmalara dayanan makaleler;

İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;

Alanla ilgili çeviriler ve durumun belirtilmesi koşulu ile daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş ancak yayınlanmamış bildirilerin metinleri;

Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetlerin tanıtım yazıları.

Yılda iki kez yayımlanan dergideki yazıların sorumluluğu yasa uyarınca yazarlara aittir. Gönderilecek yazıların daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.

Makale/Yazıların Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulu'na incelendikten sonra, alanlarında uzman üç hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar saklanır.

Yayın Kurulu veya hakemlerin yazıya ilişkin eleştiri, öneri ve düzeltmeleri varsa bunları bildirirler. Yazar(lar) hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate alarak bir ay içinde düzeltmeleri yaparlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir, ancak makale/yazı metinleri iade edilmez.

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne devretilmiş sayılır. Telif hakkı yazılı, görsel ve sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.

Yayımlanan makale/yazıdaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Dergide yazısı çıkan yazarlara, çıkan sayıdan iki dergi verilir.

Yazım Dili

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nin yazım dili Türkçedir. Ancak yazarların Türkçe dışında İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde yaptıkları çalışmaları ile dergiye katkıda bulunmaları olanaklıdır.

Yayımlanan makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Makale Yazım Kuralları

Sayfa Düzeni

Makalede, sayfanın **sol kenarından 4 cm, diğer kenarlarından 2.5 cm boşluk bırakılmalıdır**. Dipnotlar var ise, bu sınırlar içinde kalmalıdır. Tüm ilk sayfalarda (içindekiler, kısaltmalar, tablo, şekil ve sembol listeleri, önsöz, özetler, bölümler, kaynaklar, ekler v.b gibi) başlık için sayfa üst kenarından 5 cm aşağıdan başlanır. Satırlar ‘iki yana yasla’ (justified) biçiminde yazılır.

Makale metni 1.5 aralıkla yazılır. Kısaltmalar, tablo, şekil ve sembol listeleri, önsöz, özetler, kaynaklar, ekler, metin içindeki tablo ve şekillerin isim ve açıklamaları ve dipnotlar 1 aralıkta yazılır.

Alt başlıklar sayfanın son satırı olarak yazılamaz, en azından 2 satır daha sığdırılamıyorsa başlık da sonraki sayfada yer alır. Bir paragrafın ilk satırı sayfanın son satırı, paragrafın son satırı da sayfanın ilk satırı olarak (matbaacılıkta dul ve yetim denilen şekilde) yazılamaz. Paragraflardan önce ve sonra 6 punto boşluk bırakılır. Paragraflar arasına boş satır konmaz.

Birinci derece başlıklardan önce 71 punto, sonra 18 punto boşluk bırakılır. İkinci derece başlıklardan önce 18 punto, sonra 12 punto, üçüncü ve dördüncü derece başlıklardan önce ise 12 punto, sonra 6 punto boşluk bırakılır. Dördüncü dereceden daha alt derecede başlık kullanılmaz.

Yazı Biçimleri ve Punto

Makalede, konunun mahiyeti gereği, aktarma yapmak veya başka dilden ödünç alınmış kavramı yazmak amacıyla Türk alfabesi dışındaki alfabelerin kullanılabilmesi saklı kalmak kaydıyla, Times New Roman karakterleri kullanılmalıdır.

Dipnotlar için 10 punto, makale metni için Times New Roman 12 punto, makalenin çeşitli kısım, bölüm, altbölümlerinin başlıkları için 14 punto kullanılmalıdır.

Özet (Abstract)

Özet veya abstract olarak adlandırılan kısım, makalenin kapsamını en özlü biçimde açıklayan özettir. Özette makalede araştırılan sorun, araştırmada kullanılan işlem, yöntem ve teknikler ile sonuçlar sayfa başında makalenin başlığı ve yazar adı belirtilerek Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde 250’şer kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

Atıflar (Referans, Gönderme)

Makalede, başka kaynaklardan yapılan alıntılar, ya aynen aktarılır veya özü değiştirilmemek kaydıyla tezi yapanın kendi cümleleriyle özetlenerek yahut yorumlanarak verilir. Her iki durumda da, alıntı yapılan kaynağa (metin, tablo, şekil ve benzeri dahil) mutlaka atıfta bulunulmalıdır. Bu konuda aşağıdaki ilkeler uygulanır.

a. Kaynaktan aynen alınan bilgiler (quotation), çift tırnak içinde («.....») gösterilirler. Makaleyi hazırlayanın, kaynaktaki bilginin özünü değil, biçimini değiştirerek yaptığı alıntılar ise, çift tırnak arasına alınmadan gösterilirler. Her iki alıntı türünde de, ilgili kaynağa mutlaka atıf yapılır ve atıfların her birine, bir birini izleyen numaralar verilir.

b. Makalede, kaynaktan aynen aktarılan bilgilerin tamamı verilebileceği gibi, örneğin cümle, paragraf veya sayfalar halindeki bilgilerin sadece belli kısımları da verilebilir. Bu durumda, cümlelerde belli kelimelerin, çeşitli cümlelerin, paragraf ve sayfaların atlanarak verildiğini göstermek üzere, atlanan yerler üç nokta ile belirtilir.

c. Başka kaynaklardaki bilgilerin aynen aktarılması durumunda, kaynaklarda noktalama işaretleri ve çeviri yanlışları dahil olmak üzere harf, cümle, tarih, yer vb. gibi yanlışlıklar da tekrarlanır. Makale yazarı, kaynak metindeki yanlışlıkları düzelterek vermek isterse, o zaman doğru bilgi, yanlış bilgidenden hemen sonra bir parantez içinde gösterilir.

d. Kaynaklardan aynen yapılan alıntılar, bir cümleyi aşmayacak uzunluktaysa, makale metni içinde verilirler. Daha uzun alıntılarda, alıntının ilk ve son satırları ile makale metni arasında en az çift aralıklı boşluk bırakılarak, alıntı ile metnin ayırt edilmesi sağlanır. Bu tür alıntılar için, makale metninde kullanılan puntodan daha küçük punto kullanılır.

Referans Dipnotları İle İlgili Kurallar

Referans dipnotlarında, ilgili kaynağa ilk kez referans veriliyorsa, bu referansta, eserle ilgili mevcut bibliyografik bilgilerin tümü, aşağıdaki sırayla yer alır:

Yazar adı ve soyadı, eser adı, yayına hazırlayan (veya editör), çeviren veya çizer adı ve soyadı, cilt, basım, baskı ve yayın bilgisi (cilt

sayısı, basım sayısı, baskı sayısı, seri adı, yayın yeri, yayınevi, yayın tarihi), cilt numarası ve sayfa sayıları.

Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1992, s. 25.

Bülent Gökay, **Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye**, Çev. Sermet Yalçın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1977, s.97.

Eğer referans dipnotlarında, aynı kaynağa ikinci veya daha fazla atıfta bulunuluyorsa, yukarıdaki bilgiler kısaltılarak verilir.

Aynı yapıta izleyen şekilde ikinci kez referans:

A.e.

Aynı yapıta, fakat farklı sayfasına referans:

A.e., s. 40.

Araya başka referanslar girildiğinde, Tanör'un kitabına yeniden referans:

Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 22.
veya

Tanör, **a.g.e.**, s.22.

Edite edilmiş kitapta makaleye referans:

Cemal Kafadar, "Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler", **Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.30.

Sürelî yayında makaleye referans:

Ernst E. Hirsch, "İktidar ve Hukuk," Çev. Hayrettin Ökçesiz, **Hukuk Araştırmaları, C.II, No:3 (Eylül-Aralık 1987)**, s. 44.

Gazete makaleleri veya haberlerine referans:

Yeni Ziraat Gazetesi, Sayı:10 (1 Şubat 1337), s.16.
"Çiftçi Fırkası", **İkdam**, 22 Kanun-i sani 1336, s.2.

Arşiv belgelerine referans:

BOA., İ. Şura-yı Devlet, 4434 (11 Şaban 1302/26 Mayıs 1885).

BOA., DH.MB.HPS., 33/20 (29 C.ahir 1336/11Nisan 1918).

Elektronik kaynağa referans:

John N.Berry , "Educate Library Leaders," **Library**

Journal, February 15, 1998 , (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 3 Nisan 2000. veya Bill Crowley-Bill Brace, “A Choice of Futures: Is It Libraries Versus Information?”, (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 30 Mart 2000.

Kaynakça

- Homans, George C.: “Social Behavior as Exchange”, **Small Groups**, Ed. By A. Paul Hare, Edgar R. Bogotta, Robert F. Bales, New York, Alfred A. Knopf, 1962, pp. 170-183
- Kaboğlu, İbrahim Ö.: “Düşünce Özgürlüğü: Avrupa Ölçütleri ve Türkiye”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C.XV, 1993, s. 45-53.
- Sartori, Giovanni: **Demokrasi Kuramı**, Çev. Deniz Baykal, Ankara, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, [t.y.].
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1992.

Ekler:

Makalenin ek kısmında, metinle ilgili tablolar, formlar, anket sorularının listeleri, kolay bulunamayacak belgelerin kopyaları, fotoğraf, harita vb. gibi malzemeler bulunur. Bu tür tek bir malzeme için sadece bir ek, birden çok malzeme için de, gerekli görülürse, birden çok ek yer alır. Ekler, birbirinden ayırt edilmesi gereken sayıda ise ya büyük Romen veya Arap rakamlarıyla, birbirini izleyecek biçimde numaralanır. Her numaranın karşısına, Ek’in içeriğini belirten bir başlığın konulması önerilir.

Ek’te yer alan bilgiler, başka kaynaklardan aktarıldığı takdirde, bu kaynaklara ilişkin referanslar mutlaka belirtilmelidir.

Başlıkları Numaralandırma:

Makalede kullanılacak başlık numaralandırılması örneği aşağıya çıkarılmıştır:

I. XXXXXX.....
1.1. Xxxx Xxxx.....
1.1.1. Xxxx Xxxx.....
1.1.2. Xxxx Xxxx.....
1.2. Xxxx Xxx.....
2. Xxxx Xxxx.....
2.1. Xxxx Xxxx.....
2.1.1. Xxxx Xxxx.....
2.1.2. Xxxx Xxxx.....
2.2 Xxxx Xxxx.....

Yazıların Gönderilmesi

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanmış yazılar, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne ulaştırılabilirler. Yazarlar Yayın Kurulu'nca esasa yönelik küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Posta Adresi: İstanbul Üniversitesi,
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
Bozdoğan Kemerli Cad. No: 7
Vezneciler/İSTANBUL

Telefon : 0212 440 00 00 Dahili : 10598/10056

Faks : 0212 440 03 45

e-posta: ata.enst@istanbul.edu.tr
yakindonemturkiye@hotmail.com

Hakem Kurulu / Referees Committee:

- Prof. Dr. Meral ALPAY
 Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN
 Prof. Dr. Sina AKŞİN
 Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
 Prof. Dr. Adalet ALADA
 Prof. Dr. Dinç ALADA
 Prof. Dr. Ali ARSLAN
 Prof. Dr. Ergun AYBARS
 Prof. Dr. Mahir AYDIN
 Prof. Dr. Mustafa AYDIN
 Prof. Dr. Nezihi AYKUT
 Prof. Dr. İbrahim BAŞAĞAOĞLU
 Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
 Prof. Dr. Veysel BOZKURT
 Prof. Dr. Işıl ÇAKAN
 HACİİBRAHİMOĞLU
 Prof. Dr. Fatmagül DEMİREL
 Prof. Dr. Bihterin DİNÇKOL
 Prof. Dr. Emre DÖLEN
 Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
 Prof. Dr. Faik Temuçin ERTAN
 Prof. Dr. Sakine ERUZ
 Prof. Dr. Feza GÜNERGÜN
 Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
 Prof. Dr. Osman HORATA
 Prof. Dr. Yakut IRMAK ÖZDEN
 Prof. Dr. Mustafa KAÇAR
 Prof. Dr. Ahmet KAL'A
 Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL
 Prof. Dr. Suna KİLİ
 Prof. Dr. Erol MANİSALI
 Prof. Dr. Özcan MERT
 Prof. Dr. Cüneyt OKAY
 Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
 Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL
 Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK
- Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
 Prof. Dr. Gülden SARIYILDIZ
 Prof. Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU
 Prof. Dr. Bige SÜKAN
 Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
 Prof. Dr. Arslan TERZİOĞLU
 Prof. Dr. Ertuğrul TOKDEMİR
 Prof. Dr. Zafer TOPRAK
 Prof. Dr. Namık Sinan TURAN
 Prof. Dr. Ömer TURAN
 Prof. Dr. Şerafettin TURAN
 Prof. Dr. Levent ÜRER
 Prof. Dr. Ünsal YAVUZ
 Prof. Dr. Bahaddin YEDİYILDIZ
 Prof. Dr. Çetin YETKİN
 Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
 Doç. Dr. Savaş AÇIKKAYA
 Doç. Dr. Mehmet ALKAN
 Doç. Dr. Bülent BAKAR
 Doç. Dr. Sevtap KADIOĞLU
 Doç. Dr. Safiye KIRANLAR
 Doç. Dr. Önder KOCATÜRK
 Doç. Dr. Tefvik ÖZCAN
 Doç. Dr. Fatih M. SANCAKTAR
 Doç. Dr. Mustafa SELÇUK
 Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR
 Doç. Dr. Serkan TUNA
 Yrd. Doç. Dr. Hayrünisa ALP
 Yrd. Doç. Dr. Akın ÇELİK
 Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ERDEM
 Yrd. Doç. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL
 Yrd. Doç. Dr. Cevahir KAYAM
 Yrd. Doç. Dr. Şamil ÜNSAL
 Yrd. Doç. Dr. Osman YALÇIN
 Dr. Dursun AYAN
 Dr. Rifat UÇAROL

